

338.17318

พ 944 91

ร.3

บทบาทการเงินทางการผลิตและการค้าข้าวในบริเวณภาคเหนือตอนล่างของประเทศไทย
หลังการสร้างเส้นทางรถไฟสายเหนือ พ.ศ. 2448 - 2488

23 ต.ค. 2539

ปริญญาโท

ของ

เพียงใจ เจริญโสพล

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์

ธันวาคม 2537

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

197270

คณะกรรมการควบคุมและคณะกรรมการสอบได้พิจารณาปฏิญานีพจน์ฉบับนี้แล้ว
เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต
วิชาเอกประวัติศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

คณะกรรมการควบคุม

.....*ฉัตรทิพย์ นาถสุภา*.....ประธาน

(รศ.ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา)

.....*ชาติชาย พวนานนท์*.....กรรมการ

(ผศ.ดร.ชาติชาย พวนานนท์)

คณะกรรมการสอบ

.....*ฉัตรทิพย์ นาถสุภา*.....ประธาน

(รศ.ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา)

.....*ชาติชาย พวนานนท์*.....กรรมการ

(ผศ.ดร.ชาติชาย พวนานนท์)

.....*ถนอม อานามวัฒน์*.....กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม

(รศ.ถนอม อานามวัฒน์)

บัณฑิตวิทยาลัยอนุมัติให้รับปฏิญานีพจน์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

.....*ศิริยา พูลสุวรรณ*.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(ดร.ศิริยา พูลสุวรรณ)

วันที่ 15 เดือน ..*กุมภาพันธ์*.....พ.ศ. 2537

ประกาศขอบคุณการ

ในการทำปฏิญานพนธ์ฉบับนี้ ผู้เขียนได้รับความช่วยเหลือจากหลาย ๆ ท่าน ทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งทำให้ปฏิญานพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้

ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณ รศ.ดร.จักรทิพย์ นาถสุภา ผศ.ดร.ชาติชาย พฒานานนท์ และ รศ.ดร.สมภพ มานะรังสรรค์ ผู้ควบคุมการทำปฏิญานพนธ์ ที่กรุณาให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ยิ่งแก่ผู้เขียน และขอขอบพระคุณ รศ.ถนอม อานามวัฒน์ ซึ่งทำหน้าที่เป็นกรรมการในการสอบปฏิญานพนธ์

ผู้เขียนได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลหลายท่าน ในขณะกำลังทำปฏิญานพนธ์นี้ ผู้เขียนขอขอบพระคุณ คุณประเสริฐ งามพันธุ์ ผู้อำนวยการการประถมศึกษาจังหวัดนครสวรรค์ ที่ให้ความอนุเคราะห์ในการปฏิบัติหน้าที่ตลอดจนการลาศึกษาต่อ ขอขอบคุณ คุณวิกุล อุดคำเที่ยง คุณอานวย ม่วงทอง คุณอุดม ไยยวง คุณวันดี แก้วกระจ่าง คุณเสาวคนธ์ สำเี่ยม คุณชัยยศ อรัญญเกษมสุข พี่เพื่อนและน้องประวัติศาสตร์ เจ้าหน้าที่กองจดหมายเหตุและเจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติ และคณะทำงานฝ่ายแผนงานและงบประมาณ (สพจ.นครสวรรค์) ทุกท่านที่ให้ความช่วยเหลือ ในการสัมภาษณ์บุคคล การยืมเอกสารอันเป็นประโยชน์ยิ่ง ในการเขียน ตลอดจนเป็นกำลังใจในการทำปฏิญานพนธ์ และขอขอบคุณ คุณเจรียง ปิ่นทอง ที่ให้ความช่วยเหลือในการจัดพิมพ์

ขอขอบคุณ พี่ บ้า ตา ยาย ที่ประกอบอาชีพทำนา พ่อค้าข้าวเปลือก และเจ้าของกิจการโรงสี จังหวัดนครสวรรค์ พิจิตร พิษณุโลก สุโขทัย และอุดรดิตถ์ทุกท่าน ที่ให้ความรู้แก่ผู้เขียนถึงสภาพการผลิตและการค้าข้าวในท้องถิ่น ทั้งผู้ที่ได้เอ่ยนามและมีได้เอ่ยนามในปฏิญานพนธ์นี้

ผู้เขียนได้มีโอกาสศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษา และเขียนปฏิญานพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ ก็เพราะได้กำลังใจ และความเสียสละของคุณแม่จิบ แซ่ผู้ และญาติพี่น้องตระกูล แซ่ผู้ทุกท่าน จึงขอกราบขอบพระคุณมา ณ ที่นี้

เพียงใจ เจริญโสพล

สารบัญ

บทที่	หน้า
บทนำ	ก
1 สภาพภูมิศาสตร์ของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง	1
สภาพทั่วไปทางภูมิศาสตร์	1
ลักษณะภูมิศาสตร์	1
ที่ตั้งและอาณาเขต	2
ทรัพยากรธรรมชาติ	2
ลักษณะการดำรงชีวิตของราษฎร	3
การคมนาคม	4
ลักษณะเชื้อชาติประชากร	5
การอพยพของชาวจีนสู่บริเวณภาคเหนือตอนล่าง	5
ภูมิหลังการอพยพของชาวจีน	5
ปัจจัยในการอพยพของชาวจีน	9
ปัจจัยภายในประเทศ	9
นโยบายของรัฐบาล	9
การขาดแคลนแรงงาน	11
การปราบปรามสมาคมหัวเหี้ย	12
ระบบราชการไทยเอื้ออำนวย	12
การขยายตัวของระบบเศรษฐกิจไทย	13
ปัจจัยภายในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง	14
ลักษณะภูมิประเทศและที่ตั้ง	14
ทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์	14
เส้นทางอพยพและตระกูลภาษาของชาวจีนที่มาสู่บริเวณภาคเหนือ ตอนล่าง	15

เส้นทางอพยพ	15
ตระกูลภาษา	15
2 บทบาทของชาวจีนที่มีต่อเศรษฐกิจของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง	22
การจัดเก็บภาษีอากร	22
อากรสุรา	22
อากรบ่อนเบี้ย	25
อากรสมัตตศร	26
ภาษีเงิน	29
อากรอื่น ๆ	31
การค้า	32
เงินจร	33
เงินคง	34
ชาวจีนที่ประกอบการค้าเป็นหลักแหล่ง	34
ชาวจีนที่ประกอบการค้าระหว่างเมือง	35
การค้าไม้สัก	36
ชาวจีนของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง	36
ชาวจีนจากบริเวณอื่น	36
การผูกขี้	37
ประกอบอาชีพอื่น ๆ	40
ตั้งโรงรับจำนำ	41
ตั้งโรงทำไร่กล้วย	41
ประกอบเรือขาย	41
รับเหมาก่อสร้าง	41
นายทุนเงินกู้	41

3	สภาพการผลิตและการค้าข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่างก่อนสร้างเส้นทาง รถไฟสายเหนือ พ.ศ. 2448	49
	การผลิตและการค้าข้าวก่อนการทำสนธิสัญญาบาวริง	49
	การผลิตข้าว	49
	การค้าข้าว	49
	การผลิตและการค้าข้าวหลังการทำสนธิสัญญาบาวริง	50
	การขยายตัวทางการผลิตข้าว	51
	การขยายตัวทางการค้าข้าว	55
	ผู้ประกอบการค้า	58
	รัฐบาล	58
	พ่อค้าข้าว	59
	พ่อค้าข้าวจากที่อื่น	59
	พ่อค้าข้าวบริเวณภาคเหนือตอนล่าง	59
	ระบบการขนส่งข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง	60
4	บทบาทชาวเงินทางการผลิตและการค้าข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง	
	หลังการสร้างเส้นทางรถไฟสายเหนือ พ.ศ. 2448 - 2488	66
	ภูมิหลังการสร้างเส้นทางรถไฟสายเหนือ	66
	บทบาทของชาวเงินทางการผลิตข้าว	70
	นายทุนเงินกู้	70
	การตกข้าว	71
	การกักขัง	73
	พ่อค้าข้าวเปลือก	74
	การแลกข้าว	75
	การซื้อข้าว	76

ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้าข้าวเปลือกกับชาวนา	77
ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้าข้าวเปลือกกับโรงสี	78
ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้าข้าวเปลือกกับบริษัทส่งออก	80
บทบาทของชาวจีนทางการค้าข้าว	82
ปัจจัยส่งเสริมการก่อตั้งโรงสี	82
ระบบการค้าเสรี	82
ระบบการขนส่ง	83
การจัดพ่อค้าคนกลาง	83
การสะสมทุนในกิจการโรงสี	83
สะสมทุนจากระบบเจ้าภาษีนายอากร	84
สะสมทุนด้วยตนเอง	84
สะสมทุนจากการค้า	85
สะสมทุนจากบรรพบุรุษ	85
ภูมิหลังการก่อตั้งกิจการโรงสีของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง	86
ความสัมพันธ์ระหว่างโรงสีกับชาวนา	93
รับซื้อข้าวเปลือก	93
การรับจ้างสีข้าว	95
ความสัมพันธ์ระหว่างโรงสีกับพ่อค้าคนกลาง	96
ความสัมพันธ์ระหว่างโรงสีกับบริษัทส่งออก	96
บทบาทของชาวจีนในการขนส่งข้าวโดยทางรถไฟ	97
ปัญหาและอุปสรรคการขนข้าวโดยทางรถไฟ	100
สถานีรถไฟตั้งอยู่ไกล	100
ขาดแคลนตู้ในการบรรทุกข้าว	100
อัตราค่าขนส่งของทางรถไฟแพง	100
การขนส่งทางเรือแพร่หลาย	101

ผลกระทบจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ต่อบทบาทของชาวจีนทางการผลิต	
และการค้าข้าวในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง	104
ผลกระทบทางด้านการผลิตข้าว	104
นายทุนเงินกู้	104
พ่อค้าข้าวเปลือก	105
การคมนาคมไม่สะดวก	106
ราคาข้าวตกต่ำ	106
ขาดแคลนธนบัตร	107
โรงสีซื้อข้าวเปลือก	107
ผลกระทบทางด้านการค้าข้าว	108
นโยบายของรัฐบาล	114
5 ผลกระทบจากบทบาทของชาวจีนทางการผลิตและการค้าข้าวที่มีต่อบริเวณ	
ภาคเหนือตอนล่าง	127
ด้านเศรษฐกิจ	127
การขยายพื้นที่และการเพิ่มผลผลิตข้าว	127
การขยายตัวทางการค้าข้าว	128
การขยายตัวของอุตสาหกรรมโรงสี	129
การขยายตัวของระบบการขนส่ง	130
ด้านสังคม	133
การเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีวิตของชาวนา	133
การขยายตัวของกลุ่มชนชั้นพ่อค้าจีน	136
การเติบโตของชุมชนเมือง	138

บทที่	หน้า
6 บทสรุป	143
บรรณานุกรม	148
ภาคผนวก	188
ภาคผนวก ก แสดงการจัดเก็บอากรบ่อนเบี้ยของชาวจีนในบริเวณภาคเหนือ ตอนล่าง	189
รายได้จากการจัดเก็บ	190
รายชื่อชาวจีนที่จัดเก็บอากรบ่อนเบี้ย	191
ภาคผนวก ข บัญชีแสดงอากรค่านาของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง	193
ภาคผนวก ค บัญชีแสดงราคาข้าวเปลือกในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง	195
ภาคผนวก ง สถิติการผลิตข้าวของประเทศไทย พ.ศ. 2448 - 2488 ...	198
ภาคผนวก จ สถิติการส่งข้าวออกจากท่าเรือกรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2439 - 2488	201
ภาคผนวก ฉ สถิติการผลิตข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง พ.ศ. 2450 - 2462 (ในรูปของมณฑล)	205
ภาคผนวก ช สถิติการผลิตข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง พ.ศ. 2464 - 2488 (แยกเป็นรายจังหวัด)	207
จังหวัดนครสวรรค์	208
จังหวัดพิษณุโลก	210
จังหวัดกำแพงเพชร	212
จังหวัดตาก	214
จังหวัดพิจิตร	216
จังหวัดสุโขทัย	218
จังหวัดเพชรบูรณ์	220
จังหวัดอุตรดิตถ์	222

ภาคผนวก ข	บัญชีแสดงจำนวนข้าวเปลือกที่บรรทุกรถไฟสายเหนือ ๗ สถานี	
	ต่าง ๆ ในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง พ.ศ. 2453 - 2477	225
	พ.ศ. 2453 - 2463 (จำนวน 4 สถานี)	226
	พ.ศ. 2464 - 2469 (จำนวน 12 สถานี)	227
	พ.ศ. 2470 - 2475 (จำนวน 12 สถานี)	228
	พ.ศ. 2476 - 2477 (จำนวน 12 สถานี)	229
ภาคผนวก ฃ	แสดงจำนวนข้าวสารที่ส่งไปและรับมา ๗ สถานีต่าง ๆ ในบริเวณ	
	ภาคเหนือตอนล่าง ระหว่าง พ.ศ. 2458 - 2475	230
ภาคผนวก ฅ	รายชื่อชาวเงินที่บริจาคเงินสร้างทานที่อำเภอท่าตะโก	
	จังหวัดนครสวรรค์ ปี พ.ศ. 2480	231
ภาคผนวก ฆ	แสดงรายชื่อชาวเงินที่ประกอบอาชีพทางการค้าขายของบริเวณ	
	ภาคเหนือตอนล่าง	236
	ประวัติย่อของผู้วิจัย	240

บัญชีตาราง

ตาราง		หน้า
1	จำนวนประชากรจีนในประเทศไทย	6
2	จำนวนประชากรที่อยู่ในประเทศไทย ปี พ.ศ. 2462 - 2480	7
3	จำนวนชาวจีนในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง พ.ศ. 2370 - 2480	8
4	จำนวนชาวจีนเข้า - ออกในประเทศไทย ปี พ.ศ. 2481 - 2487	10
5	จำนวนตระกูลภาษาของชาวจีนในประเทศไทยตามเพศ และสัญชาติ พ.ศ. 2480	16
6	การจัดเก็บอากรสุราของชาวจีนบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ปี พ.ศ. 2352	23
7	การจัดเก็บอากรสมัตถของชาวจีนบริเวณภาคเหนือตอนล่าง พ.ศ. 2375 - 2395	27
8	การประมุขจัดเก็บอากรสมัตถของจีนนายบริเวณภาคเหนือตอนล่าง พ.ศ. 2430 - 2431	29
9	การจัดเก็บภาษีฝิ่นของชาวจีนบริเวณภาคเหนือตอนล่าง พ.ศ. 2401 - 2434	30
10	การผูกขี้ชาวจีนบริเวณภาคเหนือตอนล่าง พ.ศ. 2374 - 2377	37
11	การผูกขี้ของชาวจีนบริเวณภาคเหนือตอนล่าง พ.ศ. 2428 - 2432	39
12	แสดงพื้นที่การทอและการจัดเก็บอากรค่านาของเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2388 - 2410	52
13	แสดงพื้นที่การทอของเมืองนครสวรรค์ ปี พ.ศ. 2428 - 2434	53
14	ราคาข้าวเปลือกของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง พ.ศ. 2431 - 2434	56
15	บัญชีรายชื่อพ่อค้าข้าวเปลือกที่มีความสัมพันธ์กับโรงสีบริเวณภาคเหนือ ตอนล่าง	79
16	จำนวนโรงสีภายในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2423 - 2473	87

17	จำนวนโรงสีในบริเวณภาคเหนือตอนล่างระหว่าง พ.ศ. 2453 - 2487 ..	90
18	จำนวนเรือแต่ละชนิดของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ปี พ.ศ. 2480 - 2481	102
19	รายชื่อเจ้าของกิจการโรงสีหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ของบริเวณภาคเหนือ ตอนล่าง	112
20	สถานีรับซื้อและส่งข้าวสารของบริเวณภาคเหนือตอนล่างโดยทางรถไฟ สายเหนือ ปี พ.ศ. 2458 - 2469	132
21	รายชื่อพ่อค้าชาวจีนจำหน่ายน้ำมันก๊าดของบริษัทเอเซียติคปิโตรเลียม ปี พ.ศ. 2475	134

ภาคผนวก ข	บัญชีแสดงจำนวนข้าวเปลือกที่บรรทุกรถไฟสายเหนือ ๓ สถานี	
	ต่าง ๆ ในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง พ.ศ. 2453 - 2477	225
	พ.ศ. 2453 - 2463 (จำนวน 4 สถานี)	226
	พ.ศ. 2464 - 2469 (จำนวน 12 สถานี)	227
	พ.ศ. 2470 - 2475 (จำนวน 12 สถานี)	228
	พ.ศ. 2476 - 2477 (จำนวน 12 สถานี)	229
ภาคผนวก ฉ	แสดงจำนวนข้าวสารที่ส่งไปและรับมา ๓ สถานีต่าง ๆ ในบริเวณ	
	ภาคเหนือตอนล่าง ระหว่าง พ.ศ. 2458 - 2475	230
ภาคผนวก ฉ	รายชื่อชาวจีนที่บริจาคเงินสร้างท่าน้ำที่อำเภอท่าตะโก	
	จังหวัดนครสวรรค์ ปี พ.ศ. 2480	231
ภาคผนวก ก	แสดงรายชื่อชาวจีนที่ประกอบอาชีพทางการค้าขายของบริเวณ	
	ภาคเหนือตอนล่าง	236
	ประวัติย่อของผู้วิจัย	239

ได้เป็นผู้สำเร็จราชการ ณ เมืองตาก"¹ และมีหลักฐานว่า ชาวจีนได้อพยพเข้ามาสู่ประเทศไทย อยู่ตลอดเวลา จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีจดหมายเหตุระบุว่าในปี พ.ศ. 2377 มีจำนวนชาวจีนทั้งหมดในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง จำนวน 1,774 คน² และมีปริมาณเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ดังปรากฏว่าใน พ.ศ. 2472 มีจำนวนคนจีนตามสำรวจ 18,318 คน³

ชาวจีนที่อพยพเข้าไปอยู่บริเวณภาคเหนือตอนล่างในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325 - 2394) จะประกอบกิจกรรมทางด้านเกษตรกรรม การค้า กิจการป่าไม้ และ คำนินการเป็นตัวแทนของรัฐส่วนกลางในการร่วมประมวลภาษีอากรจัดเก็บผลประโยชน์ให้แก่รัฐ ในระบบเจ้าภาษีนายอากร เนื่องจากชาวจีนได้มีบทบาททางด้านเศรษฐกิจของบริเวณภาคเหนือตอนล่างตลอดมา จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจศึกษาว่า อะไรคือแรงจูงใจให้ชาวจีนอพยพ เข้าไปอยู่บริเวณภาคเหนือตอนล่างและชาวจีนมีบทบาททางเศรษฐกิจอย่างไรในภูมิภาคดังกล่าว

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไทยได้ทำสนธิสัญญาบาวริง (Bowring Treaty) กับประเทศอังกฤษ ปี พ.ศ. 2398 ซึ่งเป็นจุดเริ่มแรกของระบบการค้าเสรี⁴ ข้าวได้กลายเป็นสินค้าออกที่สำคัญของประเทศ ทำให้การผลิตข้าวเพื่อการค้าเข้ามามี ความสำคัญต่อเศรษฐกิจท้องถิ่นในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง การขยายตัวของการผลิตและ การค้าข้าวได้เพิ่มขึ้นเมื่อรัฐบาลไทยสร้างเส้นทางรถไฟสายเหนือถึงปากน้ำโพ เมืองนครสวรรค์ และเปิดบริการในปี พ.ศ. 2448 ดังปรากฏหลักฐานการเพิ่มผลผลิตการขนส่งข้าวเปลือกโดย ทางรถไฟ กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2453 บริเวณภาคเหนือตอนล่างส่งข้าวเปลือกออกจากสถานี รถไฟจำนวน 7,274 ตัน และมีปริมาณเพิ่มขึ้นเกือบ 4 เท่าตัว ในปี พ.ศ. 2458 มีข้าวเปลือก ส่งโดยทางรถไฟจำนวน 27,189 ตัน⁵ ซึ่งเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด จึงเป็นปัญหาที่น่าสนใจศึกษา ว่า ชาวจีนมีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้หรือไม่อย่างไร

¹ประชุมพงศาวดาร. เล่มที่ 40. พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี. 2521. หน้า 106.

²หอสมุดแห่งชาติ. เล่มที่ 52. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1196.

³"Statistical Yearbook," Bangkok Times. No. 15. June, 1929.

⁴อัมมาร์ สยามวาลา. ข้าวในเศรษฐกิจไทย. 2522. หน้า 164.

⁵Statistical Yearbook of Kindom of Siam. Volume 1.

หลังจากที่ทางรถไฟสร้างเสร็จและเปิดบริการทุกสถานีในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง การขนส่งข้าวเปลือกโดยทางรถไฟ จึงกลายเป็นเส้นทางคมนาคมในการค้าข้าวของชาวจีน เรื่อยมาจนกระทั่งเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ในระยะสงครามสถานีรถไฟ และเส้นทางรถไฟ สายเหนือหลายแห่งถูกทำลายเสียหาย รถไฟถูกนำไปใช้ในกิจกรรมสงครามซึ่งจะต้องมีผลกระทบต่อ การผลิตและการค้าข้าวของชาวจีนบริเวณภาคเหนือตอนล่างอย่างแน่นอน จึงเป็นอีกประเด็น หนึ่งที่นำศึกษาว่าสงครามครั้งนี้มีผลต่อกิจกรรมทางการผลิต และการค้าข้าวของชาวจีนทำให้เกิด การเปลี่ยนแปลงจากช่วงก่อนเกิดสงครามหรือไม่อย่างไร

การศึกษาเกี่ยวกับชาวจีน ในประเทศไทยนั้น ยังไม่ปรากฏว่ามีผลงานใดศึกษาเกี่ยวกับ บทบาทของชาวจีนทางการผลิตและการค้าข้าวในบริเวณภาคเหนือตอนล่างโดยเฉพาะ งาน ส่วนใหญ่เป็นงานที่ศึกษาบทบาทของชาวจีนในด้านต่าง ๆ เช่น

หนังสือชื่อ Chinese Society in Thailand : An Analytical History เขียนโดย ยอร์ช วิลเลียม สกินเนอร์ (George William Skinner) ได้วิเคราะห์ประวัติ ความเป็นมาของสังคมจีนในประเทศไทย โดยเน้นชาวจีนสมัยศตวรรษที่ 18 ถึง พ.ศ. 2499 เป็นหนังสือสำคัญที่ช่วยให้เกิดความเข้าใจในบทบาทและความเคลื่อนไหวของชาวจีนใน ประเทศไทยจากอดีตถึงปัจจุบันอย่างกว้าง ๆ ได้เป็นอย่างดีแต่ไม่ได้ศึกษาบทบาททางเศรษฐกิจ ของชาวจีนในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง

วิทยานิพนธ์ของพลพล อังกินันท์ เรื่อง "บทบาทชาวจีนในประเทศไทยในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ" ได้ศึกษาถึงบทบาทของชาวจีนในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยเน้น เฉพาะเรื่องราวของชาวจีนที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ มีการกล่าวถึง การตั้งหลักแหล่งของชาวจีน บริเวณภาคเหนือตอนล่างในการกระจายไปตามจังหวัดต่าง ๆ เท่านั้น

วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร 2526 ของ นฤมล วัฒนพานิช เรื่อง "ระบบเทศาภิบาลกับผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจมณฑลพิษณุโลก (พ.ศ. 2437-2476)" ได้กล่าวถึงสภาพเศรษฐกิจมณฑลพิษณุโลกทั้งก่อนและในระบอบที่มีต่อการปกครองระบบเทศาภิบาล เป็นสำคัญ ซึ่งกล่าวถึงเศรษฐกิจส่วนใหญ่ของมณฑลพิษณุโลกที่เป็นส่วนหนึ่งของบริเวณภาคเหนือ ตอนล่างแต่ยังไม่ได้ศึกษาถึงการผลิตและการค้าข้าวของชาวจีนในภูมิภาคนี้เลย

นอกจากนี้ยังมีวิทยานิพนธ์เรื่อง "การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของภาคเหนือ ตอนล่างในช่วง พ.ศ. 2448 - 2484" ของสุภาพรณ ขอบผล วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร์ มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2535 ได้ศึกษาสภาพเศรษฐกิจภาพรวมของภาคเหนือ

ตอนล่างโดยเน้นการเพาะปลูก การป่าไม้ และการค้า มีการกล่าวถึงชาวจีนในบริเวณภาคเหนือตอนล่างในการประกอบการค้าหลายประการ แต่ไม่เกี่ยวกับการผลิตและการค้าข้าวโดยตรง

จุดมุ่งหมายของการศึกษา

ปริญฎานิพนธ์ฉบับนี้ มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาประเด็นต่อไปนี้

1. ปัจจัยที่เป็นแรงจูงใจให้ชาวจีนอพยพเข้ามาอาศัยบริเวณภาคเหนือตอนล่างและบทบาทของชาวจีนที่มีต่อสภาพเศรษฐกิจของบริเวณภาคเหนือตอนล่างก่อนการผลิตเพื่อการค้า
2. เปรียบเทียบบทบาทของชาวจีนทางการผลิตและการค้าข้าวในบริเวณภาคเหนือตอนล่างในประเทศไทยก่อนการสร้างเส้นทางรถไฟสายเหนือและช่วงหลังการสร้างเส้นทางรถไฟสายเหนือ จนสิ้นสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2448 - 2488)
3. ผลกระทบของสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่มีต่อบทบาทของชาวจีนทางการผลิตและการค้าข้าว
4. บทบาทของชาวจีนทางการผลิตและการค้าข้าว ที่มีผลกระทบต่อเศรษฐกิจและสังคมของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง

ความสำคัญของการศึกษา

ผลการศึกษาของปริญฎานิพนธ์ฉบับนี้จะทำให้ทราบ

1. ปัจจัยที่เป็นแรงจูงใจให้ชาวจีนอพยพเข้ามาอาศัยบริเวณภาคเหนือตอนล่าง และบทบาททางเศรษฐกิจของชาวจีนในบริเวณภาคเหนือตอนล่างก่อนการผลิตเพื่อการค้า
2. บทบาทของชาวจีนทางการผลิตและการค้าข้าวในบริเวณภาคเหนือตอนล่างในประเทศไทยก่อนการสร้างเส้นทางรถไฟสายเหนือและช่วงหลังการสร้างเส้นทางรถไฟสายเหนือจนสิ้นสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2448 - 2488) และบทบาทของชาวจีนทางการผลิต และการค้าข้าว ที่มีผลกระทบต่อเศรษฐกิจและสังคมของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง
3. ผลกระทบของสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่มีต่อบทบาทของชาวจีนทางการผลิตและการค้าข้าว

ขอบเขตของการศึกษา

ปฏิญานีพนธ์ เรื่องนี้จะศึกษาวิเคราะห์บทบาทของชาวจีนที่มีต่อสภาพเศรษฐกิจของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ก่อนการสร้างเส้นทางรถไฟสายเหนือแต่เพียงอย่างเดียว เป็นแนวทางเชื่อมโยงการศึกษาบทบาทของชาวจีนทางการผลิต และการค้าข้าวหลังการสร้างเส้นทางรถไฟสายเหนือจากปี พ.ศ. 2448 ซึ่งเป็นปีที่เส้นทางรถไฟสายเหนือก่อสร้างมาถึงปากน้ำโพ นำไปสู่การขยายตัวทางการผลิตและการค้าข้าวของชาวจีนบริเวณภาคเหนือตอนล่าง จนถึงปี พ.ศ. 2488 ซึ่งเป็นปีที่สงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลง

คำจำกัดความเฉพาะ

คำว่า "ชาวจีน" หมายถึง ชาวจีนต่างคำวที่เข้ามาอาศัยอยู่ในบริเวณภาคเหนือตอนล่างทั้งที่เข้ามาเป็นการชั่วคราวและเข้ามาอยู่เป็นการถาวร จนอาจได้รับตำแหน่งขุนนางไทยรวมทั้งลูกจีนที่เกิดในบริเวณภาคเหนือตอนล่างดังกล่าวนี้ด้วย

การผลิตในปฏิญานีพนธ์ฉบับนี้ หมายถึง การแปรผลผลิตข้าวของกิจการโรงสี การบริการขนส่ง และการให้เงินกู้ของชาวจีนในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งไม่ได้รวมถึงขั้นตอนการเพาะปลูกและการเก็บเกี่ยวข้าวของชาวนาไทยบริเวณนี้

วิธีดำเนินการศึกษา

การศึกษาเรื่องนี้จะใช้วิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์ อันประกอบด้วย การวิจัยเอกสาร และการสัมภาษณ์บุคคลร่วมสมัยที่อยู่ในท้องถิ่น

แหล่งข้อมูล

1. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ
2. หอสมุดแห่งชาติ
3. หอสมุดสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
4. หอสมุดกรมเศรษฐกิจการพาณิชย์
5. หอสมุดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์
6. หอสมุดรัฐสภา

7. ห้องสมุดตามมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ได้แก่ หอสมุดมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร หอสมุดกลางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และหอสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร

8. สัมภาษณ์

8.1 สัมภาษณ์บุคคล ได้แก่ ชาวจีนที่เป็นเจ้าของกิจการโรงสี เช่น นายทรงองค์ชัยวัฒน์ (เจ้าของท่าข้าวก้านทรง) นายจรัส พงษ์สวัสดิ์ (เจ้าของกิจการโรงสีจรัส) นางเหนียว หนึ่งตุง (เจ้าของกิจการโรงสีเจ้าเหนียว) นายวิญญู บัญจมาภิมย์ (เจ้าของกิจการโรงสีพิจิตรพัทธ์) นายกำจร วิชิตพันธ์ (โรงสีมิตรประสาน) นายห้วง โลหะวานิชย์ (โรงสีหาดทรายงาม และโรงสีธัญญรักษ์) นายนิคม สุพรรณไพบูลย์ (โรงสีไกรภพระ) นายหุ่ย คลังเพชร (โรงสีวังจิก) ฯลฯ และการสัมภาษณ์ชาวนา เพื่อทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนและชาวนาในการผลิตและการค้าข้าว

8.2 สัมภาษณ์ตระกูลชาวจีนเก่าที่หลงเหลืออยู่ เช่น ตระกูลจิตรทร ตระกูลนิติธรรม ตระกูลกัยกิจ ตระกูลรุ่งเรือง ฯลฯ

8.3 สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่เก็บรักษาเอกสารข้อมูลของชาวจีนในแต่ละจังหวัด เช่น หอการค้าประจำจังหวัด สมาคมคนจีนแต่ละจังหวัด

ตัวอย่างเอกสารที่จะใช้ในการศึกษา

เอกสารชั้นต้นจากกองจดหมายเหตุ

- หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 4. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1195 ไบบอกเมือง
เพชรบูรณ์
- _____ . เลขที่ 52. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1196. บัญชีส่งเงินปี่เงิน
และผูกปี่เงิน
- _____ . เลขที่ 10. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1198. ร่างสารตรา
เจ้าพระยาจักรี เรื่องให้ขุนพิพิธภักดีพาเงินไปคู้ที่ร้อนทอง.
- _____ . เลขที่ 45. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1207. ไบบอกเมือง
กำแพงเพชร เรื่องขุนชำนาญไพศาล นายอากรล้อมสาส์น กล่าวโทษ พระยา
กำแพงเพชรขัดขืนไม่ให้ราษฎรเสียอากร.
- _____ . เลขที่ 50. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1208. สารตราถึงเมืองตาก
เรื่องนำตั้งเงินมาเป็นหมื่นพันนสมบัติ นายอากรบ่อนเบี้ย.
- _____ . เลขที่ 50. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4. จ.ศ. 1213. หนังสือถึงพระยา
พิษณุโลก ว่าด้วยเรื่องโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเงินเถียรเป็นนายอากรบ่อนเบี้ย.
- _____ . เลขที่ 152. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4. จ.ศ. 1213. ร่างตรากรุงเก่า
และนครสวรรค์ เจ้าพระยานครสวรรค์ด้วยเรื่องตั้งเงินน้อยเป็นหมื่นภักดีเป็น
นายอากรสมภักษร.
- _____ . เลขที่ 66. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4. จ.ศ. 1214. ร่างตราสารถึงเมือง
พิษณุโลก เมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัย เมืองพิชัย เมืองพิจิตร เมืองกำแพงเพชร
เรื่องโปรดเกล้าฯ ตั้งให้เงิน กข เป็นขุนชำนาญไพรสณฑ์ขึ้นมาเรียกอากรเกี่ยวนลื้อ
สาส์น.
- ศิลปากร, กรม. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม/29/2. รายงานกรมหมื่นดำรงราชานุภาพตรวจ
ราชการหัวเมืองฝ่ายเหนือ. 28 มกราคม ร.ศ. 121.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2/21ก/1. ไบบอกเมืองพิษณุโลก. กรกฎาคม
ร.ศ. 95 - มีนาคม ร.ศ. 102.

ศิลปากร, กรม. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2/12ก/12. ใบบอกเมืองกำแพงเพชร.

ร.ศ. 103.

เอกสารชั้นสอง (Secondary Sources)

ขจัดภัย บุรุษพัฒน์. ปัญหาชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : แพร์พิตยา, 2515.

"คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม", แถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี.

31 (57) ; มกราคม 2512.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. นนทบุรี : สร้างสรรค์, 2528.

ไชยยงค์ ชูชาติ และโสภณ ทองปาน. เศรษฐกิจการค้าข้าวของไทย. กรุงเทพฯ :

ไทยวัฒนาพานิช, 2525.

ถนอม ตะนา. กิจการโรงสีข้าวในที่ราบภาคกลางของประเทศไทย พ.ศ. 2401 - 2481.

วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527. อัดสำเนา.

ทัศนพร ทองแสน. นโยบายข้าวของรัฐบาลไทยระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2503.

ปริญญา นิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร,

2530. อัดสำเนา.

ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. การผลิตและการค้าข้าวในภาคกลางตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า

เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2411 - 2475). วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ :

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521. อัดสำเนา.

ประชุมพงศาวดาร เล่มที่ 40. พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี. พระนคร : ครูสภา,

2512.

ศรีศักดิ์ วิลลิโกคม และคนอื่น ๆ. สัมมนาประวัติศาสตร์เมืองพิษณุโลกครั้งที่ 2.

พิษณุโลก : วิทยาลัยครูพิบูลสงคราม, 2525.

สวาท เสนารงค์. ภูมิศาสตร์ประเทศไทย. พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์และ

มนุษยศาสตร์, 2516.

สกินเนอร์ จี. วิลเลียม. สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์. แปล

โดย พรณี ฉัตรพลรักษ์ และคนอื่น ๆ. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2529.

อัมมาร์ สยามวาลา. ข่าวในเศรษฐกิจไทย. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำรา
สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2522.

Bureau of General Statistics. Statistical Yearbook of Kingdom of
Siam. Bangkok : Ministry of Economic Affairs, 1917 - 1924.

Skinner, George William. Chinese Society in Thailand : An Analytical
History. Ithaca, N.Y. : Cornell University Press, 1957.

"Statistical Yearbook," Bangkok Times No. 15. June, 1929.

บทนำ

บริเวณที่ประกอบด้วยจังหวัด อุดรดิตต์ พิษณุโลก เพชรบูรณ์ สุโขทัย พิจิตร ตาก กำแพงเพชร และนครสวรรค์ ในทางภูมิศาสตร์เศรษฐกิจปัจจุบันนิยมเรียกเพื่อความสะดวกว่า บริเวณภาคเหนือตอนล่าง¹ สมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพะงั่ว) ได้ผนวก บริเวณที่ประกอบด้วยจังหวัดดังกล่าวปัจจุบันนี้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของอยุธยาใน พ.ศ. 1919² โดยเรียกว่า "หัวเมืองฝ่ายเหนือ" หรือ "เมืองเหนือ" มาจนกระทั่งมีการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2435 หัวเมืองฝ่ายเหนือจึงได้ถูกจัดเป็น 3 มณฑล คือ มณฑลพิษณุโลก มณฑลนครสวรรค์ และมณฑลเพชรบูรณ์ ใน พ.ศ. 2437, 2438 และ 2443³ ตามลำดับ ต่อมามณฑลเพชรบูรณ์ ถูกยุบเลิกไปรวมกับมณฑลพิษณุโลกในปี พ.ศ. 2453 และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงเปลี่ยนคำว่าเมืองเป็นจังหวัดดังที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน

บริเวณภาคเหนือตอนล่าง หรือหัวเมืองฝ่ายเหนือในอดีต มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ มาตั้งแต่สมัยอยุธยา เนื่องจากเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ คือ เป็นบริเวณที่ให้สินค้าประเภทของป่า เช่น ไม้สัก ขี้ผึ้ง ครั่ง เร่ว กระวาน ยางสน น้ำรัก ฯลฯ แร่ธาตุที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ เช่น ทองคำ เหล็ก ทองแดง และผลผลิตทางการเกษตร เช่น ป่านใบ ยาสูบ อ้อย และฝ้าย เป็นต้น⁴ ซึ่งทาผลประโยชน์ให้แก่รัฐเป็นจำนวนมากในรูปภาษีอากร

มีหลักฐานว่าชาวจีนได้เริ่มอพยพเข้ามาอยู่อาศัยในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ตั้งแต่สมัยสุโขทัย และสันนิษฐานได้ว่า ชาวจีนมาประกอบอาชีพทางการค้าตอนปลายสมัยอยุธยา ดังนั้นทักในพงศาวดารว่า "ยังมีชายพ่อค้าเกวียน เดิมชื่อ จินเจ้ง ซึ่งมีความชอบในแผ่นดิน

¹สวาท เสนาณรงค์. ภูมิศาสตร์แห่งประเทศไทย. 2529. หน้า 33.

²ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม และคนอื่น ๆ. สัมมนาประวัติศาสตร์เมืองพิษณุโลกครั้งที่ 2. 2525. หน้า 93.

³สมเด็จพระพระยาคำรกราชานุภาพ. เทศาภิบาล. 2503. หน้า 133 - 135.

⁴"คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม," แถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี. 31 มกราคม 2512. หน้า 57.

บทที่ 1

สภาพทั่วไปของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง

สภาพภูมิศาสตร์ของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง

1. สภาพทั่วไปทางภูมิศาสตร์

1.1 ลักษณะภูมิศาสตร์

ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปของบริเวณภาคเหนือตอนล่างเป็นป่าไม้และเทือกเขาซึ่งมีเทือกเขาที่สำคัญในการกั้นพรมแดน คือ เทือกเขาบรรทัด กั้นเขตแดนระหว่างจังหวัดพิจิตรกับจังหวัดเพชรบูรณ์ และเทือกเขาถนนธงชัย กั้นเขตแดนระหว่างจังหวัดตากกับประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมแห่งประเทศไทย นอกจากนี้บริเวณภาคเหนือตอนล่างยังมีลักษณะเป็นป่าดงดิบและมีที่ราบลุ่มน้อย ส่วนใหญ่จะเป็นที่ราบลุ่มที่เกิดจากการตกตะกอนของแม่น้ำ ที่เรียกว่า "พรุ"¹ ซึ่งเหมาะต่อการเกษตรกรรม

บริเวณภาคเหนือตอนล่างประกอบด้วยแม่น้ำที่สำคัญ 4 สายคือ -

1. แม่น้ำน่าน เกิดจากเทือกเขาหลวงพระบางในเขตอำเภอบ่อเกลือเหนือและอำเภอบัว จังหวัดน่าน ไหลผ่านจังหวัดน่านและลงสู่ตอนใต้ของจังหวัดอุตรดิตถ์ ผ่านอำเภอท่าปลา อำเภอน้ำปาด อำเภอตรอน และอำเภอพิชัย เข้าสู่เขตจังหวัดพิษณุโลก ไหลผ่านอำเภอพรหมพิราม อำเภอเมือง และอำเภอกระทู้แม่แบน ผ่านอำเภอเมืองพิจิตร อำเภอตะพานหิน และอำเภอบางมูลนาค ของจังหวัดพิจิตร ผ่านอำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ แล้วไปรวมกับแม่น้ำปิงที่ตำบลปากน้ำโพ และตำบลแควใหญ่²

2. แม่น้ำยม เกิดบริเวณตอนเหนือของเขานูนวม อำเภอปางงิ้ว จังหวัดพะเยา ไหลลงทางใต้ผ่านจังหวัดแพร่ จังหวัดสุโขทัยโดยผ่านอำเภอศรีสัชชนาลัย อำเภอสวรรคโลก อำเภอศรีสำโรง อำเภอเมืองสุโขทัย และอำเภอกงไกรลาศ ผ่านเข้าเขตจังหวัดพิษณุโลก ที่อำเภอบางระกำ ไหลผ่านจังหวัดพิจิตรที่อำเภอโพทะเล แล้วไปรวมกับแม่น้ำน่านที่ตำบลเกยชัย อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์³

3. แม่น้ำปิงและแม่น้ำวัง ซึ่งมีแหล่งกำเนิดจากเทือกเขาตอนเหนือของจังหวัดเชียงใหม่ แม่น้ำปิงและแม่น้ำวังไหลมาบรรจบกันที่เขตอำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก และไหลผ่านจังหวัดตาก จังหวัดกำแพงเพชร และไปรวมกับแม่น้ำน่านที่จังหวัดนครสวรรค์

การที่บริเวณภาคเหนือตอนล่างมีแม่น้ำทั้ง 4 สายไหลมาบรรจบกันที่จังหวัด นครสวรรค์จึงกลายเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งถือว่าเป็นเส้นทางการคมนาคมที่สำคัญในการติดต่อ ระหว่างบริเวณภาคเหนือตอนล่างกับภาคกลางมาตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน นอกจากนี้แม่น้ำ ที่ไหลผ่านบริเวณภาคเหนือตอนล่างหลายสายดังกล่าว ส่งผลให้มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม ริมน้ำแม่น้ำ

1.2 ที่ตั้งและอาณาเขตของบริเวณภาคเหนือตอนล่างในปัจจุบัน ได้แก่

ทิศเหนือ จดจังหวัดแพร่ น่าน ลำปาง ลำพูน เชียงใหม่ และแม่ฮ่องสอน
ซึ่งในอดีตคืออาณาจักรล้านนาเดิม

ทิศใต้ จดที่ราบลุ่มภาคกลางหรือบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ตั้งแต่
จังหวัดนครสวรรค์ลงมา คือ จังหวัดกาญจนบุรี อุทัยธานี ชัยนาท สิงห์บุรี และลพบุรี

ทิศตะวันออก จดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ เมืองเลย ค่านชัย และ
เขียงคาน

ทิศตะวันตก จดประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมแห่งประเทศไทย

ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ จดประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

1.3 ทรัพยากรธรรมชาติ

บริเวณภาคเหนือตอนล่างได้ชื่อว่า มีความอุดมสมบูรณ์เต็มไปด้วยทรัพยากร ธรรมชาติ มาตั้งแต่สมัยอดีต ดังปรากฏหลักฐานในการรายงานของบาทหลวงเดอชัวซี (Abbe de Choisy) ชาวฝรั่งเศส ในปี พ.ศ. 2228 - 2229 ก็กล่าวถึงความอุดมสมบูรณ์ ทางทรัพยากรธรรมชาติของจังหวัดพิษณุโลก ว่า "พันช้าง ช้าง ดินประสีว นอแรด หนังสัตว์ป่า อาทิเช่น หนังควาย หนังวัวหนังเสือ ฯลฯ ยางแดงซึ่งจะเอามาเป็นขี้ผึ้งสเปน อ้อย หัวหอม ยาสูบ ขี้ผึ้ง น้ำมัน ไม้ คมที่ทำด้วยน้ำฉันทยาน ไม้สัก ซึ่งใช้ต่อเรือ ผ้าฝ้าย ไม้พ่าง ฯลฯ"⁴

จากข้อความดังกล่าว เป็นการให้ภาพของความอุดมสมบูรณ์ของบริเวณภาคเหนือ ตอนล่างว่ามีผลผลิตจากป่าไม้เป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากภูมิประเทศเป็นภูเขาและ ที่ราบสูง จึงมีไม้ที่สำคัญต่อเศรษฐกิจของบริเวณนี้คือ ไม้สัก มีมากทางแถบหัวเมืองพิษณุ สุโขทัย ตาก กำแพงเพชร และพิษณุโลก นอกจากนี้ยังมีพรรณไม้ชนิดอื่นอีก เช่น ไม้ตะแบก มีแถวจังหวัด นครสวรรค์ พิษณุโลก และกำแพงเพชร ส่วนไม้ยาง ไม้เต็ง และไม้แดง มีทางหัวเมือง เพชรบูรณ์ ทรัพยากรธรรมชาติ ของบริเวณภาคเหนือตอนล่างนอกจากป่า ไม้แล้วยังมีแร่ธาตุ

ที่มีค่าอีก เช่น ทองคำ ทองผุ่ย อยู่ที่ตำบลท่าข้าม อำเภอเมืองภูมิ จังหวัดพิจิตร และแร่เหล็ก ที่มีคุณภาพที่สุดที่ตำบลน้ำผึ้ง อำเภอตรอน จังหวัดอุดรธานี⁵

2. ลักษณะการดำรงชีวิตของราษฎร

เนื่องจากสภาพภูมิประเทศของบริเวณภาคเหนือตอนล่างตั้งอยู่บนบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำที่สำคัญ ได้แก่ แม่น้ำปิง วัง ยม และน่าน จึงทำให้สองฟากฝั่งของแม่น้ำมีบ้านเรือนอยู่อาศัยและราษฎรประกอบอาชีพทางเกษตรกรรมเป็นหลักคือ การทำนา ปลูกอ้อย ยาสูบ ฝ้าย และปลูกบัวนอกจากนี้ยังมีอาชีพทำป่าไม้ และหาของป่า ตลอดจนการประกอบอาชีพการจับสัตว์น้ำ⁶ ในบึงบรเพ็ด จังหวัดนครสวรรค์ และที่บึงสีไฟ จังหวัดพิจิตร

ราษฎรในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง นิยมสร้างเรือนแพเป็นที่อยู่อาศัยโดยใช้เรือนแพเป็นที่ประกอบการค้า ดังปรากฏหลักฐานของกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสด็จตรวจเมืองนครสวรรค์ ที่บันทึกไว้ว่า "ข้าพระพุทธเจ้าได้ออกเรือจากเมืองนครสวรรค์เวลาเช้าหนึ่งโมงสองเรือเข้าปากน้ำโพ มีเรือแพจอดแน่นหนาทั้งสองฝั่งตลิ่งเป็นเรือนพ่อค้ามาก ทั้งจีนและไทยครึกครื้นคล้ายคลองที่กรุงเทพฯ⁷ หรือแม้แต่ที่พักของข้าราชการก็ยังนิยมสร้างเป็นเรือนแพซึ่งปรากฏให้เห็นเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสมณฑลพิษณุโลก ในปี พ.ศ. 2444 ทรงใช้แพของข้าหลวงเทศาภิบาล เป็นพลับพลาที่ประทับ และพระองค์ทรงตรัสไว้ว่า "...แพนี้ทำให้โตและรูปร่างแปลกกว่าที่กรุงเทพฯ ก็นั่งห้องทับสนุกสนามาก ดูเหมือนกับเรือนบนบกเป็นที่สบายดีหมด"⁸

สภาพชีวิตความเป็นอยู่และการทำมาหากินของราษฎรบริเวณภาคเหนือตอนล่างขึ้นอยู่กับสถานการณ์บ้านเมือง กล่าวคือ เมื่อบ้านเมืองสงบไม่มีข้าศึกสงคราม ความเป็นอยู่ก็สงบสุข แต่ถ้าเมื่อใดบ้านเมืองเกิดภาวะสงคราม ราษฎรก็ต้องประสบปัญหาความยากลำบาก เพราะต้องถูกเกณฑ์ไปเป็นทหารในกองทัพ และจัดหาเสบียงอาหาร ตลอดจนพาหนะไว้คอยรับใช้ในราชการสงคราม เช่น กรณีศึกเงี้ยวศึกฮ่อ ในปี พ.ศ. 2417 ราษฎรบริเวณภาคเหนือตอนล่างต้องจัดหาพาหนะ สรรพอาวุธไปใช้ในสงครามดังกล่าวนี้ด้วย ดังข้อความว่า

... ด้วยมีตราพระราชสีห์โปรดเกล้าฯ ขึ้นไปให้ข้าพระพุทธเจ้าแลกรมการเมือง
รับเร่งเกณฑ์ช่างในแขวงเมืองพิษณุโลก และเมืองขึ้นพิษณุโลกสิบช่างให้คู่กับหมอ
ความไปส่ง ให้พระตราการโกสน เมืองพิชัย บันทุกกระสุนดินดำ บัดตันของพระราช
ทานแม่ทัพนายกองไปจนถึงหลวงพระบางโดยเร็วให้ทันกำหนด... ข้าพเจ้าแลกรม
การได้เกณฑ์ช่าง 10 เชือกตามท้องตรา⁹

การดำรงชีวิตของราษฎรในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ได้รับการพัฒนาไปตาม
ความเจริญของบ้านเมือง เมื่อบ้านเมืองมีการพัฒนาขึ้นก็ส่งผลให้การดำรงชีวิตของราษฎร
เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย มีการใช้สินค้าฟุ่มเฟือย ที่นำมาจากกรุงเทพฯ เช่น มีสเตอร์บิลลี
คนในบังคับของฮอลันดาได้เข้ามาตั้งห้างขายของที่ปากน้ำโพ มีสินค้าที่จำหน่าย ได้แก่ วิกกี
แชมเปญ แกรต น้ำหอม เข็มกลัด และบุหรี เป็นต้น¹⁰ ซึ่งเป็นการชี้ให้เห็นถึงการพัฒนาความ
เป็นอยู่ของราษฎรบริเวณภาคเหนือตอนล่างว่า สอดคล้องกับความทันสมัยของประเทศ และ
สามารถมีอำนาจในการซื้อสินค้าดังกล่าวที่มีราคาแพงได้

3. การคมนาคม

การคมนาคมภายในบริเวณภาคเหนือตอนล่างมี 2 ทางคือ การคมนาคมทางน้ำ
และการคมนาคมทางบก โดยเฉพาะการคมนาคมทางน้ำเป็นการเดินทางที่นิยมใช้กันมาตั้งแต่สมัย
โบราณบริเวณภาคเหนือตอนล่างได้ชื่อว่าเป็นศูนย์กลางของการคมนาคมทางน้ำระหว่างหัวเมือง
ทางเหนือและหัวเมืองทางใต้ โดยเฉพาะจังหวัดนครสวรรค์¹¹ และการเดินทางติดต่อภายใน
ภูมิภาคนี้สะดวกสบาย เพราะมีแม่น้ำไหลผ่านหลายสาย เช่น แม่น้ำปิง วัง ยม น่าน และป่าสัก
จึงทำให้บริเวณภาคเหนือตอนล่างนิยมใช้การเดินทางและค้าขาย โดยทางน้ำเป็นส่วนใหญ่และนิยม
ใช้เรือกลไฟ เรือโกลน เรือมอ เรือเป็ด และเรือแมลงป่อง ดังจะเห็นได้จากหลักฐานการ
ค้าขายของบริเวณภาคเหนือตอนล่างที่ใช้การคมนาคมทางน้ำ เช่น ลานแม่น้ำตั้งแต่เมืองพิไชยขึ้น
มาจนถึงอุตรดิตถ์ มีเรือเป็ดบรรทุกสินค้าจอดเรียงรายเห็นได้คั่งน้ำ¹² หรือใช้ในการบรรทุก
สินค้าจากภูมิภาคนี้ไปยังภูมิภาคอื่น เช่น จังหวัดเพชรบูรณ์ ใช้ลานแม่น้ำป่าสักเป็นเส้นทางสำคัญ
ในการบรรทุกและขนสินค้าไปมาระหว่างจังหวัดเพชรบูรณ์ผ่านไปทางจังหวัดสระบุรีลง ไปทาง
กรุงเทพฯ¹³

ส่วนการคมนาคมทางบก เป็นการเดินทางที่ใช้สัตว์เป็นพาหนะ เช่น ช้าง ม้า โค กระบือ เกวียน และเลื่อน ซึ่งต่อมาการคมนาคมทางบกได้รับการพัฒนาให้ดีขึ้นในสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงปฏิรูปการคมนาคมขึ้นภายในประเทศ ได้แก่ การสร้างทางรถไฟ การทำถนน จึงมีการตัดถนนตัดกันขึ้นภายในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ดังที่เมืองสวรรคโลก มีการตัดถนนทางเกวียนลงมาเมืองท่าพิไชย มีระยะทาง 800 เส้น¹⁴ หรือการใช้การคมนาคมทางบกมาเป็นเส้นทางในการค้าขาย ปรากฏหลักฐานการสร้างถนนของ สวรรคโลกเพื่อสะดวกต่อการส่งสินค้า กล่าวคือ กระทรวงมหาดไทยได้สร้างถนน 2 สาย ใน เมืองสวรรคโลกคือ จากสวรรคโลกไปยังสุโขทัย และจากสุโขทัยไปจังหวัดตาก ด้วยงบประมาณ 9 หมื่นบาทเศษ เพื่อการส่งสินค้าและการไปมาสะดวก¹⁵ ส่วนการสร้างเส้นทางรถไฟในบริเวณนี้ จะกล่าวในบทที่ 4

4 ลักษณะเชื้อชาติประชากร

ประชากรบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ประกอบด้วยเชื้อชาติ ส่วนใหญ่เป็นคนไทย ส่วนเชื้อชาติอื่น ได้แก่ พวกจีน มอญ พม่า ลาว และกระเหรี่ยง การที่บริเวณภาคเหนือตอนล่างมีเชื้อชาติอื่นเข้ามาอยู่อาศัย เพราะการถูกกวาดต้อนมาเป็นเชลยศึกจากการไปสงคราม เช่น เมืองพิษณุโลก ให้เมืองพิชัยดูแลในเรื่องการกวาดต้อนไพร่ลาวที่หนีมาจากเมืองสระบุรี¹⁶ และการสมัครใจอพยพเข้ามาตั้งตัวอย่าง คือ พวกมอญพร้อมใจคิดกบฏฆ่าเจ้าเมือง แล้วอพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร โดยใช้เส้นทาง การอพยพผ่านด่านแม่ละเมาเข้าเมืองตาก และได้อาศัยบริเวณเมืองตาก กันแพงเพชร และบริเวณเมืองอื่น ๆ เช่น ปทุมธานี นนทบุรี เป็นต้น¹⁷ ส่วนเชื้อชาติจีนจะกล่าวในหัวข้อต่อไป

5. การอพยพของชาวจีนสู่บริเวณภาคเหนือตอนล่าง

5.1 ภูมิหลังการอพยพของชาวจีนบริเวณภาคเหนือตอนล่าง

การอพยพเข้ามาของชาวจีนในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ไม่ปรากฏหลักฐานในสมัยโบราณ แต่เริ่มเข้ามาครั้งแรกในสมัยกรุงสุโขทัย ซึ่งตรงกับรัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ดังหลักฐานที่ปรากฏความว่า เมื่อพวกมองโกลขึ้นมาโจมตีอาณาจักรในประเทศจีน ทำให้อัศวินเสนาบดีจีนชื่อ ตังจั้งตัง พาบริวารสองร้อยเศษมาพึ่งพระอารามคำแหง¹⁸ ต่อมาในสมัย

อยุธยาตอนปลายได้มีการกล่าวถึงคนจีนที่อพยพเข้ามาประกอบอาชีพค้าขาย จนได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้สำเร็จราชการคือ "ยังมีชายพ่อค้าเกวียน เดิมชื่อจันเจ้ง ซึ่งมีความชอบในแผ่นดิน ได้เป็นผู้สำเร็จราชการอยู่ ณ เมืองตาก"¹⁹

ชาวจีนได้อพยพเข้ามาสู่บริเวณภาคเหนือตอนล่างตลอด โดยเข้าไปตั้งหลักแหล่งบริเวณที่เป็นย่านการค้า ซึ่งปรากฏอย่างชัดเจนในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ว่าชาวจีนอพยพมาอยู่อาศัยตามท่าเรือของเมืองบริเวณภาคเหนือตอนล่าง อาทิเช่น ท่าอิฐ (อุตรดิตถ์) และระแหง (ตาก)²⁰

ชาวจีนเริ่มอพยพเข้ามาในประเทศไทยเป็นจำนวนมากในสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้นตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 2 และรัชกาลที่ 3 ทั้งนี้เพราะเกิดความไม่สงบขึ้นทางภาคใต้ของประเทศไทย เช่น เกิดทุพภิกขภัย เกิดสงครามฝิ่น (พ.ศ. 2382 - 2385) กบฏไต้เผง (พ.ศ. 2393 - 2407) และการจลาจลอื่น ๆ ทำให้ชาวจีนจำนวนมากมาจากทางภาคใต้ของประเทศอพยพหนีภัยไปอยู่ในดินแดนอื่น ๆ โดยเฉพาะในประเทศไทย ดังปรากฏในบันทึกของชาวต่างชาติ

ตาราง 1 แสดงจำนวนประชากรจีนในประเทศไทย

ประมาณปี พ.ศ.	จำนวนชาวจีน	จำนวนประชากรทั้งหมด
1822 (พ.ศ. 2365)	440,000	2,790,500
1827 (พ.ศ. 2370)	800,000	3,252,650
1835 (พ.ศ. 2378)	500,000	3,620,000
1839 (พ.ศ. 2382)	450,000	3,000,000
1849 (พ.ศ. 2392)	1,100,000	3,650,150
1854 (พ.ศ. 2397)	1,500,000	6,000,000

ที่มา : สกินเนอร์ จี. วิลเลียม. สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์. แปลโดย พรรณี ฉัตรพลรักษ์ และคนอื่น ๆ. 2529. หน้า 68.

ดังตารางที่ 1 จะเห็นได้ว่าจำนวนชาวจีนมีจำนวนเพิ่มขึ้นมาก โดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2392 ซึ่งตรงกับรัชกาลที่ 3 มีจำนวนถึง 1,100,000 คน ซึ่งเป็นจำนวนตัวเลขที่มีปริมาณมาก เมื่อมาเปรียบเทียบกับสถิติชาวจีนที่อาศัยในประเทศไทยในช่วงที่กระทรวงมหาดไทยเริ่มดำเนินการสำรวจสำมะโนประชากร ดังปรากฏในตาราง 2

ตาราง 2 การแสดงจำนวนประชากรจีนที่อยู่ในประเทศไทยช่วงปี พ.ศ. 2462 - 2480

ปี พ.ศ.	จำนวนชาวจีน			หมายเหตุ
	ชาย	หญิง	รวม	
2462	205,470	54,724	260,194	
2472	313,764	131,510	445,274	
2480	335,524	188,538	524,062	

ที่มา : กรมเลขาธิการคณะกรรมการรัฐมนตรี. สถิติพยากรณ์รายปีประเทศไทย พ.ศ. 2480 - 2481. เล่ม 20. 2481. หน้า 47.

ดังตารางที่ 2 การสำรวจสำมะโนครัวตั้งแต่ปี พ.ศ. 2462 - 2480 มีจำนวนเพิ่มขึ้นทุกปี เมื่อนำไปเปรียบเทียบกับจำนวนชาวจีนในตาราง 1 จะพบว่าชาวจีนมีการอพยพเข้ามาในประเทศไทยเป็นจำนวนมากในระยะแรก และมีจำนวนลดลงในช่วงหลังที่กระทรวงมหาดไทยสำรวจ

ส่วนจำนวนชาวจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ การอพยพเข้ามามีจำนวนเพิ่มขึ้นทุกช่วงปีที่มีข้อมูลในการศึกษา แต่ในบางปีที่มีการสำรวจสำมะโนครัว เช่น ปี พ.ศ. 2462 และ พ.ศ. 2472 การสำรวจชาวจีนออกมาเป็นเหตุผลทำให้ภาพการแสดงจำนวนดังกล่าวคลาดเคลื่อน ทั้งนี้ เพราะเหตุผลนครสวรรค์รวมถึงจังหวัดอุทัยธานี และชัยนาทด้วย ซึ่งไม่ใช่จังหวัดที่ทำการศึกษา แต่ก็นำมาใช้ประกอบการศึกษาเพื่อความต่อเนื่องของเนื้อหาได้ จำนวนชาวจีนที่อพยพมาบริเวณภาคเหนือตอนล่างมีรายละเอียดในตาราง 3

ตาราง 3 แสดงจำนวนชาวจีนในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ช่วง พ.ศ. 2370 - 2480

จังหวัด	ปี พ.ศ.					
	2370 ¹	2377 ²	2438 ³	2445 ⁴	2449 ⁵	2480 ⁶
ตาก	-	26	-	-	-	265
พิจิตร	-	88	865	-	-	5,291
อุตรดิตถ์	150	150	175	-	-	2,381
กำแพงเพชร	300	44	-	-	-	598
นครสวรรค์	800	52	2,887	1,281	6,861	9,835
พิษณุโลก	-	1,112	554	4,731	4,731	4,418
เพชรบูรณ์	150	-	-	132	156	646
สุโขทัย	-	298	-	-	-	2,824
รวมทั้งหมด	1,400	1,770	4,481	6,144	11,748	26,258

¹Terwice, B.T. Through Travellers Eyes-An Approach to Early Nineteenth Century Thai History. 1827. p.142.

²หอสมุดแห่งชาติ. เล่มที่ 52. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1196. (พ.ศ. 2377).

³กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร.ศ. 14/81 - 82. รายงานกรมหมื่นดำรงตราจรรยาการเมืองพิจิตร เมืองพิษณุโลก และมณฑลพายัพ. ร.ศ. 114. (พ.ศ. 2438).

⁴กระทรวงมหาดไทย. "เรื่องทำสามะโนคร้วหัวเมือง," เทศาภิบาล. เล่ม 1. แผ่น 2. ลงวันที่ 1 พฤษภาคม ร.ศ. 121. (พ.ศ. 2445).

⁵กระทรวงมหาดไทย "เรื่องทำสามะโนคร้วหัวเมือง," เทศาภิบาล. เล่ม 7. แผ่น 36. ลงวันที่ 1 พฤษภาคม ร.ศ. 125. (พ.ศ. 2449).

กระทรวงมหาดไทย. การสำรวจสำมะโนครัวทั่วราชอาณาจักร พ.ศ. 2480.

เล่ม 2. หน้า 45 - 73.

จากตาราง 3 จะเห็นได้ว่าชาวจีนอพยพเข้ามาบริเวณภาคเหนือตอนล่างมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นทุกปี ถึงแม้ว่าข้อมูลบางช่วงปี พ.ศ. จะเป็นมณฑล เช่น ปี พ.ศ. 2462 มณฑลนครสวรรค์ มีจำนวน 5,271 คน มณฑลพิษณุโลก จำนวน 3,023 คน รวมทั้งสองมณฑล 8,264 คน²¹ หรือ ปีพ.ศ. 2472 มณฑลนครสวรรค์ 10,038 คน มณฑลพิษณุโลก 8,280 คน รวม 18,318 คน²² เป็นปีที่ให้ภาพของจำนวนชาวจีนที่สมบูรณ์เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับจำนวนชาวจีนภายในประเทศทั้งหมดปีเดียวกันที่มีจำนวน 524,062 คน บริเวณภาคเหนือตอนล่างมีเพียงแค่ 5 เปอร์เซ็นต์ของจำนวนชาวจีนทั้งหมด ก็นับได้ว่าบริเวณภาคเหนือตอนล่างเป็นอีกบริเวณหนึ่งของประเทศไทยที่มีคนจีนอาศัยอยู่มากพอประมาณ

5.2 ปัจจัยในการอพยพของชาวจีนสู่บริเวณภาคเหนือตอนล่าง

การอพยพของชาวจีนมายังบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ส่วนใหญ่เป็นชาวจีนที่อพยพมาจากหัวเมืองที่เป็นเมืองท่า เช่น กรุงเทพฯ และชาวจีนที่อพยพมาจากประเทศจีนโดยตรง การศึกษาในหัวข้อนี้ จะทำการศึกษาปัจจัยภายในเท่านั้นที่เป็นเหตุให้ชาวจีนอพยพเข้ามาโดยแบ่งเป็นปัจจัยภายในประเทศไทย และปัจจัยภายในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ส่วนปัจจัยภายนอกที่ผลักดันให้ชาวจีนอพยพออกจะไม่ศึกษา เพราะมีผู้ศึกษาค้นคว้า เป็นจำนวนมากอยู่แล้ว

5.2.1 ปัจจัยภายในประเทศ ส่วนใหญ่จะเป็นปัจจัยที่ดึงดูดให้ชาวจีนอพยพเข้ามาอยู่อาศัยในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก มีหลายประการคือ

5.2.1.1 นโยบายของรัฐบาลไทย การที่ชาวจีนอพยพเข้ามาสืบเนื่องมาจากการดำเนินนโยบายของรัฐบาลในแต่ละช่วงสมัยที่เปิดโอกาสและสนับสนุนให้ชาวต่างชาติเข้ามาอยู่อาศัย เช่น ช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น สมัยรัชกาลที่ 2 ตอนปลาย และรัชกาลที่ 3 เปิดโอกาสให้ชาวจีนอพยพเข้ามาประกอบการค้าภายในประเทศและต่างประเทศ และเข้ามาเป็นเจ้าของกิจการประมุลจัดเก็บภาษี²³ ซึ่งทำรายได้ให้แก่ประเทศไทยเป็นจำนวนมาก จากนโยบายดังกล่าวในช่วงนี้ส่งผลให้ชาวจีนอพยพเข้ามาบริเวณภาคเหนือตอนล่างประกอบการค้าและประมุลจัดเก็บภาษีอากร ดังปรากฏหลักฐาน ปี พ.ศ. 2386 จันทวย ได้แต่งให้จันทพงประมุลจัดเก็บอากรสมัตตขร ในอัตรา 68 ชั่ง 7 ตาล²⁴ หรือสมัยพระบาทสมเด็จพระ

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำเนินนโยบายเปิดโอกาสให้ชาวจีนมีสิทธิเช่นเดียวกับชาวไทย ในด้านแรงงานและการค้า โดยไม่ทรงคิดว่าเป็นชาวต่างชาติและถือว่าเป็นองค์ประกอบของสังคม ที่จะช่วยทำให้เกิดความมั่งคั่งและความเจริญรุ่งเรืองแก่ประเทศ²⁵ ทำให้ชาวจีนเข้าเมืองไทย ประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น กิจการโรงสี เหมืองแร่ อุตสาหกรรมไม้สัก ตลอดจนเป็น กุสในการสร้างสาธารณูปโภค เป็นต้น การดำเนินนโยบายในสมัยนี้เป็นผลให้ชาวจีนเข้าไปประกอบ กิจกรรมหลายประเภท อาทิเช่น แก้วแก้วขัน เป็นช่าง ไม้มีชื่อรับจ้างก่อสร้างทั่วทุกหัวเมืองใน มณฑลพิษณุโลก²⁶

เมื่อใดรัฐบาลมีนโยบายก็คั่นการอพยพเข้ามามีจำนวนน้อย เช่น สมัยรัชกาลที่ 6 และสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ใช้นโยบายชาตินิยม ทำให้ชาวจีน อพยพเข้ามามีจำนวนน้อย โดยเฉพาะสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ดังรายละเอียดตาราง 4

ตาราง 4 แสดงจำนวนชาวจีนเข้า - ออกในประเทศไทย ปี พ.ศ. 2481 - 2487

ปี พ.ศ.	จำนวนชาวจีนที่เดินทางเข้ามา			จำนวนชาวจีนที่เดินทางออก		
	ชาย	หญิง	รวม	ชาย	หญิง	รวม
2481	22,462	8,264	30,726	20,964	7,950	28,914
2482	15,801	6,499	22,300	11,071	5,076	16,147
2483	7,662	3,183	10,845	6,273	2,093	8,366
2484	8,687	3,587	12,274	7,829	2,246	10,975
2485	33	12	45	159	17	176
2486	121	9	130	88	15	103
2487	-	-	-	3	1	4

ที่มา : กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. สถิติพยากรณ์รายปี พ.ศ. 2480 - 2481.

เล่ม 20. 2481. หน้า 47.

ดังตารางที่ 4 จะเห็นได้ว่าจำนวนชาวจีนที่อพยพเข้ามาในประเทศไทยมีจำนวนลดลงเรื่อยมา ถึงแม้บางปีปริมาณการเดินทางออกจะมีน้อยกว่าการเดินทางเข้ามาก็ตาม ทั้งนี้เพราะการดำเนินนโยบายชาตินิยมของรัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี เช่น ปี พ.ศ. 2485 มีชาวจีนเดินทางเข้าเพียง 45 คน แต่เดินทางออกมากถึง 176 คน หรือ ปี พ.ศ. 2487 ไม่มีจำนวนชาวจีนเดินทางเข้ามาในประเทศไทยเลย และเดินทางออกแค่ 4 คน เท่านั้น ส่วนบริเวณภาคเหนือตอนล่างคงได้รับผลกระทบดังกล่าวจากการดำเนินนโยบายชาตินิยมนี้เหมือนกันแต่จำนวนชาวจีนที่เดินทางเข้ามาไม่มีหลักฐานที่จะใช้ศึกษาได้ (ผู้เขียนแคว่วิเคราะห์ความน่าจะเป็น)

5.2.1.2 การขาดแคลนแรงงาน ตั้งแต่สมัยโบราณมา

โครงสร้างสังคมไทยยังผูกติดอยู่กับระบบศักดินา แรงงานของคนไทยต้องถูกเกณฑ์ไปใช้ในราชการและกิจการส่วนตัวของเจ้าขุนมูลนาย จึงทำให้สังคมไทยต้องแสวงหาแรงงานอิสระอื่นมาใช้ทดแทนแรงงานไทย ในกิจกรรมต่าง ๆ ของประเทศ แรงงานชาวต่างชาติที่คนไทยนิยมใช้มากที่สุดคือ แรงงานชาวจีน เพราะมีความอดทนและขยัน ฉะนั้นเมื่อประเทศไทยขาดแคลนแรงงานดังกล่าวจึงส่งผลให้เกิดการอพยพเข้ามาของชาวจีน ดังตัวอย่างคือ สมัยรัชกาลที่ 3 การติดต่อค้าขายกับต่างประเทศโดยการค้าทางสำเภ ความต้องการแรงงานชาวจีนมาใช้กิจกรรมส่งเสริมการค้า เช่น การต่อเรือ การเดินเรือ มีมากขึ้น รัฐบาลจึงชักชวนให้ชาวจีนอพยพเข้ามาในประเทศไทย (ดูจากตาราง 1 หน้า 8) จากการขาดแคลนแรงงานดังกล่าว บริเวณภาคเหนือตอนล่างเป็นบริเวณหนึ่งที่ต้องการแรงงานที่มีฝีมือ ตลอดจนแรงงานกุลี่ซึ่งปรากฏหลักฐานการขาดแคลนที่เป็นช่างฝีมือให้เห็นเมืองสวรรคโลก จึงมีผู้นำชาวจีนเข้ามาดำเนินการตามที่ราชการต้องการ เช่น ขุนพิพิธภักดี ข้าหลวงพระปลัดแลกรมการเมืองสวรรคโลกกราบบังคมทูลพระกรุณาว่าที่ร้อนทงมีอยู่หลายตำบล เลกไทหาได้สันทักจัดเงินในการร้อนไม่ ถ้าได้แต่่น้อยทำจำนวนเกณฑ์คนละ 2 สสิ่งไม่ ขุนพิพิธภักดีได้ถวายแผนที่ตำบลร้อนทง 11 ตำบล จึงทรงพระราชดำริว่า ที่บ่อร้อนทงเหล่านี้ก็มีล้าห้วยล้าธารพอจะปิดกันเป็นฝายเหมืองได้ โปรดเกล้าให้จัดเงินใส่หู่ขึ้นมาทำ จึงให้ขุนพิพิธภักดีพาเงินใส่หู่กับเงินมีชื่อ 5 คน ขึ้นมาณ แขวงเมืองสวรรคโลก และกำชับ ให้เจ้าเมืองสวรรคโลก จัดแจงเสบียงอาหารเลี้ยงเงินใส่หู่ และเงินมีชื่ออย่าให้ขาดสน²⁷

จากข้อความข้างต้น จะเห็นได้ว่ารัฐให้การส่งเสริมสนับสนุน แรงงานชาวจีนอย่างมาก เพราะว่าเมืองไทยขาดแคลนแรงงานที่มีความชำนาญ จึงมีการ หลังไหลแรงงานชาวจีนเข้ามาอยู่ในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง นอกจากนี้ยังมีการจ้างแรงงาน ชาวจีนในการขนส่งสิ่งของ เช่น ที่เมืองสุโขทัยและสวรรคโลก ได้ว่าจ้างชาวจีนขนส่งแผ่นศิลา ดั้งหลักฐานคือ เมืองสวรรคโลก จ้างจีนจันคุมแผ่นศิลา มา 150 แผ่น และเมืองสุโขทัย จ้างจีนเล็กคุมแผ่นศิลา มา 300 แผ่น²⁸

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง ปฏิรูปประเทศทุกด้าน เช่น การคมนาคม การศาล การเมือง การปกครอง การศึกษา การสาธารณสุข ฯลฯ ส่งผลให้เกิดการอพยพของแรงงานเข้ามาในบริเวณภาคเหนือตอนล่างอีก ช่วงหนึ่ง โดยเฉพาะเมื่อรัฐบาลดำเนินการสร้างเส้นทางรถไฟสายเหนือ ผ่านบริเวณภาคเหนือ ตอนล่าง ชาวจีนได้มาเป็นแรงงานในการก่อสร้าง เช่น การสร้างเส้นทางรถไฟสายชุมแสงไป เด่นชัย มีพวกจีนเต้จิวมาเป็นแรงงานมากที่สุด รองลงมาคือ จีนกวางตุ้ง และจีนเคะ โดย เฉพาะจีนเคะอาศัยอยู่หนาแน่นที่หัวดง (จังหวัดพิจิตร)²⁹ นับว่าเป็นอีกปัจจัยที่ดึงดูดให้ชาวจีน เข้ามาอาศัยอยู่ในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง

5.2.1.3 การปราบปรามสมาคมตัวเหี้ย ในสมัยพระบาท สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เกิดการรวมกลุ่มของชาวจีนที่มาอยู่ในประเทศไทยขึ้น โดย เรียกว่า "สมาคมตัวเหี้ย" ขึ้นใน ปี พ.ศ. 2385 กลุ่มชาวจีนดังกล่าวได้ก่อความไม่สงบ ภายในประเทศ โดยการปล้นสดมภ์ราษฎรทั้งไทยและจีน แถบแขวงเมืองนครชัยศรี จะเข็งเทรา ราชบุรี หัวเมืองอื่น ๆ ในเขตที่ราบลุ่มภาคกลาง ทางรัฐบาลจึงดำเนินการปราบปรามโดยออก หนังสือประกาศจับกุมพร้อมกับรายชื่อชาวจีนที่ร่วมก่อการไม่สงบในครั้งนี้ ไปในเขตหัวเมืองชั้นใน ตอนเหนือบริเวณภาคกลางตอนบน อันได้แก่ นครสวรรค์ ลพบุรี อ่างทอง อุทัยธานี พรหม อินทร์ ชัยนาท และเมืองสิงห์³⁰ ทำให้ชาวจีนที่มีชื่อดังกล่าวหนีการจับกุมขึ้นมายังบริเวณ ภาคเหนือตอนล่างที่ไม่มีชื่อในประกาศ เช่น พิชณุโลก พิจิตร อุตรดิตถ์ ตาก กำแพงเพชร สุโขทัย และเพชรบูรณ์ นับว่าเป็นการอพยพเคลื่อนย้ายภายในประเทศมาสู่บริเวณภาคเหนือ ตอนล่าง

5.2.1.4 ระบบราชการไทยเอื้ออำนวย การที่ชาวจีนที่เข้ามา อยู่ในประเทศไทยได้รับการยกเว้นการถูกเกณฑ์แรงงานเข้าสังกัดในระบบส่วย จึงทำให้มีอิสระ

สามารถจะเดินทางไปไหนได้ทั่วประเทศ จากปัจจัยนี้บริเวณภาคเหนือตอนล่างก็ได้นำมาใช้กับ
ชาวจีนเหมือนกัน เช่น การยกเว้นการเกณฑ์ทหารให้กับคนจีนที่เมืองพิษณุ คือ

ปิดหนังสือทานเสมีอนตราไปถึงพระปลัดการเมืองพิษณุ ด้วยจันรอด จันมีชื่อ 9 คน
นำพักอยู่ใน ๗๗๗ สมุหนายก ตั้งท่ามาหากินแขวงเมืองพิษณุ บางโพ อย่านให้เกณฑ์
ราชการ³¹

จากข้อความดังกล่าวจะเห็นได้ว่าระบบราชการของไทยเอื้อ
อำนวยต่อบรรดาชาวจีนที่อพยพเข้ามาอยู่ในไทย และเป็นผลให้ชาวจีนสามารถอพยพไปอยู่ที่ไหน
ของประเทศไทยก็ได้เพราะถูกยกเว้นการเกณฑ์รับราชการ ดังที่ยกตัวอย่างของบริเวณภาคเหนือ
ตอนล่าง เป็นต้น

นอกจากนี้รัฐบาลยังเปิดโอกาสให้ชาวจีนที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทย
มีสิทธิรับราชการของไทยได้ นับว่าเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวจีนอพยพเข้าไปรับราชการใน
บริเวณต่าง ๆ ของประเทศ เช่น บริเวณภาคเหนือตอนล่างได้มีชาวจีนอพยพเข้ามารับราชการ
คือ นายเด็กเจียน ทองสมบูรณ์ สัญชาติจีนเข้ารับราชการสังกัดกรมรถไฟ โดยมาตั้งบ้านเรือน
อยู่ที่ตำบลในเมือง อำเภอพิษณุ จังหวัดอุตรดิตถ์³²

5.1.2.5 การขยายตัวของระบบเศรษฐกิจไทย เมื่อ
ประเทศไทยได้ทำสนธิสัญญาบาวริงกับประเทศอังกฤษ ในปี พ.ศ. 2398 ซึ่งตรงกับรัชกาลที่ 4
ผลของสนธิสัญญาดังกล่าวทำให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจเป็นแบบเสรี พระคลังสินค้าถูก
ยกเลิก การผลิตเพื่อยังชีพเปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อการค้า ข้าวจึงกลายเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ
ของประเทศ ฉะนั้นจึงเกิดการขยายตัวทางการผลิตข้าว เช่น ขยายพื้นที่ในการเพาะปลูก
เทคนิคการสีข้าว ตลอดจนการซื้อขาย เพื่อสนองตอบความต้องการของต่างประเทศ แต่ปัจจัย
ดังกล่าวส่งผลให้เกิดการอพยพของชาวจีนในบริเวณอื่นเข้ามาในบริเวณภาคเหนือตอนล่างเพื่อ
ประกอบการค้า เช่น บ้านทิกของราแควช เมื่อปี พ.ศ. 2446 กล่าวไว้ว่า ชาวจีนที่อยู่ใน
กรุงเทพฯอพยพไปทางตอนเหนืออุตรดิตถ์และปากน้ำโพ ซึ่งเป็นจุดสำคัญทางการค้า³³หรือการ
เข้ามาประกอบอาชีพการทามาในบริเวณนี้ เช่น จันลี แซ่ตัน อพยพเข้ามาทำนาที่ตำบลท่าจั่ว
อำเภอบรรพตพิสัยจังหวัดนครสวรรค์³⁴ ตลอดจนเข้ามาเป็นพ่อค้าคนกลางในการรับซื้อ

ข้าวเปลือกคือ นายบัวแก้งแก้อยู่ มาประกอบอาชีพการค้าขายข้าวอยู่ที่ตำบลท้ายทุ่ง อำเภอ บางมูลนาก จังหวัดพิจิตร³⁵ จากหลักฐานที่ยกขึ้นมาประกอบเป็นการให้ภาพถึงการขยายตัวทาง เศรษฐกิจของไทย ทำให้เกิดการอพยพของชาวจีนเข้าสู่บริเวณภาคเหนือตอนล่างอีกช่วงหนึ่ง

5.2.2 ปัจจัยภายในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง บริเวณภาคเหนือตอนล่าง มีปัจจัยหลายประการที่ดึงดูดให้ชาวจีนอพยพเข้ามาอยู่อาศัย ดังรายละเอียดคือ

5.2.2.1 ลักษณะภูมิประเทศและที่ตั้งที่เหมาะสม การที่บริเวณ ภาคเหนือตอนล่างมีลักษณะภูมิประเทศที่มีแม่น้ำไหลผ่านหลายสาย เช่น แม่น้ำปิง วัง ยม น่าน และป่าสักซึ่งถือว่าเป็นหัวใจสำคัญในการติดต่อและใช้ประกอบการค้า โดยเฉพาะบริเวณ ภาคเหนือตอนล่างใช้เส้นทางการคมนาคมทางน้ำเป็นส่วนใหญ่ในการค้าขายภายในภูมิภาคและ ระหว่างภูมิภาค ดังจะเห็นได้จากการขนส่งข้าวของจังหวัดนครสวรรค์ คือ ราษฎรจังหวัด พิชณุโลกใช้เส้นทางลำน้ำน่านเป็นทางระบายสินค้าข้าวเปลือกออกนอกจังหวัด³⁶ หรือความ เหมาะสมในเรื่องที่ตั้งของบริเวณนี้โดยเฉพาะจังหวัดนครสวรรค์ตั้งอยู่บนทำเลที่เป็นศูนย์กลาง ในการติดต่อ ดังคำกล่าวของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดนครสวรรค์ ได้พูดถึงเมือง นครสวรรค์ว่าเป็นศูนย์กลางของการค้าทั้งทางรถ ทางเรือ ทางเหนือ ทางใต้ และเป็นอยู่ข้าว อู่ข้าว³⁷ ซึ่งเป็นปัจจัยที่ทำให้ชาวจีนอพยพเข้าไปประกอบอาชีพในค้าต่าง ๆ เช่น เป็นนายทุน เงินกู้ กิจการโรงสี พ่อค้าคนกลาง อุตสาหกรรมป่าไม้และพ่อค้าข้าวเปลือก เช่น นายกวยบุน ได้เข้ามาประกอบอาชีพรับซื้อข้าวเปลือกของชาวนาในจังหวัดสุโขทัย และนำบรรทุกลงเรือ ลงไปจำหน่ายที่ปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์³⁸

5.2.2.2 ทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ บริเวณภาคเหนือ ตอนล่างเป็นแหล่งที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติมาตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยเฉพาะผลผลิตจาก สินค้าในรูปของป่าไม้ เช่น ไม้สัก ไม้ฝาง ไม้ชิงชัน ไม้กระวาน กายาน น้ำมันยาง น้ำรัก และแร่ธาตุ ที่สำคัญทางเศรษฐกิจ เช่น ทองคำ เหล็ก ตลอดจนผลผลิตทางการเกษตร เช่น ข้าว ป่านใบ ยาสูบ อ้อย ฝ้าย เป็นต้น³⁹ จากสภาพความอุดมสมบูรณ์ดังกล่าวทำให้ชาวจีนอพยพเข้ามาประกอบ อาชีพในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง เช่น ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเข้ามาเป็นนายอกรจัดเก็บ ภาษีทางผลผลิตทางการเกษตร คือ เงินเหี้ย เป็นหมื่นเทพอกร รับทำอกรสมัตตขร ๘ แขวง เมืองพิจิตร จำนวนปีละ 60 ชั่ง 7 ตำลึง⁴⁰ ประกอบอุตสาหกรรมป่าไม้ ดังปรากฏเป็นหลักฐาน คือ มีเงินไหลดำ ตั้งโรงเลื่อยง่วนไฮ้หลงและโรงเลื่อยไทยมิตร ขึ้นที่นครสวรรค์⁴¹ หรือเข้ามา

ประกอบอาชีพในการต่อเรือ ดังในบันทึกของสมเด็จพระยาครุฑราชานาภาพในคราวเสด็จเมืองพิจิตรไว้ว่า "เหนือเมืองพิจิตร ตามริมน้ำเตี้ยวนี้พวกจีนโหล่า ไปตั้งเลื่อยไม้ต่อเรือขายชุกชุมเพราะการค้าทางน้ำเจริญมาก"⁴²

5.3 เส้นทางการอพยพและตระกูลภาษาของชาวจีนที่มาสู่บริเวณภาคเหนือ

ตอนล่าง

5.3.1 ชาวจีนที่อพยพเข้ามาในประเทศไทยส่วนใหญ่ใช้การเดินทางโดยเรือเข้ามาบริเวณเมืองท่ากรุงเทพฯ ซึ่งถือว่าการคมนาคมสะดวกที่สุดในสมัยนั้น ส่วนชาวจีนอพยพเข้ามาบริเวณภาคเหนือตอนล่างเดินทางโดยทางเรือ ซึ่งใช้แม่น้ำเจ้าพระยาเชื่อมติดต่อกับแม่น้ำ ปิง วัง ยม และน่าน ในการเดินทางเข้าไปอยู่ตามเมืองต่าง ๆ ของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง

5.3.2 ตระกูลภาษาของชาวจีนที่อพยพมาประเทศไทยมีลักษณะที่แตกต่างกันแต่ละตระกูลตามท้องถิ่นที่อยู่อาศัย ฉะนั้นการแบ่งจึงมีตระกูลภาษาของชาวจีนอยู่ 5 ตระกูลคือ จีนแต้จิ๋ว โหล่า กวางตุ้ง ฮกเกี้ยน และจีนแคะ ซึ่งปรากฏอยู่ในตาราง 5

ตาราง 5 แสดงจำนวนตระกูลภาษาของชาวจีนในประเทศไทยตามเพศและสัญชาติ
ปีพ.ศ. 2480

ตระกูลภาษา	เพศ/คน			สัญชาติ/คน		
	ชาย	หญิง	รวม	ชาย	หญิง	รวม
แต้จิ๋ว	221,882	123,909	345,791	92,531	252,970	345,501
ไทหล่า	36,017	7,797	43,814	4,970	38,749	43,791
แคะ	37,963	20,984	58,947	15,758	44,013	59,771
กวางตุ้ง	26,027	16,504	42,531	10,241	32,097	42,338
ฮกเกี้ยน	17,128	7,841	24,969	6,665	17,908	24,573
จีนอื่น	70,639	32,104	102,733	24,954	77,275	102,229

ที่มา : กระทรวงมหาดไทย. การสำรวจสำมะโนครัวทั่วราชอาณาจักร. 2480.

หน้า 84 - 110.

ดังตารางที่ 5 จะเห็นได้ว่าจำนวนตระกูลภาษาของชาวจีนในประเทศไทยที่มีจำนวนมากที่สุดคือ จีนแต้จิ๋ว ถ้าไม่นับจำนวนของจีนอื่น ๆ ที่ไม่มีตระกูลภาษา รองลงมาคือ จีนและจีนไทหล่า จีนกวางตุ้ง และจีนฮกเกี้ยน ซึ่งชาวจีนในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง มีตระกูลภาษา 5 ภาษาเหมือนภาพรวมของประเทศ แต่ขาดข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับจำนวนชาวจีนแต่ละกลุ่มภาษาว่ามีจำนวนเท่าใด ฉะนั้นการศึกษาตระกูลภาษาดังกล่าวเป็นการนำเสนอแหล่งที่อยู่อาศัยและกลุ่มภาษาในบริเวณนี้เท่านั้น ดังรายละเอียดคือ

1. จีนแต้จิ๋ว (Teachiu) ส่วนใหญ่จะเข้ามาตั้งหลักแหล่งบริเวณที่เป็นศูนย์กลางทางการค้าของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง เช่น ทางเมืองพิษณุโลก เมืองนครสวรรค์ เมืองอุตรดิตถ์ และเมืองตาก

2. จีนไหหลำ (Hainanese) เข้ามาประกอบอาชีพการค้าต่อเรือและอุตสาหกรรมไม้แปรรูป บริเวณนครสวรรค์ พิจิตร และกำแพงเพชร และประกอบการค้าแถวบางโพ (อุตรดิตถ์) สวรรคโลก (สุโขทัย) และเพชรบูรณ์ ตลอดจนการเลี้ยงสุกรที่ศรีสำโรง (สุโขทัย)⁴³

3. จีนกวางตุ้ง (Cantonese) โดยมาประกอบการค้าตามเมืองใหญ่ของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง อาทิเช่น พิชณุโลก บางโพ และนครสวรรค์

4. จีนคะ (Hakka) ส่วนใหญ่เป็นกรรมกรก่อสร้างและกุ๊สตามโรงสีและโรงเลื่อย ชอบอยู่ตามจังหวัดนครสวรรค์ พิจิตร พิชณุโลก ท่าเสา (อุตรดิตถ์)

5. จีนฮกเกี้ยน (Fukinenses) ประกอบอาชีพเหมือนจีนคะ ถือเป็นกรรมกรรับจ้าง นิยมอยู่แถบเมืองนครสวรรค์ พิจิตร และพิษณุโลก

กล่าวโดยสรุป จะเห็นได้ว่าตระกูลกลุ่มภาษาของชาวจีนบริเวณภาคเหนือตอนล่าง มีการประกอบอาชีพที่แตกต่างกันไปในแต่ละกลุ่ม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความชำนาญหรือสภาพการทำงานากันในที่อยู่เดิมของชาวจีนก่อนที่จะอพยพเข้ามา ตระกูลภาษาทั้ง 5 ดังกล่าว เมื่อมาอยู่ในบริเวณนี้แล้วก็มีการกระจายกันออกไปตั้งถิ่นฐานตามความสามารถ ส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณชุมชนที่เป็นย่านการค้า เช่น นครสวรรค์ พิชณุโลก และอุตรดิตถ์ เป็นต้น

เชิงอรรถ

- 1 สวาท เสนาณรงค์. ภูมิศาสตร์ประเทศไทย. 2529. หน้า 32.
- 2 ทวน พิณพันธ์. พิษณุโลกของเรา. 2514. หน้า 167.
- 3 แหล่งเดิม.
- 4 ขวัญเมือง จันทรโรจน์. ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของหัวเมืองฝ่ายเหนือในสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 - 2394. 2534. หน้า 26.
- 5 สุภาพรรณ ขอผล. การเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจของภาคเหนือตอนล่างในช่วงปี พ.ศ. 2448 - 2484. 2535. หน้า 18.
- 6 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.51/2. ข้าหลวงเทศาภิบาลรายงานกิจการต่าง ๆ ภายในประเทศ. ร.ศ.113 - 118. (พ.ศ. 2437 - 2442).
- 7 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม./29/2. รายงานกรมหมื่นดำรงราชานุภาพตรวจราชการหัวเมืองฝ่ายเหนือ. ลงวันที่ 28 มกราคม ร.ศ 121. (พ.ศ. 2445).
- 8 อนุมล วัฒนาพานิช. ระบบเทศาภิบาลกับผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจมณฑลพิษณุโลก (พ.ศ. 2437 - 2476). 2526. หน้า 30 - 31.
- 9 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/5. ใบบอกเมืองพิษณุโลก. พฤษภาคม ร.ศ. 103 - พฤษภาคม ร.ศ. 105. (พ.ศ. 2427 - 2429).
- 10 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม/29/2. รายงานกรมหมื่นดำรงราชานุภาพตรวจราชการหัวเมืองฝ่ายเหนือ. ลงวันที่ 28 มกราคม ร.ศ 121. (พ.ศ. 2445)
- 11 ห้องสมุดรัฐสภา. การประชุมสภาผู้แทนราษฎรวินิจฉัย สมัยที่ 2. กระทู้ถามนายสวัสดิ์ ยวะเวส. 2474. หน้า 215 - 218.
- 12 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม/29/2. กรมหมื่นดำรงราชานุภาพตรวจราชการเมืองอัครดิศถ์. ลงวันที่ 30 กันยายน - 18 สิงหาคม ร.ศ. 119. (พ.ศ. 2443).
- 13 กรมศิลปากร. เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท.5.16.5/12. รายงานการประชุมจังหวัดเพชรบูรณ์. 19 ธันวาคม 2478.
- 14 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม./29/2. รายงานกรมหลวงดำรงไพบรเวทตรวจราชการมณฑลกรุงเก่าแลพิษณุโลก นครสวรรค์. ลงวันที่ 30 กันยายน - 18 สิงหาคม ร.ศ. 119. (พ.ศ. 2443).

15 ห้องสมุดรัฐสภา. การประชุมสภาผู้แทนราษฎรวินิจฉัย สมัยที่ 2. กระทั่งของ
นายไสว อินทรประชา สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดสวรรคโลก. 2477. หน้า 317 -
320.

16 คณะรัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช. จดหมายเหตุ
รัชกาลที่ 9. เล่ม 4. 2530. หน้า 28.

17 เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2.
2504. หน้า 63.

18 ชัย เรื่องศิลป์. ประวัติศาสตร์ไทย พ.ศ. 2352 - 2453 ด้านเศรษฐกิจ.
2533. หน้า 75.

19 ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 65 - 66. พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีและ
จดหมายเหตุรายวันทัพนบุรี. เล่ม 40. 2512. หน้า 106.

20 ปลาย้อ ชะนะนทร์. นายทนต์คำกับการก่อตัวและขยายตัวของระบอบทนายใน
ภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2464 - 2523. 2530. หน้า 26.

21 Statistical Year Book of Kingdom of Siam 1922. - Volume 17.
1922. p.26.

22 Statistical Year Book of Kingdom of Siam 1933 - 1935.
Volume 18. 1935. p.57.

23 สุภา ประภาพันธ์. ระบบเจ้าภาษีนายอากรสมัยกรุงเทพตอนต้น. 2524.
หน้า 121.

24 หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 54. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1208. (พ.ศ.
2389).

25 Sompop Manarungsan. Economic Development of Thailand 1850 -
1950. 1989. p.172.

26 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร.5. ม/29/2. กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ
ตรวจราชการเมืองพิษณุโลก. ลงวันที่ 31 ตุลาคม ร.ศ. 117. (พ.ศ. 2441).

27 หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 10. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1198.
(พ.ศ. 2397).

- 28 หอสมุดแห่งชาติ. เล่มที่ 4. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1202. (พ.ศ. 2383).
- 29 สกินเนอร์ จี. วิลเลียม. สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์. แปลโดย พรรณี จิตรพลรักษ์ และคนอื่น ๆ. 2529. หน้า 88.
- 30 วิทยุเมือง จันทโรจณี. ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของหัวเมืองฝ่ายเหนือ สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ. 2325 - 2394. 2534. หน้า 157.
- 31 คณะรัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. เล่ม 5. 2530. หน้า 39.
- 32 กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. 2 สร.0201.82.2/7. คนในบังคับจีนขอแปลงชาติเป็นคนไทย. ลงวันที่ 4 กุมภาพันธ์ - พฤศจิกายน 2485.
- 33 สกินเนอร์ จี. วิลเลียม. สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์. แปลโดย พรรณี จิตรพลรักษ์ และคนอื่น ๆ. 2529. หน้า 87.
- 34 กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2 สร.0201.82.2/3. คนในบังคับจีนขอแปลงชาติเป็นคนไทย. 2483.
- 35 แหล่งเดิม.
คนในบังคับจีนขอแปลงชาติเป็นคนไทย. 2483.
- 36 กรมศิลปากร. เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท.5.16.5/27. รายงานการประชุมจังหวัดพิษณุโลก. พ.ศ. 2478 - 2479.
- 37 หอสมุดรัฐสภา. การประชุมสภาผู้แทนราษฎรวิสามัญ สมัยที่ 2. กระทู้ถามของนายสวัสดิ์ ยู่เวส. 2477. หน้า 315 - 318.
- 38 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ร6. น.31.3/38. พ่อค้าข้าวมณฑลพิษณุโลก ร้องทุกข์ข้าวค้างอยู่ในรถไฟ. ลงวันที่ 9 - 10 กรกฎาคม พ.ศ. 2462.
- 39 "คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม," แถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี. 31(57) : มกราคม 2512.
- 40 หอสมุดแห่งชาติ. เล่มที่ 54. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ.1208. (พ.ศ. 2389).

41 แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. "ความเป็นปึกแผ่นของชาวจีนปากน้ำโพและผลสะท้อนจาก
งานแท่งเจ้าตรุษจีน," เมืองโบราณ. 12 เมษายน 2534. หน้า 102.

43 สกินเนอร์ จี. วิลเลียม. สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์.
แปลโดย พรรณี จัตรพลรักษ์ และคนอื่น ๆ. 2529. หน้า 85.

บทที่ 2

บทบาทชาวจีนที่มีต่อเศรษฐกิจของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง

การอพยพของชาวจีนเข้ามาสู่บริเวณภาคเหนือตอนล่างในระยะแรกที่พบหลักฐานในสมัยสุโขทัย ไม่ปรากฏว่าประกอบอาชีพอะไร จนกระทั่งสมัยอยุธยาเริ่มมีการกล่าวถึงบทบาทของชาวจีนบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ที่เมืองตากประกอบกิจกรรมการค้า (กล่าวไว้ในบทที่ 1) ซึ่งเป็นหลักฐานที่ให้ภาพการเข้ามาค้าเงินกิจกรรมการค้าของชาวจีนเป็นครั้งแรก

ชาวจีนเริ่มมีบทบาทต่อเศรษฐกิจของบริเวณภาคเหนือตอนล่างอย่างชัดเจนในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยการเข้ามาประมูลจัดเก็บภาษีอากร ประกอบกิจกรรมการค้า การผูกขี้ การค้าไม้สัก และการประกอบอาชีพอื่น ๆ ซึ่งล้วนแต่ทำรายได้ให้แก่บริเวณภาคเหนือตอนล่าง ดังรายละเอียดคือ

1. การจัดเก็บภาษีอากร ระบบเจ้าภาษีนายอากรเฟื่องฟูมากในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะสมัยรัชกาลที่ 2 รัฐเปิดโอกาสให้เอกชนได้ดำเนินการค้าในรูปของการเก็บภาษีอากรผูกขาด จากการประมูล และเมื่อประมูลได้แล้วจะได้รับแต่งตั้งบรรดาศักดิ์ เป็นขุนหรือหมื่น มีศักดินา 400 ไร่¹ จนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 3 การจัดเก็บภาษีอากรมีความเจริญรุ่งเรืองมาก ทั้งนี้เพราะรัฐเปิดโอกาสให้เอกชนทำการประมูลจัดเก็บภาษีอากรเกือบทุกชนิด การจัดเก็บภาษีอากรได้ดำเนินการเรื่อยมาจนปี พ.ศ. 2398 ได้เกิดการยกเลิกระบบผูกขาดขึ้น และการจัดเก็บภาษีอากรได้ขยายการจัดเก็บเพิ่มขึ้นจากเดิมในสมัยรัชกาลที่ 3 เก็บเพียง 38 อย่าง พอมาถึงรัชกาลที่ 4 เพิ่มขึ้นเป็น 48 อย่าง การดำเนินการจัดเก็บภาษีอากรส่วนใหญ่ชาวจีนเป็นผู้ดำเนินการจนถึงปลายรัชกาลที่ 5 เริ่มมีการจัดเก็บภาษีอากรโดยรัฐเข้ามาแทนชาวจีน

บริเวณภาคเหนือตอนล่างเป็นอีกบริเวณหนึ่ง ที่มีชาวจีนเข้าไปประมูลจัดเก็บภาษีอากรเป็นจำนวนมาก เพราะมีความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรธรรมชาติ จึงปรากฏหลักฐานการเข้าไปประมูลจัดเก็บหลายชนิดดังรายละเอียด คือ

1.1 อากรสุรา การจัดเก็บอากรสุราของชาวจีนบริเวณภาคเหนือตอนล่าง เริ่มปรากฏมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช คือ เมืองพิษณุโลก และเมืองพิจิตร มีนายขุนเป็นหมื่นพรมอกรรับที่ปีละ 19 ชั่ง 6 ตำลึง ส่วนอีก 6 เมืองที่เหลือเป็นชาวจีนประมูลจัดเก็บทั้งสิ้น² ดังรายละเอียดจากตาราง 6

ตาราง 6 แสดงการจัดเก็บอากรสุราของชาวจีนบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ปี พ.ศ. 2352

เมือง	รายชื่อผู้ประมูลจัดเก็บ	จำนวนการจัดเก็บ/ปี
นครสวรรค์	จิ้งงอ	6 ชั่ง
พิษณุโลก และพิจิตร	นายบุน (หมื่นพรหมอากร)	19 ชั่ง 6 ตาลึง
พิจัย	จิ้นซอน (หมื่นศรีอากร)	24 ชั่ง
สวรรค์โลก และสุโขทัย	จิ้นเซีย (หมื่นเทพอากร)	11 ชั่ง 15 ตาลึง
เพชรบูรณ์และท่าเรือ	จิ้นซู	15 ชั่ง 5 ตาลึง

ที่มา : หอสมุดแห่งชาติ. เล่มที่ 3. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2. จ.ศ. 1171.

(พ.ศ. 2352).

จากตารางจะเห็นว่าบริเวณภาคเหนือตอนล่างการจัดเก็บอากรสุรา ส่วนใหญ่เป็นชาวจีนทั้งสิ้นยกเว้น 2 เมือง ที่เป็นคนไทยดำเนินการ คือ เมืองพิษณุโลก และเมืองพิจิตร การจัดเก็บอากรสุราของชาวจีน สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ แต่ต้องประสบปัญหาในการจัดเก็บโดยเฉพาะสมัยรัชกาลที่ 3 คือ อากรสุราได้มีการจัดเก็บลดลงอย่างเห็นได้ชัด ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากราษฎรได้พยายามหลีกเลี่ยงการจัดเก็บอยู่ตลอดเวลา ดังปรากฏในปี พ.ศ. 2388 ที่เมืองสุโขทัย ว่า "มีราษฎรท้าวข้าวมหากองกันมากมาย นายอากรเตาสุรา นำพรรคพวกไม่จับกุม"³ จึงเป็นประเด็นของสาเหตุอากรสุราลดลง ทำให้เจ้าภาษีนายอากรใช้วิธีการเก็บอากรสุรา แบบบังคับทุกครัวเรือนแทน โดยให้ราษฎรทุกครัวเรือนเสียค่าอากรสุราเรือนละ 1 บาท และแม่หม้ายเสียครัวเรือนละ 2 สลึง⁴ จึงทำให้ราษฎรต่อต้านเพราะเป็นการขู่ข่มมากเกินไป และราษฎรไม่ได้ดื่มกลั่นสุราทุกครัวเรือน ส่งผลให้รายได้ของอากรสุราบริเวณภาคเหนือตอนล่างลดลง เช่น ปีหนึ่งเก็บส่งไปส่วนกลางปีละ 8,648 บาท ลดลงเหลือ 6,308 บาท

การประมูลจัดเก็บอากรสุราของบริเวณภาคเหนือตอนล่างอยู่ในมือของชาวจีน ตลอดมา ดังปรากฏรายชื่อ ผู้ประมูลจัดเก็บของบางหัวเมือง เช่น เมืองพิจิตร เมืองพิษณุโลก เมืองอุตรดิตถ์ และเมืองพิจัย

ปี พ.ศ.	รายชื่อผู้ประมวลจัดเก็บ	จำนวนการจัดเก็บ/ปี
2409	จีนเทียนหู	250 ⁵
2422	จีนเหมา	ไม่ปรากฏหลักฐาน ⁶
2427	จีนช้อ	ไม่ปรากฏหลักฐาน ⁷
2428	จีนช้อ	ไม่ปรากฏหลักฐาน ⁸
2429	จีนมา	ไม่ปรากฏหลักฐาน ⁹
2430	จีนมา	ไม่ปรากฏหลักฐาน ¹⁰
2431	จีนโคก	ไม่ปรากฏหลักฐาน ¹¹
2432	จีนลก	421 ¹²
2433	จีนลก	421 ¹³
2434	จีนไชบู๋น	421 ¹⁴

นอกจากชาวจีนจะมีบทบาทในการจัดเก็บภาษีอากรสุราแล้ว ยังปรากฏว่า ยังมีชาวจีนบางพวกเป็นตัวแทนจำหน่ายสุรารายย่อยในแถบหัวเมืองต่าง ๆ เช่น จีนเตียน มีโรงเตาสุรา จำหน่ายที่บ้านบางคลานแขวงเมืองพิจิตร และจีนงอนแสง จีนซัน จีนฮิเกง และจีนแปะเนี้ย จำหน่ายสุรา ที่บ้านบางคลาน เป็นต้น¹⁵

การจัดเก็บอากรสุราของชาวจีนในบริเวณนี้ประสบปัญหาในการจัดเก็บเป็นอย่างมาก ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากราษฎรไม่ยอมเสียภาษีอากร และมีการลักลอบต้มเหล้าเถื่อนด้วยหลักฐานที่กล่าวถึงนายอากรสุราเมืองพิจิตรความว่า จีนลกได้ทำหนังสือต่อกรมการเมืองว่า ราษฎรในแขวงเมืองภูมิ พากันต้มกลั่นสุรารายเป็นอันมากหาได้เสียภาษีไม่¹⁶ และมีการหลบเลี่ยงการซื้อใบอนุญาตในการขอยาจำหน่ายสุราอีกด้วย ดังตัวอย่างคือ จีนไหวได้แจ้งต่อกรมการเมืองสวรรค์โลก ว่าจีนไหวเป็นตัวแทนจำหน่ายสุรา ที่ตำบลบ้านวังไม้ขอน ตำบลหาดเสี้ยว-ตำบลกุมเกาะ ตำบลคลองกระจง ตำบลหนองไฉ้ และตำบลเมืองยม ราษฎรลูกค้าหาได้ซื้อใบอนุญาตไปจำหน่ายไม่ มีแต่ลักต้มสุราเถื่อน¹⁷

ชาวจีนบริเวณภาคเหนือตอนล่างเริ่มลดบทบาทในการประมวลจัดเก็บภาษีอากรสุราลงสมัยรัชกาลที่ 5 เพราะพระองค์ทรงปฏิรูปการจัดเก็บภาษีอากร โดยออก

พระราชบัญญัติการภาษีอากร ร.ศ. 111 และพระราชบัญญัติพิทักษ์ภาษีอากรภายใน ร.ศ. 111 (พ.ศ. 2435)¹⁸ ต่อมารัฐได้มาเป็นผู้ดำเนินการจัดเก็บแทนในรูปของมณฑล ดังปรากฏหลักฐานคือปี พ.ศ. 2439 มณฑลนครสวรรค์มีการจัดเก็บภาษีอากรสุรา จำนวน 8,400 บาท¹⁹

1.2 อากรบ่อนเบี้ย ชาวจีนได้เข้ามามีบทบาทในการประมวลจัดเก็บอากรบ่อนเบี้ยของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง เมื่อต้นสมัยรัชกาลที่ 2 ที่เมืองพิจิตร ดังปรากฏหลักฐานปี พ.ศ. 2352 มีเงินเดียว เป็นหมื่นพันรับทำอากรบ่อนเบี้ยปีละ 1 ชั่ง²⁰ ชาวจีนได้มีการกระจายการเก็บอากรบ่อนเบี้ยออกไปตามหัวเมืองต่าง ๆ อีก เช่น เมืองนครสวรรค์ เมืองพิจิตร เมืองตาก และเมืองกำแพงเพชร ดังรายละเอียดคือ

ปี พ.ศ. 2383 เมืองนครสวรรค์ มีเงินเหตุขอประมวลจัดเก็บปีละ 4 ชั่ง 10 ตาลึง²¹

ปี พ.ศ. 2387 เมืองพิจิตร มีเงินเหตุขอประมวลจัดเก็บปีละ 1 ชั่ง 18 ตาลึง²²

ปี พ.ศ. 2389 เมืองตากและเมืองกำแพงเพชร มีเงินมา และเงินตนขอประมวลจัดเก็บปีละ 6 ชั่ง 18 ตาลึง²³

การจัดเก็บอากรบ่อนเบี้ยของชาวจีนบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ได้เพิ่มจำนวนการเก็บขึ้นเรื่อย ๆ เช่น ปี พ.ศ. 2394 จีนเถียรได้ประมวลจัดเก็บอากรบ่อนเบี้ยที่เมืองพิษณุโลก ปีละ 7 ชั่ง 10 ตาลึง²⁴ บริเวณภาคเหนือตอนล่างมีรายได้จากการจัดเก็บอากรดังกล่าวเรื่อยมาจนกลายเป็นรายได้ที่สำคัญของประเทศ ดังกระแสพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ "การบ่อนเบี้ย เวลามีกำลังผลประโยชน์ได้ใช้จ่ายราชการแผ่นดินเป็นอันมาก ในเมื่อภาษีอากรอื่น ๆ ยังมิได้จัดเพิ่ม เต็มจะเพิกถอนเสียในครั้งเดียวก็ขาดประโยชน์"²⁵ เมื่อการจัดเก็บภาษีอากรบ่อนเบี้ยหารายได้เป็นจำนวนมากโดยมีชาวจีนเป็นผู้ดำเนินการและมีการกระจายการเก็บออกไปอย่างกว้างขวาง ดังปรากฏหลักฐานการจัดเก็บคือ

ปี พ.ศ. 2431 จีนไปทงวน ปีละ 180 ชั่ง²⁶

ปี พ.ศ. 2432 จีนไปทงวน ปีละ 182 ชั่ง²⁷

ปี พ.ศ. 2433 จีนไปทงวน และจีนสูน ปีละ 241 ชั่ง²⁸

นอกจากนี้ชาวจีนบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ยังมีการเข้าไปจัดเก็บอากรบ่อนเบี้ยตามตำบลต่าง ๆ อีกด้วย เช่น ที่เมืองพิษณุโลก จัดเก็บ 24 ตำบล และเมืองกำแพงเพชร 9 ตำบล (รายละเอียดดูจากภาคผนวก) แต่จะขอยกตัวอย่างการตั้งบ่อนเบี้ยในตำบลต่าง ๆ ของแขวงเมืองพยุหะคีรี คือ

1. จีนยี่ตี ตั้งบ่อนเบี้ยไปถั่ว ตำบลท่าน้ำอ้อย 1 บ่อน
2. จีนฮ้อ ตั้งบ่อนเบี้ยไปถั่ว ตำบลบ้านพยุแค่น 1 บ่อน
3. จีนเซงหยู ตั้งบ่อนเบี้ยไปถั่ว ตำบลคานัง 1 บ่อน
4. จีนฮ้อ ตั้งบ่อนเบี้ยไปถั่ว ในเมืองพยุหะคีรี 1 บ่อน²⁹

จากหลักฐานดังกล่าวข้างต้น เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า ชาวจีนได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการจัดเก็บอากรบ่อนเบี้ยของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง เรื่อยมาจนกระทั่งสมัยรัชกาลที่ 6 ได้ประกาศยกเลิกอากรบ่อนเบี้ยทั่วประเทศ เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2460 ชาวจีนที่เป็นนายอากรบ่อนเบี้ย ได้หันเหการประกอบอาชีพเป็นอย่างอื่นแทนรายละเอียดในบทที่ 4

1.3 อากรสัมพัทธ์ เป็นอากรที่เรียกเก็บจากผลผลิตจากพืชสวนหรือพืชไร่ที่ปลูก โดยเรียกเก็บจากที่ดิน ทำการปลูกจริง ๆ โดยชาวจีนเข้าไปมีบทบาทในการจัดเก็บในแต่ละหัวเมืองของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ดังปรากฏในตาราง 7

ตาราง 7 แสดงการจัดเก็บอากรสมัตถของชาวจีนบริเวณภาคเหนือตอนล่าง (พ.ศ. 2375-2395)

เมือง	ปี พ.ศ./จำนวนที่ประมวล : ชั่ง									
	2375	2385	2386	2387	2388	2389	2391	2392	2394	2395
	จันอืด	-	จันขึ้น	จันขึ้น	จันขึ้น	จันเกษ	-	-	จันศรี	จันลัง
พิษณุโลก ¹	80	30	30	30	30	30	-	-	40	44
	จันอืด	จันน้อย	-	-	-	จันน้อย	-	-	-	-
พิจิตร ²	65	68	-	-	-	60	-	-	-	-
	จันน้อย	-	-	-	-	-	-	-	-	-
กำแพงเพชร ³	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	-	-	-	จันกอง	จันกอง	-	-	-	-	-
นครสวรรค์ ⁴	-	-	-	ไปย57	ไปย 4	-	-	-	-	-
	-	-	-	จันสอน	จันสอน	-	-	-	-	-
สุโขทัย ⁵	-	-	-	6	2	-	-	-	-	-
สวรรคโลก										
พิจัย ⁶	-	-	-	-	-	-	จันมี	-	-	-

ที่มา : 1 หอสมุดแห่งชาติ. เล่มที่ 55. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1205.

(พ.ศ. 2386).

หอสมุดแห่งชาติ. เล่มที่ 49. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1208.

(พ.ศ. 2389).

หอสมุดแห่งชาติ. เล่มที่ 59. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1214.

(พ.ศ. 2395).

- ³หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 55. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1205.
(พ.ศ. 2386).
- หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 49. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1208.
(พ.ศ. 2389).
- หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 59. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1214.
(พ.ศ. 2395).
- ³หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 74. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1204.
(พ.ศ. 2385).
- ⁴หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 272. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1207.
(พ.ศ. 2388).
- ⁵หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 267/7. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1207.
(พ.ศ. 2388).
- ⁶หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 55. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1210.
(พ.ศ. 2391).

คังตารางที่ 7 จะเห็นว่า การประมูลจัดเก็บอากรสมัตถของบริเวณภาคเหนือตอนล่างส่วนใหญ่ จะเป็นชาวจีนดำเนินการทั้งสิ้น จึงเป็นเสมือนเครื่องชี้ว่าบริเวณภาคเหนือตอนล่างมีความอุดมสมบูรณ์ในการผลิตทางการเกษตร จึงน่าจะเป็นปัจจัยดึงดูดให้ชาวจีนมาประกอบกิจการเป็นเจ้าภาษีนายอากรสมัตถ

การจัดเก็บอากรสมัตถของชาวจีนบริเวณภาคเหนือตอนล่างได้ดำเนินการเรื่อยมาจากการให้ประมูลจัดเก็บเป็นรายบุคคล ตามหัวเมืองต่าง ๆ เปลี่ยนมาเป็นการจัดเก็บแบบเหมา เพียงคนเดียวดำเนินการ เช่น การจัดเก็บอากรสมัตถของเมืองพิษณุโลก พิษณุ สุวรรณโลก และพิจิตร มีจีนนายเป็นผู้ประมูลจัดเก็บคนเดียวเท่านั้น

คังรายละเอียดในตาราง 8

ตาราง 8 แสดงการประมวลจัดเก็บอากรสมัตตของจีนนายบริเวณภาคเหนือตอนล่าง พ.ศ.
2430 - 2431

เมือง	พ.ศ. 2430/การจัดเก็บ	พ.ศ. 2431/การจัดเก็บ
พิษณุโลก	7 ชั่ง 30 ตาลึง	7 ชั่ง 20 ตาลึง
พิชัย	10 ชั่ง 40 ตาลึง	10 ชั่ง 40 ตาลึง
สวรรคโลก	10 ชั่ง	10 ชั่ง
สุโขทัย	7 ชั่ง 20 ตาลึง	7 ชั่ง 20 ตาลึง
พิจิตร	18 ชั่ง	9 ชั่ง

ที่มา : กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. ๖5 - สารตรา เล่ม 14. เลขที่ 18 - 22.
สารตราตั้งเงินฉายเป็นนายอากรสมัตต. ลงวันที่ 1 กรกฎาคม 2431.

ดังตารางที่ 8 จะเห็นได้ว่าชาวจีนเป็นผู้ผูกขาดการจัดเก็บอากรสมัตตของบริเวณภาคเหนือตอนล่างตลอดมา นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานว่ามีชาวจีนไปกระจายการจัดเก็บตามเมืองขึ้น เช่น เมืองพยุหะคีรี เมืองขึ้นของนครสวรรค์ ได้มีชาวจีนเข้าไปประมวลเก็บอากรสมัตต ดังกล่าวถึงเงินเก็บว่า เป็นนายอากรสมัตตของเมืองนี้³⁰ ส่วนการจัดเก็บอากรสมัตตบางเมืองไม่ปรากฏหลักฐานการจัดเก็บ เช่น เมืองเพชรบูรณ์ และเมืองตาก เพราะลักษณะภูมิประเทศของเมืองทั้งสองเป็นภูเขาและที่ราบสูงจึงทำการเกษตรไม่ได้มากเท่าใด

1.4 ภาษีฝิ่น เป็นการจัดเก็บจากฝิ่นที่นำมาจากหน่ยโดยมีตัวแทนในการจัดเก็บเรียกว่า "หลุงจู้" ส่วนใหญ่จะเป็นชาวจีนประมวลจัดเก็บเพราะชาวจีนที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทยนิยมสูบฝิ่น และการจัดเก็บภาษีฝิ่นไม่มีพิธีรีตรองขายกันเป็นเงินสด ชาวจีนจำนวนมากเข้ามามีบทบาทในการประมวลจัดเก็บ บริเวณภาคเหนือตอนล่างชาวจีนเป็นเจ้าของภาษีฝิ่นโดยนำฝิ่นมาจากหน่ยให้แก่ลูกค้ารายย่อยที่เป็นชาวจีนด้วยกัน รายได้ส่วนหนึ่งของบริเวณนี้มาจากการประมวลจัดเก็บภาษีฝิ่น ดังตาราง

ตาราง 9 แสดงการจัดเก็บภาษีเงินของชาวจีนบริเวณภาคเหนือตอนล่าง พ.ศ. 2401-2434

ปี พ.ศ.	ผู้ประมวลจัดเก็บ	อัตราปีละ 1 ชั่ง	หมายเหตุ
2401 ¹	จีนอิน	60	24 เมือง ⁵
2402 ²	จีนอิน	165	24 เมือง ⁵
2427 ³	จีนซ๊ก	650	16 เมือง ⁶
2428 ⁴	จีนซ๊ก	800	16 เมือง ⁶
2432 ⁵	จีนบ้านเย็น	850	นครสวรรค์
2433 ⁶	จีนอุยแสง	550	นครสวรรค์
2434 ⁷	จีนลก	900	พิชัย

ที่มา : 1. ทอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 75. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4. จ.ศ. 1221.

(พ.ศ. 2402).

2. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร.5.ม.2.12ก/5. ใบบอกเมืองพิษณุโลก.

จ.ศ. 1248. (พ.ศ. 2429).

3. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร.5.ม.2.12ก/11. ใบบอกเมืองนครสวรรค์.

ลงวันที่ 29 มิถุนายน ร.ศ. 109. (พ.ศ. 2433).

4. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร.5.ม.2.12ก/19. ใบบอกเมืองพิชัย.

ลงวันที่ 29 มิถุนายน ร.ศ. 109. (พ.ศ. 2434).

5. 24 เมือง คือ สระบุรี ชัยนาท สิงห์บุรี อันทบุรี สรรค์บุรี พรหมบุรี นครสวรรค์
มโนรมย์ อ่างทอง ลพบุรี พิจิตร อัครคีตต์ พิชัย นครราชสีมา วิเชียร เพชรบูรณ์ นครนายก
ปราจีนบุรี สุพรรณบุรี

6. 16 เมือง คือ พิชัย พิษณุโลก สวรรคโลก สุโขทัย สิงห์บุรี ชัยนาท ตาก อัครคีตต์
อุทัยธานี พยุหะคีรี พิจิตร นครสวรรค์ กุมิ มโนรมย์ สรรค์บุรี กำแพงเพชร

จากตาราง 9 แสดงให้เห็นว่าเจ้าภาษีนายอากรชาวจีนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการจัดเก็บรายได้ให้แก่ทางราชการ โดยดำเนินการจัดเก็บภาษีเงินในบริเวณภาคเหนือตอนล่างเป็นรายเมือง ซึ่งมีพ่อค้าปลีกจากตำบลอื่น ๆ มารับจาก นายอากรภาษีเงินไปจำหน่ายอีกทอดหนึ่ง ดังปรากฏหลักฐานคือเงินกรัสม์ ตั้งโรงจำหน่ายเงินที่เมืองนครสวรรค์ และเมืองขึ้น 16 ตำบล หรือเงินสี่หู เป็นตัวแทนจำหน่ายเงินที่เมืองบรรพตพิสัยมีน้ำหนัก 1030 ตำลึง คิดเป็นเงิน 318 ตำลึงเงิน³¹

การจำหน่ายเงินของชาวจีนบริเวณภาคเหนือตอนล่างมีการรับซื้อเงินมาจากแหล่งอื่นและนำไปจำหน่ายยังหัวเมืองต่าง ๆ ของบริเวณนี้ โดยมีตัวแทนรับไปอีกทอดหนึ่ง เช่น ปี พ.ศ. 2433 จีนไปทวงเงินเจ้าภาษีเงินเมืองพิจิตร ได้นำเงินมาจากเมืองไชยนาทขึ้นมาจากหน่วยที่เมืองพิจิตร 250 ตำลึงเงิน และจำหน่ายที่เมืองพิษณุโลก สุโขทัย จำนวน 500 ตำลึงเงิน³² หรือปี พ.ศ. 2434 จีนแยก เงินทองอยู่นำเงินไปจำหน่ายที่เมืองน้ำปาด เมืองเชียงคาน³³

การจัดเก็บภาษีเงินของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ได้เริ่มซบเซาลง สมัยรัชกาลที่ 5 ตั้งแต่ ปีพ.ศ. 2449 เป็นต้นไป ทั้งนี้เพราะรัฐเริ่มเข้ามาควบคุมกิจการเงิน และดำเนินการจัดเก็บเองในปี พ.ศ. 2451 จึงส่งผลให้บรรดาเจ้าภาษีเงิน ชาวจีนของบริเวณภาคเหนือตอนล่างได้รับผลกระทบดังกล่าว และได้เปลี่ยนวิถีชีวิตในการประกอบอาชีพใหม่

1.5 อากรอื่น ๆ ชาวจีนที่เข้ามาประกอบกิจกรรมการจัดเก็บภาษีอากรบริเวณภาคเหนือตอนล่างดังกล่าวข้างต้น ได้เข้าไปมีบทบาทในการประมวลจัดเก็บอากรอื่น ๆ อีก เช่น ปี พ.ศ. 2384 จีนมาก ได้เป็นนายอากรจัดเก็บอากรเกวียนในบริเวณ 6 หัวเมือง³⁴

นอกจากนี้ยังไปประมวลจัดเก็บอากรฝ้ายและยาสูบ กล่าวคือ จีนโต เป็นนายอากรจัดเก็บอากรยาสูบและฝ้าย ปีละ 179 ชั่ง 10 ตำลึง ในบริเวณ 20 เมือง³⁵ (รายละเอียดดูจากภาคผนวก) หรือ ปี พ.ศ. 2424 จีนทิมเป็นตัวแทนของจีนจ้องไปจัดเก็บภาษีอากรน้ำอ้อยที่บ้านหาดเสี้ยว แขวงเมืองสวรรคโลก³⁶ การจัดเก็บอากรดังกล่าวข้างต้น ของชาวจีนบริเวณภาคเหนือตอนล่างประสบกับปัญหาในการจัดเก็บ คือ เก็บไม่ได้ เพราะราษฎรไม่มีเงินมาชำระดังตัวอย่างจีนเอี่ยม ทนายขุนพรหมเสนาได้ไปเก็บอากรค่านาในแขวงเมืองสวรรคโลก แต่ราษฎร ไม่สามารถชำระค่านาได้ เพราะเกิดน้ำท่วมข้าวเสียหาย³⁷ หรือจีนเองเป็นนายอากรค่านาในแขวงเมืองสวรรคโลก ดำเนินการจัดเก็บอากรค่านาจากราษฎรที่มีเครื่องมือแต่ถูกกักขังและราษฎร จำนวน 250 คน 4 อาเภอ ลับลอบจับปลาในหนองน้ำ และนำเครื่องมือที่ไม่ได้เสียอากรมาใช้เป็นต้น³⁸

การที่ชาวจีนบริเวณภาคเหนือตอนล่างประสบกับปัญหาดังกล่าวข้างต้น มิใช่ว่าราษฎรจะไม่ชำระค่าอากรให้ แต่บางเมืองนายอากรเรียกเก็บเอาโรคเอาเปรียบจนราษฎรไม่สามารถจะชำระให้ได้ ดังปรากฏหลักฐานคือ จีนเบา นายอากรค่าน้ำ แขวงเมือง พยุหะคีรี ได้ออกไปจัดเก็บอากรกับราษฎรที่บ้านหนองโพ แต่ราษฎรไม่ยอมให้ เพราะจีนเบา กรรโชกและเก็บอากรเกินพิกัดกว่าท้องตราที่กำหนด³⁹

ชาวจีนที่อพยพมาอยู่บริเวณภาคเหนือตอนล่าง ส่วนใหญ่ประกอบกิจการม ประมูลจัดเก็บอากรตามบริเวณเมืองต่าง ๆ ซึ่งทำรายได้ให้กับบริเวณนี้เป็นจำนวนมาก ดังกล่าว แล้วข้างต้น แต่ชาวจีนพวกนี้ต้องลดบทบาทในการเป็นเจ้าของนายอากรลงในสมัยรัชกาลที่ 6 เมื่อพระองค์ทรงประกาศยกเลิกการจัดเก็บภาษีอากรทั่วราชอาณาจักร ปี พ.ศ. 2462 ทำให้ บรรดาชาวจีนที่เป็นนายอากรภาษีทั้งหลาย ได้หันไปประกอบอาชีพอย่างอื่นแทน

2. การค้า

สภาพการค้าของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ตั้งแต่สมัยโบราณเรื่อยมาจนถึงสมัย อยุธยา เป็นลักษณะการค้าในรูปของพ่อค้าเกวียน ซึ่งเดินทางค้าขายในบริเวณแถบหัวเมือง ภาคเหนือตอนล่าง⁴⁰ โดยมีสินค้าที่สำคัญคือ ของป่า ซึ่งพ่อค้าจากบริเวณภาคเหนือตอนล่าง นำบรรทุกเรือล่องมาขายที่กรุงศรีอยุธยา เช่น สินค้าจากเมืองพิษณุโลก จากพวน้ำอ้อย ยาสูบ ขี้ผึ้ง และสินค้าจากเมืองตากกับเมืองเพชรบูรณ์ มีครั้ง เหล็ก ได้ หวาย ชัน น้ำมันยาง ยาสูบ เป็นต้น⁴¹

ชาวจีนได้เข้ามาประกอบการค้าในบริเวณภาคเหนือตอนล่างตั้งแต่สมัยอยุธยา การค้าของชาวจีนเริ่มปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะช่วงรัชกาลที่ 2 และรัชกาลที่ 3 โดยประกอบการค้าบริเวณหัวเมืองต่าง ๆ ของภาคเหนือตอนล่าง ที่เป็นศูนย์กลาง ทางการค้าระหว่างพรมแดน เช่น เมืองตาก เป็นศูนย์กลางการค้าระหว่างเมืองล้านนา กับ กรุงเทพฯ โดยมีพ่อค้าชาวจีน เป็นตัวกลางในการนำสินค้าของบริเวณภาคเหนือตอนล่างแถบ หัวเมืองล้านนาและตามพรมแดนพม่า ไปจำหน่ายกรุงเทพฯ ดังหลักฐานคือ "เห็นแต่พ่อค้าจีน เมืองตาก เอาสินค้าไปขายเมือง เชียงใหม่กลับมาเมืองตาก ๕ เดือนอายุ ข้างขึ้น"⁴² หรือ การค้าขายของชาวจีนกับหัวเมืองล้านนาด้านตะวันออกและเมืองหลวงพระบาง โดยมีศูนย์กลาง อยู่ที่บางโพและเมืองพิชัย โดยนำสินค้าจากพวน้ำใคร ไหมทองลงไปขายที่เมืองน่าน⁴³

นอกจากนี้บริเวณหัวเมืองที่เป็นศูนย์กลางทางการคมนาคม อาทิ เช่น เมือง นครสวรรค์ เป็นแหล่งค้าขายของชาวจีนบริเวณภาคเหนือตอนล่างทั้งทางน้ำและทางบกที่สำคัญ โดยเฉพาะการค้าขายทางน้ำดังหลักฐานที่กล่าวถึง คือ มีเรือเส้าใหญ่ เรือศิระตะกั่วแดง เรือ กะเช่อ เรือกุ เรือขายกะปิ เรือขายปลาทะเล และเรือขายขม⁴⁴

การค้าของชาวจีนบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ระยะเวลาที่มีการทำสนธิสัญญาบาวริง (พ.ศ. 2398) การค้าเป็นการซื้อขายแลกเปลี่ยนกันภายในภูมิภาคและจากหน้าสินค้าพื้นเมือง เป็นส่วนใหญ่ ต่อมาหลังจากเปิดประเทศทำการค้าอย่างเสรี พ่อค้าชาวจีนได้กลายเป็น คนกลางในการถ่ายเทสินค้าต่างประเทศที่ถูกนำเข้ามาจากหน้าภายในประเทศ พ่อค้าชาวจีน เหล่านี้รับทุนหรือซื้อสินค้าจากบรรดาพ่อค้าที่กรุงเทพฯ และล่องเรือนำสินค้าไปจำหน่าย บริเวณต่าง ๆ ของประเทศและเป็นคนกลางสำคัญรับซื้อสินค้าจากชาวบ้าน ล่องกลับมาจำหน่าย ที่กรุงเทพฯ

บริเวณภาคเหนือตอนล่างเป็นอีกบริเวณหนึ่งที่มีชาวจีนจากกรุงเทพฯ ล่องเรือ นำสินค้ามาจำหน่ายและซื้อสินค้ากลับกรุงเทพฯ ดังหลักฐานคือ ปี พ.ศ. 2421 มีราษฎรไทย จีน ตลอดจนชาวต่างประเทศขึ้นไปซื้อขายสินค้าต่าง ๆ ที่เมืองพิษณุโลก ประมาณปีละ 50 - 60 ลา⁴⁵ โดยนำสินค้าจากกรุงเทพฯ จากพวก เสื้อ ร่ม ค้าย ผ้า เสื้อ ขันน้ำ และถาด เป็นต้น ขากลับได้ซื้อสินค้าจากบริเวณนี้คือ เปลือกไม้ ปลา ฝ้าย ใต้ น้ำอ้อย น้ำมันยาง เขากวาง⁴⁶

ชาวจีนที่เข้ามาประกอบการค้าในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ประกอบด้วยชาวจีน 2 ประเภท คือ จีนจร⁴⁷ และจีนคง⁴⁸ ดังรายละเอียดคือ

2.1 จีนจร ส่วนใหญ่เป็นคนจีนที่มาจากกรุงเทพฯ และเป็นคนบังคับของชาว ต่างชาติเป็นส่วนมาก ดังปรากฏหลักฐานที่กล่าวถึงชาวจีนพวกนี้ขึ้นมาค้าขายบริเวณเมืองพิษณุโลก ว่า "ชาวต่างชาติที่ขึ้นไปค้าขายในเมืองพิษณุโลก ส่วนใหญ่เป็นคนบังคับของอังกฤษ และฝรั่งเศส คนเหล่านี้เมื่อเกิดปัญหาการค้าขายหรือการทะเลาะวิวาทกับคนไทยก็จะอาศัยสิทธิที่เป็นคนในบังคับ ของชาติที่ตนสังกัดอยู่ โดยให้กงสุลบีบบังคับคู่ความ"⁴⁹ เช่น กรณี เงินเตาหยง คนในบังคับอังกฤษ ได้เดินทางไปค้าขายอยู่ที่แขวงเมืองสวรรค์โลก ได้แต่งให้เงินเหยี่ยวลูกจ้างขึ้นไปซื้อไม้สักและ ไม้สักของเงินเลมไปทางเหนือตามแขวงเมืองเหนือ ถูกคนร้ายที่คล่องทวยไผ่ แขวงเมืองอุตรดิตถ์ ปล้นชิงทรัพย์ จึงร้องขอไปยังกงสุลอังกฤษ เพื่อให้ช่วยดำเนินเรื่องจับผู้ร้าย⁵⁰

การที่ชาวจีนเป็นคนในบังคับของต่างชาติ ทำให้ชาวจีนได้รับการคุ้มครองในการค้าและเวลาเกิดเรื่องจะได้รับการเอาใจใส่จากประเทศที่ตนสังกัดอยู่ในการติดตามคดีความ จึงทำให้ชาวจีนนิยมเข้าไปเป็นคนบังคับของชาวต่างชาติ

จีนจรที่เข้ามาในบริเวณภาคเหนือตอนล่างจะเป็นพ่อค้าคนกลางในการติดต่อซื้อขายสินค้าของบริเวณภาคเหนือตอนล่างกับกรุงเทพฯ จึงทำให้เกิดการหลั่งไหลแลกเปลี่ยนสินค้าของสองบริเวณดังกล่าวกันอย่างแพร่หลาย ส่งผลให้ชาวจีนเข้ามาประกอบการค้าภายในบริเวณภาคเหนือตอนล่างกันอย่างคึกคัก เช่น เมืองนครสวรรค์ จันทัน เชียงคนในบังคับฝรั่งเศส แต่งให้จีนเบาเป็นนายเรือคัมลูกเรือจำนวน 10 คน บรรทุกสินค้าต่าง ๆ ขึ้นไปจอดเรือค้าขายที่บ้านปากน้ำเชิงไทร แขวงเมืองนครสวรรค์และรับซื้อสินค้าต่าง ๆ ลงมาขายที่กรุงเทพฯ⁵¹ หรืออีกตัวอย่างที่สามารถให้ภาพการค้าได้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือ จีนโกวิทดีคนในบังคับฝรั่งเศสแต่งให้จีนชิติน อายุ 41 ปี เป็นนายเรือคัมลูกเรือ 5 คน มีเครื่องสัตราวุธ สำหรับ บรรทุกสินค้าต่าง ๆ ไปจากหน้าหวเมืองนครสวรรค์ เมืองกำแพงเพชร และนครลำปาง ตามเมืองรายทางแล้วบรรทุกสินค้ากลับกรุงเทพฯ⁵²

บรรดาพ่อค้าจีนจร ดังกล่าวข้างต้น ถือว่าเป็นกลไกอันสำคัญทางเศรษฐกิจในการขยายตัวทางการค้าของบริเวณภาคเหนือตอนล่างออกไปและเป็นการนำสินค้าของบริเวณนี้ไปเผยแพร่โดยเฉพาะไม้สัก ยังส่วนกลาง ดังหลักฐาน จีนเปียนเซน คนในบังคับฝรั่งเศส ได้ออกหนังสือลูกจ้างเดินทางของทางกงสุล ให้จีนทองอยู่ ขึ้นไปค้าขายอยู่ในแขวงเมืองสวรรคโลกขากลับให้ชื่อไม้ซเร็กเข้ามาจำหน่าย ณ กรุงเทพฯ⁵³

นอกจากนี้บรรดาจีนจร เหล่านี้ยังมีความสัมพันธ์กับชาวจีนที่อยู่บริเวณภาคเหนือตอนล่าง ในการติดต่อค้าขายจนกระทั่งมีการร่วมลงทุนทำการค้าด้วยกัน เช่น ปีพ.ศ. 2427 จีนจอบ่าคนในบังคับอังกฤษถือหนังสือขึ้นมาค้าขายที่เมืองพิษณุโลก ร่วมลงทุนกับจีนเจียชาค้าขายที่เมืองพิษณุโลก ชื่อหนองปลาที่เมืองชุมแสง⁵⁴

2.2 จีนคง เป็นคนจีนที่เข้าตั้งหลักแหล่งอยู่ในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง โดยเข้ามาค้าขายตามหัวเมืองต่าง ๆ โดยจัดแบ่งชาวจีนที่มาประกอบอาชีพทางการค้า 2 พวก

2.2.1 ชาวจีนที่ประกอบการค้าเป็นหลักแหล่งโดยเข้ามาตั้งร้านหรือห้างตามเมือง เช่น จีนฮ่อซื้อสินค้ามาจากกรุงเทพฯ มาปลุกโรงจำหน่ายสินค้าต่าง ๆ อยู่ที่คลองตากกระปือ แขวงเมืองพยุหะคีรี⁵⁵ หรือจีนไซเทียโบ ไปตั้งห้างประเนียวคาปะนี ขึ้นที่

ปากน้ำโพ แขวงเมืองนครสวรรค์⁵⁶ ชาวจีนที่ประกอบการค้าในแต่ละเมืองมีการติดต่อค้าขายกับพ่อค้าชาวจีนในกรุงเทพฯ โดยการซื้อสินค้ามาจากหน่าย ดังหลักฐานที่ปรากฏคือ จีนชื้อกี้ยี้อ้อทองแสง พ่อค้าจากหน่ายแพรพรณต่าง ๆ ที่กรุงเทพฯ ได้ร้องทุกข์ต่อกรมการในการทวงหนี้ลูกค้าจากบริเวณภาคเหนือตอนล่างที่ไม่ชำระเงิน ดังบัญชีรายชื่อคือ

เมืองพิษณุโลก มีจีนซังคิม จีนหงเบก จีนโรทงวน จีนตัดไฉย
จีนหงจี้ จีนเกียพง และจีนแดงทอง เมืองพิจิตร มีจีนไต้ตั้ง จีนกีสี่ จีนไต้ชีว จีนกัวแกง และจีนไต้กวน เมืองพิชัยมีจีนซีกี่ จีนง้วนกิจ จีนเค้า เมืองนครสวรรค์มีจีนเบหนี เป็นต้น⁵⁷

2.2.2 ชาวจีนที่ประกอบการค้าระหว่างเมืองภายในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง คือบรรดาชาวจีนที่นำสินค้าไปจากหน่ายให้แก่ราษฎร ตามหัวเมือง โดยบรรทุกใส่เรือ ดังตัวอย่างคือ จีนปั้นไหล จีนโคก จีนแดง และ จีนกวางแดงหง่ม นำสินค้าจากปากน้ำโพไปจากหน่ายที่ชุมแสง และนอกจากนี้ยังนำสินค้าไปจากหน่ายเมืองอื่นที่อยู่ใกล้กับบริเวณภาคเหนือตอนล่าง เช่น จีนคงเมืองเพชรบูรณ์ จำนวน 6 คน ล่องเรือลงมาขายยาสูบ ที่เมืองสระบุรี⁵⁸

การประกอบกิจกรรมทางการค้าของชาวจีนบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ได้ประสบกับปัญหาในการค้า โดยเฉพาะเรื่องความปลอดภัยในการเดินทางไปจากหน่ายสินค้า ซึ่งจะถูกโจรผู้ร้ายปล้นชิงทรัพย์อยู่เสมอ เช่น จีนเดก คุมเรือเปิดบรรทุกสินค้าขึ้นมาจากหน่ายเมืองท่าเสา แขวงเมืองพิจิตร ได้ถูกคนร้ายปล้นชิงทรัพย์เป็นเงิน 6 ชั่ง 5 ตาลึง บาทสลึงเพ็อง⁵⁹ หรือจีนโคก ถูกปล้นเรือที่ตำบลบ้านโพทะเล จีนแข่งหยู บ้านบางสายและจีนจร ที่บ้านบางคลานในแขวงเมืองพิจิตร ทั้งสิ้น⁶⁰ ซึ่งหลักฐานที่กล่าวข้างต้นเป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงภัยและปัญหาในการค้าของชาวจีนบริเวณภาคเหนือตอนล่าง

บรรดาผู้ร้ายที่ทำการปล้นพ่อค้า ส่วนใหญ่จะตั้งจุดการปล้นบริเวณเมืองใหญ่ที่สำคัญในการติดต่อค้าขาย เช่น ทางแถบตำบลเกยไชย แขวงเมืองนครสวรรค์ เมืองพิจิตร สวรรคโลก และพิชัย ผู้ร้ายจะเรียกเงินจากลูกค้าเรือขึ้นล่อง ล่าละศาลึงบ้าง 2 บาท หรือ 1 บาท⁶¹ ซึ่งเป็นการขูดรีด และส่งผลให้พ่อค้าเรือกลัวไม่ค่อยจะติดต่อค้าขายกันเท่าใด พวกพ่อค้าชาวจีนทำการค้าภายในบริเวณนี้ ยังต้องประสบกับปัญหาเกี่ยวกับการทะเลาะวิวาทกันเองระหว่างพ่อค้าด้วยกัน กล่าวคือ จีนค้ำ ลูกจ้างเงินเองซี่ คนในบังคับอังกฤษ นำเรือสินค้ามาจอดอยู่ที่บ้านท่าไชย แขวงเมืองสวรรคโลก ได้เรียกเงินตีมาสูบผืนที่เรือตน จึงเกิดการทะเลาะวิวาทจีนตีเงินค้ำตาย⁶² จากปัญหาและอุปสรรคดังกล่าว ส่งผลต่อการค้าของชาวจีนเป็นอย่างมาก ทำให้ชาวจีนไม่กล้าจะเดินทางไปค้าขายบริเวณใกล้เคียง เพราะความปลอดภัยมีน้อย

3. การค้าไม้สัก ไม้สักนับว่าเป็นสินค้าสำคัญของประเทศ เมื่อไทยทำสนธิสัญญาไมตรีทางการค้ากับต่างประเทศ ปี พ.ศ. 2398 ส่งผลให้กิจการค้าไม้สัก เพื่อผู้ขึ้นเป็นอย่างมาก โดยมีนายทุนชาติตะวันตกเป็นผู้ค้าเงินการเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งมีพ่อค้าชาวจีนเป็นคนกลางในการนำสินค้าไปบ่อนให้กับนายทุนอีกทอดหนึ่ง บริเวณภาคเหนือตอนล่าง เป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์ไม้สัก จึงทำให้ชาวจีนเข้าไปมีบทบาทค้าไม้สักจำนวนมาก

ชาวจีนที่ประกอบการค้าไม้สัก เป็นชาวจีนในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง กับชาวจีนที่มาจากที่อื่น และจะเข้าไปเป็นคนในบังคับของชาวต่างชาติ ดังรายละเอียดคือ

3.1 ชาวจีนของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง เป็นพ่อค้าคนกลางในการรับซื้อไม้สักจากผู้ผลิต เช่น จีนตั้งบ้านเรือนอยู่แขวงเมืองสุโขทัย เป็นลูกค้าไม้สัก หรือจีนหวดตั้งบ้านเรือนอยู่ปากน้ำโพ เป็นลูกค้าไม้สักของบริเวณนี้⁶³ ชาวจีนบางคนได้เข้าประชุมขอสัมปทานในการจัดทำป่าไม้ตามหัวเมืองหลักฐานที่ปรากฏคือ จีนกลีบ จีนทองอิน ขอรับเช่าทำป่าไม้ในแขวงเมืองทุ่งยั้ง และด่านนางพล ตั้งแต่ ร.ศ. 110 - ร.ศ. 113 (พ.ศ. 2434 - 2437) เสียเงินค่าสัมปทาน 200 รูปี⁶⁴

นอกจากชาวจีนจะทำการติดต่อซื้อขายไม้สักภายในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง แล้วยังมีการติดต่อกับหัวเมืองอื่นที่เป็นแหล่งผลิตที่สำคัญ เช่น จีนน้อย และอำเภอเดิม ยืมไปซื้อไม้สักที่เมืองแพร่ และได้ส่งไม้สักจากเมืองแพร่กลับลงมา 300 ตัน⁶⁵ และจีนใหญ่ไปซื้อไม้สักจากนายแดง แขวงเมืองสะเอี่ยม เมืองขึ้นเมืองน่าน ครั้นน้ำขึ้นได้ลอยไม้สักกลับเมืองสวรรคโลก 120 ตัน⁶⁶ เป็นต้น

3.2 ชาวจีนจากบริเวณอื่น การค้าไม้สักของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ยังมีชาวจีนจากบริเวณอื่นเข้ามาดำเนินการรับซื้อจากผู้ผลิตแล้วนำไม้สักส่งกลับไปจำหน่ายที่กรุงเทพฯ อีกทอดหนึ่ง เช่น จีนอากรแดง จีนชงหิน จีนบุญเย็น ได้ใช้เงินสร้างกับลูกจ้าง 5 คนมาตั้งห้างขายไม้กับไม้สักที่บ้านปากน้ำโพ แขวงเมืองนครสวรรค์⁶⁷ และมีการนำสินค้ากลับกรุงเทพฯ ดังปรากฏหลักฐานเงินสิว อยู่กรุงเทพฯ มีอาชีพส่งแพไม้สักไปจำหน่ายที่กรุงเทพฯ หรือจีนตั้งกุย เป็นเจ้าแก้อยู่กรุงเทพฯ ได้เดินทางมาทำการค้าไม้สักกับเมืองเหนือและเมืองลาว⁶⁸

การค้าไม้สักของชาวจีนทั้ง 2 พวกที่กล่าวมาข้างต้นได้ก่อให้เกิดปัญหา กับทางราชการเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะการลักลอบค้าไม้เถื่อน เช่น ทางกรุงเทพฯ

แจ้งให้กรมการเมืองพยุหะคีรี ตรวจสอบว่า จีนให้ ตั้งบ้านเรือนที่เมืองพยุหะคีรี ได้ลักลอบขายไม้เถื่อนให้กับจีนโตมันแสง คนในบังคับอังกฤษบริเวณแขวงเมืองอุทัยธานี⁶⁹ นอกจากนี้ยังมีการขโมยไม้สักของผู้อื่นอีกด้วย คือ จีนเทงฮอง ได้แจ้งให้ปลัดเมืองศรีสาโรง ว่า จีนตัวซุน จีนซิ่นจีนเบา และจีนโป ตั้งช่องลุ่มคนประมาณ 50 - 60 คน ขโมยเอาไม้สักของราษฎร ลูกค้าจีนมอญ ลาวและเงี้ยว⁷⁰

การที่ชาวจีนเข้ามามีบทบาททางการค้า ไม้สัก นับได้ว่าปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ระบบเศรษฐกิจของบริเวณภาคเหนือตอนล่างมีการพัฒนาและเป็นการปูพื้นฐานทางเศรษฐกิจของชาวจีนในระยะหลังซึ่งจะกล่าวไว้ในบทที่ 4

4. การผูกขี้ การผูกขี้ชาวจีน⁷¹ จัดเป็นรายได้ที่สำคัญต่อเศรษฐกิจของบริเวณภาคเหนือตอนล่างตลอดมา และเป็นการควบคุมกลุ่มชนชาวจีนที่อาศัยตามบริเวณเมืองต่าง ๆ ของประเทศอย่างทั่วถึง การจัดเก็บการผูกขี้ เริ่มปรากฏหลักฐานการจัดเก็บทั่วราชอาณาจักรในสมัยรัชกาลที่ 3 ปี พ.ศ. 2374 ซึ่งถือว่าเป็นครั้งแรกที่มีการผูกขี้ชาวจีนขึ้น บริเวณภาคเหนือตอนล่างมีการผูกขี้ชาวจีนเหมือนกัน ดังรายละเอียดจากตาราง

ตาราง 10 แสดงการผูกขี้ชาวจีนบริเวณภาคเหนือตอนล่าง พ.ศ. 2474 - 2477

เมือง	พ.ศ. 2374		พ.ศ. 2377	
	จำนวนชาวจีน	จำนวนเงิน/บาท	จำนวนชาวจีน	จำนวนเงิน/บาท
ตาก	18	72	26	104
พิจิตร	50	200	88	352
พิจัย	66	264	150	600
กำแพงเพชร	40	160	45	179
สุโขทัย	90	360	246	984
สวรรคโลก	27	108	52	208

ตาราง 10 (ต่อ)

เมือง	พ.ศ. 2374		พ.ศ. 2377	
	จำนวนชาวจีน	จำนวนเงิน/บาท	จำนวนชาวจีน	จำนวนเงิน/บาท
นครสวรรค์	43	172	52	208
พิษณุโลก	968	3,872	1,112	4,448
รวมทั้งสิ้น	1,302	5,208	1,774	7,096

ที่มา : 1 หอสมุดแห่งชาติ. เล่มที่ 52. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1196.

(พ.ศ. 2377).

2 แหล่งเดิม.

ตั้งตารางที่ 10 จะเห็นว่าจำนวนการผูกปี้ของชาวจีนในบริเวณภาคเหนือตอนล่างระหว่างปี พ.ศ. 2374 และ พ.ศ. 2377 การผูกปี้ชาวจีนมีปริมาณเพิ่มขึ้นทุกเมือง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าบริเวณนี้มีชาวจีนอพยพเข้ามาอยู่ตามเมืองต่าง ๆ เพิ่มขึ้นเรื่อย ดังปรากฏในตารางข้างต้น

ระยะเริ่มแรกการจัดเก็บการผูกปี้ของชาวจีนบริเวณนี้ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการผูกปี้ชาวจีนของเมืองเพชรบูรณ์ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2392 ซึ่งมีหลักฐานกล่าวถึงการผูกปี้ของชาวจีนขึ้น คือ มีเงินเบา เงินฉับ เงินกด และเงินช่วยเป็นลูกค้ำมาซื้อขายสิ่งของ ณ เมืองเพชรบูรณ์ ผูกปี้ได้เงิน 4 ตำลึง⁷² หลังจากนั้นการผูกปี้ของชาวจีนบริเวณภาคเหนือตอนล่างไม่ปรากฏหลักฐานจนกระทั่งปี พ.ศ. 2387 ได้มีการผูกปี้ชาวจีนเมืองนครสวรรค์ เป็นเงิน 2,508 บาท⁷³

การผูกปี้ของชาวจีนบริเวณภาคเหนือตอนล่าง เริ่มปรากฏหลักฐานว่ามีการจัดตั้งตัวแทนของคนจีนในการพิจารณาตัดสินความที่เกิดขึ้นและถือว่าเป็นการควบคุมดูแลชาวจีนให้

กับทางราชการ เช่น เมืองพิจิตร จันทัน จันแต่จิว ขุนวิจารณ์กัศิ ชื่อสัตย์มั่นคงตั้งให้เป็น
หลวงอุดรธาตุเขต กระทรวงข้าราชการความชาวเมืองพิจิตร⁷⁴

บริเวณภาคเหนือตอนล่างเริ่มมีการผูกปี้ตามหลักฐานขึ้นอีก ปี พ.ศ. 2428 -
2432 โดยมีการผูกปี้เกิดขึ้นบางเมืองเท่านั้นรายละเอียดจากตาราง 11

ตาราง 11 แสดงการผูกปี้ของชาวจีนบริเวณภาคเหนือตอนล่าง พ.ศ. 2428 - 2432

เมือง	พ.ศ. 2428		พ.ศ. 2429		พ.ศ. 2431		พ.ศ. 2432	
	จำนวน ชาวจีน	จำนวน เงิน	จำนวน ชาวจีน	จำนวน เงิน	จำนวน ชาวจีน	จำนวน เงิน	จำนวน ชาวจีน	จำนวน เงิน
นครสวรรค์	168	672 ¹	-	-	617	2,471 ²	-	-
พิจิตร	-	-	866	3,466 ³	-	-	826	3,394 ⁴
พิษณุโลก	-	-	-	-	777	1,828 ⁵	-	-
เพชรบูรณ์	7	28 ⁶	-	-	-	-	-	-
รวมทั้งสิ้น	175	700	866	3,466	1,399	4,294	826	3,394

ที่มา : 1 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/1. ใบบอกเมืองนครสวรรค์.
จ.ศ. 1247. (พ.ศ. 2428).

1กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/1. ใบบอกเมืองพยุหะคีรี.
ลงวันที่ 2 กุมภาพันธ์ จ.ศ. 1427. (พ.ศ. 2428).

2กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/1. ใบบอกเมืองนครสวรรค์.
ลงวันที่ 2 พฤศจิกายน จ.ศ. 1250. (พ.ศ. 2431).

2กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/1. ใบบอกเมืองพยุหะคีรี.
ลงวันที่ 5 ตุลาคม จ.ศ. 1250. (พ.ศ. 2431).

กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/2. ใบบอกเมืองพิจิตร.
ลงวันที่ 1 พฤษภาคม จ.ศ. 1248. (พ.ศ. 2429).

กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/4. ใบบอกเมืองพิจิตร.
ลงวันที่ 7 เมษายน จ.ศ. 1251. (พ.ศ. 2432).

กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/12. ใบบอกเมืองพิษณุโลก.
ลงวันที่ 5 มิถุนายน จ.ศ. 1247. (พ.ศ. 2428).

กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/2. ใบบอกเมืองเพชรบูรณ์.
จ.ศ. 1247. (พ.ศ. 2428).

ดังตารางที่ 11 จะเห็นว่าการผูกปี้ของชาวจีนในบริเวณภาคเหนือตอนล่างมีปริมาณการเก็บขึ้นลงไม่แน่นอนทั้งนี้สืบเนื่องมาจาก ในเมืองหนึ่งไม่ได้ผูกปี้กับชาวจีนได้ทั้งหมด เช่น กรณีเมืองนครสวรรค์ปี พ.ศ. 2428 ผูกปี้ชาวจีนได้แค่ 2 เมืองขึ้นคือ พยุหะคีรี และบรรพตพิสัย เท่านั้น ซึ่งมีข้อความกล่าวไว้เป็นหลักฐานคือ การผูกปี้ข้อมือจีนเมืองนครสวรรค์ได้จำนวน 100 คน ได้เงินค่าแรง 5 ชั่ง ซึ่งไม่ใช่ชาวจีนทั้งหมดของแขวงเมืองนครสวรรค์⁷⁵ และสามารถวิเคราะห์ประเมินออกมาได้ว่าบริเวณนี้รับรายได้ในแต่ละปีที่จัดเก็บในปริมาณมากพอสมควร ดังรายละเอียดจากตาราง ส่วนเมืองตาก กำแพงเพชร สุโขทัย และอุตรดิตถ์ไม่ปรากฏว่ามีหลักฐานในการจัดเก็บ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2434 ได้ปรากฏหลักฐานว่ามีการผูกปี้ชาวจีนของเมืองพิษณุ ความว่า พระยาพิไชย ได้สอบถามพระอัครการโกศล การเก็บเงินผูกปี้ของชาวจีนเมืองพิษณุ 2 ครั้ง ได้ 347 คน เป็น 17 ชั่ง 7 ตาลึง 2 บาท⁷⁶

การผูกปี้ของชาวจีนในบริเวณภาคเหนือตอนล่างประสบกับปัญหา คือ ไม่ยอมมาจ่ายค่าผูกปี้ ดังเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่เมืองพิจิตร กล่าวคือ จีนชวนาย เสียเงินผูกปี้คนละตาลึงแล้วจีนมาทนายข้าหลวงผูกปี้เรียกเอาเงินคนละตาลึงเฟื้องซึ่ง 2 ฝ่ายตกลงกันไม่ได้มีการใช้อาวุธตีกันที่โรงผูกปี้ แขวงเมืองพิจิตร⁷⁹

5. ประกอบอาชีพอื่น

ชาวจีนเข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจต่อบริเวณภาคเหนือตอนล่าง หลายประการ ดังรายละเอียดข้างต้นและนอกจากนี้ ชาวจีนก็ยังมีผลต่อเศรษฐกิจและรายได้ของอื่นอีกเช่น

5.1 ตั้งโรงรับจำ ชาวจีนมาตั้งหลักแหล่งในระยะแรกนำสินค้าเข้ามาจำหน่าย พอมีเงินทุนก็เริ่มขยายกิจการในการรับซื้อ และเริ่มจำนำพวกโคกระบือจากราษฎร เช่น จีน ง่วนหลี่ เป็นลูกจ้างจีนเซียงเยงซี คนในบังคับโปรตุเกส ได้ขึ้นมาตั้งร้านจำหน่ายสินค้าต่าง ๆ ที่บ้านหาดสูง แขวงเมืองนครสวรรค์ และได้จัดตั้งโรงรับจำนำชื่อโคกระบือของราษฎร ในแขวงนี้อีกด้วย⁷⁸

5.2 ตั้งโรงทำไร่กล้วย ชาวจีนบางคนไม่ค้าขายแต่ทำกิจกรรมทางการเกษตร โดยเฉพาะการทำไร่กล้วยขึ้นซึ่งถือว่าเป็นรายได้เป็นอย่างดีที่ส่งผลต่อเศรษฐกิจของบริเวณ ภาคเหนือตอนล่าง ดังกรณีของ จีนพุกก็ ตั้งโรงทำไร่กล้วยอยู่ที่บ้านตะหัว แขวงเมือง พยุหะคีรี ต่อกรมแดนแขวงเมืองนครสวรรค์⁷⁹

5.3 ประกอบเรือขาย กิจกรรมต่อเรือถือว่าเป็นอาชีพหนึ่งที่ชาวจีน บางภาษานิยมดำเนินการโดยเฉพาะจีนไทหล่า และบริเวณภาคเหนือตอนล่างเป็นทำเลที่เหมาะสมต่อการประกอบเรือขาย เพราะเป็นแหล่งศูนย์กลางทางคมนาคมทางน้ำ และประกอบกับมีวัตถุดิบประเภทป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ จึงเป็นปัจจัยส่งเสริมอย่างยิ่ง ดังปรากฏหลักฐานคือ คนจีนเข้าพบกับคนไทย ตั้งโรงต่อเรือ แต่ไม่ยอมแบ่งปันกำไรกันจึงมีการฟ้องต่อกรมการเมือง ความว่า อานแดงแบ่งกับจีนเสงตง อานแดงเกลือบ จีนก๊กกว่า เข้าหุ้นตั้งโรงต่อเรือ โดยให้อานแดงแบ่ง ออกเงินทุนในการสร้างโรงเรือ และแบ่งกำไรกัน แต่จีนเสงตง อานแดงเกลือบ และ จีนก๊กกว่า ผู้เข้าหุ้นหาแบ่งกำไรให้กับอานแดงไม่ อานแดงจึงได้ร้องต่อกรมการเมืองนครสวรรค์⁸⁰

5.4 รับเหมา เมื่อประเทศมีความเจริญขึ้น การพัฒนาทางด้านต่าง ๆ จึงต้องใช้เอกชนร่วมในการดำเนินการ ชาวจีนบางกลุ่มได้ประกอบอาชีพเป็นผู้รับเหมาทำงานให้ราชการ ดังปรากฏหลักฐานคือ เมืองลับแล ปี พ.ศ. 2441 จีนทองอินเป็นนายงานจัดการสร้างถนนอินทศิขรินทร์ สำหรับมาชนไปมาระหว่างเมืองอุตรดิตถ์ กับเมืองลับแล ระยะทาง 240 เส้น⁸¹ หรือเมืองพิษณุโลก พระยาศรีสุริยาราชวรานุวัตรได้เรียกเงินกวางตั้งช่างไม่มารับเหมาทำสถานที่ราชการต่าง ๆ

5.5 นายทุนเงินกู้ ชาวจีนที่มาตั้งหลักแหล่งในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง บางพวกเป็นนายทุนเงินกู้ให้กับราษฎรไทย นับว่าเป็นจุดเริ่มแรกของความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนกับชาวนาบริเวณภาคเหนือตอนล่าง โดยเข้าไปมีบทบาทในเรื่องเงินทุน เช่น นายโพ ได้ร้องกรมการเมืองพยุหะคีรีว่าถูกจีนบ้อมเอารัดเอาเปรียบด้วยนายโพได้ไปยืมมาเงินบ้อมมาทำกิน

จำนวน 3 ไร่ 2 งาน และเสียค่าเช่าเป็นเงิน 5 สลึงเฟื้อง แต่เงินบอมนได้ฟ้องทว่านายโท
ไม่ได้ชำระค่าเช่ามาเป็นเงิน 17 ตำลึง 82 นับว่าเป็นการชี้ให้เห็นถึงการก้าวเข้าไปมีบทบาท
ทางการผลิตข้าวของชาวนาบริเวณนี้ โดยเฉพาะด้านเงินทุนทางการผลิต เป็นต้น

นอกจากเป็นนายทุนเงินกู้ให้แก่ราษฎรไทยแล้ว ยังให้เงินกู้กับบรรดาชาวจีน
ที่เข้ามาประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้านอื่น ๆ อีก เช่น จีนยี่ ฟ้องจีนจ้องว่า ได้ทำหนังสือ
สัญญากับจีนจ้องในการแบ่งกำไรจากการค้าไม้สัก ที่เมืองแพร่ โดยให้จีนจ้องยืมเงินไป 4 ชั่ง
13 ตำลึง บาทสลึง แต่จีนจ้องไม่ได้ชำระคืนจึงได้ร้องต่อกรมการเมืองพิจารณา⁸³

การที่ชาวจีนอพยพมาอยู่บริเวณภาคเหนือตอนล่าง โดยมีบทบาทเป็น
นายทุนเงินกู้ให้แก่ชาวนาและบรรดาพ่อค้าชาวจีนเอง ซึ่งเป็นเสมือนการปูพื้นฐานอันสำคัญใน
ระยะเวลาต่อมาของการก้าวสู่ระบบนายทุนอย่างแท้จริง ซึ่งจะกล่าวรายละเอียดในบทต่อไป

บทบาทของชาวจีนที่มีต่อเศรษฐกิจดังกล่าวข้างต้น ล้วนแต่เป็นประโยชน์
และทารายได้ให้กับบริเวณภาคเหนือตอนล่างเสมอมา ทำให้เศรษฐกิจขยายตัว มีระบบการค้า
เคลื่อนตัวจากส่วนกลาง สู่ภูมิภาคโดยมีชาวจีนเป็นตัวจักรที่สำคัญในดำเนินการ จึงนับได้ว่า
ชาวจีนมีคุณประโยชน์ต่อเศรษฐกิจบริเวณภาคเหนือตอนล่างเสมอมา

เชิงอรรถ

- 1 สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร. ต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ. 2398 - 2453). 2521. หน้า 69.
- 2 หอสมุดแห่งชาติ. เล่มที่ 3. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1. จ.ศ. 1168. (พ.ศ. 2349).
- 3 หอสมุดแห่งชาติ. เล่มที่ 118. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1208. (พ.ศ. 2389).
- 4 หอสมุดแห่งชาติ. เล่มที่ 148. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1202. (พ.ศ. 2383).
- 5 หอสมุดแห่งชาติ. เล่มที่ 161. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4. จ.ศ. 1228. (พ.ศ. 2409).
- 6 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.2.12ก/1. ใบบอกเมืองพิษณุโลก. จ.ศ. 1241. (พ.ศ. 2422).
- 7 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.2.12ก/5. ใบบอกเมืองพิษณุโลก. จ.ศ. 1246. (พ.ศ. 2427).
- 8 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.2.12ก/5. ใบบอกเมืองพิษณุโลก. จ.ศ. 1247. (พ.ศ. 2428).
- 9 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.2.12ก/5. ใบบอกเมืองพิษณุโลก. จ.ศ. 1248. (พ.ศ. 2429).
- 10 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.2.12ก/10. ใบบอกเมืองพิษณุโลก. จ.ศ. 1249. (พ.ศ. 2430).
- 11 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.2.12ก/10. ใบบอกเมืองพิษณุโลก. จ.ศ. 1250. (พ.ศ. 2431).
- 12 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ค.14/7. ภาษีเล่ม 1. ประชุมเรื่องภาษีอากรกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ. ลงวันที่ 18 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 108. (พ.ศ. 2432).
- 13 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ค.14/7. ภาษีเล่ม 1. ประชุมเรื่องภาษีอากรกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ. ลงวันที่ 18 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 109. (พ.ศ. 2433).

- 14กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ค.14/7. ภาษีเล่ม 1. ประชุมเรื่องภาษีอากรกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ. ลงวันที่ 18 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 110. (พ.ศ. 2434).
- 15กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/2. ใบบอกเมืองพิจิตร. ลงวันที่ 5 ตุลาคม จ.ศ. 1248. (พ.ศ. 2429).
- 16กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2. 12ก/2. ใบบอกเมืองพิจิตร. ลงวันที่ 1 มกราคม ร.ศ. 109. (พ.ศ. 2433).
- 17กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/7. ใบบอกเมืองสวรรคโลก. ลงวันที่ 4 กรกฎาคม ร.ศ. 108. (พ.ศ. 2432).
- 18เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ. ประชุมกฎหมายประจำศก. เล่ม 10. ภาค 2. 2478. หน้า 209 - 236.
- 19กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม/29/1. พระยาสุเรนทรตรวจราชการในมณฑลนครสวรรค์. ลงวันที่ 25 ตุลาคม ร.ศ. 115. (พ.ศ. 2439).
- 20หอสมุดแห่งชาติ. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2. จ.ศ. 1171 - 1173. (พ.ศ. 2352 - 2354).
- 21หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 127. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1202. (พ.ศ. 2383).
- 22หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 182. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1206. (พ.ศ. 2387).
- 23หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 50. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1208. (พ.ศ. 2389).
- 24หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 148. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4. จ.ศ. 1213. (พ.ศ. 2394).
- 25สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร. ต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ. 2398 - 2453). 2521. หน้า 70.
- 26กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ค.14/7. ภาษีเล่ม 1. ประชุมเรื่องภาษีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ. ลงวันที่ 2 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 109. (พ.ศ. 2433).

27กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ค.14/7. ภาษีเล่ม 1. ประชุมเรื่อง
ภาษีอากรกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ. ลงวันที่ 2 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 110. (พ.ศ. 2435).

28แหล่งเดิม.

29กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/11. ใบบอกเมืองนครสวรรค์.
ลงวันที่ 29 ตุลาคม พ.ศ. 2438.

30กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/1. ใบบอกเมืองพยุหะคีรี.
ลงวันที่ 6 พฤษภาคม 2434.

31กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/4. ใบบอกเมืองนครสวรรค์.
ลงวันที่ 29 มิถุนายน ร.ศ. 109. (พ.ศ. 2433).

32กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/4. ใบบอกเมืองพิจิตร.
ลงวันที่ 27 พฤศจิกายน ร.ศ. 109. (พ.ศ. 2433).

33กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/9. ใบบอกเมืองพิชัย.
(4 เมษายน - 13 มีนาคม 2434).

34หอสมุดแห่งชาติ. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1207. (พ.ศ. 2388).

35หอสมุดแห่งชาติ. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4. จ.ศ. 1222. (พ.ศ. 2403).

36กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/2. ผู้ร้ายปล้นเงินภุมลุกจ้าง
เงินฮ้อ เงินจอบบังคับฮ้อลันดาที่บ้านหาดเสี้ยว. มกราคม - พฤศจิกายน ร.ศ. 100.
(พ.ศ. 2424).

37กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/7. ใบบอกเมืองสวรรคโลก.
ลงวันที่ 6 มกราคม ร.ศ. 106. (พ.ศ. 2430).

38แหล่งเดิม.

39กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/1. ใบบอกเมืองพยุหะคีรี.
ลงวันที่ 9 สิงหาคม 2449.

40ชูลีถ์ ฐชาติ. "การค้าวัวต่าง," เศรษฐศาสตร์ปริทัศน์. 8 กันยายน 2526.
หน้า 9.

41ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล. ระบบเศรษฐกิจอยุธยา. 2524. หน้า 50.

42หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 10. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1206.
(พ.ศ. 2387).

43 หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 135. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1205.

(พ.ศ. 2386).

44 หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 48. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1207.

(พ.ศ. 2388).

45 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/1. ใบบอกเมืองพิษณุโลก.
ลงวันที่ 13 กันยายน ร.ศ. 108. (พ.ศ. 2432).

46 แหล่งเดิม.

47 จินจร หมายถึง คนเงินมาจากที่อื่นเข้ามาค้าขายแล้วเดินทางกลับไม่ได้มาตั้ง
ภูมิลำเนาในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง

48 จินคง หมายถึง คนเงินที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง

49 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/6. ใบบอกเมืองพิษณุโลก.
ลงวันที่ 13 ธันวาคม ร.ศ. 103. (พ.ศ. 2427).

50 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/1. ใบบอกเมืองอุดรศักดิ์.
กุมภาพันธ์ - มกราคม ร.ศ. 100. (พ.ศ. 2423).

51 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/9. ใบบอกเมืองนครสวรรค์.
กุมภาพันธ์ ร.ศ. 106. (พ.ศ. 2430).

52 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/11. ใบบอกเมืองสวรรคโลก.
ลงวันที่ 23 เมษายน 2428.

53 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/6. ใบบอกเมืองพิษณุโลก.
ลงวันที่ 13 ธันวาคม ร.ศ. 103. (พ.ศ. 2427).

54 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/6. ใบบอกเมืองสวรรคโลก.
ลงวันที่ 23 เมษายน 2428.

55 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/1. ใบบอกเมืองพยุหะคีรี.
พฤษภาคม 2428.

56 แหล่งเดิม.

57 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. รล-มท/42. เรื่องราวเงินซื้อเกี้ยวฮ่อ
ทองแสง. ม.ป.ป.

- 58กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/2. ใบบอกเมืองเพชรบูรณ์.
 ลงวันที่ 16 ธันวาคม ร.ศ. 109. (พ.ศ. 2433).
- 59กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/2. ใบบอกเมืองพิชัย.
 ลงวันที่ 2 ตุลาคม 2431.
- 60กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/4. ใบบอกเมืองพิจิตร.
 ลงวันที่ 2 พฤษภาคม 2432.
- 61กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/4. ใบบอกเมืองพิจิตร.
 ลงวันที่ 9 สิงหาคม 2432.
- 62กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/7. ใบบอกเมืองสวรรคโลก.
 ลงวันที่ 7 เมษายน ร.ศ. 107. (พ.ศ. 2431).
- 63กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/9. ใบบอกเมืองนครสวรรค์.
 ลงวันที่ 4 ธันวาคม 2430.
- 64กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/9. ใบบอกเมืองพิชัย.
 ลงวันที่ 4 เมษายน 2434.
- 65กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/4. ใบบอกเมืองสวรรคโลก.
 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 103. (พ.ศ. 2427).
- 66แหล่งเดิม.
- 67กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/9. ใบบอกเมืองนครสวรรค์.
 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 106. (พ.ศ. 2430).
- 68กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/9. ใบบอกเมืองนครสวรรค์.
 ลงวันที่ 4 ธันวาคม 2430.
- 69กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/1. ใบบอกเมืองพยุหะคีรี.
 ลงวันที่ 3 มกราคม 2429.
- 70กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/4. ใบบอกเมืองสุโขทัย.
 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 103. (พ.ศ. 2427).
- 71การผูกปิ่นจัดเก็บ 3 ปี ต่อ 1 ครั้ง
- 72หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 52. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1211.
 (พ.ศ. 2392).

- 73 หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 48. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ 1207.
(พ.ศ. 2388).
- 74 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5 ม.2.12ก/1. ใบบอกเมืองพิจิตร.
สิงหาคม ร.ศ. 98. (พ.ศ. 2422).
- 75 กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5 ม.2.12ก/9. ใบบอกเมืองนครสวรรค์.
ลงวันที่ 5 ตุลาคม จ.ศ. 1250. (พ.ศ. 2431).
- 76 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5 ม.2.12/2. ใบบอกเมืองพิจิตร.
ลงวันที่ 7 กันยายน จ.ศ. 1247. (พ.ศ. 2428).
- 77 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5 ม.2.12ก/2. ใบบอกเมืองพิจิตร.
ลงวันที่ 7 กันยายน จ.ศ. 1247. (พ.ศ. 2428).
- 78 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/2. ใบบอกเมืองนครสวรรค์.
ลงวันที่ 5 มีนาคม ร.ศ. 101. (พ.ศ. 2425).
- 79 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/1. ใบบอกเมืองพยุหะคีรี.
ลงวันที่ 21 ตุลาคม 2432.
- 80 แหล่งเดิม.
- 81 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.2.14. แผนกปกครองตรวจราชการ.
ลงวันที่ 13 พฤศจิกายน ร.ศ. 117. (พ.ศ. 2441).
- 82 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/2. ใบบอกเมืองพยุหะคีรี.
ลงวันที่ 4 สิงหาคม ร.ศ. 110. (พ.ศ. 2432).
- 83 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. ร5.ม.2.12ก/2. ใบบอกเมืองสวรรคโลก.
ลงวันที่ 13 สิงหาคม ร.ศ. 110. (พ.ศ. 2434).

บทที่ 3

สภาพการผลิตและการค้าข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่างก่อนสร้างเส้นทางรถไฟสายเหนือ

พ.ศ. 2448

การผลิตและการค้าข้าวก่อนการทำสนธิสัญญาบาวริง

การผลิตข้าว อาชีพที่สำคัญที่สุดของคนไทยตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน คือ การทำนา ซึ่งถือว่าเป็นอาชีพหลักของคนไทย บริเวณภาคเหนือตอนล่างมีประวัติการทำนามาตั้งแต่สมัยทวารวดี ในราวพุทธศตวรรษที่ 11 - 16 (คริสต์ศตวรรษที่ 6 - 11) โดยกล่าวถึง การทำนาว่ามีลักษณะแบบเลื่อนลอยในที่ดอน นิยมทำบริเวณเมืองนครสวรรค์ ลักษณะการทำนานิยมทำ 2 แบบ คือ การทำนาดอนกับนาลุ่ม สืบต่อเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ การทำนาของราษฎรบริเวณภาคเหนือตอนล่าง เริ่มปรากฏชัดเจนโดยเฉพาะการทำนาแบบนาลุ่มกับนาดอน ซึ่งแต่ละหัวเมืองมีลักษณะการทำไม่เหมือนกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับทำเลที่ตั้ง เช่น เมืองนครสวรรค์ พิจิตร และพิษณุโลก ทำนาลุ่มแบบน้ำท่วมถึง เมืองพิจัย และเมืองสุโขทัยทำนาลุ่ม¹

ส่วนเมืองเพชรบูรณ์ ตาก และกำแพงเพชร ทำนาฟางลอยซึ่งเป็นการทำนาที่ได้ผลผลิตไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำฝน ดังปรากฏหลักฐานคือ ปี พ.ศ. 2377 ที่เมืองตากเกิดน้ำป่าไหลท่วมข้าวเสียหายเป็นจำนวนมาก 2 หรือเมืองเพชรบูรณ์ ปี พ.ศ. 2377 เกิดน้ำป่าไหลบ่าลงมาท่วมข้าวกล้าหลายตำบล ฝนตกชุกมากกล้าเน่าเปื่อย³

การผลิตข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง เป็นการทำนาเพื่อบริโภคภายในครัวเรือนเท่านั้น กรรมวิธีดำเนินการอาศัยธรรมชาติเป็นหลัก การนำเทคโนโลยีต่าง ๆ ยังไม่มีการนำมาใช้

การค้าข้าว การค้าข้าวของไทยก่อนเปิดประเทศเสรีเป็นการค้าข้าวกับประเทศจีนเท่านั้น เพราะข้าวถือว่าเป็นสินค้าต้องห้าม รัฐเป็นผู้ดำเนินการค้าเท่านั้น เช่น ปีพ.ศ. 2370-2389 รัฐมีการห้ามนำข้าวออกไปจำหน่ายต่างประเทศ เพราะต้องใช้ข้าวเป็นจำนวนมากเพื่อเลี้ยงทหาร 50,000 คนที่ถูกระดมไปรบในประเทศเขมร⁴

บริเวณภาคเหนือตอนล่างในระยะนี้ไม่ปรากฏว่ามีการซื้อขายกันมีเพียงแต่ผลิตเพื่อบริโภคและส่งให้รัฐ เช่นที่เมืองเพชรบูรณ์มีการนำข้าวไปส่งส่วนกลาง ดังหลักฐานกล่าวถึง คือ ปี พ.ศ. 2385 เมืองเพชรบูรณ์ส่งข้าวบรรทุกเรือมาส่งที่กรุงเทพฯ⁵ หรือ ปีพ.ศ. 2389 เจ้าพนักงานฉางหลวงตอบรับว่า ได้รับข้าวเปลือกจากเมืองเพชรบูรณ์ได้ 5 เกวียน 4 ถัง⁶

นอกจากนี้การซื้อขายข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ดำเนินการโดยรัฐ รัฐเข้าไปซื้อข้าวจากราษฎรมาจัดเก็บไว้ในฉางของแต่ละหัวเมือง ทั้งนี้เพื่อเก็บไว้ในยามเกิดสงคราม และภัยธรรมชาติ เช่น การซื้อข้าวของเมืองพิษณุโลก เมื่อ ปีพ.ศ. 2388 ความว่า

...หนังสือพระยามหาอำมาตย์มาถึงพระยาสุวรรณคโลกด้วยบอกลง ไปว่าจะซื้อข้าว ๗ แขวงเมืองทุ่งยั้งขนานไปขึ้นฉางไว้ ๗ แขวงเมืองบางโพ เป็นข้าว 30 เกวียน พระยาสุวรรณคโลก กรมการชาวเรือ ลูกค้าทำได้ไม่ ต้องเอาเรือของพระยาสุวรรณคโลกบรรทุกข้าว 10 เกวียน โดยนายเมืองคุมลงไปได้ ราคานั้นแจ้งตามบอกนั้น ซึ่งพระยาสุวรรณคโลกกรมการเมืองซื้อข้าวบรรทุกลงเรือไปได้ เอาราคานั้นขอขอบใจ พระยาสุวรรณคโลก...⁷

จากหลักฐานข้างต้นเป็นการให้ภาพว่าการค้าข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ในช่วงนี้รัฐเป็นผู้ประกอบการค้า โดยจัดซื้อเก็บไว้ในแต่ละเมือง และมีการนำข้าวที่ซื้อไปช่วยเหลือหัวเมืองที่ขาดแคลน เช่น กรมการเมืองกำแพงเพชรซื้อข้าวแจกจ่ายแก่หัวเมืองลาว เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน และได้นำข้าวแจกแต่บรรดาเจ้าเมืองล้านนาเป็นจำนวนข้าวทั้งหมด 5 เกวียน 22 ถึง⁸

สรุปได้ว่าการค้าข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่างก่อนเปิดประเทศเสรี การค้าข้าวไม่ปรากฏเด่นชัด ทั้งนี้เพราะข้าวเป็นสินค้าต้องห้าม รัฐจึงเป็นผู้ประกอบการค้าเพียงผู้เดียว โดยให้หน่วยงานแต่ละหัวเมืองเป็นผู้ดำเนินการ ดังกล่าวข้างต้น

การผลิตและการค้าข้าวหลังการทำสนธิสัญญาเบาวริง

การที่ประเทศไทยทำสนธิสัญญาเบาวริง (Bawring Treaty) กับประเทศอังกฤษ เมื่อปี พ.ศ. 2398 ซึ่งตรงกับสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงคือ ระบบการค้าผูกขาดของพระคลังสินค้าถูกยกเลิก กลายเป็นระบบการค้าแบบเสรี เศรษฐกิจของประเทศเข้าสู่ระบบเงินตรา⁹ จากสนธิสัญญาดังกล่าวทำให้ข้าวกลายเป็นสินค้าที่สำคัญของประเทศ มีการขยายการผลิตและการค้าข้าวขึ้นภายในประเทศอย่างมากมาย บริเวณภาคเหนือตอนล่าง เป็นอีกบริเวณหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากสนธิสัญญาเบาวริง กล่าวคือ

บริเวณภาคเหนือตอนล่างมีการขยายพื้นที่ในการทำนาเกิดการขยายตัวทางการค้าข้าวและนำไปสู่การเข้ามามีบทบาทของชาวจีนทางการค้าข้าว ดังรายละเอียดคือ

1. การขยายตัวทางการผลิต การผลิตข้าวของไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงทางการผลิตจากผลิตเพื่อยังชีพภายในครัวเรือนมาเป็นผลิตเพื่อการค้า ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากปัจจัยอื่นประกอบด้วย เช่น ความต้องการข้าวของต่างประเทศเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะประเทศทางแถบเอเชียที่อยู่ภายใต้ระบอบอาณานิคมของชาวตะวันตก ถูกบังคับให้ปลูกพืชจำพวก กาแฟ ชา อ้อย และยาสูบ¹⁰ และพัฒนาอุตสาหกรรมเหมืองแร่ทำให้ประเทศเหล่านี้ละทิ้งการปลูกข้าว จึงมีความต้องการข้าวเพื่อใช้บริโภคภายในประเทศเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้ราคาข้าวของไทยสูงขึ้น ดังปรากฏหลักฐานคือก่อนปี พ.ศ. 2398 ราคาข้าวประมาณเกวียนละ 1 - 3 ตำลึง หลังปี พ.ศ. 2398 เพิ่มขึ้นเป็นเกวียนละ 5 ตำลึง¹¹ หรือนโยบายส่งเสริมการผลิตข้าวของรัฐบาล เช่น ปี พ.ศ. 2401 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชโองการว่า "ทุกวันนี้ลูกค้าต่างประเทศซื้อข้าว ราคาข้าวแพงขึ้นมากกว่าแต่ก่อน จะต้องคิดอ่านให้ทำนามีอุตสาหกรรมพวกเพียร ไค่นสร้างถางพงมากขึ้น¹² เป็นต้น

จากปัจจัยดังกล่าวข้างต้น ส่งผลต่อการผลิตข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง กล่าวคือบริเวณภาคเหนือตอนล่างมีการขยายพื้นที่ในการทำนาเพิ่มขึ้น ดังปรากฏการขยายพื้นที่ในการทำนาของเมืองพิษณุโลกดังตาราง

ตาราง 12 แสดงพื้นที่การทานาและการจัดเก็บอากรค่านาของเมืองพิษณุโลก ปี พ.ศ. 2388-2410

ปี พ.ศ.	เมืองพิษณุโลก		หมายเหตุ
	พื้นที่ในการทานา/ไร่	การจัดเก็บอากรค่านา	
2388 ¹	1,544 ไร่	9 ชั่ง	
2395 ²	2,230 ไร่	13 ชั่ง 6 ตาลึง	
2405 ³	14,928 ไร่	87 ชั่ง 19 ตาลึง	
2410 ⁴	16,301 ไร่	95 ชั่ง 16 ตาลึง 2 บาท 2 สลึง	

ที่มา : ¹หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 226. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1207. (พ.ศ. 2388).

²หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 56. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1214. (พ.ศ. 2395).

³หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 25. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4. จ.ศ. 1224. (พ.ศ. 2405).

⁴หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 41. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4. จ.ศ. 1229. (พ.ศ. 2410).

ดังตารางที่ 12 จะเห็นได้ว่า เมืองพิษณุโลกซึ่งเป็นเมืองหนึ่งของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ได้รับผลกระทบจากสนธิสัญญา ในการผลิตข้าวเพื่อการค้าเพิ่มขึ้น เพราะมีการขยายพื้นที่ในการทานาเพิ่มขึ้นจากก่อนที่จะมีสนธิสัญญา และส่งผลให้รัฐเก็บอากรค่านาเพิ่มขึ้นตามไปด้วย ดังรายละเอียดจากตาราง

นอกจากนี้บริเวณหัวเมืองอื่นของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง มีการขยายพื้นที่ในการ
ทำนาและการจัดเก็บอากรค่านา เช่น เมืองนครสวรรค์มีการขยายพื้นที่ในการทำนาเพิ่มขึ้นตลอด
ส่วนเมืองอื่นที่ไม่กล่าวถึงก็ได้จากภาคผนวกท้ายเล่ม

ตาราง 13 แสดงพื้นที่การทำนาของเมืองนครสวรรค์ ปี พ.ศ. 2428 - 2434

ปี พ.ศ.	นครสวรรค์		หมายเหตุ
	พื้นที่ในการทำนา/ไร่	การจัดเก็บอากรค่านา	
2428 ¹	9,635 ไร่	45 ชั่ง 4 ตาลึง 1 เฟื้อง	เมืองพยุหะคีรีเท่านั้น
2429 ²	15,128 ไร่	71 ชั่ง 11 ตาลึง 4 บาท 2 สลึง	
2432 ³	17,294 ไร่	82 ชั่ง 9 ตาลึง 1 เฟื้อง	
2433 ⁴	48,970 ไร่	201 ชั่ง 11 ตาลึง 1 สลึง 688 เบี้ย	
2434 ⁵	27,153 ไร่	176 ชั่ง 6 ตาลึง 2 บาท 2 สลึง	เมืองนครสวรรค์และ เมืองบรรพตพิสัยเท่านั้น

ที่มา : 1กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. ร5. ม.2.12ก/1. ใบบอกเมืองพยุหะคีรี.
วันที่ 7 เมษายน จ.ศ. 1247. (พ.ศ. 2428).

2กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. ร5.ม.2.12ก/4. ใบบอกเมืองนครสวรรค์.
ลงวันที่ 6 กรกฎาคม จ.ศ. 1248. (พ.ศ. 2429).

3กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. ร5.ม.2.12ก/9. ใบบอกเมืองนครสวรรค์.
ลงวันที่ 19 พฤศจิกายน ร.ศ. 108. (พ.ศ. 2432).

4กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. ร5.ม.2.12ก/11. ใบบอกเมืองนครสวรรค์.
ลงวันที่ 18 พฤศจิกายน ร.ศ. 109. (พ.ศ. 2433).

5กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. ร5. ม.2.12ก/11. ใบบอกเมืองนครสวรรค์.
ลงวันที่ 18 พฤศจิกายน ร.ศ. 110. (พ.ศ. 2434).

จากตารางที่ 13 เป็นการแสดงให้เห็นว่าในระยะแรกของการทำสนธิสัญญาเบาริง การขยายพื้นที่เด่นชัด และมีการขยายสืบต่อมาทุกปี ยกเว้น บางปี เช่น ปี พ.ศ. 2434 นั้น พื้นที่ลดลง เพราะเป็นเพียงเนื้อที่ทำนาเฉพาะเมืองนครสวรรค์ และเมืองบรรพตพิสัยเท่านั้น ไม่ใช่พื้นที่ทำนาของนครสวรรค์ทั้งหมด การขยายพื้นที่ทำนามากขึ้นเท่าใด การจัดเก็บอากรค่านาจากชาวนาก็เพิ่มขึ้นตามเท่านั้น

จากการขยายพื้นที่การทำนาของชาวนาบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ดังกล่าว ทำให้ชาวจีนที่ประมูลจัดเก็บภาษีอากรค่านา ได้เข้าไปมีบทบาทในการจัดเก็บอากรค่านาจึงนับว่าเป็นจุดเริ่มแรกของชาวจีนบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ที่เข้าสู่ระบบการผลิตของชาวนา ดังปรากฏหลักฐานคือ "จิ้นเพ เป็นขุนวิเศษเสนา เมืองเพชรบูรณ์ ได้เชิญกองตราจากท่านกรมเกษตรธิการให้ไปจัดเก็บค่านาที่เมืองเพชรบูรณ์ โดยเรียกเก็บนาฟางลอยไร่ละสลึงเพื่องจากจำนวนนาทั้งสิ้น 5,061 ไร่ 2 งาน เป็น เงิน 23 ชั่ง 14 ตำลึง 1 บาท 3 สลึง 1 เพื่อง 400 เบี้ย¹³

การทำนาของราษฎรบริเวณภาคเหนือตอนล่างส่วนใหญ่ ยังอาศัยน้ำฝนเป็นหลักจึงประสบปัญหาต่อการผลิตข้าว อาทิ เช่น เกิดฝนแล้งปี พ.ศ. 2427 ที่เมืองสวรรคโลก ทำนาไม่ได้ราษฎรขัดสนไม่มีเงินจะซื้อข้าวกินพากันเที่ยวหาขุดมัน กลอยเลี้ยงบุตรภรรยาเป็นอันมาก และมีการอพยพของลาวจากเมืองลำปางมาอยู่แขวงเมืองสวรรคโลกเที่ยวหาซื้อข้าวและขอข้าวรับประทาน จำนวน 300 คน ทั้งนี้เพราะทำนาไม่ได้ผลเป็นต้น¹⁴ หรือที่เมืองพิชัย ปี พ.ศ. 2428 เกิดฝนแล้งบางอำเภอให้กำนันเป่าร้องให้ราษฎรขุดคลองเข้านาและตั้งโฮงโถงน้ำเข้านา¹⁵ จากภัยธรรมชาติดังกล่าวส่งผลให้ราษฎรบางพื้นที่ต้องอพยพหนีความลำบากไปอยู่กับพี่น้อง เช่น เมืองพิชัย ปี พ.ศ. 2434 เกิดภาวะน้ำท่วมราษฎรทำนาไม่ได้ พากันอพยพไปหาญาติพี่น้องต่างแขวง เป็นจำนวน 170 คน¹⁶

ราษฎรส่วนใหญ่ของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง มีพื้นที่นาถือครองเป็นจำนวนมาก หลังจากมีการขยายพื้นที่ในการเพาะปลูก เช่น ที่เมืองสวรรคโลก ปีพ.ศ. 2427 ราษฎรมีพื้นที่นาในการทำกินคนละ 19 - 25 ไร่¹⁷ ในระยะนี้การทำนาของราษฎรมีการนำเทคนิคในการกักเก็บน้ำไว้ใช้ในยามขาดแคลนขึ้น ดังตัวอย่างที่เมืองสวรรคโลก กรมการเมืองและราษฎรได้ช่วยกันทำเหมืองฝายที่ใช้ในการทำนาอยู่ 4 ตำบลและอาศัยน้ำฝนทำนาข้าวเบา 7 ตำบล¹⁸ จากหลักฐานข้างต้นแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการผลิตข้าวของชาวนาบริเวณภาคเหนือตอนล่างที่นำเทคโนโลยีมาใช้ในการผลิต นอกเหนือจากการอาศัยธรรมชาติเป็นอย่างเดียว

บริเวณภาคเหนือตอนล่างที่นำเทคโนโลยีมาใช้ในการผลิต นอกเหนือจากการอาศัยธรรมชาติ เป็นอย่างเดียว

สรุปการทาสันนิษฐานเบาใจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการผลิตข้าวของบริเวณ ภาคเหนือตอนล่าง มีการขยายพื้นที่ในการเพาะปลูก ซึ่งส่งผลต่อการจัด เก็บรายได้ของรัฐจาก อากรค่านาเพิ่มขึ้นตามไปด้วย และมีจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ ดังปรากฏหลักฐานในระยะหลัง ต่อมาคือ ปี พ.ศ. 2437 มณฑลพิษณุโลก ดำเนินการจัดเก็บอกรค่านาจำนวนการจัดเก็บอกร ค่านาจาน 691 ชั่ง ปี พ.ศ. 2438 จำนวน 698 ชั่ง และปี พ.ศ. 2439 จำนวน 919 ชั่ง¹⁹ หรือในมณฑลนครสวรรค์ ปี พ.ศ. 2438 มีการจัดเก็บอกรค่านาจาน 1,106 ชั่ง ปี พ.ศ. 2439 จำนวน 1,142 ชั่ง²⁰

การขยายพื้นที่ในการเพาะปลูกข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่างมีการขยาย เพิ่มขึ้น ตลอด หลังจากไทยเปิดประเทศเสรี แต่ขาดหลักฐานในด้านผลผลิตที่ได้รับในแต่ละปี จึงทำให้ภาพการผลิตข้าวในบริเวณนี้ไม่ชัดเจนเท่าใด

2. การขยายตัวทางการค้าข้าว การเปิดระบบการค้าเสรีกับต่างประเทศ

ปี พ.ศ. 2398 ส่งผลให้ประเทศยกเลิกการนำเข้าข้าวจากต่างประเทศ ข้าวจึงกลายเป็นสินค้า ออกของไทยได้อย่างเสรี และทำให้ตลาดรับซื้อข้าวของไทยขยายอย่างกว้างขวาง (ดังกล่าว ข้างต้น) ตลอดจนมีปัจจัยเอื้ออำนวยต่อการค้าข้าวของไทยอีก เช่น ปี พ.ศ. 2412 มีการเปิด คลองสุเอซ ทำให้การเดินทางจากยุโรปมาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เร็วขึ้น อัตราค่าขนส่ง ลดลง ปี พ.ศ. 2426 มีการนำระบบการสื่อสารโทรคมนาคมมาใช้ในประเทศ ทำให้ทราบ ความเคลื่อนไหวของตลาดข้าวทั่วโลก และปี พ.ศ. 2433 มีการนำเรือจักรไอน้ำมาใช้แทนเรือ ใบ การค้าข้าวจึงแน่นอนและ ไม่ต้องอาศัยลมมรสุมต่อไป²¹

จากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกประเทศดังกล่าวส่งผลต่อการค้าข้าวของ ประเทศเป็นอย่างยิ่ง การค้าข้าวมีการขยายออกไปทั่วทุกภูมิภาค บริเวณภาคเหนือตอนล่างได้รับ ผลกระทบจากการขยายตัวทางการค้าข้าวเหมือนกัน ดังปรากฏราคาข้าวเปลือกที่ซื้อขาย ในเมืองพิษณุโลกหลังทาสันนิษฐานเบาใจเพิ่มขึ้น ปี พ.ศ. 2388 ราคาข้าวเปลือกเกวียนละ 2 ตำลึง 12 บาท²² ปี พ.ศ. 2421 เพิ่มขึ้นเป็นราคาเกวียนละ 4 - 5 ตำลึง²³

นอกจากนี้การขยายตัวทางการค้าข้าวยังขึ้นอยู่กับปัจจัยทางธรรมชาติเป็นตัวกำหนด อีกด้วย เช่นปีไหนฝนแล้งการผลิตข้าวเพื่อการค้าได้ผลผลิตน้อย ทำให้ราคาข้าวเปลือกสูงขึ้น ดังปรากฏหลักฐานเมืองสวรรคโลก ปี พ.ศ. 2428 ที่กล่าวถึงราคาข้าวเปลือกไว้ว่า

"การทำนาของราษฎรได้รับความเดือดร้อนเพราะฝนแล้ง ราคาข้าวเปลือกที่ราษฎรซื้อขายกัน
ในแขวงเมืองสวรรคโลก เกวียนละ 8 - 9 ตำลึง²⁴ ราคาข้าวเปลือกของบริเวณภาคเหนือ
ตอนล่างเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ดังปรากฏในตาราง

ตาราง 14 แสดงราคาข้าวเปลือกของบริเวณภาคเหนือตอนล่างปี พ.ศ. 2431 - 2434

เมือง	ราคาข้าวเปลือก/เกวียน				หมายเหตุ
	ปีพ.ศ. 2431	ปีพ.ศ. 2432	ปีพ.ศ. 2433	ปีพ.ศ. 2434	
พิษณุโลก	4 ตำลึง ¹	5 ตำลึง ⁵	7 ตำลึงถึง ⁸	7 ตำลึง ¹¹	
นครสวรรค์	6 ตำลึง ²	5-5 ตำลึงถึง ⁶	6-7 ตำลึง ⁹	6 ตำลึง ¹²	ฝนแล้ง
พิจิตร	5 ตำลึง ³	5 ตำลึง ⁷	5-6 ตำลึง ¹⁰	-	
สวรรคโลก	4 ตำลึง ⁴	-	-	6-7 ตำลึง ¹³	

ที่มา : 1กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5 ม.2.12ก/10. ใบบอกเมืองพิษณุโลก.
ลงวันที่ 1 ตุลาคม จ.ศ. 1250. (พ.ศ. 2431).

2กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5 ม.2.12ก/9. ใบบอกเมืองนครสวรรค์.
ลงวันที่ 5 ธันวาคม จ.ศ. 1250. (พ.ศ. 2431).

3กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5 ม.2.12ก/2. ใบบอกเมืองพิจิตร.
ลงวันที่ 5 ตุลาคม จ.ศ. 1250. (พ.ศ. 2431).

4กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5 ม.2.12ก/2. ใบบอกเมืองพิจิตร.
ลงวันที่ 5 ตุลาคม จ.ศ. 1250. (พ.ศ. 2431).

5กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5 ม.2.12ก/12. ใบบอกเมืองพิษณุโลก.
ลงวันที่ 4 ตุลาคม จ.ศ. 108. (พ.ศ. 2432).

6กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5 ม.2.12ก/9. ใบบอกเมืองนครสวรรค์.
ลงวันที่ 20 มีนาคม จ.ศ. 108. (พ.ศ. 2432).

7กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/4. ใบบอกเมืองพิจิตร.
ลงวันที่ 10 พฤศจิกายน จ.ศ. 108. (พ.ศ. 2432).

8กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/12. ใบบอกเมืองพิษณุโลก.
ลงวันที่ 18 มีนาคม จ.ศ. 109. (พ.ศ. 2433).

9กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/4. ใบบอกเมืองนครสวรรค์.
ลงวันที่ 25 มิถุนายน จ.ศ. 109. (พ.ศ. 2433).

10กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/4. ใบบอกเมืองพิจิตร.
ลงวันที่ 16 พฤศจิกายน จ.ศ. 109. (พ.ศ. 2433)

11กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/13. ใบบอกเมืองพิษณุโลก.
ลงวันที่ 12 กรกฎาคม จ.ศ. 110. (พ.ศ. 2434).

12กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/11. ใบบอกเมืองนครสวรรค์.
ลงวันที่ 18 พฤศจิกายน จ.ศ. 110. (พ.ศ. 2434).

13กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/4. ใบบอกเมืองสวรรคโลก.
ลงวันที่ 13 สิงหาคม จ.ศ. 110. (พ.ศ. 2434).

ดังตารางที่ 16 จะเห็นว่าในแต่ละเมืองของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ราคาข้าวเปลือก
มีราคาเพิ่มขึ้นทุกปี ถึงแม้จะเป็นเพียงภาพของนครสวรรค์เมืองเดียวเท่านั้น ราคาข้าวเปลือก
สูงขึ้นทุกปี ยกเว้นบางปีที่เกิดภัยธรรมชาติ เช่น ปี พ.ศ. 2431 และปี พ.ศ. 2433 เกิดฝน
แล้งผลผลิตน้อยทำให้ราคาข้าวเปลือกสูงขึ้น

ปัจจัยทางธรรมชาติที่ทำให้ราคาข้าวเปลือกของบริเวณภาคเหนือตอนล่างสูงขึ้น
ยังมีปัจจัยตัวอื่นที่กำหนดให้ราคาสูงขึ้นอีก เช่น ราคาสูงต่ำตามระยะทางใกล้และไกล
ดังตัวอย่างคือ ราคาข้าวเปลือกที่เมืองสวรรคโลก ถ้าซื้อขายที่บ้านดิน (บนบก) ราคาเกวียนละ
6 ตำลึง แต่ถ้าซื้อขายกันที่เรือ ราคาเกวียนละ 7 ตำลึง เป็นต้น²⁵ (รายละเอียดเกี่ยวกับราคา
ข้าวเปลือกของบริเวณภาคเหนือตอนล่างดูจากภาคผนวก)

การค้าข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่างมีการขยายตัวอย่างกว้างขวางดังบันทึก
ของกรมสมเด็จพะยาดำรงราชานุภาพ กล่าวถึงภาพการค้าข้าวภายในว่ามีราคาดี จึงทำ
ให้มีเรือของบรรดาพ่อค้าจากกรุงเทพฯ ที่นำสินค้ามาขายมาชุมนุมซื้อข้าวที่เมืองปากน้ำโพ

ความว่า ปากน้ำโพเห็นเป็นประหลาด มีความเจริญรวดเร็วมากกว่า เมื่อฉันได้ขึ้นมาศก
111 (พ.ศ. 2435) ลักสองเท่าและเรือจอดอยู่เป็นแถวนับได้จำนวน 590 ลำ ความเจริญ
ครั้งนี้เข้าใจว่าเพราะข้าวราคาดี เป็นต้น²⁶

3. ผู้ประกอบการค้า เมื่อการค้าข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง มีการขยายตัว
เพิ่มขึ้น จำเป็นต้องมีผู้ประกอบการค้าเป็นกลไกประสานการติดต่อซื้อขายระหว่างชาวนากับพ่อค้า
หรือกับหน่วยราชการ ซึ่งในที่นี้ผู้เขียนจะกล่าวถึงผู้ประกอบการค้าที่สำคัญคือ 1 รัฐบาล

2. พ่อค้าชาวจีนข้าว

3.1 รัฐบาล ผู้ประกอบการค้าข้าวในระยะนี้มีรัฐบาลเป็นผู้ดำเนินการจัดซื้อข้าว
จากราษฎรและพ่อค้า เพื่อใช้ในเหตุการณ์สำคัญภายในประเทศ เช่น ปี พ.ศ. 2428
เจ้าพระยาสุรียวงษ์ไวยุติ สมุหกลาโหม ได้มีบัญชาสั่งการให้ผู้ว่าราชการเมืองนครสวรรค์ และ
กรมการจัดซื้อข้าวเปลือก ส่งไปให้กองทัพที่เมืองพิชัย และเมืองพิษณุโลก จำนวน 250 เกวียน²⁷
หรือที่เมืองพิจิตรมีการซื้อข้าวเปลือกจากลูกค้าเรือ เมืองภูมิและเมืองพิจิตร จำนวน 20 เกวียน
เกวียนละ 7 ตำลึง เป็นเงิน 7 ชั่ง 5 ตำลึง²⁸ การที่รัฐบาลเข้ามาเป็นคนกลางรับซื้อข้าว
ดังกล่าวเป็นการขยายตัวทางการค้าข้าวอีกประการหนึ่ง และได้มีการดำเนินการเรื่อยมา
โดยเฉพาะยามเกิดสงคราม เช่น ปี พ.ศ. 2429 เมืองพิจิตรได้นำเงิน 80 ชั่ง มาซื้อ
ข้าวเปลือก เพื่อส่งไปให้เมืองพิษณุโลก และเมืองพิชัยในกองทัพ โดยมีแหล่งในการจัดซื้อคือ

3.1.1 ซื้อจากราษฎร (ชาวนา) ราคาเกวียนละ 6 ตำลึง 3 บาท
เฟื้อง 692 เปี้ย จำนวน 30 เกวียน เป็นเงิน 10 ชั่ง 4 ตำลึง 3 บาท

3.1.2 ซื้อจากลูกค้าเรือจ้าง โดยจัดส่งข้าวถึงเมืองพิษณุโลก ราคา
เกวียนละ 7 ตำลึง 3 บาท เป็นข้าว 20 เกวียน เป็นเงิน 7 ชั่ง 5 ตำลึง

3.1.3 ซื้อจากเมืองภูมิ และจัดส่งไปเมืองพิษณุโลก จำนวน 96 เกวียน
56 สัด เป็นเงิน 30 ชั่ง 14 ตำลึง 3 บาท²⁹

นอกจากรัฐบาลจะจัดซื้อข้าวเปลือกใช้ในยามสงครามแล้วยังมีการให้
แต่ละหัวเมืองจัดซื้อข้าวเปลือกเก็บไว้ในยุ้งฉางของหลวง เพื่อใช้ในคราวจำเป็น เช่น เมือง
นครสวรรค์ มีการจัดซื้อข้าวเปลือกไว้ที่ยุ้งฉางในแต่ละเมืองมาเก็บไว้ โดยจัดซื้อจากราษฎร
ราคาเกวียนละ 5 ตำลึง ดังรายละเอียด คือ

1. จัดซื้อที่เมืองบรรพต จำนวน 9 เกวียน 30 สัด
2. จัดซื้อที่เมืองพยุหะคีรี จำนวน 7 เกวียน 70 สัด
3. จัดซื้อที่เมืองนครสวรรค์ จำนวน 40 เกวียน 2 สัด 5 ทะนาน³⁰

การที่รัฐบาลเข้ามามีบทบาทในการจัดซื้อข้าวเพื่อใช้ในทางราชการ ดังกล่าวข้างต้น นับว่าเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่กระตุ้นให้ราษฎรเพิ่มผลผลิตให้มากขึ้น เพื่อตอบสนอง กับความต้องการ และบางปีปรากฏหลักฐานว่าราษฎรนอกจากจะขายข้าวให้กับรัฐบาลแล้วยังมีการนำข้าวเปลือกมาช่วยทางราชการอีก ดังปรากฏตัวอย่างคือ ราษฎรเมืองพยุหะคีรีได้นำข้าวมาช่วยเหลือทางราชการในยามสงครามจำนวน 3 เกวียน³¹

3.2 พ่อค้าข้าว ผู้ประกอบการค้าข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่างในระยะแรก เป็นพ่อค้าในบริเวณนี้กับพ่อค้าที่มาจากที่อื่น โดยดำเนินการซื้อข้าวแล้วนำไปจำหน่ายยังเมืองอื่น เช่น

3.2.1 พ่อค้าข้าวจากที่อื่น กล่าวคือ พ่อค้าจากเมืองอื่นที่นำข้าวเข้ามาจำหน่ายภายในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง เมื่อเกิดภาวะข้าวขาดแคลน ดังปรากฏหลักฐาน ปีพ.ศ. 2428 เกิดภาวะฝนแล้งที่เมืองนครสวรรค์ ปลูกข้าวไม่เพียงพอต่อการบริโภค จึงมีพ่อค้าข้าวจากเมืองอินทร์ นำข้าวมาจากหน้าที่เมืองนครสวรรค์และเมืองขึ้นราคาเกวียนละ 8 ตำลึง³² หรือเป็นพ่อค้ามาจากกรุงเทพฯ โดยนำสินค้ามาจากหน้าที่และซื้อสินค้าจากบริเวณภาคเหนือตอนล่างกลับ เช่น เมืองพิไชยมีเรือเบ็ดใหญ่ บรรทุกสินค้าออกเรียงราย เรือเหล่านี้บรรทุกสินค้าจากกรุงเทพฯ ขึ้นมาขายและรับซื้อสินค้าจากทางเหนือ คือ ข้าว ยาสูบ เขาและหนังสัตว์ครึ่ง ภาชนะ ลงไปทางใต้³³

3.2.2 พ่อค้าข้าวบริเวณภาคเหนือตอนล่าง พ่อค้าข้าวในระยะแรกของบริเวณนี้ เท่าที่หลักฐานปรากฏว่า เป็นชาวจีนบ้างแล้ว แม้ว่าชาวจีนส่วนใหญ่ยังอยู่ในระบบเจ้าภาษีอากร อยู่ก็ตาม ชาวจีนที่ประกอบการค้าข้าวในช่วงนี้ เป็นพ่อค้าเรือขายสินค้าต่าง ๆ ไปยังเมืองอื่น ปรากฏหลักฐาน คือ จันทวงศ์ ลูกค้าบรรทุกข้าวและสินค้าต่าง ๆ จากเมืองหล่มสัก ลงมาจากหน้ากรุงเทพฯ มหาดนคร ถูกคนร้ายปล้นแถบแขวงเมืองวิเชียร เมืองบัวชุม³⁴ หรือจีนสี่คั่นกับภรรยาได้นำเรือเบ็ดมาซื้อข้าวที่เมืองพิจิตรด้วยเงิน 30 ชั่ง 10 ตำลึง เป็นข้าวจำนวน 10 เกวียน ราคาเกวียนละ 4 ตำลึง และนำข้าวเปลือกไปจำหน่ายที่บ้านปากน้ำโพ แขวงเมืองนครสวรรค์ จากหน้าราคาเกวียนละ 5 ตำลึง 3 บาท ขากลับซื้อสินค้า

จากพวก ผ้าไหม ผ้าดิบ น้ำมันมะพร้าว เลื่อหวาย เลื่อออฟ กะทะ ใต้ จานเชิง กางเกงและ เลื่อต่วน นำไปจำหน่ายยังเมืองพิจิตร³⁵

จากหลักฐานดังกล่าวข้างต้นเป็นการใช้ภาพการค้าข้าวของชาวจีนในระยะแรกว่าเป็นคนกลางในการติดต่อค้าขายกับชาวนา และเป็นผู้ถ่ายเทสินค้าไปยังบริเวณอื่นซึ่งทำให้การค้าข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่างขยายตัวอย่างกว้างขวาง โดยการนำข้าวไปจำหน่ายบริเวณอื่นที่นอกจากภายในภาคเหนือตอนล่าง เช่น ปี พ.ศ. 2428 เกิดภาวะฝนแล้งที่เมืองพิจิตรราษฎรพากันอดอยากเพราะพ่อค้าจีนจรและราษฎรที่ซื้อขายข้าวในแขวงเมืองพิจิตรนำข้าวขึ้นไปจำหน่ายทางเมืองฝ่ายเหนือชุกชุมขึ้น³⁶

ระบบการขนส่งข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง

การค้าข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่างใช้ระบบการขนส่งข้าวทางเรือเป็นส่วนใหญ่ เพราะเป็นการคมนาคมที่สะดวกสามารถลำเลียงสินค้าจากเมืองหนึ่ง ไปอีกเมืองหนึ่ง ได้อย่างทั่วถึง แต่บางบริเวณไม่มีแม่น้ำไหลผ่านก็ใช้การขนส่งทางบก คือ ล้อหรือเกวียน

เมื่อไทยเปิดการค้าอย่างเสรี การนำสินค้าจากส่วนกลางลงมาสู่ภูมิภาคมีจำนวนมากขึ้น โดยใช้การขนส่งทางเรือเป็นสื่อกลาง การค้าภายในประเทศเริ่มคึกคักจากบริเวณนี้เข้าไปจำหน่ายที่กรุงเทพฯ มากขึ้น ภาคเหนือตอนล่างมีการตื่นตัวทางการค้าตาม โดยนำสินค้า ส่งผลให้เกิดการขยายตัวทางการขนส่ง โดยเฉพาะมีการบริการขนส่งทางเรือจากบริเวณภาคเหนือตอนล่างถึงกรุงเทพฯ ด้วยเรือหลายขนาดที่ใช้บรรทุกสินค้า ดังปรากฏหลักฐาน คือ ปี พ.ศ. 2421 มีเรือเข้าขึ้นล่องระหว่างกรุงเทพฯ กับเมืองพิษณุโลก 4 ขนาด บริการที่แตกต่างกัน ดังรายละเอียด

1. เรือขนาดความยาว 4 วา ราคาขึ้นล่องเที่ยวหนึ่ง 1 ชั่ง 5 ตำลึง 20 บาท
2. เรือขนาดความยาว 5 วา ราคาขึ้นล่องเที่ยวหนึ่ง 1 ชั่ง 5 ตำลึง 40 บาท
3. เรือไม้แปดเหลี่ยมขนาดความยาว 7 - 9 วา ราคาขึ้นล่องเที่ยวหนึ่งราคา 2 ชั่ง 2 ตำลึง 2 บาท³⁷

จากหลักฐานดังกล่าว เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าระบบการขนส่งของบริเวณภาคเหนือตอนล่างมีการบริการติดต่อมากขึ้น โดยเฉพาะการมีขนาดของเรือไว้บริการหลายประเภท การขนส่งข้าวนิยมขนส่งทางเรือเป็นส่วนใหญ่ เช่น พระยาศรีสิงหาเทพวัดราชการ ส่งเรือ

บรรทุกข้าวหลวงให้เจ้าพนักงานคุมขึ้นมาจากกรุงเทพฯ มาเมืองนครสวรรค์ เมืองพิจิตร เป็นเวลา 9 คืน และต่อจากเมืองพิจิตรถึงเมืองพิษณุโลก กินเวลา 3 คืน 4 คืน³⁸

การขนส่งข้าวทางเรือมีอัตราค่าบริการที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับระยะทางใกล้ไกล เช่น ปี พ.ศ. 2428 กรมพระกลาโหมจัดซื้อข้าวเปลือกหมากค่าจ้างเข้าเรือจากเมืองพิจิตร ถึงเมืองพิษณุโลก อัตราค่าขนส่งราคาเกวียนละ 8 ตำลึง และจากเมืองพิจิตรถึงเมืองพิไชย อัตราค่าขนส่งราคาเกวียนละ 8 ตำลึง 6 สลึง³⁹

การค้าข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่างนิยมขนส่งทางเรือเพราะถือว่าเป็นเส้นทางคมนาคมที่สะดวกที่สุดในสมัยนั้น แต่การขนส่งดังกล่าวมีปัญหาและอุปสรรคกล่าวคือ การขนส่งทางเรือจะขนส่งได้เฉพาะฤดูน้ำเท่านั้น พอถึงฤดูแล้งไม่สะดวก ซึ่งถือว่าเป็นอุปสรรคต่อการขนส่งข้าว เช่น เมืองชัยนาทส่งข้าวเปลือกมาเมืองนครสวรรค์ ด้วยเรือเบ็ด 2 ลา บรรทุกข้าวจำนวน 18 เกวียน โดยให้กรมการเมืองนครสวรรค์จัดส่งต่อไป เมืองพิษณุโลก พอถึงตรงกับฤดูแล้งน้ำในแม่น้ำมีน้อย ไม่สามารถจัดส่งไปได้ จึงได้นำข้าวเปลือกฝากยังฉางของราษฎรเมืองนครสวรรค์เพื่อรอถึงฤดูน้ำมากค่อยส่งไปให้เมืองพิษณุโลก³ จากหลักฐานดังกล่าวนอกจากจะให้ภาพอุปสรรคของการขนส่งเรือแล้วยังสามารถชี้ให้เห็นถึงความจุของเรือว่าสามารถบรรทุกได้ล้นละ 9 เกวียนเป็นต้น

ระบบการขนส่งข้าวทางเรือของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ได้มีการพัฒนาในการขนส่งมากยิ่งขึ้น เพื่อรองรับกับการขยายตัวทางการค้าข้าว คือ เกิดการเปลี่ยนแปลงจากการจ้างเรือต่อ เรือแจวมาเป็นการนำเรือกลไฟแทน ดังหลักฐานกล่าวถึงว่า

คนฉลาดหากินเกินกว่าแต่ก่อน โดยพวกเรือข้าวขึ้นจากกรุงเทพฯ ไม่ถ่อไม่แจวมาแต่ก่อน จ้างเรือกลไฟลากถึง ล้นละ 60 บาท ประสงค์จะให้ย่นเวลาค้าขายได้มากทีเดียว⁴⁰ ซึ่งนับว่าการนำเทคโนโลยีใหม่มาใช้ในการขนส่งข้าวเป็นครั้งแรก เพื่อให้การเดินทางกินเวลาน้อยลง และสามารถขนส่งได้มากเทียวยิ่งขึ้น⁷

การผลิตและการค้าข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่างก่อนการสร้างเส้นทางรถไฟสายเหนือ เป็นการเขียนให้ภาพถึงการพัฒนาทางการผลิตข้าวของราษฎร และการค้าข้าวของบรรดาพ่อค้าโดยผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นถึง ความสำคัญตลอดจนบทบาทของชาวจีนในระยะเริ่ม

แรกของการผลิตและการค้าเพื่อเป็นพื้นฐานที่สำคัญในบทต่อไป ส่วนบางเมืองที่ไม่ได้เขียนไว้ใน
บทนี้เพราะไม่ปรากฏหลักฐานที่จะนำประกอบการเขียนได้ โดยเฉพาะเมืองตาก และเมือง
กำแพงเพชร

เชิงอรรถ

- 1 หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 38. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1200.
(พ.ศ. 2381).
- 2 หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 10. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1190.(พ.ศ.
2374).
- 3 หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 4. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1196.(พ.ศ.
2374).
- 4 อภิชาติ พันธเสน และมนตรี เจนวิทย์การ. การเมืองเรื่องข้าว. 2531.
หน้า 9.
- 5 หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 25. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1204.
(พ.ศ. 2385).
- 6 แหล่งเดิม.
- 7 หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 43. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. ร.ศ. 1207.
(พ.ศ. 2388).
- 8 แหล่งเดิม.
- 9 ราชู สุวรรณานนท์. ปัญหาเศรษฐกิจและการเมืองภายหลังสนธิสัญญาบาวริง.
2526. หน้า 99 - 100.
- 10 สุธี ประศาสน์. "วิวัฒนาการแบบเศรษฐกิจไทยในรอบ 200 ปี," อาจารย์สาร.
9(1) ; 1 มกราคม 2525. หน้า 7.
- 11 สมศักดิ์ นิลนพคุณ. ปัญหาเศรษฐกิจสงครามโลกครั้งที่ 2. และการแก้ไขของ
รัฐบาลระหว่าง พ.ศ. 2488 - 2493. 2527. หน้า 80.
- 12 หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 89. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4. จ.ศ. 1220.
(พ.ศ. 2401).
- 13 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/2. ใบขอกเมืองเพชรบูรณ์.
ลงวันที่ 1 กรกฎาคม จ.ศ. 1247. (พ.ศ. 2428).
- 14 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/7. ใบขอกเมืองสวรรคโลก.
ลงวันที่ 6 กรกฎาคม ร.ศ. 104. (พ.ศ. 2427).

15กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/2. ไบบอกเมืองพิจิตร. ลงวันที่ 2 สิงหาคม จ.ศ. 1247. (พ.ศ. 2428).

16กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/9. ไบบอกเมืองพิชัย. (4 เมษายน - 13 มีนาคม 2434).

17กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/7. ไบบอกเมืองสวรรคโลก. ลงวันที่ 4 ตุลาคม ร.ศ. 108. (พ.ศ. 2432).

18แหล่งเดิม.

19นฤมล วัฒนาพานิช. ระบบเทศบาลกับผลกระทบต่อเศรษฐกิจมณฑลพิษณุโลก (พ.ศ. 2437 - 2476). 2526. หน้า 517.

20แหล่งเดิม.

21Sampop Manarungsan. Economic Development of Thailand 1850 - 1950. 1989. p. 51 - 57.

22หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 137. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1207. (พ.ศ. 2388).

23กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/1. ไบบอกเมืองพิษณุโลก. ลงวันที่ 6 มิถุนายน จ.ศ. 1240. (พ.ศ. 2421).

24กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/7. ไบบอกเมืองสวรรคโลก. ลงวันที่ 6 พฤษภาคม ร.ศ. 104. (พ.ศ. 2428).

25กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5 ม.2.12ก/4. ไบบอกเมืองสวรรคโลก. ลงวันที่ 13 สิงหาคม ร.ศ. 110. (พ.ศ. 2434).

26กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม/29/2. กรมหมื่นดำรงราชานุภาพตรวจราชการเมืองนครสวรรค์. ร.ศ. 115. (พ.ศ. 2434).

27กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.2.12ก/4. ไบบอกเมืองนครสวรรค์. ลงวันที่ 2 ธันวาคม จ.ศ. 1247. (พ.ศ. 2428).

28กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.2.12ก/2. ไบบอกเมืองพิจิตร. ลงวันที่ 2 มีนาคม จ.ศ. 1247. (พ.ศ. 2428).

29กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/4. ไบบอกเมืองพิจิตร. ลงวันที่ 27 พฤศจิกายน ร.ศ. 108. (พ.ศ. 2432).

30กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/9. ใบบอกเมืองนครสวรรค์.
ลงวันที่ 5 พฤษภาคม ร.ศ. 108. (พ.ศ. 2432).

31กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/1. ใบบอกเมืองพยุหะคีรี.
พฤษภาคม ร.ศ. 104. (พ.ศ. 2428).

32กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/1. ใบบอกเมืองนครสวรรค์.
จ.ศ. 1247. (พ.ศ. 2429).

33กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.29/2. รายงานตรวจราชการเมือง
อุตรดิตถ์. ร.ศ. 115. (พ.ศ. 2439).

34กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/2. ใบบอกเมืองเพชรบูรณ์.
ลงวันที่ 1 กรกฎาคม จ.ศ. 1247. (พ.ศ. 2428).

35กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/2. ใบบอกเมืองพิจิตร. ลงวัน
ที่ 2 ตุลาคม จ.ศ. 1250. (พ.ศ. 2431).

36กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.29/2. รายงานตรวจราชการเมือง
พิจิตร. ร.ศ. 117. (พ.ศ. 2441).

37กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/1. ใบบอกเมืองพิษณุโลก.
ลงวันที่ 6 มิถุนายน จ.ศ. 1240. (พ.ศ. 2421).

38กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/2. ใบบอกเมืองพิจิตร.
ลงวันที่ 2 กุมภาพันธ์ จ.ศ. 1247. (พ.ศ. 2428).

39กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม.2.12ก/2. ใบบอกเมืองพิจิตร.
ลงวันที่ 2 มีนาคม จ.ศ. 1247. (พ.ศ. 2428).

40กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. ร5.2/29/2. รายงานตรวจราชการ
เมืองสุโขทัย. ร.ศ. 117. (พ.ศ. 2439).

บทที่ 4

บทบาทชาวจีนทางการผลิตและการค้าข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง

หลังการสร้างเส้นทางรถไฟสายเหนือ พ.ศ. 2448 - 2488

เมื่อข้าวกลายเป็นสินค้าออกที่สำคัญของประเทศ หลังจากที่ทำสนธิสัญญาเบาริงกับ อังกฤษ ทำให้การผลิตข้าวเพื่อการค้าของราษฎรได้มีการขยายตัวขึ้น เพื่อตอบสนอง ความต้องการภายในและต่างประเทศ ส่งผลให้ชาวจีนเข้ามามีอิทธิพลต่อเศรษฐกิจทางการค้า ข้าวของไทย โดยเข้าไปมีบทบาทในระยะแรก เป็นคอมมิสชันเนอร์ คือ เป็นผู้นำสินค้าจาก ต่างประเทศมาสู่ตลาดการค้าภายใน และขณะเดียวกันก็รับซื้อสินค้าจากชาวบ้านและพ่อค้าปลีก เพื่อลำเลียงสู่ตลาดต่างประเทศ¹

ชาวจีนเข้าไปมีบทบาททางการผลิตและการค้าข้าว คือ เป็นคนกลางในการรับซื้อข้าว เปลือก เป็นเจ้าของโรงสี เป็นนายทุนเงินกู้และเป็นผู้จำหน่ายข้าวรายใหญ่และรายย่อยแทบ ทั้งสิ้น จึงทำให้การค้าข้าวผูกพันกับคนจีนมาโดยตลอด นอกจากนี้ชาวจีนยังมีความสัมพันธ์กับ ชาวนาในด้านเงินทุน กล่าวคือ ชาวนาขายข้าวให้กับพ่อค้าคนจีนเมื่อชาวนา ไม่มีทุนก็ ขอกู้เงินกับคนจีน หรือโดยก็เป็นเงินและสิ่งของ¹ ตามที่ชาวนาต้องการ ซึ่งในบทนี้จะกล่าวถึง แรงจูงใจในการสร้างเส้นทางรถไฟสายเหนือของรัฐบาลเพื่อเป็นการปูพื้นฐานในการศึกษา และ ศึกษาบทบาทชาวจีนทางการผลิตและการค้าข้าว ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงระบบการขนส่งข้าว ของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งมีข้อปลีกย่อยดังรายละเอียดคือ

ภูมิหลังการสร้างเส้นทางรถไฟสายเหนือ

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทางปฏิรูปการคมนาคมภายใน ประเทศ เพื่อพัฒนาการติดต่อสื่อสารระหว่างภูมิภาคให้ทั่วถึงจึงมีโครงการสร้างทางรถไฟขึ้น บริเวณภาคเหนือตอนล่างเป็นบริเวณหนึ่งที่รัฐบาลดำเนินการสำรวจทางเพื่อจะสร้างเส้นทางรถไฟ สายเหนือผ่านเมื่อปี พ.ศ. 2430 แต่ต้องหยุดชะงักเมื่อรัฐบาลมีความจำเป็นต้องสร้างทางรถไฟ สายนครราชสีมามาก่อน ต่อมา ปีพ.ศ. 2440 รัฐบาลอังกฤษขออนุมัติสัมปทานสร้างทางรถไฟสาย เหนือ ตั้งแต่อยุธยาถึงเมืองเชียงใหม่ ทั้งนี้เนื่องจากอังกฤษต้องการที่จะสร้างเส้นทางคมนาคม ไปสู่มณฑลภาคใต้ของจีน โดยการสร้างเส้นทางรถไฟเชื่อมต่อระหว่างอินเดียนกับจีนตอนใต้ซึ่งจะ

ต้องผ่านพม่า และมณฑลพายัพ² รัฐบาลไทยจึงตัดสินใจเริ่มก่อสร้างเส้นทางรถไฟสายเหนือขึ้น วันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2440 ทั้งนี้เพราะเหตุผลทางการเมืองเป็นสำคัญ

สำหรับการก่อสร้างเส้นทางรถไฟสายเหนือ ได้มีการสำรวจคัดเลือกเส้นทางในการสร้างจากเมืองนครสวรรค์ไปมณฑลพายัพโดยนายแฮร์มัน เก็ช เจ้ากรมรถไฟในปี พ.ศ. 2441³ และได้เสนอแนะเส้นทางไว้ 4 สายให้รัฐบาลเลือกคือ

สายที่ 1 ตั้งแต่เมืองนครสวรรค์ผ่านเมืองกำแพงเพชร เมืองตากตัดไปเมืองลี้บรรจบ เมืองลำพูน เมืองเชียงใหม่ โดยไม่ผ่านเมืองลำปาง ระยะทางยาว 445 กิโลเมตร

สายที่ 2 ตั้งแต่เมืองนครสวรรค์ผ่านเมืองกำแพงเพชร เมืองตาก ขึ้นไปเถิน เมืองลำปาง ลำพูน ถึงเมืองเชียงใหม่ ระยะทางยาว 445 กิโลเมตร

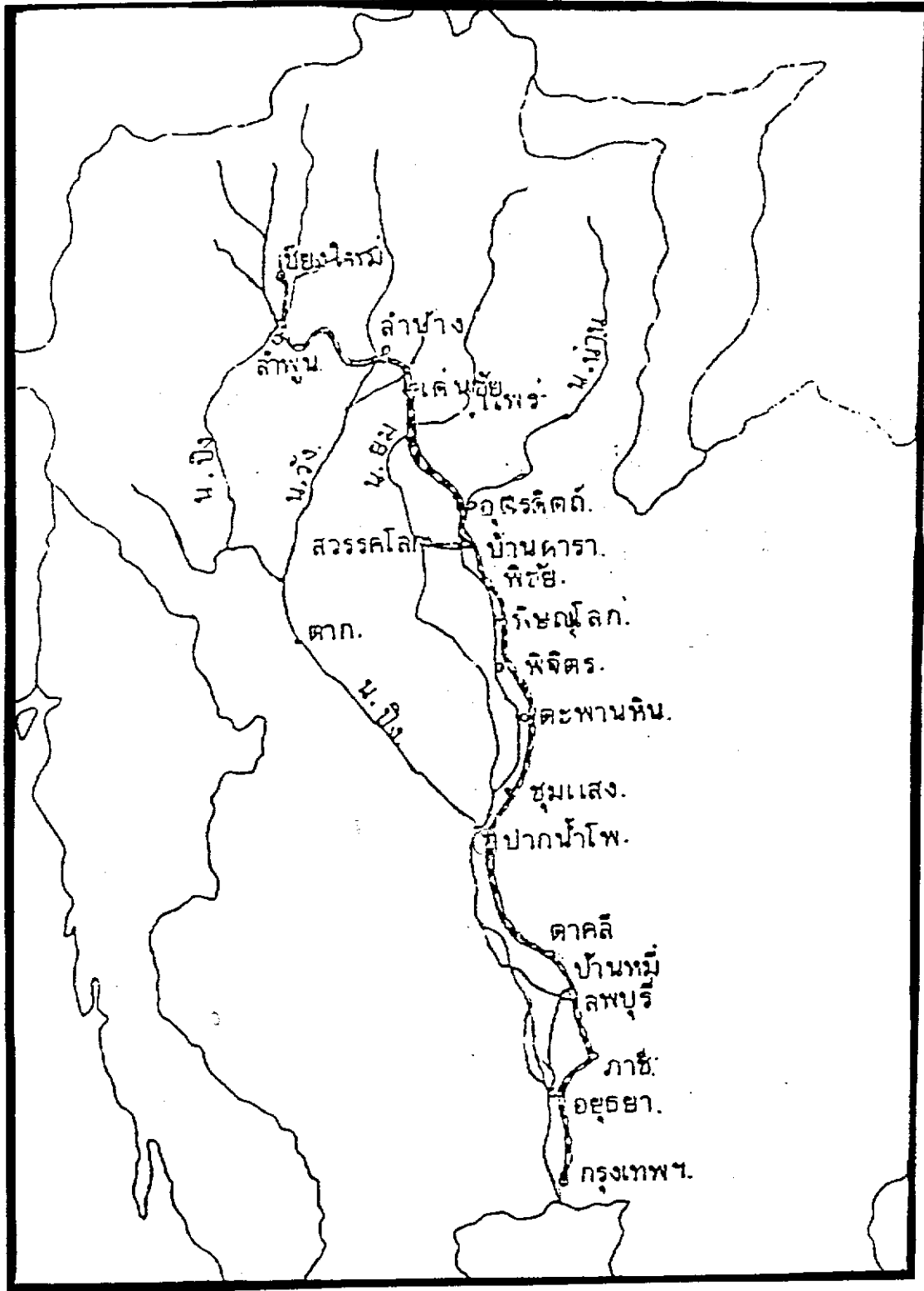
สายที่ 3 ตั้งแต่เมืองนครสวรรค์ผ่านเมืองพิษณุโลก อุตรดิตถ์ ตัดไปลำปาง ลำพูน ถึงเมืองเชียงใหม่ ระยะทาง 491 กิโลเมตร

สายที่ 4 ตั้งแต่เมืองนครสวรรค์ผ่านเมืองพิษณุโลก อุตรดิตถ์ ตัดไปลำปาง ลำพูน ถึงเมืองเชียงใหม่ โดยผ่านเมืองแพร่ ระยะทาง 450 กิโลเมตร⁴

จากการเสนอเส้นทางรถไฟทั้ง 4 สาย จะเห็นได้ว่าการสร้างเส้นทางรถไฟ ผ่านจังหวัดตาก ตามเส้นทาง 1,2 นั้น ทำได้ง่ายและประหยัด แต่เมื่อคำนึงถึงผลประโยชน์เพราะมีประชากรไม่หนาแน่นโดยเฉพาะประชากรในแขวงเมืองกำแพงเพชร ตากและเมืองเถิน มีพลเมืองประมาณ 7,000 คน ส่วนมากประกอบอาชีพเป็นกรรมกร มีฐานะยากจนในโรงงานอุตสาหกรรมป่าไม้⁵ นอกจากนี้พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขามีการทำนาเพียงบริเวณลุ่มแม่น้ำและใช้เพื่อบริโภคเท่านั้น

ส่วนเส้นทางที่ 3, 4 เป็นเส้นทางอ้อมกว่าเส้นทางที่ 1, 2 ก็ตามแต่เป็นที่ตั้งเมืองสำคัญ ๆ ทางการเมือง การทหาร และการค้า ซึ่งเป็นเส้นทางที่ให้ประโยชน์แก่รัฐบาลหลายด้าน มีประชากรหนาแน่น โดยเฉพาะเมืองพิษณุโลกและเมืองอุตรดิตถ์ มีประชากรประมาณ 100,000 คน และบริเวณนี้ยังเป็นศูนย์กลางในการค้าข้าวเปลือก เช่น เมืองพิษณุโลก ส่งข้าวเปลือกออกขายประมาณ 5,000 เกวียน และเมืองอุตรดิตถ์ประมาณ 1,000 เกวียน⁶ ฉะนั้นรัฐบาลจึงเลือกเส้นทางรถไฟสายที่ 4 จากนครสวรรค์ พิษณุโลก อุตรดิตถ์ แพร่ ลำปาง ลำพูนและเชียงใหม่ รวมระยะทั้งสิ้น 450 กิโลเมตร และได้เริ่มดำเนินการก่อสร้างในช่วงแรกจากลพบุรีถึงปากน้ำโพ ปี พ.ศ. 2443 แต่ต้องหยุดชั่วคราวเพราะต้องระดมกำลังไปสร้างสายเพชรบุรี เมื่อปี พ.ศ. 2444⁷

รัฐบาลไทยหันกลับมาสร้างทางรถไฟสายเหนืออีกครั้ง เมื่อเกิดกบฏเงี้ยวขึ้นที่เมืองแพร่ ในปี พ.ศ. 2448 โดยรัฐบาลเร่งสร้างอย่างรีบด่วน เริ่มเปิดการเดินรถไฟเป็นช่วง ๆ เช่น กรุงเทพฯ ถึงปากน้ำโพ เมืองนครสวรรค์ เปิดบริการเมื่อวันที่ 31 ตุลาคม 2448 ดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่กล่าวถึงประโยชน์ของการสร้างเส้นทางรถไฟสายเหนือ คือ "เพื่อเป็นการบำรุงผลประโยชน์ของอาณาประชาราษฎร์ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาให้เจริญยิ่งขึ้น ในสรรพการหาผลประโยชน์เลี้ยงชีพ มีการค้าขาย การเพาะปลูก เป็นต้น และมีหนทางที่ดีซึ่งจะไปมากรุงเทพฯ ได้เร็วและสะดวก"⁸

ภาพประกอบ 1. แสดงเส้นทางรถไฟสายเหนือ

การสร้างทางรถไฟสายเหนือประสบกับปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับการก่อสร้างหลายประการ เช่น ปัญหาจากสภาพภูมิประเทศ และพื้นที่ที่ตัดผ่านจากสถานีภาชี ถึงสถานีท่าเสา พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ลุ่มต้องขุดดินให้สูงขึ้น เพื่อป้องกันน้ำท่วม เลยสถานีท่าเสาไปเป็นป่าทึบคนงานได้รับอันตรายจากไข้ป่า และสัตว์ป่า ต้องบาดเจ็บเสียชีวิตส่งผลให้เกิดปัญหาแรงงาน ทั้งนี้เนื่องจากชาวพื้นเมืองไม่นิยมมารับจ้างเป็นกสิ จึงทำให้เกิดการอพยพแรงงานชาวต่างชาติโดยเฉพาะชาวจีนมาสู่บริเวณภาคเหนือตอนล่าง ดังปรากฏหลักฐานคือ การสร้างเส้นทางรถไฟสายปากน้ำโพ ถึงเมืองพิษณุโลกต้องใช้กสิชาวจีนถึง 3,700 คน⁹

นอกจากนี้การสร้างเส้นทางรถไฟสายเหนือผ่านบริเวณภาคเหนือตอนล่างเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการขยายตัวทางการผลิตข้าวขึ้น โดยเฉพาะการขยายพื้นที่ในการทำนา ดังปรากฏหลักฐานคือ ราษฎรชอบทำนาทางตะวันออกของทางรถไฟสายเหนือ ทั้งนี้เพราะมีห้วย ลาดคลองไหลผ่านทางรถไฟลงสู่แม่น้ำใหญ่ตลอดทางขึ้นไป เช่น คลองบุชนงษ์ คลองท่าพ้อ คลองแควน้อย และคลองกระบัง ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากการทำนาของรถไฟเป็นที่กั้นน้ำอยู่ในตัวน้ำในแม่น้ำไหลขึ้นหรือลดลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งเหมาะต่อการทำนาหว่าน จึงมีการทำนาหว่านบริเวณทางรถไฟ และก่อให้เกิดการขยายตัวทางการค้าข้าวโดยระบบการขนส่งข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่างสู่ส่วนกลางได้อีกทางหนึ่ง (รายละเอียดจะกล่าวในหัวข้อระบบการขนส่งข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง)

บทบาทของชาวจีนทางการผลิตข้าว

ชาวจีนได้เข้ามามีบทบาททางการผลิตข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง โดยการเข้าไปมีความสัมพันธ์กับชาวนาผู้ผลิตเป็นอย่างมากในการผลิต การให้เช่าที่นาทำ และเป็นผู้รับซื้อข้าวเปลือกจากชาวนา เพื่อไปส่งโรงสีอีกต่อหนึ่ง จากความสัมพันธ์ดังกล่าวไม่ปรากฏหลักฐานในการนำเสนอความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนกับชาวนาได้อย่างต่อเนื่องในแต่ละปี จึงต้องเสนอข้อมูลภาพรวมความสัมพันธ์ของชาวจีนกับชาวนาได้เพียงบางช่วงเท่านั้น เช่น

1. นายทุนเงินกู้ ชาวจีนเป็นผู้ติดต่อกับชาวนามากที่สุดในเรื่องการผลิตและการค้าข้าว หรือพูดได้อีกอย่าง คือ ชาวจีนเปรียบเสมือนองค์ประกอบสำคัญของการทำนาของราษฎรไทย ซึ่งจะขาดไม่ได้เด็ดขาด ความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนที่เป็นนายทุนเงินกู้กับชาวนากระทำได้โดยมีวิธีให้ชาวนากู้ยืม 2 วิธี คือ การตกข้าว และการให้กู้ยืม

1.1 การตกข้าว คือ ผู้มีทุนหรือมีเงินนำเงินไปให้กู้ยืมโดยมีสัญญาว่า เมื่อชานนาเก็บเกี่ยวข้าวแล้วต้องขายข้าวกับผู้ให้ยืมเงินในราคาตามที่ได้ตกลงกัน เช่น นำเครื่องอุปโภคบริโภคมาขายแก่ชานนา รับซื้อสินค้าทางการเกษตรจากชานนา ออกทุนให้ชานนาในการเพาะปลูก พร้อมทั้งให้เชื้อสิ่งของบริโภค เครื่องนุ่งห่ม เครื่องมือทำนา โดยมีสัญญาใช้คืนหรือจ่ายค่าสิ่งของต่าง ๆ ที่ซื้อเชื่อกับข้าวเปลือกในฤดูกาลทำนาถัดไป ในระยะแรก ๆ ของการศึกษาบริเวณภาคเหนือตอนล่างมีการตกข้าวให้กับชานนาเป็นจำนวนมาก ดังปรากฏหลักฐานการตกข้าวของเมืองนครสวรรค์ พ.ศ. 2462 ความว่า

ข้าวที่เห็นอยู่ในนานั้น โดยมากไม่เป็นข้าวของเจ้าของเสียแล้ว มักจะตกไปเป็นของพ่อค้า (ชาวจีน) ซึ่งได้ให้ชานนากู้เป็นเงินหรือข้าวบ้างไปรับประทานบ้าง ตลอดเวลาที่ข้าวแพงพอข้าวตกลง พวกพ่อค้าก็ไปบนขึ้นยั้งฉางของตนเสีย คงเหลือข้าวที่ตกเป็นสมบัติของราษฎร เป็นจำนวนน้อยเต็มที¹⁰

จากหลักฐานดังกล่าวเป็นการให้ภาพว่าบริเวณภาคเหนือตอนล่างมีชาวจีนเป็นนายทุนเงินกู้ โดยให้ชานนากู้ยืมไปทำทุนก่อนในรูปของการตกข้าว ถึงแม้ว่ารัฐบาลได้เคยประกาศการห้ามตกข้าวมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 คือ ปี พ.ศ. 2420 ได้ออกกฎหมายห้ามมิให้ตกข้าวแก่ชานนา ซึ่งกำหนดว่าถ้าชานนาจะต้องกู้ยืมให้ใช้เงินทดแทน โดยคิดดอกเบี้ยให้ซึ่งละ 1 บาท¹¹ และต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้ประกาศห้ามตกข้าวชานนาปี พ.ศ. 2462¹² แต่ก็ไม่สามารถแก้ไขได้เพราะชานนาบางแห่งอยู่ไกล การคมนาคมไม่สะดวก ความต้องการเครื่องอุปโภคดังกล่าวจึงมีความจำเป็น เช่น ชานนาตำบลวัดพริก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ได้กล่าวถึงสภาพความยากลำบาก ในราวปี พ.ศ. 2459 ว่า "อยู่ห่างไกล เป็นป่าพงต้องเดินทางด้วยเท้าและเกวียน เมื่อมีพ่อค้าเจ็คนำสินค้าจากพวก บุเค็ม บลาซ่า น้ำมันก๊าดเข้ามาขายโดยให้ เชื้อกินได้ก่อน พอทานาได้ข้าวแล้วก็เอาเกวียนมาขนข้าวกลับไปตามราคาของที่เชื้อไว้ บางครั้งเชื้อไว้ 40 บาทต้องใช้ข้าวคืน 1 เกวียนกว่า ๆ เป็นต้น"¹³

สภาพการตกข้าวของชานนากับชาวจีนในบริเวณภาคเหนือตอนล่างยังมีตลอดไป ถึงแม้ว่าระยะหลังการตกข้าวไม่แพร่หลายก็ตาม แต่จากการบอกเล่าของชานนา ร่วมสมัยบางแห่ง สภาพการตกข้าวยังไม่ยุติสิ้นไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพที่ตั้ง ความห่างไกลตลอดจน

การคมนาคมไม่สะดวก ทำให้ชาวนาต้องตกข้าวกับบรรดาพ่อค้าที่นำสินค้าไปจำหน่าย จึงสรุปได้ว่าชาวนาส่วนใหญ่ที่ทำการตกข้าวจะอยู่ไกลความเจริญและการคมนาคมไม่สะดวก

ผลจากปัจจัยดังกล่าวข้างต้น ทำให้ชาวนาตกข้าวกับบรรดาพ่อค้าข้าวแล้ว ยังมีปัจจัยอื่นอีกที่ส่งเสริมให้ชาวนาตกข้าว เช่น ภาวะวิกฤตทางการผลิต ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ช่วงปี พ.ศ. 2480, 2481 และ 2485 เกิดน้ำท่วมขึ้นบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ชาวนาทำการผลิตไม่ได้เกิดความอดอยาก จึงต้องไปตกข้าวกับบรรดาพ่อค้าในตลาด โดยการเชื่อใจกัน ส่วนใหญ่จะ ไม่มีการทำสัญญาแต่เมื่อได้ผลผลิตชาวนาจะนำมาคืนในรูปของเงินตราหรือนำข้าวมาใช้คืนเท่าราคาที่เป็นไปเชื่อสินค้ามาก่อน ดังคำบอกเล่าของชาวนาอำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ ที่กล่าวถึงการทำนาไม่ได้ผลเกิดการขาดแคลนต้องไปซื้อของใช้ที่จำเป็นพวก น้ำตาล ไม่ซัดปลาเค็ม จากแป๊ะเส็ง ซึ่งเป็นพ่อค้าของขาในตลาดพยุหะ มาก่อน พอทำนาได้ก็นำข้าวไปคืนให้ตามราคาที่เป็นไปเชื่อของมา¹⁴ จากคำบอกเล่าดังกล่าวของชาวนาร่วมสมัยนั้นเป็นการกล่าวที่สอดคล้องกับความเป็นจริงของหลักฐานที่ปรากฏว่าในช่วงนั้นบริเวณภาคเหนือตอนล่างประสบภัยทางธรรมชาติจากน้ำท่วมทำให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อน รัฐบาลต้องยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือโดยการให้พันธุ์ข้าวมาปลูก และแจกเครื่องอุปโภคบริโภค ดังปี พ.ศ. 2481 ความว่า

คณะกรรมการจังหวัดนครสวรรค์ได้รับอนุมัติจ่ายข้าวปลูกและเครื่องบริโภคให้แก่ชาวนา 290 รายให้ตำบลเกษไชโย เป็นข้าว 17,901 ถัง ชาวนาตำบลทับกฤช 897 รายเป็นข้าว 42,559 ถัง ชาวนาตำบลโคกหม้อ 388 ราย เป็นข้าว 13,830 ถัง และชาวนาตำบลเกรียงไกร 67 ราย เป็นข้าว 2,700 ถัง รวมเป็นข้าวจำนวน 76,905 ถัง คิดเป็นเงิน 34,647 บาท 75 สตางค์¹⁵

นอกจากนี้ ปี พ.ศ. 2485 ได้เกิดภาวะน้ำท่วมรัฐบาลได้ให้ความช่วยเหลือโดยนำสิ่งของแจกจ่ายให้แก่ราษฎรในจังหวัดนครสวรรค์ เป็นเครื่องอุปโภคบริโภคให้แก่อำเภอต่าง ๆ อำเภอหนึ่งได้ข้าวสาร 20 กระสอบ เกลือ 1 กระสอบ ปลาเค็ม 1 หาบ กะปิ 1 หาบ ปลาทุเค็ม 20 กิโลกรัม¹⁶

จากหลักฐานดังกล่าวข้างต้น เป็นเครื่องชี้ให้เห็นประเด็นปัญหาที่ว่าทำไม ชาวนาบริเวณภาคเหนือตอนล่าง จึงตกข่าวกับบรรดาพ่อค้าชาวจีนที่นี้สืบเนื่องมาจากความห่างไกลและภัยจากธรรมชาติ เพราะชาวนาทำการผลิตโดยอาศัยธรรมชาติเป็นหลักโดยเฉพาะน้ำฝน เมื่อทำการผลิตไม่ได้จึงต้องไปซื้อสิ่งของที่จำเป็นในการดำรงชีวิตมาก่อน ฉะนั้นจึงเป็นเรื่องยืนยันได้ว่าชาวนาบริเวณภาคเหนือตอนล่าง มีการตกข่าวกับพ่อค้าชาวจีนตลอดมา

1.2 การกู้ยืม ชาวนาส่วนใหญ่ของไทยขาดแคลนเงินทุนในการเพาะปลูก จึงทำให้มีการกู้ยืมมาตั้งแต่อดีต ทั้งในรูปของการยืมภาครัฐบาลและเอกชน แต่ไม่สามารถปลดปล่อยหนี้สินของชาวนาได้ ดังกรณีปี พ.ศ. 2459 รัฐบาล ได้จัดตั้งสหกรณ์วัดจันทร์ไม่จำกัดสินใช้ขึ้นเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2459 ที่เมืองพิษณุโลก¹⁷ และได้ขยายไปอีก 2 จังหวัด คือ อุตรดิตถ์ และพิจิตร ปี พ.ศ. 2473 เพื่อช่วยเหลือชาวนาที่มีหนี้สินที่เกิดจากการกู้ยืมมาลงทุน แต่กิจการสหกรณ์ดังกล่าวไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะการกู้ยืมจากสหกรณ์ยุ่งยากหลายขั้นตอนผู้กู้เงินต้องมีหลักทรัพย์เป็นทีดินมาวางถึงจะกู้ได้ ซึ่งเป็นการปิดโอกาสของบรรดาชาวนาที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง ชาวนาบริเวณภาคเหนือตอนล่างประสบกับปัญหา ไม่มีที่ดินทำกินถึงร้อยละ 35 ชาวนาเหล่านี้จะเข้านาของพ่อแม่ญาติพี่น้องและนายทุนโดยมีวิธีการคิดค่าเช่าแตกต่างกันคือ

การเช่าที่นากับญาติพี่น้อง คิดค่าเช่าเป็นข้าวแทน ตามผลผลิตที่ได้โดยไม่มี การกำหนดการใช้คืนที่ตายตัว เป็นการเช่าที่ใช้ระบบเครือญาติเกื้อกูลกันไป ดังกล่าวของ นายกรุ่น คล้ายยอม ชาวนาอำเภอโกรกพระ อายุ 82 ปี เล่าให้ฟังว่า ได้เช่าที่นาของญาติ ทำตลอดเพราะบ้านจน พ่อแม่ไม่มีที่นาทำกินโดยเช่าที่ปีละ 30 ไร่ ได้ข้าวปีละ 20 กว่าเกวียน ให้ค่าเช่าคืน เกวียนหรือสอง เกวียนแล้วแต่จำนวนผลผลิตที่ได้รับ¹⁸

นอกจากนี้ชาวนายังเช่าที่นาจากพ่อค้าชาวจีนที่เป็นชาวจีน เช่น นายบัวนึ่งแก๊ง แซ่ฮุย ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลท้ายทุ่ง อำเภอบางมูลนาค จังหวัดพิจิตร ได้มีที่นาในอำเภอบางมูลนาคเป็นจำนวนมากให้ชาวนาเช่าทำกิน¹⁹ หรือบางรายเช่าที่นาจากเจ้าของโรงสีทำ ดังกรณีของนายทวน คำศิษฐ์ อายุ 76 ปี ชาวนาอำเภอพยุหะคีรี ได้เริ่มเช่าที่นาทำในช่วงปี พ.ศ. 2480 ของโรงสีหัตถนาถกิจ ของยายถม (คนจีน) ทำนาอ้อยทำปีละ 10 ไร่ จ่าย ค่าเช่าเป็นข้าวคิดเป็น 3 ส่วนชั่ง 1 ส่วน²⁰ จึงเป็นประเด็นปัญหาที่ทำให้ชาวนาเหล่านี้ไม่สามารถไปกู้ยืมเงินจากภาครัฐบาลได้ ส่งผลให้ชาวนานิยมกู้ยืมเงินจากเอกชนมากกว่า

การกู้ยืมเงินของชาวนา บริเวณภาคเหนือตอนล่าง ตั้งแต่เริ่มการผลิตข้าวเพื่อการค้าเป็นต้นมาชาวนาก็ผูกพันกับนายทุนเงินกู้ที่เป็นชาวจีนในรูปของพ่อค้าข้าวและเจ้าของกิจการโรงสีเป็นส่วนใหญ่ เพราะบรรดานายทุนเหล่านี้ได้ลงไปสัมพันธ์และคลุกคลีกับชาวนาโดยตรงทั้งทางผลิตและการค้าข้าว (ดังปรากฏหลักฐานที่กล่าวไว้บทที่ 2) ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่าชาวจีนเป็นผู้กุมบังเหียนที่สำคัญของชาวนาในเรื่องเงินทุน โดยการให้กู้ยืมในอัตราดอกเบี้ยที่แตกต่างกัน เช่น ปี พ.ศ. 2477 นายพิง อาศัยอยู่ที่อุตรดิตถ์ได้กู้เงินจากนายบุรี แซ่อ้อเป็นเงิน 350 บาท โดยเอาที่นาตำบลไผ่ล้อม อำเภอลับแล จำนวน 56 ไร่ ค้ำประกันต้องเสียดอกเบี้ยในอัตราร้อยละ 18 บาทต่อปี นายพิง ไม่สามารถนำเงินมาใช้หนี้นายบุรีได้เป็นระยะเวลาถึง 5 ปี ทำให้เงินต้นและดอกเบี้ยเป็นเงิน 665 บาท นายพิงต้องขายที่นาให้กับนายบุรีไปในที่สุด²¹

การกู้ยืมเงินระหว่างชาวจีนกับชาวนาบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ได้ดำเนินการเรื่อยมาโดยใช้ระบบความสัมพันธ์ทางการค้าข้าวและความเชื่อใจกัน ส่วนใหญ่จะไม่มีภาระทำสัญญา และการกำหนดอัตราดอกเบี้ยในแต่ละแห่งไม่เหมือนกัน เช่น ปี พ.ศ. 2486 ชาวนา อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก ได้กู้เงินจากพ่อค้าข้าวที่เป็นคนจีนในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 5 สิ้นสุดเดือน²² หรือการจ่ายดอกเบี้ยเป็นข้าวแทนเงิน ดังตัวอย่าง ชาวนาอำเภอพรหมพิราม กู้เงินจากเจ้าแก้วดีพ่อค้าข้าวเมืองพิษณุโลก เสียดอกเบี้ยเป็นข้าวเปลือกร้อยละ 3 ถึงเป็นต้น²³ จากหลักฐานดังกล่าวเป็นคำตอบที่ชี้ให้เห็นว่าชาวจีนบริเวณภาคเหนือตอนล่างมีบทบาทที่สำคัญในด้านเงินทุนและที่ดินที่ใช้ในการผลิตข้าวของชาวนาเป็นอย่างมาก

2. พ่อค้าข้าวเปลือก ชาวจีนที่ประกอบอาชีพทางการค้าข้าวนอกจากเป็นนายทุนเงินกู้ แล้วยังประกอบอาชีพค้าข้าวเปลือกหรือเป็นพ่อค้าคนกลางในการรับซื้อข้าวจากชาวนาเข้าไปมีบทบาทกับชาวนามากที่สุดเพราะเป็นผู้กำหนดราคาตลอดจนเป็นผู้นำสินค้าข้าวออกสู่ตลาด ชาวจีนที่เป็นพ่อค้าข้าวเปลือกบริเวณภาคเหนือตอนล่างส่วนใหญ่อพยพมาจากบริเวณอื่นและเป็นชาวจีนตระกูลภาษาไต๋จิว โดยอพยพมาประกอบอาชีพดังกล่าวเพราะบางรายมีพี่น้องอยู่อาศัยในบริเวณนี้ และอีกประการหนึ่งเพราะบริเวณภาคเหนือตอนล่างเป็นศูนย์กลางทางการค้าข้าว ดังคำบอกเล่า นายจรัส บันถาวร (แซ่ก้วย) จีนไต๋จิว พ่อค้าข้าวเปลือกอำเภอพยุหะคีรี เดิมอาศัยอยู่ที่สุพรรณบุรี โดยเคยประกอบอาชีพรับซื้อข้าวจากชาวนาในบริเวณจังหวัดสุพรรณบุรี ต่อมาได้อพยพมาอยู่อำเภอพยุหะคีรี เพราะเป็นแหล่งชุมนุมในการค้าข้าว ในระยะแรกล่องเรือไปซื้อข้าวจากชาวนาแถบเมืองพิจิตรจนถึงเมืองสวรรค์โลก โดยนำสินค้าจาก

ปลาจำม และเกลือติดขึ้นไปขายด้วย ขากลับแวะซื้อข้าวจากชาวนารายทางโดยใช้
เรือขนาดเล็กที่บรรจุข้าวเปลือกได้เพียง 7 เกวียนเท่านั้น²⁴

ชาวจีนที่เข้ามาประกอบอาชีพเป็นพ่อค้าข้าวเปลือกในแต่ละบุคคล มีความเป็นมา
ในเรื่องการสะสมทุนแตกต่างกัน เพราะชาวจีนเหล่านี้ไม่ได้ประกอบอาชีพเป็นพ่อค้าข้าวเปลือก
อันดับแรก ฉะนั้นรูปแบบการก้าวเข้ามาในอาชีพนี้จึงแตกต่างกันคือ

มีการประกอบอาชีพอื่น ๆ ก่อน พ่อค้าข้าวเปลือกบริเวณภาคเหนือตอนล่าง
เข้ามาตั้งหลักแหล่งในบริเวณนี้โดยประกอบอาชีพทางการค้าเรือเร่ไปขายให้ชาวนาในเมืองต่าง ๆ
ต่อมาเปลี่ยนจากการเป็นพ่อค้าเรือเร่กลายเป็นพ่อค้าข้าวเปลือก เช่น นางยี่ก๊ก แซ่ค่าน เป็น
แม่ค้าเรือเร่ นำสินค้าจากพวกของกินของใช้ไปจำหน่ายให้แก่ชาวนาบริเวณท่าโรง วัดส้มซ่า
วัดหล่ม ท่าโพธิ์ และเสาหิน เมืองพิษณุโลก ต่อมาเปลี่ยนจากการเป็นแม่ค้าเรือเร่มาเป็นพ่อค้า
ข้าวเปลือก รับซื้อข้าวเปลือกในบริเวณที่เข้าไปค้าขาย เป็นต้น²⁵ หรือกรณีของนายตั้ง
เกี้ยวเฮาะ เล่าถึงเตี้ย (พ่อ) ว่าก่อนจะมาประกอบอาชีพค้าข้าวเหมือนปัจจุบันนี้นั้นได้ั้นเตี้ยได้
เคยเป็นจับกังรับจ้างขนข้าวให้กับนายทุนในบริเวณเมืองชุมแสง²⁶

จากคำบอกเล่าของบุคคลร่วมสมัยที่มีบรรพบุรุษประกอบอาชีพเป็นพ่อค้า
ข้าวเปลือกดังกล่าวข้างต้น เป็นการให้ภาพที่เด่นชัดได้ว่าชาวจีนเหล่านี้มีภูมิหลังก่อนที่จะมา
ประกอบอาชีพดังกล่าวอย่างไรบ้าง และถือว่าเป็นอาชีพที่สืบทอดต่อมาจนกระทั่งปัจจุบัน
ชาวจีนที่เป็นพ่อค้าข้าวเปลือกมีวิธีการเข้าไปติดต่อซื้อข้าวเปลือกจากชาวนา 2 วิธีคือ

2.1 การแลกข้าว มีวิธีการดำเนินการคือ นำสิ่งของอุปโภค บริโภค ตลอดจน
เครื่องมือประกอบอาชีพไปแลกเปลี่ยนข้าวกับชาวนาในท้องถิ่นต่าง ๆ โดยเรียกพ่อค้าชาวจีน
ที่มาแลกข้าวว่า "พ่อค้าแลกข้าว" วิธีการแลกข้าวก็โรมาก เพราะสิ่งของที่นำไปใช้แลกซื้อ
ราคาถูกนำมาให้ชาวนาซื้อเชื่อและแลกเปลี่ยนเป็นข้าวเปลือกในราคาแพงหรือ อาจจะเป็นสิ่งของ
ไปแลกกันที่ลานข้าวเลย เมื่อชาวนานวดข้าวเรียบร้อยแล้ว²⁷ การแลกข้าวมีลักษณะที่คล้ายกับการ
ตกข้าวคือ พ่อค้าแลกข้าวจะนำสิ่งของไปให้ชาวนาก่อน ถ้าชาวนาไม่มีเงินให้จะตกลงใช้ข้าว
เปลือกแทน

การเข้าไปแลกข้าวของชาวจีนจะนำสินค้าใส่เรือชะล่าล่องไปตามลำแม่น้ำ
และลำคลอง เช่น แถบลุ่มแม่น้ำยม และน่านบริเวณเมืองพิจิตร จะมีพวกพ่อค้าชาวจีนไปแลกข้าว
เป็นจำนวนมาก²⁸ ชาวจีนนิยมเข้าไปแลกข้าวกับชาวนาที่อาศัยอยู่ไกล ๆ ดังคำบอกเล่าของ

นายเกริ่น เพชรวารีย์ อายุ 83 ปี ชาวนาอำเภอโกรกพระ เล่าว่ามีพ่อค้าชาวจีน (เจ๊ก) มาจากอยุธยา และกรุงเทพฯ นำสินค้าจากพวกไฉ่ น้ำมันก๊าด เกลือ ใต้ และเครื่องนุ่งห่ม มาแลกกับข้าวเปลือกในช่วงเดือน 11 และ 12²⁹ โดยพ่อค้าชาวจีนจะเสนอราคาให้ก่อนจนกว่า ชาวนาจะพอใจและนำข้าวเปลือกมาแลก นอกจากนี้ ยังอธิบายถึงการตกลงราคาแลกเปลี่ยนกัน ว่าอยู่ที่ความพอใจของทั้ง 2 ฝ่าย อาทิ เช่น ไฉ่ 1 ใบ แลกกับข้าวเปลือก 20 ลิตร เป็นต้น

การแลกข้าวส่วนใหญ่ศึกษาพบว่า เป็นพ่อค้าเร่ที่นำสินค้าจากพวกของชา และเครื่องนุ่งห่ม เข้าไปขายโดยใช้ข้าวเปลือกแลกแทนเงินตราบรรดาพ่อค้าเหล่านี้จะมาจาก บริเวณอื่นและเป็นคนจีนที่ชาวนาเรียกว่า "เจ๊ก" เป็นส่วนมาก

2.2 การซื้อข้าว เป็นวิธีการที่พ่อค้าชาวจีนที่เป็นพ่อค้าคนกลางทำการซื้อข้าว ของชาวนาโดยการล่องเรือ นำสินค้าเยี่ยมชื้อตามบ้านของชาวนา โดยกำหนดราคาในการซื้อ เมื่อชาวนาพอใจ ตามราคาที่เสนอ และยอมขายข้าวให้แก่พ่อค้าข้าวเปลือกที่ออกมาซื้อ³⁰

บรรดาพ่อค้าข้าวเปลือก (ชาวจีน) มีวิธีการซื้อข้าวเปลือกจากชาวนา หลายรูปแบบบางกลุ่มเป็นคนในพื้นที่นั้น เป็นที่รู้จักคุ้นเคยกับชาวนาเป็นอย่างดี รับซื้อ ข้าวเปลือกโดยตรงจากชาวนา เช่น นายถ้วนัน รับซื้อข้าวเปลือกจากชาวนาในจังหวัด สุโขทัย ส่งบรรทุกเรือลงมาจากหน่วยที่ปากน้ำโพ เมืองนครสวรรค์³¹ หรือกรณี นายเซ็ง แซ่ลิ้ม (จีนแต้จิ๋ว) พ่อค้าข้าวรายย่อยอำเภอพยุหะคีรี นำเกวียนเข้าไปซื้อข้าวของชาวนา แถบสระทะเล เนินมะกอก และทำน้ำอ้อย แล้วนำมาเก็บรวบรวมเพื่อขายให้แก่โรงสีพัฒนากิจ (ทำน้ำอ้อย) อีกที่หนึ่ง³² หรือบางแห่งมีนายหน้าที่เป็นคนไทยและอยู่ในท้องถิ่น รับซื้อข้าวจาก ชาวนาไว้เพื่อคอยขายให้แก่พ่อค้าข้าวที่จะเข้าไปรับซื้อ เช่น ยายสนุ่น หมวกแก้วเล่าถึงการซื้อ ข้าวในช่วง ปี พ.ศ. 2480 กว่า ๆ ว่า พ่อแม่ข้าวย้ายไปขายให้คนไทยชื่อตารวย และยายทรัพย์ ซึ่งรับซื้อข้าวไว้ขายให้แก่บรรดาพ่อค้าข้าวเปลือกที่มาจากที่อื่นในช่วงฤดูน้ำหลาก³³

การเข้าไปซื้อข้าวจากชาวนาของบรรดาพ่อค้าข้าวเปลือกดังกล่าวข้างต้น นั้นสามารถวิเคราะห์ได้ว่ารูปแบบและวิธีการนั้นแตกต่างกันไปแล้วแต่ความคุ้นเคยและกรรมวิธี ในการเข้าไปซื้อของแต่ละรายดังรายละเอียด มีพ่อค้าข้าวเปลือกบางรายกล่าวถึงท้องถิ่นที่อยู่ ไกล ๆ และอันตรายเป็นแหล่งที่ทำให้ซื้อข้าวในราคาที่ถูกลงกว่าที่อื่น ทั้งนี้เพราะไม่มีพ่อค้าข้าว เปลือกเข้าไปรับซื้อ ดังตัวอย่างการให้ภาพจากนายบุญเหลือ ตั้งประเสริฐ (แซ่ตั้ง) เล่าถึง

การเข้าไปซื้อข้าวในบริเวณที่ลำบากเช่นมีแม่น้ำคดเคี้ยวยากต่อการเดินทาง โดยเฉพาะสายแม่น้ำยม พ่อค้าข้าวต้องจ่ายเงินไว้ล่วงหน้าก่อนเพราะชาวบ้านกลัวจะไม่ไปรับข้าวเปลือกคังบริเวณสระยายจิ้น จังหวัดพิจิตร หรือบริเวณที่มีโจรชุกชุม ราคาข้าวจะถูกกว่าที่อื่นราคาข้าวเปลือกเกี่ยวนละ 15 - 20 บาท ปกติราคาเฉลี่ยเกี่ยวนละ 40 บาท บริเวณที่มีโจรชุกชุมคือบ้านน้อยท่า อำเภอนพทหะเล จังหวัดพิจิตร³⁴ ฉะนั้นจึงสรุปได้ว่า การกำหนดราคาซื้อขายของพ่อค้าข้าวเปลือกขึ้นอยู่กับความยากง่ายของการเดินทางเป็นหลัก

บรรดาพ่อค้าข้าวเมื่อไปรับซื้อข้าวเปลือกจากชาวนาแล้วจะรวบรวมเก็บไว้ในยุ้งฉางก่อนให้ได้จำนวนมากและราคาดีก็จะล่องเรือนำไปจำหน่ายบริเวณอื่นต่อไป เช่นที่จังหวัดอุตรดิตถ์ มีพ่อค้าชาวจีนประมาณ 50 คน ซื้อข้าวในเขตอำเภอบางโพเก็บไว้ในยุ้งฉางคนละประมาณ 50 - 30 เกวียน เป็นต้น³⁵ ส่วนจะนำไปจำหน่ายบริเวณใดจะกล่าวไว้ในรายละเอียดความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้าข้าวเปลือกกับชาวนา ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้าข้าวเปลือกกับโรงสี และความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้าข้าวเปลือกกับบริษัทส่งออก คือ

ก. ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้าข้าวเปลือกกับชาวนา ถือว่าเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิต (ชาวนา) กับผู้ส่งออก (พ่อค้าข้าวเปลือก) ความสัมพันธ์ดังกล่าวจะอยู่ในเรื่องราคาและการชั่ง ตวงระหว่างที่มีการซื้อขายกัน ซึ่งชาวนาส่วนใหญ่จะถูกเอารัดเอาเปรียบจากการซื้อขายของพ่อค้าข้าวเปลือก เช่น การเอารัดเอาเปรียบในเครื่องมือที่ใช้ตวงคือ สัก (อุปกรณ์ในการตวงจะมีความจุ 26 ลิตร) ของพ่อค้าข้าวเปลือกตำบลวังทอง เมืองพิษณุโลก³⁶ ซึ่งมีขนาดอ่อนกว่าของชาวนา เวลาตวงข้าวจึงได้ปริมาณข้าวมากกว่าเครื่องตวงมาตรฐานหรือที่จังหวัดเพชรบูรณ์ สมาชิกจังหวัดได้ร้องขอให้ทางจังหวัดดูแลในเรื่องการชั่ง ตวง วัด เพราะพ่อค้าต่างด้าวที่มารับซื้อสินค้าจากราษฎร เช่น ข้าว ยาสูบ เอารัดเอาเปรียบในเรื่องการชั่ง ตวง วัด เป็นอันมาก จะปล่อยให้ราษฎรถูกเอาเปรียบอย่างนี้ตลอดไปหรือ³⁷ การที่ชาวนาถูกพ่อค้าข้าวเอาเปรียบนั้นมีตลอดมา ดังคำบอกเล่าของยายโปรย เพชรนิลชาวนาตำบลวัดพริก อายุ 81 ปี เล่าถึงการถูกพ่อค้าข้าวโกงโดยใช้ถังใบใหญ่กว่าตวงเวลามาซื้อข้าว³⁸

จากที่กล่าวมาข้างต้น เป็นหลักฐานที่ยืนยันว่าชาวนาถูกพ่อค้าข้าวเปลือกเอารัดเอาเปรียบตลอดมา โดยไม่มีการกล่าวถึงว่า พ่อค้าข้าวเปลือกก็ถูกชาวนาเอารัด

เอาเปรียบเช่นกัน ซึ่งเป็นประเด็นที่น่าจะนำมาวิเคราะห์เพื่อให้เกิดมุมมองที่เป็นธรรมขึ้น
 ดังคำบอกเล่าของนายบุญเหลือ ตั้งประเสริฐ ว่าถูกชวานานบ้านคอนไผ่ลวด อําเภอวังจิก
 จังหวัดพิจิตร โกงเครื่องตวงข้าว คือ ชวานานที่นำข้าวมาขายให้ เวลาตวงใส่เรือจะตัดกันถึงตวง
 เพื่อให้ได้ข้าวจำนวนมาก เป็นต้น³⁹ จึงนับว่าเป็นคำบอกเล่าที่ได้แจ้งกับการศึกษาค้นพบว่า
 ชวานานส่วนใหญ่จะถูกเอาเปรียบจากพ่อค้าข้าวเปลือกเสมอมา โดยไม่มีการวิเคราะห์
 ในมุมกลับว่า บรรดาพ่อค้าข้าวเปลือกทั้งหลายที่ถูกชวานานโกง เช่นกันดังรายละเอียดข้างต้น

ข. ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้าข้าวเปลือกกับโรงสี พ่อค้าข้าวเปลือก
 เป็นพ่อค้าคนกลางที่นำข้าวที่ซื้อจากชวานามาขายให้กับโรงสีอีกทอดหนึ่งหรือพ่อค้าข้าวเปลือก
 บางรายไปซื้อข้าวเปลือกจากโรงสีเพื่อนำไปจำหน่ายยังบริเวณอื่น ๆ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์
 ระหว่างผู้นอนวัตถุคิข (พ่อค้าข้าวเปลือก) กับผู้แปรรูปวัตถุคิข (โรงสี) ความสัมพันธ์ดังกล่าว
 มีทั้งในภูมิภาคนี้กับภูมิภาคอื่น ซึ่งต้องเกือกลกันและกันตลอดมา

พ่อค้าข้าวเปลือกบริเวณภาคเหนือตอนล่างมีความสัมพันธ์กับโรงสี
 ภายในบริเวณนี้ คือ ซื้อข้าวเปลือกจากชวานานและนำไปขายให้แก่โรงสีดังรายละเอียดจาก
 ตาราง

ตาราง 15 แสดงบัญชีรายชื่อพ่อค้าข้าวเปลือกที่มีความสัมพันธ์กับโรงสีบริเวณภาคเหนือตอนล่าง

พ่อค้าข้าวเปลือก	ความสัมพันธ์	โรงสีบริเวณภาคเหนือตอนล่าง
นายบุญเหลือ ตั้งประเสริฐ ¹	รับซื้อข้าวเปลือก	โรงสีซังฮะ อำเภอท่าตะโก จังหวัดนครสวรรค์
นายแ้ว แซ่ฮ้อย ²	ขายข้าวเปลือก	โรงสีธัญญา อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก
นายแข็ง แซ่หลิม ³	ขายข้าวเปลือก	โรงสีธัญกิจ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ และ โรงสีพัฒนากิจ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์
นายสุพันธ์ ตั้งสัตยาภิรมย์ ⁴	ขายข้าวเปลือก	โรงสีพันธุ์อุลิต โรงสีไทยมักบุญ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ โรงสีไทรระกูด อำเภอ บางมูลนาก จังหวัดพิจิตร
นายตั้ง เกี้ยวเฮาะ ⁵	ขายข้าวเปลือก	โรงสีไทเส็ง โรงสีเหล่าเชียงง่วน อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์

ที่มา : 1.บุญเหลือ ตั้งประเสริฐ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่บ้านเลขที่ 106/4 หมู่ที่ 5 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 9
ตุลาคม พ.ศ. 2536.

2.แ้ว แซ่ฮ้อย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่บ้านเลขที่ 157 หมู่ 1 ตำบลวัดพริก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 24 เมษายน
พ.ศ. 2537.

³ เซ็ง แซ่ลิ้ม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 366 หมู่ที่ 4 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

⁴ สุทัศน์ ตั้งสัตยาภิรมย์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 107/2 ถนนในเขต อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

⁵ ตั้ง เกี้ยวเขาะ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 81/1 ถนนแสงสวรรค์ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

จากตารางเห็นได้ว่า พ่อค้าข้าวเปลือกเป็นกลไกที่สำคัญในการถ่ายข้าวเปลือก แหล่งหนึ่งมาอีกแหล่งหนึ่ง จึงทำโรงสีต้องมีความสัมพันธ์กับบรรดาพ่อค้าข้าวเปลือก เป็นอย่างยิ่งโดยเฉพาะความต้องการวัตถุดิบ (ข้าวเปลือก) มาบ่อนโรงสี เพื่อสีเป็นข้าวสาร ออกจากหน้า

นอกจากนี้พ่อค้าข้าวเปลือกมีความสัมพันธ์กับโรงสีบริเวณอื่น ๆ ที่เป็น แหล่งค้าข้าวที่สำคัญ กล่าวคือ พ่อค้าข้าวเปลือกเมื่อนำเรือเข้าไปซื้อข้าวจากชาวนาในบริเวณ ต่าง ๆ แล้วนำข้าวมารวบรวมพอได้จำนวนมากล่องไปขายให้กับโรงสีบริเวณใกล้เคียง โดยการ ล่องเป็นเรือโยง 10 กว่าลำเป็นตระกูลไป เช่น ตระกูลตั้งประเสริฐ พ่อค้าข้าวเปลือก อำเภอพยุหะคีรี ได้เล่าเหตุการณ์ในช่วงที่เตี้ย (พอ) และกึ่ง (ตา) ล่องข้าวไปขายว่าไปที่ละ หลายลำนำเสบียงอาหารไปทานในเรือ ส่วนใหญ่นำข้าวเปลือกไปส่งที่โรงสีสุพรรณ⁴¹ โรงสีอยุธยา⁴¹ และโรงสีกรุงเทพฯ⁴² ใช้เวลาเดินทางนานเป็นเดือน บางครั้งก็ล่อง ไปขายแค่ปากประตูเขื่อนชัยนาท เพราะมีเรือมาชุมนุมคอยรับซื้อข้าวเปลือกที่มาจากจากทาง เหนือเป็นต้น⁴³

ค. ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้าข้าวเปลือกกับบริษัทส่งออก พ่อค้าข้าวเปลือก มีบทบาทสำคัญกับบริษัทส่งออกโดยการนำข้าวไปจำหน่าย มีวิธีการคือ ก่อนที่พ่อค้าข้าวเปลือกจะ นำข้าวไปจำหน่ายให้กับบริษัทส่งออกที่กรุงเทพฯ ต้องเดินทางไปติดต่อกับนายหน้า (คอม บราโดร์) ซึ่งเป็นชาวจีน ในการติดต่อซื้อข้าวของคอมบราโดร์ จะมีตัวแทนที่เรียกว่า "หลงจู๊"

เพื่อติดต่อซื้อขายกับพ่อค้าข้าวเปลือกโดยพบกันที่โรงน้ำชา มีการไปนอนหลับพักผ่อนที่สวนนา บางครั้งการไปติดต่อของพ่อค้าข้าวกินเวลานานเป็นเดือน เพราะ ต้องรอฟังผลจากหลงจู้ ว่า บริษัทส่งออกต้องการจำนวนเท่าใด เมื่อทราบจำนวนและตกลงราคากันได้แล้ว พ่อค้าข้าวเปลือก ก็เดินทางกลับมาล่องข้าว ไปส่งให้กับบริษัทส่งออกตามที่ตกลง⁴⁴

พ่อค้าข้าวเปลือกบริเวณภาคเหนือตอนล่างที่ขนข้าวไปจำหน่ายให้กับบริษัทส่งออกในสมัยนั้นต้องมีความคุ้นเคยกับบรรดาหลงจู้ที่เป็นตัวแทนของคอมปราโคร์ ดังคำบอกเล่าของนายบุญเหลือ ตั้งประเสริฐ พ่อค้าข้าวเปลือก อำเภอพยุหะคีรี เล่าว่ารุ่นเตี่ย (พ่อ) นั้นก่อนจะอพยพมาอยู่บริเวณนี้เคยรับจ้างขนข้าวจากรถไฟลงเรือ แกวตลาคคลองเตย นาน 20 กว่าปี จึงรู้จักบรรดาหลงจู้ ที่รับซื้อข้าวเปลือกโดยเฉพาะ "หลงจู้พระ" ซึ่งต่อมาตั้งบริษัทส่งออกชื่อ "ขุนเชียงหลี่" (ตลาดพลู) มีลูกชายชื่อ เกา เป็นเจ้าของสืบต่อ ฉะนั้นเวลาเตี่ย (พ่อ) นำข้าวไปส่งจึงไม่ยุ่งยากเท่าใด นอกจากนี้เตี่ย (พ่อ) ยังนำข้าวไปส่งให้กับบริษัทส่งออกอื่น ๆ อีก เช่น บริษัทอาฟงเหล้า บริษัทสงวโสงหลี่ และบริษัทกมลกิจ (บางชื่อ) เป็นต้น⁴⁵

จากความสัมพันธ์ดังกล่าวข้างต้นระหว่างพ่อค้าข้าวเปลือกกับโรงสี และบริษัทส่งออกนั้นเป็นความสัมพันธ์ในเรื่องการกำหนดราคาและการชั่งตวงระหว่างที่ซื้อขายกันปัญหาที่พ่อค้าข้าวเปลือกส่วนใหญ่พบไม่ใช่เรื่องราคาข้าวเท่าใด เพราะมีการเสนอราคากันก่อนที่จะนำสินค้าไปส่ง แต่จะพบการเอารัดเอาเปรียบในเรื่องการชั่ง ตวงคือ เมื่อพ่อค้าข้าวเปลือกนำข้าวไปส่ง ต้องมีการชั่งน้ำหนักอย่างถูกต้องของโรงสีและบริษัทส่งออก มีกุ๊สชั่งน้ำหนักโดยการใช้อย่างตวงและบักคั่ว⁴⁶ ไว้บนตวงแต่ละใบ เพื่อจะได้ทราบจำนวนข้าวทั้งหมด แต่โรงสีบางแห่งใช้ถึงหลายใบ และไม่ยอมบักคั่วไว้บนตวง จึงทำให้จำนวนข้าวที่บรรทุกใส่เรือมาส่งขาด เช่น โรงสีอำเภอชนบท จังหวัดสิงห์บุรี หรือการเอารัดเอาเปรียบในเรื่องการชำระเงิน เมื่อนำข้าวไปส่งแล้วบรรดาเจ้าของโรงสีจะชำระเป็นเงิน (แบงค์) บางครั้งให้แบงค์ปลอมซึ่งนำมาใช้จ่ายไม่ได้ จากปัญหาดังกล่าวข้างต้น เป็นการเลวถึงการเอารัดเอาเปรียบที่พ่อค้าข้าวเปลือกประสบมา⁴⁷

สรุปชาวจีน ได้มีบทบาททางการผลิตข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเข้าไปประกอบกิจการในหลายรูปแบบดัง ได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้ว

3. บทบาทของชาวจีนทางการค้าข้าว

ชาวจีนที่อพยพเข้ามาอยู่ในบริเวณภาคเหนือตอนล่างระยะแรก ประกอบกิจกรรมทางการค้า ระบบเจ้าภาษีนายอากร อุตสาหกรรมป่าไม้ และกิจกรรมอย่างอื่น เป็นต้น กิจกรรมโรงสีข้าวยังไม่ปรากฏว่าเป็นที่นิยมของชาวจีน จนกระทั่งเกิดการค้าอย่างเสรีที่ไทยทำกับต่างประเทศใน ปีพ.ศ. 2398 ทำให้การค้าข้าวเริ่มเฟื่องฟูมากขึ้นในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง และมีการพัฒนาระบบการขนส่งนี้จากการใช้เรือต่อ เรือแจว มาเป็นเรือกลไฟลากแทน (กล่าวไว้ในบทที่ 3) และประจวบเหมาะแก่กับรัฐบาลได้สร้างทางรถไฟสายเหนือผ่านเชียงใหม่ ทำให้การคมนาคมสะดวกขึ้น และรัชกาลที่ 5 ทรงปฏิรูปการจัดเก็บภาษีอากร โดยออกประกาศพระราชบัญญัติการภาษีอากร ร.ศ. 111 และพระราชบัญญัติพิศุทธิภาษียาภายใน ร.ศ. 111 (พ.ศ. 2435)⁴⁸ โดยรัฐบาลเข้ามาดูแลควบคุมการจัดเก็บภาษีอากรเองจึงทำให้ชาวจีนบริเวณภาคเหนือตอนล่างที่เป็นเจ้าภาษีนายอากรได้รับผลกระทบดังกล่าว ก่อเกิดการเปลี่ยนอาชีพมาประกอบกิจกรรมทางการค้า กิจกรรมป่าไม้และกิจการโรงสีซึ่งในที่นี้จะศึกษาเฉพาะประเด็นชาวจีนประกอบกิจการโรงสีเท่านั้น โดยแยกประเด็นในการศึกษาออกเป็น ปัจจัยส่งเสริม การก่อตั้งโรงสี การสะสมทุนของชาวจีนในกิจการโรงสี และภูมิหลังการก่อตั้งโรงสีขึ้นภายในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ดังรายละเอียด คือ

1. ปัจจัยส่งเสริมการก่อตั้งโรงสี

บริเวณภาคเหนือตอนล่างเป็นแหล่งผลิต และการค้าข้าวที่สำคัญบริเวณหนึ่งของประเทศไทยมาตั้งแต่อดีต โดยเฉพาะจังหวัดนครสวรรค์เป็นศูนย์กลางในการผลิตและการค้าข้าว ตลอดจนเป็นชุมทางการค้าระหว่างบริเวณภาคกลางกับบริเวณภาคเหนือ จึงมีการก่อตั้งโรงสีขึ้นโดยมีปัจจัยสนับสนุนหลายประการคือ

1.1 ระบบการค้าเสรี การที่ไทยเปิดประเทศการค้าเสรีกับต่างประเทศส่งผลให้ข้าวเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญมากขึ้นกว่าเดิม คือ เกิดการขยายตัวของตลาดข้าวเพิ่มขึ้น ซึ่งก่อนนั้นไทยทำการค้าข้าวกับจีนเพียงชาติเดียว ดังหลักฐานการค้ากับประเทศจีนใน ปี พ.ศ. 2392 ไทยส่งข้าวเปลือกไปประเทศจีนจำนวน 100,000 หาบ คิดเป็นมูลค่า 6,000 บาท⁴⁹ หลังจากทำสนธิสัญญาบาวริงการค้าข้าวของไทยเพิ่มขึ้น คือ ปี พ.ศ. 2413 - 2417 ส่งข้าวออกจำนวน 1,870,000 คิดเป็นมูลค่า 15,110,000 บาท⁵⁰ จากความเจริญทางการค้าข้าวจึงเป็นปัจจัยส่งเสริมให้เกิดการขยายผลผลิตขึ้นภายในประเทศ

และตามภูมิภาคต่าง ๆ บริเวณภาคเหนือตอนล่างในระยะแรกของการเปิดการค้าเสรี ได้รับผลกระทบดังกล่าวไม่มากเท่าใด จนกระทั่งสมัยรัชกาลที่ 5 การผลิตและการค้าของ บริเวณภาคเหนือตอนล่างเริ่มปรากฏว่ามีการประกอบกิจการกันอย่างคึกคัก (ดูจากบทที่ 3) จากปัจจัยดังกล่าว นับว่าเป็นการปูพื้นฐานทางการผลิตและการค้าข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่างถึงแม้จะไม่ส่งผลโดยตรงในระยะแรกก็ตาม ก็ถือว่าเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดกิจการ โรงสีตามมา

1.2 ระบบการขนส่ง ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพัฒนาประเทศเพื่อให้เจริญทัดเทียมชาวตะวันตก โดยเฉพาะการคมนาคมภายในประเทศ ทรงมีการปรับปรุงและก่อสร้างเส้นทางคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำ เพื่อให้เกิดความสะดวก ในการติดต่อระหว่างหัวเมืองกับส่วนกลาง โดยเฉพาะการสร้างเส้นทางรถไฟขึ้นตามภูมิภาคต่าง ๆ ส่งผลให้เกิดการคมนาคมเพิ่มขึ้นจากเดิมที่มีเพียงการขนส่งทางน้ำเท่านั้น เมื่อมีการสร้างเส้นทางรถไฟสายเหนือผ่านบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ทำให้การขนส่งข้าวจากบริเวณนี้ ไปสู่ตลาดกรุงเทพฯ มีปริมาณเพิ่มขึ้น (ดูจากหัวข้อระบบการขนส่ง) จึงเป็นอีกปัจจัยหนึ่งในการ ก่อตั้งโรงสีข้าวขึ้นใกล้ ๆ กับทางรถไฟ เพื่อสะดวกต่อการขนส่ง ดังปรากฏหลักฐาน การก่อตั้ง โรงสีข้าวตามทางรถไฟ ที่สุโขทัย คือ สถานีรถไฟสายสวรรคโลก มีการก่อตั้งโรงสีข้าวขนาด กลางขึ้นตามทางรถไฟ เพื่อบรรทุกข้าวไปทางรถไฟมากขึ้น⁵¹

1.3 การขจัดพ่อค้าคนกลาง การที่กิจการโรงสีขยายออกสู่ภูมิภาคบริเวณ ภาคเหนือตอนล่างทั้งนี้เพราะสะดวกต่อการติดต่อซื้อขายข้าวเปลือกจากชาวนาโดยตรง และขจัด พวกพ่อค้าคนกลางในการติดต่อซื้อข้าวเปลือกจากชาวนา ตลอดจนการสะดวกต่อการเก็บรักษา จนถึงการลดอัตราค่าขนส่งลง จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ชาวจีนประกอบกิจการโรงสีขึ้น

2. การสะสมทุนในกิจการโรงสีของชาวจีนบริเวณภาคเหนือตอนล่าง

ชาวจีนที่ประกอบกิจการโรงสีส่วนใหญ่ของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ประกอบด้วยชาวจีนแต้จิ๋ว และไหหลำที่อยู่ในบริเวณนี้และอพยพมาจากที่อื่น บรรดาเจ้าของ กิจการโรงสีทั้งหลายก่อนที่จะมาดำเนินการก่อตั้งขึ้นนั้น มีการประกอบอาชีพแตกต่างกัน ฉะนั้นการสะสมทุนในการประกอบกิจการโรงสีจึงมีความเป็นมาไม่เหมือนกัน จึงนับว่าเป็น ประเด็นที่น่าสนใจว่าวิเคราะห์ถึงการพัฒนาทางการสะสมทุนของแต่ละบุคคล ดังรายละเอียดคือ

2.1 สะสมทุนจากระบบเจ้าภาษีนายอากร ชาวจีนที่เข้ามาอยู่ในบริเวณภาคเหนือตอนล่างระยะแรกส่วนใหญ่ประมุขจัดเก็บภาษีอากร ตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และประสบความสำเร็จร่ำรวยจนกระทั่งปี พ.ศ. 2462 ระบบเจ้าภาษีนายอากรได้ถูกยกเลิกไป รัฐบาลได้ดำเนินการจัดเก็บภาษีเอง จึงทำให้เจ้าภาษีนายอากรของบริเวณภาคเหนือตอนล่างค่อย ๆ หดไป ชาวจีนเหล่านี้หันมาประกอบอาชีพอย่างอื่นแทน เช่น ดำเนินกิจการโรงสีข้าว โดยการนำทุนที่สะสมไว้จากการประกอบอาชีพนายภาษีอากรมาเป็นทุนในการจัดตั้งซึ่งปรากฏตัวอย่างให้เห็น คือ โรงสีธัญญารักษ์ ตั้งอยู่อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ของนายเหนียนจือ แซ่เจง ก่อตั้งโรงสีด้วยการนำทุนมาจากการจัดเก็บอากรสุรา บุหรี่ และจันทน์⁵² ซึ่งต่อมาได้มีการขยายกิจการโรงสีออกไปอีก 2 แห่ง คือ โรงสีหาดทรายงาม และโรงสีที่อำเภอชุมแสง จากการสะสมทุนดังกล่าวของชาวจีนที่ได้เปลี่ยนวิถีชีวิตจากการผูกขาดจัดเก็บภาษีอากรมาเป็นผู้ประกอบการโรงสี เป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึง พัฒนาการของชาวจีนในการสะสมทุน

2.3 การสะสมทุนด้วยตนเอง (Self - Finance) เป็นการสะสมทุนที่มาจากกำไรหรือผลตอบแทนที่เล็กที่น้อยจนสามารถก่อตั้งกิจการโรงสีขึ้นซึ่งเป็นการสะสมทุนที่ชาวจีนส่วนใหญ่นิยมปฏิบัติ ทั้งนี้เพราะชาวจีนที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยหรือในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง จะมาแต่ตัวและเริ่มสะสมทุนด้วยตนเองในการดำเนินกิจการต่าง ๆ ดังตัวอย่างกรณีโรงสีพิจิตรพัทธ์ ของนายวิญญู บัญจมาภิรมย์ ได้ก่อตั้งโรงสีขึ้นมาด้วยการสะสมทุนด้วยตนเอง กล่าวคือ นายวิญญู บัญจมาภิรมย์ เป็นชาวจีนตระกูลไหหลำ อพยพมาจากประเทศจีนเมื่อ ปี พ.ศ. 2461⁵³ มารับจ้างเป็นเสมียนอยู่ที่โรงสีในกรุงเทพฯ ได้ 2 ปี ได้อพยพมาอยู่ที่จังหวัดพิจิตร โดยรับจ้างเป็นครูสอนหนังสือจีนจนสะสมทุนได้พอประมาณ จึงหันมาประกอบอาชีพการค้าข้าวเปลือก ต่อมาได้ร่วมทุนกับเพื่อน 4 คน ทุนละ 3,500 บาท ก่อตั้งโรงสีขึ้นชื่อว่าโรงสีพิจิตรพัทธ์ รับซื้อข้าวเปลือกจากชาวนามาสีเป็นข้าวสาร แล้วนำบรรทุกใส่เรือแไปส่งพ่อค้าข้าวในกรุงเทพฯ และให้บริษัทอั้งผงเหล้า และซุนเชียงหลี หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง คือโรงสีไทยธัญญกิจ ของนายทองอิน บุณยะสมภพ (เงินเต้จิว) ได้อพยพมาจากอยุธยา ซึ่งในระยะแรกที่อยู่อยุธยา รับจ้างขนข้าวให้กับโรงสีจนพอแม่พอพพมาอยู่ที่พยุหะคีรี ได้นำเงินทุนมาก่อตั้งโรงสีไทยธัญญกิจ ขึ้นราวปี พ.ศ. 2486 เป็นโรงสีที่ใช้เครื่องจักรไอน้ำ สามารถสีข้าวได้วันละ 24 เกวียนเป็นต้น⁵⁴ จากตัวอย่างที่ยกมาประกอบการศึกษาชั้นนี้ ทำให้ทราบว่าชาวจีน

ที่มาก่อตั้งกิจการโรงสีขึ้น บางโรงได้ทุนมาจากการเก็บหอมรอบริบและความขยันของตนเอง จนกลายเป็นเจ้าของกิจการในที่สุด

2.3 การสะสมทุนจากการค้า มีชาวจีนบางรายก่อตั้งกิจการโรงสีข้าวขึ้นมา ด้วยการสะสมทุนจากการค้าตัวอย่างคือ นายนิคม สุพรรณไพบุลย์ ชาวจีนแต้จิ๋ว ได้อพยพมาจากเมืองจีน และเข้ามาอยู่ที่อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ ระยะแรกประกอบอาชีพล่องเรือขายสินค้า จำพวกของกินของใช้ เช่น น้ำมันก๊าด กะปิ หอม น้ำปลา เกลือ และเสื้อผ้าสำเร็จรูป⁵⁵ ล่องเรือไปขายตามเมืองตาก และเมืองพิจิตร ขากลับรับซื้อของป่ากลับมา ต่อมาประกอบอาชีพพ่อค้าข้าวเปลือกโดยรับซื้อข้าวเปลือกจากชาวนาแถวเมืองพิจิตร บางมูลนาค และชุมแสง จนมีฐานะร่ำรวยจึงได้ก่อสร้างโรงสีขนาดเล็กขึ้น ที่อำเภอโกรกพระ หรือคือนายหยงตี้ แซ่เล้า (จีนแต้จิ๋ว) อพยพมาจากชวเกา ประเทศจีน และมาอยู่ชุมแสง ประกอบอาชีพขายของชำบริเวณ ห้วยถั่ว และหนองบัวใต้ ต่อมาได้ตั้งโรงสีข้าวเป็นเครื่องจักรไอน้ำขึ้น ชื่อ "โรงสีวิบูลย์ชัย"⁵⁶ จากตัวอย่างดังกล่าว เป็นการสะสมทุนอีกรูปแบบหนึ่งของชาวจีนก่อนที่จะมาดำเนินการกิจการโรงสี

2.4 การสะสมทุนจากบรรพบุรุษ หมายถึง การรับช่วงกิจการที่รุ่นปู่ย่าตายายได้ดำเนินการไว้ เป็นการมอบสืบทอดต่อ ๆ มา โดยรุ่นหลาน ไม่สามารถบอกได้ว่ารุ่นบรรพบุรุษนั้น เขาดำเนินการสะสมทุนอย่างไร ที่จะมาก่อตั้ง ผู้เขียนจึงนำเสนอเป็นเพียงคนรุ่นหลังที่พอจะหาความได้เท่านั้น เช่น กรณี นายเหล็ง แซ่ลิ้ม (จีนแต้จิ๋ว) เป็นหลวงวิจักษณ์ กัยกิจ) เกิดที่ประเทศจีน แล้วอพยพมากับบิดามารดา มาอยู่ที่อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ได้รับทรัพย์สินมรดกจากบรรพบุรุษ ก่อตั้งโรงสีไฟเล่งฮะ⁵⁷ โดยรับซื้อข้าวเปลือกจากชาวนา และพ่อค้าคนกลางบริเวณใกล้เคียงมาสีเป็นข้าวสาร นำไปจำหน่ายที่พิษณุโลก และส่งตลาดข้าวที่กรุงเทพฯ²

จากการสะสมทุนของชาวจีนดังกล่าวข้างต้น เป็นการให้ภาพถึงการพัฒนาเงินทุนที่ชาวจีนแต่ละคนเก็บหรือพามา ก่อตั้งโรงสีข้าว และเจ้าของกิจการโรงสีที่ตั้งขึ้นส่วนใหญ่เป็นคนที่อพยพมาจากแหล่งอื่นและมาประกอบอาชีพต่าง ๆ จนร่ำรวยขึ้นมา แต่มีเจ้าของโรงสีบางราย ซึ่งผู้เขียนขอหยิบยกนำมาเป็นตัวอย่าง ถึงแม้ว่าจะไม่ได้มาตั้งหลักแหล่งอยู่ในบริเวณนี้โดยตรง แต่ก็เป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อบริเวณภาคเหนือตอนล่าง เพราะเป็น

ผู้ก่อตั้งโรงสีข้าวขึ้นเป็นแห่งแรกของภูมิภาคนี้ คือ จินเต็ง หรืออากร หรือ หลวงอุดรภัฏท์พานิช เกิดที่เมืองจีน เดินทางมาเมืองไทย ปี พ.ศ. 2402 มีอาชีพครั้งแรกรับจ้างเป็นจับกังพายเรือ และเป็นพ่อค้าแถบเมืองเหนือ ต่อมาปี พ.ศ. 2437 ประมุขผูกขาดภาษีฝิ่น อากรสุร่า บ่อนเบี้ยและหวย จนเมื่อกำลังได้ขยายกิจการไปทั่ว โดยทำในรูปของบริษัทกิมเซ่งหลี ปี พ.ศ. 2451 มีกิจการที่กรุงเทพฯ คือ โรงสีไฟ 5 โรง โรงเลื่อย 3 โรง และอยู่ต่อเรือ 1 โรง จนขยายกิจการโรงสีมายังบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ก่อตั้งโรงสีกิมเซ่งฮวด ขึ้นที่ปากน้ำโพ⁵⁸ ซึ่งเป็นตัวอย่างอีกแบบหนึ่ง ถึงแม้ว่าจะไม่ได้มาอยู่บริเวณนี้ อย่างถาวรเหมือนกับเจ้าของโรงสีโรงอื่น ๆ ก็ตาม แต่จินเต็งก็นับได้ว่า เป็นผู้มีการสะสมทุนมาจากการประมูลจัดเก็บภาษีอากรคนหนึ่ง โดยใช้ระบบทางราชการนำทางในการประมูลจัดเก็บซึ่งแตกต่างจากชาวจีนที่เข้ามาประกอบกิจการโรงสีข้าว เพราะเป็นชาวจีนที่มีการขยายกิจการระดับชาติได้อย่างกว้างขวาง

3. ภูมิหลังการก่อตั้งกิจการโรงสีของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง

เมื่อข้าวกลายเป็นสินค้าที่มีความจำเป็นต่อตลาดโลก ทำให้เกิดการพัฒนาทางการผลิตโดยนำเทคโนโลยีมาใช้ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตข้าว จากเดิมใช้แรงคนหมุนเครื่องจักรสีข้าวมาใช้เครื่องจักรกลผ่อนแรงแทน และเป็นการตอบสนองความต้องการของตลาดข้าวในประเทศไทยและตลาดต่างประเทศ จึงเกิดโรงสีเครื่องจักรขึ้นเรียกว่า "โรงสีกลไฟหรือกลไฟสีข้าว"⁵⁹

โรงสีข้าวในประเทศไทยจำแนกออกเป็น 4 ชนิด คือ สีด้วยแรงสัตว์ สีด้วยแรงเครื่องยนต์ สีด้วยแรงไฟฟ้า และสีด้วยแรงคน⁶⁰ โรงสีข้าวที่เป็นเครื่องจักรที่นำเข้ามาใช้ในประเทศไทยครั้งแรกเป็นของชาวตะวันตก ชื่อ โรงสีจักรเมืองอเมริกาเปิดทำการสีข้าวครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2401 โรงสีเครื่องจักรแห่งที่สองชื่อ โรงสีจักรบางกอกกษัตริย์ โรงสีเครื่องจักรแห่งที่สามชื่อ โรงสีจักร 60 มาสิควัลด์ ตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2407 เป็นของชาวเยอรมัน โรงสีเครื่องที่สี่ชื่อ สก็อตแอนด์กษัตริย์ ตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2409 และต่อมาในปี พ.ศ. 2410 ตั้งขึ้นอีกโรงหนึ่ง ซึ่งทั้งหมดที่กล่าวมาเป็นของชาวตะวันตกทั้งสิ้น⁶¹

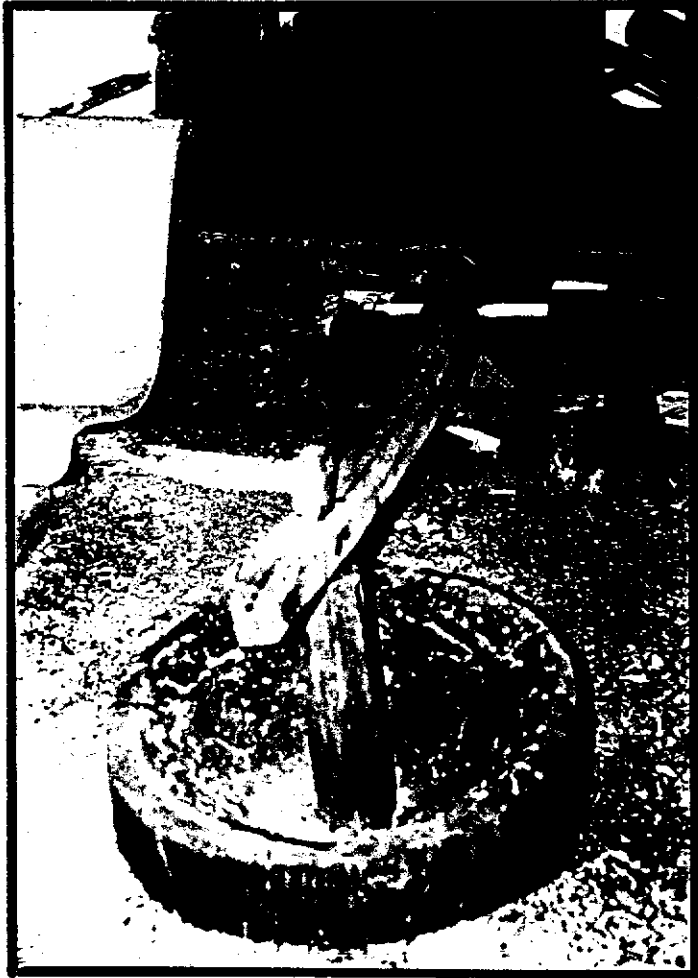
กิจการโรงสีข้าวของไทยได้เริ่มมีการขยายเพิ่มมากขึ้นโดยเฉพาะที่
กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นแหล่งรับซื้อข้าวที่สำคัญของประเทศและส่งข้าวออกต่างประเทศ ทำให้โรงสี
ภายในกรุงเทพฯ เพิ่มขึ้นดังนี้

ตาราง 16 แสดงจำนวนโรงสีภายในกรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2423 - 2473

ปี พ.ศ.	จำนวนโรงสี/โรง	หมายเหตุ
2423	12	
2441	37	
2451	49	
2453	59	
2464	62	
2468	84	
2473	71	

ที่มา : Sompop Manarungan. Economic Development of Thailand 1850 - 1950. 1989. p. 69, 88.

ดังตารางที่ 16 จะเห็นว่าในระยะแรกไทยมีจำนวนโรงสีเพิ่มมากขึ้น เพื่อผลิตข้าวสาร
ออกจำหน่ายต่างประเทศ ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากการที่ไทยเปิดการค้าเสรีกับต่างประเทศ จนทำให้
ข้าวกลายเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของประเทศ ซึ่งในระยะแรก ๆ ไทยส่งข้าวเปลือกอย่างเดียว
ต่อมามีการพัฒนาเป็นข้าวสาร เพราะการส่งข้าวสารนั้นน้ำหนักเบากว่าข้าวเปลือกเป็นการ
ประหยัดค่าขนส่ง

ภาพประกอบ 2 ครกตำข้าวในสมัยโบราณ

กิจการโรงสีได้มีการกระจายออกสู่ต่างจังหวัดครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ. 2420 ที่จังหวัดฉะเชิงเทรา และเริ่มมีการขยายมากขึ้น เช่น ปี พ.ศ. 2454 มีจำนวนโรงสีต่างจังหวัด 10 โรง⁶² ซึ่งต่อมามีจำนวนเพิ่มเรื่อย เช่น ปี พ.ศ. 2468 มีโรงสีตั้งอยู่ในท้องที่มณฑลชั้นในทั้ง 7 มณฑล จำนวน 72 โรง กับโรงสีตั้งอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ และในมณฑลปักษ์ใต้อีกด้วย โรงสีเหล่านี้ส่วนมากสีด้วยแรงเครื่องยนต์ มีสีด้วยแรงสัตว์อยู่บ้าง สองสามโรง⁶³ กิจการโรงสีในต่างจังหวัดยังมีปริมาณมากขึ้น ดังปรากฏหลักฐานที่กล่าวถึงจำนวนโรงสีภายในประเทศทั้งหมด ปี พ.ศ. 2487 มีจำนวน 933 โรง เป็นภาคตะวันออก จำนวน 286 โรง ภาคกลาง 295 โรง ภาคอีสาน 64 โรง ภาคเหนือ 72 โรงภาคใต้ 70 โรง⁶⁴ จากการที่กิจการโรงสีเพิ่มมากขึ้นในต่างจังหวัดดังกล่าว เป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงการพัฒนาเทคโนโลยีของการผลิตข้าวในต่างจังหวัด และทำให้ข้าวเปลือกจากต่างจังหวัดเข้าสู่กรุงเทพฯ ลดลงเพราะข้าวเปลือกจะถูกแปรรูปเป็นข้าวสารเสียส่วนใหญ่ เพื่อสะดวกต่อการขนส่งจึงทำให้โรงสีภายในกรุงเทพฯ มีจำนวนลดลง ทั้งนี้เพราะกิจการโรงสีไม่มีข้าวเปลือกมาบ้อน จึงเกิดการแก่งแย่งในการซื้อข้าวเปลือกกันเวลาเกิดวิกฤตการณ์ทางการผลิตซึ่งจะกล่าวในหัวข้อต่อไป

กิจการโรงสีข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง เริ่มปรากฏครั้งแรกปี พ.ศ. 2454 ชื่อโรงสีกิมแข่งฮวด เจ้าของโรงสีอยู่กรุงเทพฯ ได้เข้ามาดำเนินการก่อสร้างตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2449 โดยใช้เงินทุนในการก่อสร้าง 260,000 บาท เป็นโรงสีไฟที่ใช้เครื่องจักรกลของอังกฤษชนิด 2 สูบ ซึ่งส่งมาจากประเทศอังกฤษ สามารถสีข้าวได้วันหนึ่ง 12 ชั่วโมง ได้จำนวน 28 เกวียน⁶⁵ โรงสีกิมแข่งฮวด สีข้าวสารแล้วนำส่งลงไปขายร่วมกับห้างกิมแข่งหลีที่กรุงเทพฯ หรือบางส่วนขายที่ปากน้ำโพ ต่อมาในปี พ.ศ. 2458 บริษัทกิมแข่งหลีได้เปิดสาขาโรงสีขึ้นอีก 2 โรงในบริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาของเมืองปากน้ำโพ ซึ่งการเข้ามาดำเนินการกิจการโรงสีขึ้นในบริเวณภาคเหนือตอนล่างระยะแรกจะเป็นชาวจีนจากกรุงเทพฯ ซึ่งต่อมาชาวจีนของบริเวณภาคเหนือตอนล่างได้มีบทบาทในการเข้ามาดำเนินการโรงสีมากยิ่งขึ้น เช่น ปี พ.ศ. 2459 นายเล่า แข่งฮวด ตั้งโรงสีเขี้ยวเซงเฮงที่บางมูลนาค จังหวัดพิจิตร⁶⁶ กิจการโรงสีของชาวจีนเริ่มกระจายออกไปทั่วทุกจังหวัดของบริเวณภาคเหนือตอนล่างดังปรากฏในตาราง

ตาราง 17 แสดงจำนวนโรงสีในบริเวณภาคเหนือตอนล่างระหว่าง พ.ศ. 2453 - 2487

จังหวัด	ระหว่าง พ.ศ. 2453-2462/โรง ¹	ระหว่าง พ.ศ. 2463-2472/โรง ¹	พ.ศ. 2481 ¹	พ.ศ. 2486 ²	พ.ศ. 2487 ³
นครสวรรค์	3	17	-	-	35
พิจิตร	16	16	-	-	26
พิษณุโลก	1	6	-	-	8
อุตรดิตถ์	-	6	-	9	7
สุโขทัย	1	3	-	-	13
ตาก	-	3	-	-	4
กำแพงเพชร	-	3	-	-	8
เพชรบูรณ์	-	-	8	-	10
รวม	21	54	8	9	111

ที่มา : 1.กรมศิลปากร. เอกสารส่วนบุคคล สป. 2.41/2. บัญชีโรงสีข้าวใน
พระราชอาณาจักรสยาม.

2.กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขานุการคณะรัฐมนตรี 2 สร.0201.57.1/7.
สำรวจโรงสีข้าวคนต่างด้าวทางภาคเหนือ 6 จังหวัด เพื่อรับช่วงจัดการ. พ.ศ. 2486.

3.กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขานุการคณะรัฐมนตรี 2 สร. 0201.57.1/3.
รวมโรงสีไฟฟ้าได้เป็นบริษัทและการรวมโรงสีข้าวมาเป็นของไทย. ลงวันที่ 2 กันยายน
2485 - 12 พฤศจิกายน 2487.

จากตารางจะเห็นได้ว่ากิจการโรงสีข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่างมีจำนวนเพิ่มขึ้น
เช่น ช่วงปี พ.ศ. 2453 - 2462 มีจำนวน 21 โรง ได้เพิ่มขึ้นเป็น 54 โรง ในปีพ.ศ. 2463-
2472 ส่วนปี พ.ศ. 2481 และ พ.ศ. 2486 ไม่ปรากฏจำนวนโรงสีของจังหวัดอื่น นอกจาก
จังหวัดเพชรบูรณ์และจังหวัดอุตรดิตถ์เท่านั้น ซึ่งผู้เขียนคิดว่าโรงสีข้าวของบริเวณภาคเหนือ

ตอนล่างน่าจะมีปริมาณเพิ่มขึ้นในช่วง 2 ปีนี้ แต่ไม่ปรากฏหลักฐาน ทั้งนี้เพราะปี พ.ศ. 2487 เป็นปีที่ให้ภาพรวมทั้งหมดว่าโรงสีภายในบริเวณภาคเหนือตอนล่างมีจำนวน 111 โรง โดยกระจายออกไปตามจังหวัดต่าง ๆ โดยเฉพาะจังหวัดนครสวรรค์มีโรงสีมากที่สุด รองลงมาคือ พิจิตร สุโขทัย เพชรบูรณ์ พิษณุโลก กำแพงเพชร อุตรดิตถ์ และตาก รายละเอียดจากตาราง

กิจการโรงสีข้าวภายในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง จากการศึกษาพบว่า ผู้ประกอบการส่วนใหญ่คือ ชาวจีน โดยเฉพาะจีนตระกูลภาษาแต้จิ๋วเป็นจำนวนมาก รองลงมาคือ จีนตระกูลภาษาไทหล่า ส่วนตระกูลอื่นไม่ปรากฏหลักฐานว่าเข้ามาประกอบกิจการโรงสี การที่จีนแต้จิ๋วเข้ามาเป็นเจ้าของกิจการโรงสีมากกว่าจีนไทหล่า ทั้งที่ถึงแม้ว่าพวกจีนไทหล่าเข้ามาอยู่ในบริเวณภาคเหนือตอนล่างก่อนพวกจีนแต้จิ๋ว ดังปรากฏหลักฐาน คือ ชาวบ้านจังหวัดนครสวรรค์เล่าว่า ในบรรดาจีนทั้งหมดที่อพยพเข้ามาอยู่นครสวรรค์นั้น คนจีนไทหล่าได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานแถว ๆ อาเภอเก้าเลี้ยวและแถบบ้านมะเกลือ⁶⁷ เป็นอันดับแรก การที่ชาวจีนแต้จิ๋วเข้ามาช่วงชิงในการประกอบธุรกิจทางอุตสาหกรรมมากกว่า ทั้งนี้เพราะชาวจีนไทหล่านิยมประกอบอาชีพทำการก่อสร้าง เช่น สร้างบ้าน ต่อเรือ และรับจ้างส่งข้าวทางเรือ ดังคำกล่าวของ นายหว่า แซ่ฝู ชาวจีนไทหล่าอพยพมาจากเกาะไหหล่า เมื่อปี พ.ศ. 2425 อายุได้ 18 ปี เข้ามารับจ้างเป็นช่างไม้ในการสร้างบ้านแถวพยุหะคีรี และทำน้ำอ้อย โดยมีกลุ่มพวกจีนไทหล่าที่เข้ามาอยู่ก่อนแนะนำให้คนไทยมาว่าจ้าง หรือรับงานมาแล้วก็มอบให้ทำ โดยเสียค่านายหน้าให้ 5 - 10 บาท⁶⁸แก่คนที่แนะนำลูกค้ามาให้ หรือจากค้ำบอกเล่าของ นายช็อกเก็น แซ่เฮา (จีนแต้จิ๋ว) อพยพมาจากชิวเถาพร้อมบิดามารดา โดยเข้ามาประกอบอาชีพขายยา อยู่ที่ชุมแสง แล้วถึงการค้าข้าวของชุมแสงในสมัยก่อนว่าสองฝั่ง ริมแม่น้ำน่าน มีพวกจีนไทหล่าที่ประกอบอาชีพรับจ้างบรรทุกข้าว โดยมีเรือจอดเต็มไปหมด ซึ่งเป็นเรือโยงขนาดใหญ่ บรรทุกข้าวได้ล้าละ 50 - 60 เกวียน เป็นต้น⁶⁹ จากหลักฐานที่หยิบยกนำมาเสนอในครั้งนี้เป็นเครื่องพิสูจน์ได้ว่าทำไมชาวจีนแต้จิ๋ว ถึงเข้ามามีบทบาททางอุตสาหกรรมโรงสีมากกว่าชาวจีนไทหล่า และนอกจากนี้ชาวจีนแต้จิ๋ว นั้นมีพื้นเพเดิม ชอบทำการค้าอยู่แล้วจึงเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ชาวจีนแต้จิ๋วเข้ามาควบคุม ธุรกิจอุตสาหกรรมโรงสีของบริเวณภาคเหนือตอนล่างเป็นจำนวนมาก

สรุปกิจการโรงสีของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง เท่าที่ศึกษาพบว่า ชาวจีนเป็นผู้ประกอบการส่วนใหญ่ โดยมีกรรมกรเป็นทั้งคนไทยและคนจีนในการเป็นจับกัง

หรือกุลี ขนข้าวไร่ยุ่งฉาง ฉะนั้นจึงขอเสนอรายชื่อโรงสีร่วมสมัยที่เป็นของคนจีน ดังรายละเอียด
คือ

1. โรงสีต๋ยงฮวด ตั้งอยู่ที่อำเภอท่าตะโก จังหวัดนครสวรรค์⁷⁰
2. โรงสีไฟเล่งฮะ ตั้งอยู่ที่อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เป็นของหลวง
วิจารณ์ กัยกิจ (เหล็ง แซ่ลิ่ม)⁷¹
3. โรงสีง่วนเชียงกั ตั้งอยู่ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์
4. โรงสีเฮียมเซ่งหลี่ ตั้งอยู่ตำบลบ้านเกาะ ริมแม่น้ำน่าน มีหุ้นส่วน
เป็นคนไทย 1 คน คนจีน 6 คน
5. โรงสีกวางเซ่งจ้วน ตั้งอยู่ที่อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์
6. โรงสีหะไทย ตั้งอยู่ที่ตำบลวังกระพี่ จังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นของนาย
ทองหยวน อึ้งสกุล
7. โรงสีบริษัทอุตรดิตถ์จังหวัดพานิช ตั้งอยู่ที่ตำบลท่าเสา จังหวัด
อุตรดิตถ์⁷²
8. โรงสีพิจิตรพัทธ์ ตั้งอยู่ที่อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร มีนายวิญญู
ปัญจมาภิรมย์ ชาวไทหล้าเป็นเจ้าของ⁷³
9. โรงสีธัญญารักษ์ ตั้งอยู่ที่อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ มี
นายห้วง โลหะวาณิชย์ เป็นเจ้าของ⁷⁴
10. โรงสีมิตรประสาธน์ ตั้งอยู่ที่อำเภอท่าเสา จังหวัดอุตรดิตถ์ มี
นายกำธร วิชิตพันธ์ เป็นเจ้าของ⁷⁵
11. โรงสีไทยธัญญกิจ ตั้งอยู่ที่อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์
มีนายทองอิน บุรณะสมภพ เป็นเจ้าของ⁷⁶
12. โรงสีไฟง่วนญู่ไก่อ ตั้งอยู่ที่อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย
มีนายปัญญา ปิยจรรยา เป็นเจ้าของ⁷⁷
13. โรงสีธัญญาผล ตั้งอยู่ที่อำเภอบางมูลนาก จังหวัดพิจิตร
มีนายประภาส วงษ์ตระหง่าน เป็นเจ้าของ⁷⁸
14. โรงสีวิบูลย์ชัย ตั้งอยู่ที่อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์
มีนายหงส์ แซ่เล่า เป็นเจ้าของ⁷⁹

15. โรงสีพิศนากิจ ตั้งอยู่ที่ตำบลท่าน้ำอ้อย อำเภอพยุหะคีรี
จังหวัดนครสวรรค์ มีนางบุญถม เป็นเจ้าของ⁸⁰

16. โรงสีพันธุอุลิต ตั้งอยู่ที่อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์
มีนายเหล็ง แซ่ตั้ง เป็นเจ้าของ⁸¹

จากรายชื่อโรงสีในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ดังกล่าว เป็นการให้ภาพ
แสดงถึงว่าโรงสีของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ส่วนใหญ่เป็นของชาวจีน ถึงแม้ว่าไม่สามารถ
นำโรงสีทั้งหมดมาเสนอได้ แต่ผู้เขียนได้พยายามศึกษาค้นคว้าจนได้ข้อสรุปประ
เด็นหนึ่งว่า
ชาวจีนเหล่านี้เป็นผู้มีบทบาทที่สำคัญต่อการพัฒนาทางการค้าข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง
และเป็นผู้วางรากฐานทางอุตสาหกรรมโรงสีสืบต่อมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้

4. ความสัมพันธ์ระหว่างโรงสีกับชาวนา

โรงสีกับชาวนามีความสัมพันธ์กันคือ การรับจ้างสีข้าวและการซื้อข้าว ซึ่ง
เป็นความสัมพันธ์ที่มาตั้งแต่การก่อตั้งโรงสีเพราะเป็นการพึ่งพากันและกัน ผู้เขียนขอแยกประเด็น
ในการศึกษาออกดังนี้คือ

4.1 การรับซื้อข้าวเปลือก โรงสีทุกโรงจำเป็นต้องมีซื้อข้าวเปลือก
เพื่อป้อนโรงสีในการแปรรูปออกมาเป็นข้าวสาร ฉะนั้นโรงสีต้องมีความสัมพันธ์กับผู้ผลิต
(ชาวนา) ทั้งทางตรงและทางอ้อม ที่จะนำวัตถุดิบดังกล่าวมาแปรรูป การรับซื้อข้าวเปลือก
จากชาวนาของโรงสี กระทำได้หลายแบบคือ

ก. ออกไปรับซื้อจากชาวนาโดยตรง คือ โรงสีออกไปหาซื้อข้าว
เปลือกจากชาวนาในบริเวณใกล้เคียง โดยการนำเรือหรือเกวียนไปใช้ในการบรรทุกกลับมา
เช่น กรณีของโรงสีพิศนากิจ ได้นำเรือล่องไปรับซื้อข้าวเปลือกจากชาวนาตามลุ่มแม่น้ำยม
บริเวณบางมูลนาค และตะพานหิน⁸² ซึ่งเป็นการให้ภาพที่ยังไม่ชัดเจนจากการสอบถามเจ้าของ
โรงสีร่วมสมัย พบว่า โรงสีส่วนใหญ่รับซื้อข้าวเปลือกจากชาวนา โรงสีไม่ได้ออกไป
ซื้อเอง จึงเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ผู้เขียนต้องนำหลักฐานที่ได้จากชาวนามาเสนอเพิ่มเติม
เพื่อให้ภาพความสัมพันธ์ของโรงสีที่ออกไปรับซื้อข้าวจากชาวนาชัดเจนยิ่งขึ้น ดังคำบอกเล่าของ
ชาวนาอำเภอพยุหะคีรี ที่เล่าถึงโรงสีธัญกิจ ท่าน้ำอ้อย นำเกวียนเข้ามารับซื้อข้าวเปลือก

ที่ลานเลยหลังจากนวดเสร็จเรียบร้อย ขายให้โรงสีเกวียนละ 30 - 40 บาท⁸³ หรืออีก
ตัวอย่างคือ นางบุญมา ชวนาอาเภอสุวรรณโคโลก เล่าถึงโรงสีของแม่หลง นำเกวียนมาซื้อ
ข้าวที่บ้านราคาเกวียนละ 25 - 30 บาท⁸⁴

ข. ชาวนาขนไปขายให้โรงสี ชาวนาเป็นผู้นำข้าวใส่เกวียนไปขาย
ให้โรงสีถึงที่ โดยโรงสีจะเป็นผู้กำหนดราคา และมีการต่อรองกันจนพอใจทั้งสองฝ่าย ซึ่งมี
หลักฐานที่ได้จากการศึกษาคือ ชาวนาอาเภอพยุหะคีรี เมื่อนำข้าวมาขนาดและฝั่งแฉกหนึ่ง
เรียบร้อย ก็นำข้าวใส่เกวียนบ้างล้อบ้างบรรทุกไปขายให้แก่โรงสีไทยธัญกิจ ราคาเกวียนละ
15 - 16 บาท โดยใช้สัดในการตวง⁸⁵ หรือชาวนาบางบริเวณขนข้าวไปขายให้โรงสีโดยการ
บรรทุกเรือไป เช่น คุณยายดึก แป้นแก้ว เล่าว่า สมัยก่อนเมื่อได้ข้าวเสร็จก็ขนใส่ล้อไปลงเรือ
เพื่อบรรทุกไปขายให้กับโรงสีที่อุทยานี่ และโรงสีที่พยุหะคีรี โดยเตรียมเสเบียงอาหารไปทาน
ในเรือด้วย และรวมกันไปหลายคนไม่ใช่ไปเพียงคนเดียว คือนัดเพื่อนชาวนาด้วยกันรวบรวม
ข้าวเปลือกไปเป็นจำนวนมาก โดยการจ้างเหมาเรือบรรทุกไป อัตราค่าเรือไปพยุหะคีรี
ล้าละ 4 - 5 บาท บรรทุกข้าวได้ 15 - 20 เกวียน เมื่อขายข้าวได้ก็มาช่วยกันเฉลี่ยค่าเรือ
ข้าวที่บรรทุกไปขายให้กับโรงสีจะขายได้ราคาเกวียนละ 19 บาท⁸⁶

ค. ผ่านพ่อค้าคนกลาง คือโรงสีมีตัวแทนออกไปรับซื้อ
ข้าวเปลือกจากชาวนา และบางโรงสีได้ติดต่อซื้อจากพ่อค้าคนกลางที่อยู่ในท้องถิ่นนั้นโดย
ทำการซื้อขายกันจนเป็นที่รู้จักคุ้นเคย กรณีที่โรงสีมีตัวแทนออกไปรับซื้อข้าว คือ ที่อาเภอ
ท่าหลวง จังหวัดพิจิตร มีชาวเรือข้าวเป็นตัวแทนจากโรงสี หรือบริเวณอาเภอพรหมพิราม
จังหวัดพิษณุโลก มีตัวแทนจากโรงสีออกไปซื้อข้าวจากชาวนา⁸⁷ มีชาวนาบางรายชอบขายข้าว
ผ่านพ่อค้าคนกลางมากกว่าที่จะไปขายให้กับโรงสีโดยให้เหตุผลว่า เจ้าของโรงสีพูดไทยไม่ชัด
การติดต่อซื้อขายฟังไม่ค่อยรู้เรื่อง ดังกรณีของคุณยายยิ้ม แป้นแก้ว ชาวนาอาเภอพยุหะคีรี
เล่าว่า ขายข้าวผ่านให้ตาอ่วม เจริญไทย พ่อค้าข้าวในหมู่บ้านซึ่งนำไปขายต่อให้กับโรงสีไทย
ธัญกิจ อีกที่หนึ่ง เพราะฟังและคุยกันรู้เรื่อง⁸⁸

จากความสัมพันธ์ดังกล่าว เป็นการชี้ให้เห็นว่าโรงสีมีความสัมพันธ์อย่าง
ใกล้ชิดกับชาวนา โดยเป็นผู้รับซื้อผลผลิตของชาวนาโดยมีวิธีดำเนินการ ดัง
รายละเอียด

4.2 การรับจ้างสีข้าว โรงสีรับจ้างชวานาสีข้าวเปลือกโดยคิดอัตราค่าสี บ้าง บางโรงสีไม่คิดค่าสีเป็นเงินแต่ให้ข้าวแทน การที่ชวานานำข้าวไปสีนั้น ส่วนใหญ่จะบรรทุกใส่เกวียน ถ้าโรงสีอยู่ใกล้ ไร่ เรือถ้าโรงสีอยู่ไกล ซึ่งนับว่าเป็นการพัฒนาในการแปรรูปข้าวเปลือก มาเป็นข้าวสารจากเดิมตำหรือข้อมด้วยมือ และมาเป็นการใช้เครื่องจักรกลแทน ดังปรากฏหลักฐานการนำข้าวของชวานาไปสี คือ คุณตาถนอม ศรีด้วง ชวานาอำเภอพยุหะคีรี บอกว่าขนข้าวไปสีที่โรงสีทำน้ำอ้อย (โรงสีพัฒนากิจ) โดยว่าใส่เกวียนบรรทุกไปเที่ยวละ 50 ถัง โดยเสียค่าสีเกวียนละ 2 - 5 บาท ส่วนนำข้าวเปลือกหรือปลายข้าวหักนั้นทางโรงสีเก็บหมด⁸⁹ หรืออีกรายคือ ชวานาที่อำเภอโกรกพระ นำข้าวไปสีที่โรงสีตาเล็ง ที่ใช้พื้นที่คิดค่าสีเกวียนละ 3 - 4 บาท⁹⁰ บางรายชวานาไม่ได้เสียค่าสีเป็นเงิน แต่ให้ข้าวแทน คือ ชวานาอำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ขนข้าวใส่เรือไปสีที่โรงสียายบุโดยให้ข้าวแก่โรงสีเป็นการตอบแทนคือ ข้าว 20 ถัง จะได้ข้าวสารกลับมาเพียง 8 ถัง นอกนั้นเจ้าของโรงสีเก็บไปหมด⁹¹

จากตัวอย่างที่นำเสนอสามารถ วิเคราะห์ออกมาได้ว่า ชวานานั้นถูกโรงสีเอารัดเอาเปรียบตลอดไม่ว่าจะเสียค่าสีในรูปของเงินหรือเป็นข้าวแทนก็ตาม ผู้ที่ได้ผลประโยชน์จะเป็นโรงสีซึ่งเป็นวงจรของชวานาที่ต้องเสียเปรียบตลอดมาไม่ยุคสมัยใดก็ตาม

นอกจากโรงสีจะมีความสัมพันธ์ดังกล่าวข้างต้นแล้ว โรงสียังได้เข้าไปผูกพันกับชวานาในรูปนายทุนเงินกู้ คือ การให้เงินชวานายืมมาทำทุนก่อน แล้วได้ข้าวเมื่อไหร่ ก็ให้นำข้าวมาใช้แทน เช่น กรณีนายธรรม ศิริรี เล่าว่าสมัยก่อนจะทำนาแต่ละปีต้องไปยืมเงินจากโรงสีพัฒนากิจ (ทำน้ำอ้อย) มาทำทุนโดยยืมปีละ 80 บาท เมื่อได้ข้าวก็เอามาคืนตามราคาซื้อขายจนครบตามจำนวนเงินและเสียดอกเบี้ยเป็นข้าวให้อีก 1 เล่ม⁹² ฉะนั้นจึงอาจสรุปได้ว่าโรงสีกับชวานาเข้าไปมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น ในการเป็นผู้รับซื้อผลผลิต (ข้าวเปลือก) ผู้แปรผลผลิตตลอดจนเป็นเงินทุนให้แก่ชวานาในการทำนาอีกด้วย

มีประเด็นหนึ่งที่ผู้เขียนขอหยิบยกมาเขียนประกอบไว้ที่นี่ เพราะเป็นข้อมูลความเชื่อของชวานาบางราย ที่ไม่ชอบนำข้าวไปสีที่โรงสี เพราะกลัวเป็นโรคเหน็บชา และเวลาตั้งครกเมื่อรับประทานครกจากโรงสีที่สีเป็นข้าวสารแล้วจะคลอคลุ้งออกมาเป็นน่องๆ เพราะข้าวนั้นขาวจนไม่มีประโยชน์⁹³ ซึ่งเป็นแนวคิดที่แปลกออกไปจึงเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ชวานาบางกลุ่มไม่ยินยอมนำข้าวไปสีและคงไว้ซึ่งขนานการที่สืบทอดมาตั้งแต่อดีต คือ การตำข้าวหรือข้อมด้วยมือแทน

5. ความสัมพันธ์ระหว่างโรงสีกับพ่อค้าคนกลาง โรงสีมีความสัมพันธ์กับพ่อค้าคนกลางหรือพ่อค้าข้าวเปลือก คือ รับซื้อข้าวเปลือกจากพ่อค้าคนกลาง ที่ซื้อมาจากชาวนาอีก โดยพ่อค้าข้าวเปลือกจะบรรทุกใส่เกวียนหรือเรือมาขายที่โรงสี (ซึ่งรายละเอียดกล่าวไว้ที่หัวข้อความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้าข้าวเปลือกกับโรงสี) ในที่นี้จะขอเขียนบางประเด็นเสริมเพื่อให้ภาพของความสัมพันธ์ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยเฉพาะนอกเหนือจากที่โรงสีรับซื้อข้าวเปลือกจากพ่อค้าคนกลางและยังมีโรงสีของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง บางแห่งที่สีข้าวเปลือกเป็นข้าวสาร และนำข้าวสารไปจำหน่ายให้กับพ่อค้าข้าวที่กรุงเทพฯ โดยมีวิธีการซื้อขายคือ เจ้าของโรงสีจะต้องเดินทางไปกรุงเทพฯ โดยติดต่อหาพ่อค้าข้าวที่จะรับซื้อข้าวสาร ซึ่งมีตัวแทนในการติดต่อที่เรียกว่า "หยัง" เป็นคนจีนและเป็นผู้ไปติดต่อหาลูกค้าให้ ตลอดจนคอยเก็บเงินให้แก่โรงสีที่นำข้าวสารขึ้นไปส่งให้กับพ่อค้าข้าวที่กรุงเทพฯ การซื้อขายข้าวสารระหว่างโรงสีกับพ่อค้าข้าวที่กรุงเทพฯ มีลักษณะเป็นการขายเชื่อ โดยมีหยังเป็นผู้ดูแลให้ คังกรณีตัวอย่างของโรงสีวิบูลย์ชัย อ่าเภอชุมแสง สีข้าวเปลือกเป็นข้าวสารแล้วบรรทุกใส่เรือไปขายให้กับพ่อค้าข้าวที่กรุงเทพฯ ชื่อจีน เหลียงยี่ ขายข้าวสารอยู่แถบตลาดเขาวราช⁹⁴

ส่วนใหญ่โรงสีบริเวณภาคเหนือตอนล่างเมื่อสีข้าวเปลือก เป็นข้าวสารจะบรรทุกไปจำหน่ายให้กับพ่อค้าข้าวรายย่อย ที่บริเวณวัดราชา แถวเทเวศน์ เพราะเป็นแหล่งชุมนุมของเรือที่มาซื้อข้าวสารไปขายปลีกรีกทอดหนึ่งซึ่งเป็นคากกล่าวของ นายทองอิน บุรณะสมภพ เจ้าของโรงสีไทยธัญกิจ⁹⁵

จากหลักฐานที่นำเสนอดังกล่าว เป็นการให้ภาพถึงความสัมพันธ์ระหว่างโรงสีกับพ่อค้าคนกลาง ได้ดี โดยเฉพาะการมีความสัมพันธ์กับพ่อค้าข้าวในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง และที่กรุงเทพฯ ถือว่าโรงสีในบริเวณนี้มีการพัฒนาทางการแปรรูป จึงมีสินค้าส่วนเกินนำออกไปจำหน่ายนอกภูมิภาคได้

6. ความสัมพันธ์ระหว่างโรงสีกับบริษัทส่งออก

ความสัมพันธ์ระหว่างโรงสีกับบริษัทส่งออกนั้นจะอยู่ในรูปของสัญญา คือ โรงสีทำสัญญากับบริษัทส่งออกว่าจะต้องส่งข้าวให้กับบริษัทส่งออกจำนวนเท่าใด ฉะนั้นโรงสีจำเป็นต้องส่งข้าวสารตามกำหนด ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างโรงสีกับบริษัทส่งออกของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง มีการขนส่งข้าวสารไปให้บริษัทส่งออกที่กรุงเทพฯ เท่านั้น ไม่มีข้อมูลกล่าวถึงการทำสัญญาหรือการกำหนดระยะเวลาในการส่ง ดังตัวอย่าง คือ โรงสีหิจรพัทธ์

ได้สี่ข้าวสารบรรทุกเรือส่งไปขายให้กับบริษัทอังก่งเหล้า และขุนเชียงหลี ซึ่งเป็นบริษัทส่งข้าวสารไปจำหน่ายยังประเทศสิงคโปร์และฮ่องกง⁹⁶ หรือโรงสีสหไทยของนายทองหย่วน อังก่งกุล ที่ส่งข้าวสารไปจำหน่ายให้บริษัทข้าวไทยจำกัด ในการส่งออกนอกประเทศ⁹⁷

เจ้าของกิจการโรงสีบางรายไม่นิยมนำข้าวไปส่งให้กับบริษัทส่งออกเพราะบางปีถ้าผลผลิตได้น้อยต้องซื้อข้าวเปลือกในราคาแพงเพื่อส่งไปให้ตามกำหนด ดังคำบอกเล่าของ นายประภาส วงษ์ตระหง่าน เล่าถึงสมัยรุ่นเตี้ย (พ่อ) ว่าเคยค้าข้าวสารกับบริษัทหวังหลี ที่นำข้าวส่งไปขายยังประเทศอินโดนีเซีย เมื่อปีช่วง พ.ศ. 2479 นั้นผมเลี้ยงข้าวได้น้อยเตี้ยต้องซื้อข้าวเปลือกจากชาวนาราคาเกวียนละ 80 - 120 บาท เพื่อนำมาสีส่งไปให้บริษัทหวังหลี เป็นปีที่ซื้อข้าวแพงที่สุดในยุคของเตี้ย⁹⁸

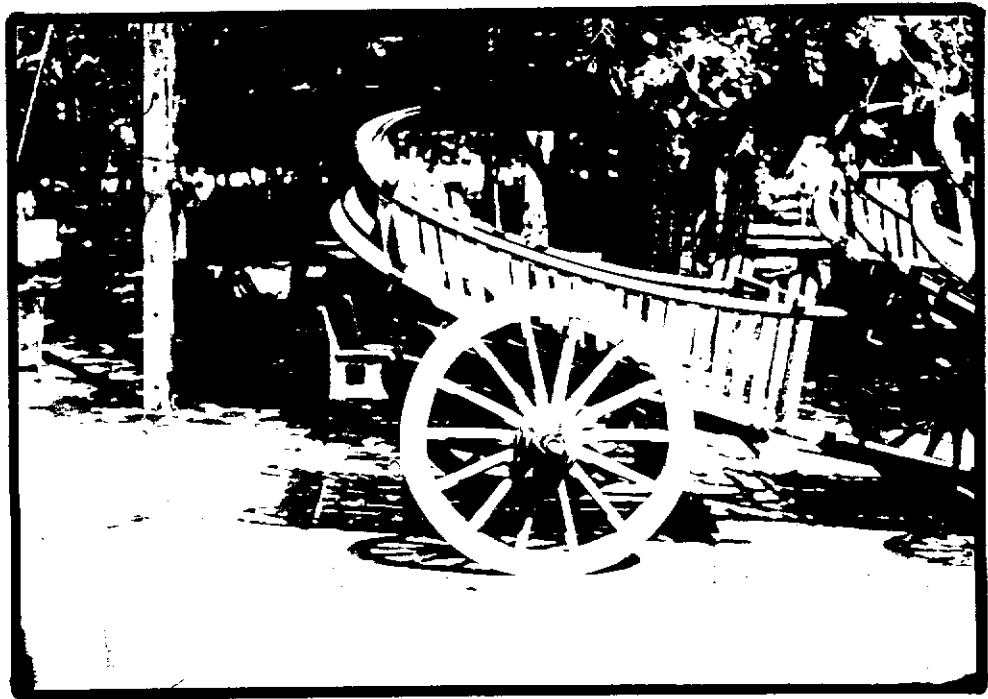
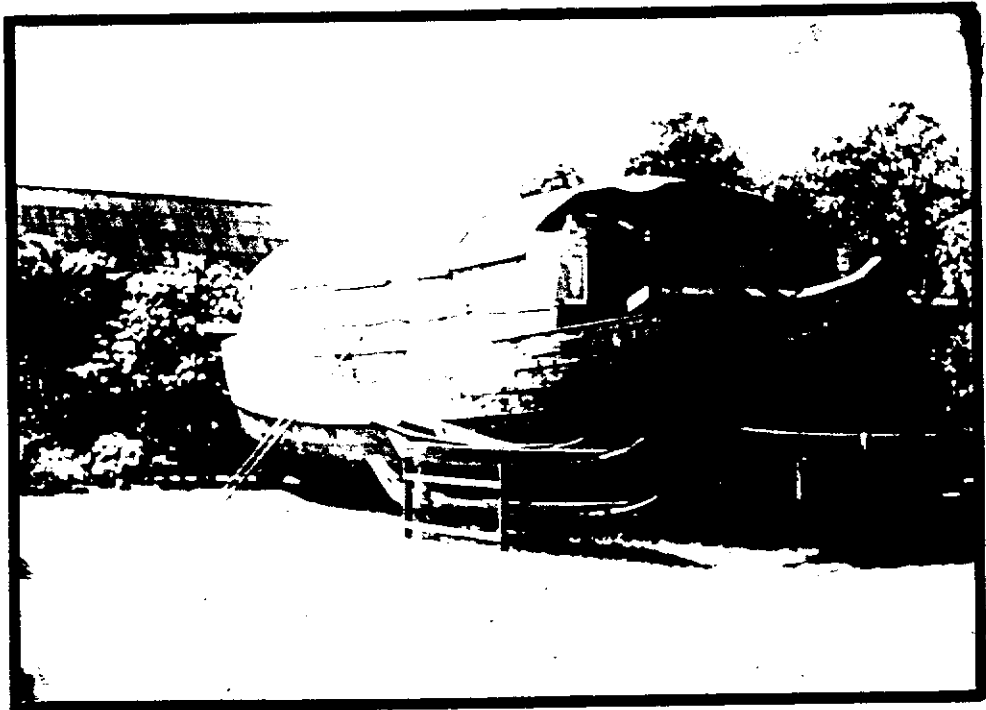
จากหลักฐานข้างต้นเป็นการชี้ให้เห็นว่าโรงสีมีความสัมพันธ์กับบริษัทส่งออก ถึงแม้ว่าจะเป็น การติดต่อกับโรงสีไม่มากก็ตามแต่นับได้ว่าเป็นจุดสำคัญอย่างหนึ่ง ที่ทำให้ข้าวสารกลายเป็นสินค้าส่งออกอีกชนิดหนึ่งของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง

การที่ชาวจีนบริเวณภาคเหนือตอนล่างมีบทบาทต่อการผลิตและการค้าข้าวในบริเวณนี้ นอกจากเป็นการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจทางการค้าและเกษตรกรรม ขึ้นแล้ว ยังเป็นการเพิ่มอาชีพให้กับชาวนาอีกด้วย กล่าวคือคนไทยได้เข้ามารับจ้างขนข้าวให้พ่อค้าข้าวชาวจีนเป็นจำนวนมาก ดังปรากฏหลักฐานคือชาวนาอำเภอพยุหะคีรี เล่าถึงการค้าข้าวสมัยก่อนว่ามีเรือมารับซื้อข้าวจอดเต็มสองฝั่งริมแม่น้ำเจ้าพระยา (บริเวณโรงสีเหนือปัจจุบัน) บรรดาพ่อค้าที่มารับซื้อข้าวส่วนใหญ่พูดไทยไม่ชัด จะว่าจ้างผู้หญิงไทยหาบข้าวจากเกวียนลงเรือ โดยให้ค่าจ้างหาบละหนึ่งสลึง ถึงห้าสิบสตางค์⁹⁹ หรือที่อำเภอโกรกพระ มีชาวนารับจ้างหาบข้าวให้กับพ่อค้าข้าวเปลือกเหมือนกัน โดยได้ค่าจ้างหาบเป็นถึง ถึงละ 1 สตางค์¹⁰⁰ ซึ่งนับว่าเป็นการสร้างรายได้ให้กับชาวนาเมื่อยามว่างหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว ชาวนาบางคนได้เงินจากการรับจ้างดังกล่าวมาทำเป็นทุนในการทำนาในปีหน้าได้อีก ซึ่งนับว่าชาวจีนได้เข้าไปมีประโยชน์ต่อชาวนาอีกรูปแบบหนึ่ง

4. บทบาทของชาวจีนในการขนส่งข้าวโดยทางรถไฟ

การที่บริเวณภาคเหนือตอนล่างมีเส้นทางรถไฟสายเหนือผ่าน ทำให้เกิดการขยายตัวทางการคมนาคมขนส่งเพิ่มขึ้น ซึ่งจากเดิมนิยมใช้การขนส่งทางน้ำในการบรรทุกสินค้าจาก

บริเวณภาคเหนือล่างไปยังจังหวัดใกล้เคียง และใช้การขนส่งทางบก (เกวียน ล้อ) ภายในบริเวณหัวเมืองของภาคเหนือตอนล่าง โดยเฉพาะการขนส่งข้าว นิยมใช้การขนส่งทางเรือ ทางเกวียนกันมาก เมื่อมีทางรถไฟสายเหนือผ่านการขนข้าวไปสู่ตลาดกรุงเทพฯเพิ่มขึ้น แต่บรรดาพ่อค้าข้าวหรือเจ้าของโรงสีที่เป็นชาวจีนไม่นิยมใช้การขนส่งทางรถไฟแต่ จะใช้การขนส่งข้าวโดยทางรถไฟในช่วงฤดูแล้งเพราะน้ำในแม่น้ำต้นเขินเดินเรือไม่สะดวก ดังคำบอกเล่าของชาวนาอำเภอสุวรรณภูมิเล่าว่า พอถึงฤดูแล้งพวกพ่อค้าที่มาทางเรือเข้ามารับซื้อข้าวจะขนส่งข้าวกลับทางเรือไม่ได้ต้องใช้การขนส่งโดยได้ทางรถไฟ โดยการมาสร้างยุ้งฉางอยู่ริมรถไฟ ชาวนาจะขนข้าวใส่เกวียนไปขายให้โดยได้ค่าขนส่งจากพ่อค้าข้าวอีกเกวียนละ 3 - 5 บาท เพราะสถานีรถไฟในสมัยก่อนอยู่ไกลจากริมแม่น้ำมาก¹⁰¹ หรือพ่อค้าข้าว อำเภอพยุหะคีรี บอกว่ามีการขนส่งข้าว โดยทางรถไฟแต่น้อย การขนไปส่งล้าหากพ่อค้าข้าวเลือกจะนำคู้ที่ใช้บรรทุกข้าวมาทิ้งไว้เป็นจุด ๆ และจ้างคนไทยขนส่งอีกทีหนึ่ง¹⁰² จากการศึกษาพบว่า ชาวจีนเข้าไปมีบทบาทในการขนส่งข้าวโดยทางรถไฟไม่มาก เมื่อเปรียบเทียบการขนส่งทางน้ำแล้ว ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการคือ

ภาพประกอบ 3 รูปเรือเอี้ยมจุ่น เรือพาย และเกวียนสมัยโบราณ

4.1 ปัญหาและอุปสรรคการขนส่งข้าวโดยทางรถไฟ

1. สถานีรถไฟตั้งอยู่ไกล การที่บริเวณภาคเหนือตอนล่าง มีรถไฟสายเหนือผ่าน การก่อตั้งสถานีรถไฟส่วนใหญ่มักจะอยู่ที่ตอนไกลจากริมแม่น้ำทั้งนี้ เพื่อป้องกันน้ำท่วม ในฤดูน้ำหลากจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้บรรดาชาวจีนที่ทำกิจกรรมทางการค้าข้าว ไม่นิยมขนส่งข้าวโดยทางรถไฟดังปรากฏคำบอกเล่าของพ่อค้าข้าว อาเภอชุมแสง ที่ไม่ไปใช้การขนส่งดังกล่าว เพราะสมัยก่อน มีฉางข้าวสร้างไว้ริมแม่น้ำรับซื้อข้าวเปลือกจากชาวนาอยู่แล้ว ถ้าไปขนส่งโดยทางรถไฟต้องไปสร้างฉางใหม่และต้องลงทุนมาก ส่วนรถไฟใช้ฤดูแล้งเท่านั้นและ ต้นทุนในการซื้อข้าวจากชาวนาก็แพงขึ้นยิ่งทางไกล ๆ ต้องให้ค่าขนข้าวมาส่งอีกเกวียน 5 - 10 บาท เช่น ข้าวนาแถวห้วยร่วมอยู่ไกลมาก และต้องมาจ้างกุสึแบกบรรทุกลงตู้รถไฟอีกทอดหนึ่ง นอกจากไกลแล้วยังเสียค่าใส่หุ้ยแพง จึงใช้ทางเรือสะดวกกว่า¹⁰³

2. ขาดแคลนตู้ในการบรรทุกข้าว การที่รถไฟมีจำนวนตู้ให้บริการจำนวนจำกัด เมื่อความต้องการตู้ของบรรดาพ่อค้าข้าวมีจำนวนเพิ่มขึ้น กรมรถไฟไม่สามารถจัดหาให้ได้ ตลอดจนความแตกต่างในเรื่องความจุระหว่างตู้รถไฟ 1 หลัง จุข้าวเปลือกได้ไม่เกิน 15 เกวียน แต่เรือลำหนึ่งจุได้ประมาณ 20 - 25 เกวียน จึงเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่บรรดาพ่อค้าข้าวและเจ้าของกิจการโรงสีชาวจีน ไม่นิยมขนส่งข้าวทางรถไฟ ดังปรากฏหลักฐานที่กล่าวถึงการขาดแคลนตู้ในการบรรทุกข้าวที่อุตรดิตถ์ ปี พ.ศ. 2486 การรถไฟให้ตู้ในการขนส่งสถานีละ 10 หลังต่อเดือน จึงไม่เพียงพอต่อการขนส่งทำให้กิจการโรงสีสหไทยและโรงสีอุตรดิตถ์จังหวัดพานิช ต้องหยุดทำการสีข้าวเพราะมีข้าวสารตกค้างอยู่ในโรงสีเป็นจำนวนมาก¹⁰⁴ จากหลักฐานที่ยกขึ้นมาเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่ารถไฟไม่สามารถตอบสนองความต้องการของเจ้าของกิจการโรงสีได้ถึงแม้ว่าจังหวัดอุตรดิตถ์จะเป็นเพียงจังหวัดเดียวของบริเวณภาคเหนือตอนล่างที่ใช้การขนส่งทางรถไฟนั้นเป็นส่วนใหญ่ก็ตาม

3. อัตราค่าขนส่งของทางรถไฟแพง การขนส่งข้าวโดยทางรถไฟ ค่าใช้จ่ายในการขนส่งแพงและเกิดความสูญเสียเปล่าในการล่องกลับมา กล่าวคือ ขนโดยทางรถไฟ เสียค่ารถไฟแล้ว เวลากลับไม่สามารถจะซื้อสิ่งของมาขายได้ เพราะจะต้องเริ่มเสียค่าขนส่งใหม่ ไม่เหมือนกับการขนส่งทางเรือ เมื่อนำสินค้าไปส่งแล้วกลับสามารถหาซื้อสินค้าใส่เรือเวะขาย

ปลายทางได้ เช่น หลักฐานที่ปรากฏคือ การขนส่งข้าวจากเพชรบูรณ์มาขึ้นสถานีตะพานหิน (พิจิตร) มีระยะทาง 100 กิโลเมตร ขนมาถึงสถานีรถไฟเสียค่าขนเกวียนละ 5 บาท จ้างกุลีนใส่ตู้รถไฟที่ตะพานหินอีกประมาณเกวียนละ 1 บาท เสียค่าตู้ที่บรรทุกไปส่งอีกเกวียนละ 3 - 4 บาท รวมค่าใช้จ่ายทั้งหมดเฉลี่ยเกวียนละ 10 - 11 บาท รถไฟบรรทุกได้ 15 เกวียน เสียค่าขนส่งประมาณ 150 - 165 บาท ในจำนวนหนึ่งเที่ยว ส่วนการขนส่งทางเรือ เรือลาหนึ่งบรรทุกได้ 20 - 25 เกวียน เสียค่าจ้างคนขนทั้งขึ้นและลงคนละ 20 บาท เฉลี่ยค่าขนส่งเกวียนละ 7 บาท รวม 140 - 150 บาททั้งไปและกลับ¹⁰⁵ ซึ่งเมื่อเทียบกับการขนส่งทางรถไฟแล้วการขนส่งทางเรือถูกกว่าเพราะไปกลับเสียค่าขนส่งแค่ 140 - 150 บาท แต่รถไฟเที่ยวเดียวเสียค่าขนส่ง 150 - 165 บาท และการขนส่งทางเรือยังได้ผลประโยชน์คือหากกลับสามารถซื้อสินค้ามาขายได้โดยไม่ต้องเสียค่าขนส่งอีก แต่รถไฟหากกลับถ้าจะซื้อสินค้ากลับต้องเสียค่าขนส่งใหม่ ดังหลักฐานของพ่อค้าข้าวเปลือกตระกูลตั้งประเสริฐเล่าถึงสมัยก่อนเมื่อขายข้าวเสร็จแล้วล่องเรือกลับ ชื่อเตา และของใช้ติดเรือมาขายตามปลายทาง ส่วนภรรยาที่ไปด้วยก็จะนั่งสานพัดขายอันละ 20 สตางค์ แวะขายตามบริเวณที่เรือจอดแถวประตูน้ำรังสิต ประตูน้ำเขื่อนชัยนาท เป็นต้น¹⁰⁶

4. การขนส่งทางเรือแพร่หลาย บริเวณภาคเหนือตอนล่าง ตั้งอยู่บนท่าเลที่ประกอบด้วยน้ำหลายสาย จึงทำให้การขนส่งทางเรือเป็นที่นิยมใช้ติดต่อกับการค้าข้าวและลาเลี้ยงข้าวไปสู่ตลาดกรุงเทพฯ ดังปรากฏหลักฐานที่กล่าวถึงจำนวนเรือที่ใช้ในบริเวณภาคเหนือตอนล่างตั้งแต่ปี พ.ศ. 2480 - 2481 ว่ามีเรืออะไรบ้าง และจำนวนเท่าใด ดังรายละเอียดจากตาราง

ตาราง 18 แสดงจำนวนเรือแต่ละชนิดของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ปี พ.ศ. 2480 - 2481

จังหวัด	จำนวนเรือ						รายได้จาก ค่าใบอนุญาต/ ปี (บาท)
	เรือยนต์		เรือกลไฟ		เรือชนิดอื่น ๆ		
	2480	2481	2480	2481	2480	2481	
กำแพงเพชร	2	2	-	-	12	29	566
ตาก	-	-	-	-	-	-	-
นครสวรรค์	47	55	23	19	1,063	662	4,125
พิจิตร	1	1	-	-	451	236	1,864
พิษณุโลก	9	8	-	-	632	280	3,387
เพชรบูรณ์	1	-	-	-	27	55	116
สุโขทัย	1	1	1	1	145	427	1,241
อุตรดิตถ์	1	4	-	-	92	149	781
รวม	62	72	24	20	2,422	1,834	12,047

ที่มา : กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. สถิติพยากรณ์รายปีประเทศไทย พ.ศ. 2480 - 2481.
เล่ม 20. 2481. หน้า 248 - 249.

จากตารางที่ 18 จะเห็นได้ว่า จำนวนเรือที่ใช้ภายในบริเวณภาคเหนือตอนล่างมีเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะจังหวัดนครสวรรค์เป็นจังหวัดที่มีเรือมากที่สุดรองลงมาได้แก่ พิษณุโลก พิจิตร สุโขทัย อุตรดิตถ์ และกำแพงเพชร จึงนับว่าบริเวณภาคเหนือตอนล่างยังนิยมการเดินทางโดยเรือ และบรรดาพ่อค้าข้าวก็ยังใช้การขนส่งทางเรือเช่นกัน

นอกจากนี้ยังมีหลักฐานที่กล่าวถึงการคมนาคมทางน้ำที่มีความสำคัญต่อการค้าข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง คือ นายสวัสดิ์ ยุวะเวส ผู้แทนราษฎรจังหวัดนครสวรรค์ ได้เรียกร้องให้รัฐบาลสร้างเส้นทางคมนาคมโดยเฉพาะถนน ทั้งนี้เพราะจังหวัดนครสวรรค์เป็นศูนย์กลางการค้าทางรถ ทางเรือทางเหนือ ทางใต้ และเป็นอู่ข้าวอู่น้ำที่สำคัญ¹⁰⁷ หรือมีการขุดลอกคลองที่ตื้นเขินที่จังหวัดพิษณุโลก เพื่อใช้การขนส่งข้าว ดังปรากฏหลักฐานกล่าวถึงคือนายอาทิว จิมวิทยา สมาชิกสภาจังหวัดได้ดำเนินการขุดคลองที่แยกจากลำแม่น้ำน่านที่ตื้นเขิน เพื่อประชาชนได้อาศัยลำคลองเป็นทางระบายสินค้าข้าวเปลือกออกจากลำคลองเป็นต้น¹⁰⁸

มีบรรดาพ่อค้าข้าวเปลือก (ชาวจีน) เข้าไปมีบทบาทในการขนส่งข้าวโดยทางรถไฟบ้าง แต่จำนวนไม่มากเท่าการขนส่งทางเรือ ดังปรากฏหลักฐาน คือ ถิ่นแก่ ยี่หื้อได้เข้าไปรับซื้อข้าวเปลือกจากอำเภอชุมแสง อำเภอบางมูลนาค แล้วบรรทุกรถไฟขึ้นไปจำหน่ายที่โรงสี บางซ่งนครกรุงเทพฯ¹⁰⁹ หรือพ่อค้าข้าวเปลือก อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ นิยมบรรทุกข้าวเปลือกโดยทางรถไฟสายเหนือส่งที่ตลาดท่าเรือ (อยุธยา) โดยนำมาถ่วงลงเรือขนไปส่งที่โรงสีและตลาดกรุงเทพฯ¹¹⁰ ซึ่งเป็นการให้ภาพว่า พ่อค้าข้าวชาวจีนมีการใช้การขนส่งข้าวโดยทางรถไฟ จึงนับได้ว่าคนจีนพ่อค้าข้าวเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการลำเลียงข้าวจากบริเวณภาคเหนือตอนล่าง สู่ตลาดข้าวที่กรุงเทพฯ (ข้อมูลสถิติการส่งข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่างโดยทางรถไฟสายเหนือ ดูจากภาคผนวก)

จากการศึกษาพบว่า การขนส่งข้าวโดยทางรถไฟไม่เป็นที่นิยมของบรรดาพ่อค้าข้าว รัฐบาลจึงให้ความสำคัญต่อการขนส่ง โดยพยายามชักชวนให้พ่อค้าข้าวหันมาขนส่งข้าวโดยทางรถไฟเพิ่มขึ้น ด้วยการประกาศลดอัตราค่าขนส่งข้าวทุกชนิด ในปี พ.ศ. 2479¹¹¹ เพื่อเป็นการส่งเสริมการค้าข้าวภายในประเทศ จากหลักฐานที่ยกมาประกอบถึงแม้ว่าจะไม่มีการบอกถึงอัตราการลดของรถไฟในแต่ละสาย แต่ก็สามารถวิเคราะห์ได้ว่าการขนส่งโดยทางรถไฟ ไม่เป็นที่นิยมของพ่อค้าข้าว เพราะอัตราค่าขนส่งแพงจึงมีการประกาศลดอัตราค่าขนส่งขึ้นมา

ฉะนั้นจึงสรุปได้ว่า ชาวจีนที่เป็นพ่อค้าข้าวและเจ้าของกิจการโรงสีของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ได้มีพัฒนาการในการขนส่งข้าวจากเดิมทางน้ำและทางบกเพิ่มมาเป็นการขนส่งโดยทางรถไฟ ถึงแม้ว่าจะเป็น การขนส่งที่ไม่มากเท่าการขนส่งทางเรือก็ตาม

ก็นับว่าบรรดาพ่อค้าชาวจีนเหล่านี้เป็นผู้ขยายกิจการทางการผลิตและการค้าข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่างเพิ่มขึ้นอีกหลังที่มีการสร้างทางรถไฟสายเหนือ ซึ่งคู่ได้จากสถิติการขนส่งข้าวโดยทางรถไฟสายเหนือภาคผนวก

สรุป บทบาทของชาวจีนทางการผลิตและการค้าข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง หลังการสร้างเส้นทางรถไฟสายเหนือ พ.ศ. 2448 - 2488 นั้นได้มีการขยายตัวทั้งทางการผลิตและการค้าข้าวทุกบริเวณ โดยมีเส้นทางรถไฟสายเหนือเป็นปัจจัยเกื้อหนุน แต่มิใช่ปัจจัยหลัก โดยมีตัวแปรอย่างอื่นประกอบอีกด้วย แต่การสร้างทางรถไฟสายเหนือเป็นเสมือนการเปิดตลาดข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่างให้กว้างขวางขึ้น เพราะการติดต่อรวดเร็วทันต่อเหตุการณ์ โดยมีพ่อค้าข้าวชาวจีน บางพวกใช้การขนส่งดังกล่าวเป็นหลักดังรายละเอียดที่กล่าวมาข้างต้น

ผลกระทบของสงครามโลกครั้งที่ 2 ต่อบทบาทชาวจีนทางการผลิตและการค้าข้าว

สงครามโลกครั้งที่ 2 ได้อุบัติขึ้นในปี พ.ศ. 2482 และได้ขยายเข้ามา เมืองไทย เมื่อวันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2484¹¹² ทำให้ญี่ปุ่นได้เข้ามาควบคุมการค้าทางทะเล และไทยต้องค้าขายกับญี่ปุ่นเท่านั้น ประเทศไทยได้ประกาศสงครามกับอังกฤษ และสหรัฐอเมริกา เมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2485 ในช่วงเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ชาวจีนในบริเวณภาคเหนือตอนล่างได้รับผลกระทบ ในด้านการผลิต และการค้าข้าว ดังรายละเอียด คือ

1. ผลกระทบทางด้านการผลิตข้าว

ชาวจีนที่มาอยู่ในบริเวณภาคเหนือตอนล่างควบคุมการผลิตข้าวของชาวนาในด้านเงินทุน และการรับซื้อผลผลิต เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ขึ้น สภาพการผลิตข้าวของชาวนาบริเวณนี้ได้รับผลกระทบจากสงครามและภัยธรรมชาติ จึงทำให้ชาวนาผลิตข้าวออกมาแล้วจำหน่ายไม่ได้ ส่งผลต่อชาวจีนคือ

1.1 นายทุนเงินกู้ ชาวจีนที่เป็นนายทุนเงินกู้ได้รับผลกระทบของการเกิด

สงครามในด้านผลประโยชน์คือ การให้ชาวนากู้ยืม โดยได้รับดอกเบี้ยและที่ดินทำกินของชาวนา เพราะชาวนาในช่วงนี้ประสบกับภัยธรรมชาติ ทำการผลิตไม่ได้ผลและสภาพการค้าข้าวของพ่อค้าข้าวหยุดชะงัก ไม่มีพ่อค้าข้าวไปรับซื้อข้าวเปลือก ทั้งนี้สืบเนื่องจากการเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2

ชาวนาของบริเวณภาคเหนือตอนล่างจำหน่ายผลผลิตไม่ได้ และเกิดความแร้นแค้นจึงไปขอกู้ยืมเงินจากนายทุนเงินกู้ เป็นส่วนใหญ่ ดังกรณีดังอย่างของคุษยายมล ชาวนาอำเภอพยุหะคีรี เล่าถึงสภาพตอนนั้นว่าอดอยากต้องไปขอกู้เงินกับตาแป๊ะ เหลียงพ่อค้าในตลาดพยุหะคีรีนำเงินมาซื้อเสื้อผ้า ไม่มีชี่น้ำตาลซึ่งขาดแคลนมากโดยกู้เงินมาจำนวน 50 บาท ต้องใช้ข้าวคั้นเป็นดอกเบ๊ย 3 ถัง เป็นต้น¹¹³ ในช่วงที่ชาวนาประสบปัญหาดังกล่าวเมื่อศึกษาจากหลักฐานชั้นต้น พบว่า เป็นสภาพภาวะที่ขาดแคลนมาก รัฐบาลต้องให้ความช่วยเหลือโดยการนำเสื้อผ้ามาจากหน้ายในราคาถูก ดังปรากฏหลักฐาน มีการนำเสื้อผ้าสำเร็จรูปชายมาจากหน้ายราคาชุดละ 14 บาท 1,822 ชุดรวมเป็นเงิน 25,508 บาท เสื้อผ้าสำเร็จรูปหญิง ราคาชุดละ 9 บาท 614 ชุด รวมเป็นเงิน 5,526 บาท รวมเสื้อผ้าทั้งหมด 2,436 ชุด เป็นเงินทั้งสิ้น 31,034 บาท¹¹⁴ รัฐบาลทำการให้ราษฎรนำเงินสดไปแลกเป็นคูปองและนำมาแลกซื้อสินค้าบอกเล่าของชาวนาอำเภอพยุหะคีรีว่ารัฐนำเสื้อผ้ามาจากหน้ายโดยให้นำเงินไปซื้อคูปองก่อนแล้วนำมาแลกเป็นเสื้อผ้าอีกทีหนึ่ง ในช่วงนั้นการซื้อขายระหว่างราษฎรและรัฐบาลเป็นการใช้คูปองทั้งสิ้นเพราะเกิดการขาดแคลนธนบัตร¹¹⁵

ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ชาวนาบางคนต้องหมดสิ้นพื้นที่ทำนาให้กับนายทุนเงินกู้ ดังคำบอกของคุษยายยิ้ม แป้นแก้ว ที่ว่าเพื่อนบ้านต้องเสียที่นาให้กับนายหลี่และตาแป๊ะเหลียงซึ่งเป็นนายทุนเงินกู้เป็นจำนวนมาก⁴ จากหลักฐานคำบอกเล่าของชาวนาร่วมสมัยถึงแม้จะไม่ปรากฏในเอกสารชั้นต้น สามารถสรุปได้ว่าการเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้นมีผลกระทบต่อนายทุนเงินกู้ในส่วนที่กอบโกยผลประโยชน์จากการให้ชาวนากู้ยืม โดยมีชาวนาเป็นผู้เสียเปรียบ ต้องเสียทั้งที่นาและดอกเบ๊ย นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานที่กล่าวถึงชาวนาบริเวณอื่นไปกู้ยืมเงินจากญาติพี่น้องมาใช้จ่ายในยามสงคราม เช่น กรณีเจ้าเถิง มากร เล่าว่าช่วงเกิดสงครามที่ขุนชายข้าวไม่ได้ เงินไม่พอใช้จ่ายจึงไปยืมจากญาติพี่น้องจำนวน 100 บาท โดยจ่ายคืนเป็นเงินเมื่อขายข้าวได้¹¹⁷ จากตัวอย่างที่ยกขึ้นมาประกอบการศึกษาเป็นที่ยืนยันถึงผลกระทบของสงครามโลกครั้งที่ 2 ทั้งในด้านบวกและด้านลบ คือด้านบวกนายทุนเงินกู้ (ชาวจีน) ได้รับผลประโยชน์และในด้านลบ ชาวนาต้องเสียเปรียบดังรายละเอียดข้างต้น

1.2 พ่อค้าข้าวเปลือก เป็นผู้ผูกพันกับชาวนาเป็นอย่างยิ่ง ในการรับซื้อผลผลิตจากชาวนาออกไปสู่ตลาด เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 บรรดาพ่อค้าข้าวเปลือกทั้งหลายได้รับผลกระทบทางการค้าข้าวเป็นอย่างมากโดยเฉพาะการค้าต้องหยุดชะงัก เพราะเหตุผลหลายประการคือ

1. การคมนาคมไม่สะดวก เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้ขยายมาถึงประเทศไทยทำให้การคมนาคมติดต่อกายในประเทศหยุดชะงัก และรัฐบาลได้ใช้การคมนาคมในการลำเลียงอาวุธและในทางยุทธศาสตร์ โดยเฉพาะการคมนาคมทางรถไฟถูกทำลายหลายแห่งมีสภาพเสื่อมโทรมยากต่อการซ่อมแซม ส่วนการคมนาคมทางเรือที่ถูกนำไปใช้ในการลำเลียงเสบียงอาหาร มีเหลือไม่เพียงพอ¹¹⁸ จึงเป็นอุปสรรคต่อการค้าข้าวเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะการขนส่งข้าวทางเรือ พ่อค้าข้าวเปลือกอำเภอพยุหะคีรี เล่าว่า ก่อนเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 บรรทุกข้าวไปส่งโรงสีห้วงหลี่ที่กรุงเทพฯ อาทิตย์ละ 2 เที้ยวโดยใช้เรือพ่วงไปแค่ 3 ลำ เมื่อเกิดสงครามขึ้นไม่สามารถขนส่งข้าวไปส่งได้เพราะกลัวถูกระเบิดจะทำให้เรือจม¹¹⁹ถึงแม้ว่าในช่วงสงครามรัฐบาลให้ความช่วยเหลือทางการค้าข้าวทางน้ำก็ตาม เช่น หลักฐานที่กล่าวถึงรัฐบาลได้ดำเนินการแก้ไขการขนส่งข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง คือ ได้จัดให้มีเรือกลไฟขนาดเครื่องตั้งแต่ 61/2" จำนวน 20 ลำ ขึ้นไปรับเพื่อเดินทางลากจูงเรือข้าวระหว่างกรุงเทพฯ - ปากน้ำโพ ในอัตราค่าลากจูงเพียงพอคุ้มค่าใช้จ่าย¹²⁰

ส่วนการขนส่งข้าวโดยทางรถไฟต้องหยุดชะงักไปเพราะทางรถไฟถูกทำลาย เช่น ทางรถไฟสายเหนือที่ผ่านบริเวณภาคเหนือตอนล่าง โดยเฉพาะสถานีรถไฟปากน้ำโพถูกระเบิดจากสงครามจึงยากต่อการซ่อมแซม ทำให้การขนส่งข้าวโดยทางรถไฟลำบาก¹²¹ ส่งผลให้ชุมชนการค้าข้าวแถบบริเวณรถไฟโดยเฉพาะบางแก้ว เมืองนครสวรรค์ ชบเซาหลง¹²²

2. ราคาข้าวตกต่ำ การที่ไทยประกาศสงครามกับอังกฤษและอเมริกาเป็นมูลเหตุหนึ่งทำให้การค้าข้าวของไทยตกต่ำลง เพราะประเทศในเครือจักรของอังกฤษ โดยเฉพาะตลาดข้าวฮ่องกงรับซื้อข้าวจากไทย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2485¹²³ ตลอดจนการขนส่งข้าวออกนอกประเทศทางเรือลำบากไม่สะดวก เช่น เกิดการยึดเรือที่บรรทุกข้าวไปส่งยังประเทศต่าง ๆ ของกองทัพญี่ปุ่น คือ บริษัท ฮังฟง จำกัด ขอรับข้าวที่บรรทุกโดยเรือเฮลลาสไปเมืองฮ่องกง ที่ถูกญี่ปุ่นยึดไว้ในระหว่างขนส่งคืน¹²⁴ จากภาวะดังกล่าวทำให้ไทยส่งข้าวออกไปจำหน่ายต่างประเทศลดลง (คูสถิติการส่งข้าวไปต่างประเทศภาคผนวก) จึงทำให้ราคาข้าวภายในประเทศตกต่ำ ส่งผลกระทบต่อราคาข้าวในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศ ดังคำบอกเล่าของพ่อค้าข้าวเปลือกจังหวัดพิษณุโลก เล่าถึงราคาข้าวตกต่ำในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ว่าราคาข้าวเปลือกราคาเกวียนละ 17 - 25 บาท เท่านั้นและปริมาณการรับซื้อข้าวเปลือก

เหลือเพียง 13 - 20 เกวียน ซึ่งจากเดิมเคยเข้าไปรับซื้อจำนวน 100 กว่าเกวียนและในช่วงนี้ซื้อข้าวไว้มากก็ขายไม่ได้ราคามีแต่ขาดทุน¹²⁵ จากการที่ราคาข้าวตกต่ำลงจึงส่งผลกระทบต่อพ่อค้าข้าวเปลือกซื้อข้าวเปลือกลดน้อยลงตามไปด้วย และส่งผลโดยตรงต่อชาวนาเมื่อชาวนามีผลผลิตส่วนเกินเป็นจำนวนมาก และจำหน่ายไม่ได้จึงเกิดความมอดอยาก เพราะไม่มีเงินมาจับจ่ายใช้สอย

3. ขาดแคลนธนบัตร ช่วงเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 การพิมพ์ธนบัตรไทยไม่เพียงพอทำให้เกิดการขาดแคลน รัฐบาลจึงให้ใช้ระบบคูปองในการแลกซื้อสิ่งของแทนธนบัตรดังได้กล่าวไว้ในข้างต้น จากการขาดแคลนธนบัตรดังกล่าว มีผลต่อพ่อค้าข้าวเปลือกรายย่อยที่ล่องเรือไปเก็บข้าวเปลือกจากชาวนาในบริเวณต่าง ๆ ที่ต้องใช้ธนบัตรในการชำระเงินให้กับชาวนาเวลาซื้อขาย¹²⁶ จึงนับว่าเป็นสาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้การค้าข้าวของบรรดาพ่อค้าข้าวเปลือกลดปริมาณการรับซื้อลง

4. โรงสีซื้อข้าวเปลือก การที่ราคาข้าวตกต่ำและการส่งข้าวออกไปจำหน่ายยังต่างประเทศลดลง ทำให้เจ้าของกิจการโรงสีที่กรุงเทพฯ รับซื้อข้าวเปลือกจากพ่อค้าข้าวที่มีปริมาณน้อยลง ส่งผลให้พ่อค้าข้าวเปลือกต้องลดการขนส่งข้าวไปจำหน่าย เช่น พ่อค้าข้าวเปลือกอำเภอพยุหะคีรี นำข้าวเปลือกไปส่งให้กับโรงสี จีนเซ่งหลีซึ่งเป็นโรงสีขนาดใหญ่ที่กรุงเทพฯ ในช่วงสงครามโรงสีดังกล่าวไม่รับซื้อข้าวเปลือก เพราะมีข้าวเปลือกเหลือเป็นจำนวนมาก ขนาดใช้ข้าวเปลือกแทนพื้น ทั้งนี้เพราะราคาข้าวเปลือกถูกกว่าพื้นเป็นต้น¹²⁷

จากมูลเหตุดังกล่าวเป็นผลสืบเนื่องมาจากการเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่มีผลกระทบต่อพ่อค้าข้าวบริเวณภาคเหนือตอนล่าง เพราะทำให้การค้าข้าวลดลงทั้งด้านปริมาณและการขนส่งดังได้กล่าวข้างต้น ถึงแม้ว่าพ่อค้าข้าวบริเวณนี้ได้รับผลกระทบทางการค้า แต่ในช่วงนี้บรรดาพ่อค้าข้าวได้มีโอกาสเก็บผลประโยชน์จากการให้ชาวนากู้ยืม ชาวนาหลายรายประสบกับสภาพ ผลผลิตจำหน่ายไม่ได้ และราคาตกต่ำเกิดความมอดอยากจึงพากัน มากู้เงินจากพ่อค้าข้าวเปลือก เช่น ชาวนาอำเภอเมืองพิษณุโลกกู้เงินจากพ่อค้าข้าวเปลือก (เถ้าแก่เต็ง) กู้ 100 บาท ต้องเสียดอกเบี้ย 5 บาท¹²⁸ หรือชาวนาอำเภอพรหมพิราม กู้เงินจากพ่อค้าข้าว (เถ้าแก่ดี) กู้ 100 บาทเสียค่าดอกเบี้ยเป็นข้าว 8 ถัง เป็นต้น¹²⁹ ฉะนั้นจึงสรุปได้ว่า พ่อค้าข้าวเปลือกที่เป็นชาวจีนบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ได้รับผลกระทบจากสงครามในการเสียผลประโยชน์ และได้ผลประโยชน์พร้อมกัน แต่ผู้ที่ต้องสูญเสียตลอดเวลาคือ ชาวนา

2. ผลกระทบทางด้านการค้าข้าว การเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 มีผลกระทบต่อ
บทบาทชาวจีนทางการค้าข้าว ดังนี้คือ

2.1 นโยบายของรัฐบาล ในสมัย จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี
รัฐบาลไทยได้ประกาศใช้นโยบายโอนกิจการของพวกต่างด้าว (จีน) ให้มาเป็นของคนไทยเพื่อ
ป้องกันการแทรกแซงจากพวกญี่ปุ่น ดังรายละเอียด คือ เมื่อกองทัพญี่ปุ่นบุกขึ้นเมืองไทย
และเข้ามาใช้เมืองไทยเป็นฐานทัพ ทำให้เกิดการแทรกแซงในกิจการโรงสีของไทยในภาคเหนือ
และภาคใต้ เพราะเป็นที่ตั้งของกองทัพ ดังปรากฏหลักฐานคือ ปี พ.ศ. 2485 ญี่ปุ่นเข้าไป
แทรกแซงกิจการโรงสีของภาคใต้ โดยการกว้านซื้อข้าวที่จังหวัดนครศรีธรรมราช และสงขลา
เพราะมาลายูขาดแคลนข้าวบริโภค บริษัทมิตรชุกและมิตรชุกบิชิ ดำเนินการซื้อข้าวสารของ
โรงสีในอำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช และอำเภอเมืองสงขลาเป็นการใหญ่
โดยมีตัวแทนของบริษัทและทหารญี่ปุ่นกำกับไปด้วย¹³⁰

ส่วนภาคเหนือก็ประสบกับปัญหาดังกล่าวเช่นกัน โดยเฉพาะจังหวัด
เชียงใหม่ ความว่า "ในขณะที่มีทหารญี่ปุ่น อยู่ในจังหวัดเชียงใหม่จำนวนมาก และให้บริษัท
มิตรชุกบิชิ เป็นตัวแทนในการซื้อข้าวสารจากโรงสี จึงเกิดความปั่นป่วนขึ้น"¹³¹ ทางรัฐบาล
ได้เล็งเห็นปัญหาข้างต้นจึงดำเนินการแก้ไขที่จังหวัดเชียงใหม่เป็นอันดับแรก คือ

2.1.1 ให้บริษัทข้าวไทยตกลงรับเป็นผู้ส่งข้าวทั้งหมดที่ทหารญี่ปุ่นต้องการ
โดยผ่านกับบริษัทมิตรชุกบิชิซึ่งเป็นแทน จำนวนเดือนละ 700 ตัน โดยสัญญาว่าจ้างโรงสีวงแหวน
สีข้าวเปลือกของบริษัทข้าวไทย ตามชนิดที่ทหารญี่ปุ่นต้องการและสั่งให้เริ่มดำเนินการตั้งแต่วันที่
1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2485

2.1.2 ทางภาคใต้ รัฐบาลได้รวบรวมโรงสีที่สำคัญของจังหวัด
นครศรีธรรมราช 20 โรง สงขลา 7 โรง พัทลุง 6 โรง เข้าเป็นบริษัทเดียวกัน เรียกว่า
"บริษัทข้าวไทยบักซ์ไต้จำกัด" โดยภายใต้การดูแลของบริษัทข้าวไทย

นอกจากรัฐบาลแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นกับกิจการโรงสีภาคใต้และ
ภาคเหนือแล้ว รัฐบาลยังได้เข้าไปดำเนินการกับกิจการโรงสีอื่น ๆ ในภาคเหนืออีก โดยรัฐบาล
จัดการให้กิจการโรงสีต่าง ๆ ที่เป็นของพวกต่างด้าว (คนจีน) มาเป็นของคนไทย ด้วยวิธีการ
3 ประการคือ

1. โอนกิจการโรงสีให้คนไทย โรงสีซึ่งดำเนินการโดยเอกชนคนต่างด้าว เจ้าของต้องโอนกิจการให้คนไทยดำเนินการแทน
2. เลิกกิจการคือ โรงสีซึ่งหยุดทำการอยู่ก่อนแล้ว ด้วยเหตุผลที่ข้าวไม่พอสีเพราะท้องที่มีจำนวนโรงสีมากเกินไป หรือขาดอุปกรณ์ให้เลิกดำเนินการไปเลย
3. ขอฟ่อนผันไม่ต้องอพยพ ด้วยเหตุที่จังหวัดบางจังหวัดอยู่ในเขตปฏิบัติการของทหารซึ่งมีทหารและผู้คนจำนวนมากมาช่วยรบ ทางทหารจึงต้องมีการสำรองข้าวสารไว้เมื่อยามฉุกเฉิน ซึ่งทางเจ้าหน้าที่บ้านเมืองได้ตระหนักถึงประเด็นนี้จึงฟ่อนผันให้คนต่างด้าว ซึ่งเป็นผู้ดำเนินการสีข้าวอยู่ต่อไปโดยไม่มีกำหนด เพราะขึ้นอยู่กับระยะเวลาในการทำสงคราม¹³²

จากการดำเนินนโยบายดังกล่าวของรัฐบาล ส่งผลกระทบต่อกิจการโรงสีของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง โดยเฉพาะจังหวัดอุตรดิตถ์ช่วงนั้นถูกจัดรวมกับภาคเหนือจึงได้รับผลกระทบคือ

1. ต้องโอนกิจการให้กับคนไทย เจ้าของกิจการโรงสีในจังหวัดอุตรดิตถ์ ที่เป็นคนจีน (คนต่างด้าว) ต้องโอนกิจการให้กับคนไทยเพื่อปฏิบัติตามนโยบายดังกล่าว เช่น กรณี โรงสีวังนเขียงก็ ตั้งอยู่ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นของคนจีนทั้งหมด โอนขายให้นายประวิทย์ บันทรักษ์ นายสิทธิ ประกายจันทร์ และขุนพิพิน จำนวนเงิน 10,000 บาท เป็นโรงสีใช้เครื่องจักรไอน้ำ มีกำลังสี 24 ชั่วโมง สีได้ข้าว 24 เกวียน และโรงสีเฮียมแข่งหลี ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านเกราะ ริมแม่น้ำน่าน เป็นของคนจีน 6 คน โอนขายให้นายประชัน ช้อยสุวรรณ เป็นเครื่องจักรไอน้ำใหญ่ที่สุดในจังหวัดอุตรดิตถ์ สีข้าวได้ข้าวสารวันละ 30 เกวียน¹³³

2. ยกเลิกกิจการ โรงสีข้าวบางโรงของจังหวัดอุตรดิตถ์ ต้องเลิกกิจการไปเพราะขาดแคลนเครื่องอุปกรณ์ เช่น ยางขัดข้าว ตะแกรง และสายพาน และขาดแคลนแรงงานที่เป็นช่างฝีมือ และกรรมกรสืบเนื่องมาจากการดำเนินนโยบายของรัฐบาล ทำให้บรรดาช่างฝีมือ และกรรมกรของโรงสีส่วนใหญ่เป็นชาวจีนต้องอพยพออกจากโรงสีส่งผลให้กิจการโรงสีบางโรงเล็กลงไป เช่น โรงสีสหไทยของนายทองพ้วน อึ้งสกุล หรือบางโรงสี

ต้องยกเลิกกิจการไปเพราะประสบกับภาวะของสงคราม คือ การขนส่งไม่สะดวก เช่น ขอดูรถไพลาย ข้าวสารขายไม่ได้ตกค้างเป็นจำนวนมากดังกรณีโรงสีอุตรดิตถ์จังหวัดพนาธิ ตั้งอยู่ที่ท่าเสา เป็นต้น¹³⁴

จากผลกระทบดังกล่าวเป็นเพียงกิจการโรงสีในจังหวัดอุตรดิตถ์เท่านั้นที่ได้รับนโยบายของรัฐบาล ส่วนกิจการโรงสีในจังหวัดอื่นของบริเวณภาคเหนือตอนล่างได้รับผลกระทบจากสงครามในครั้งนี้เหมือนกัน เช่น โรงสีพันอู่ลิต อ่าเภอชุมแสง ของนายเหล็ง แซ่ตั้งว่าโรงสีของตนเป็นโรงสีขนาดเล็ก สีข้าวได้วันละ 10 - 20 เกวียน โดยสีเป็นข้าวสารจำหน่ายให้ราษฎรแถบชุมแสง และบริเวณใกล้เคียง ในช่วงสงครามสีข้าวไว้จำหน่ายไม่ได้ เพราะออกไปไหนกลัวโดนระเบิด จึงเก็บข้าวสารไว้เป็นจำนวนมาก จนสงครามโลกครั้งที่ 2 ใกล้ยุติ ข้าวสารที่เก็บเอาไว้กลับขายได้ดี พ่อค้าข้าวพากันแย่งซื้อ ราคาถึงเกวียนละ 400-800 บาท ทำให้มีเงินมาขยายกิจการโรงสีให้เป็นขนาดใหญ่โดยใช้เครื่องดีเซล สีข้าวได้วันละ 200 เกวียน เป็นต้น¹³⁵ ซึ่งนับว่าโรงสีที่ยกเป็นตัวอย่างดังกล่าว ได้รับผลกระทบจากสงครามทั้งในด้านลบคือ ขยายผลผลิต (ข้าวสาร) ไม่ได้ และผลด้านบวกจากสงครามใกล้สิ้นสุดได้ผลประโยชน์ในการขายข้าวสารจนเป็นทุนพื้นฐานในการขยายกิจการโรงสีให้เป็นขนาดใหญ่ถึงปัจจุบันนี้

นอกจากเจ้าของกิจการโรงสีจะได้รับผลกระทบจากสงครามในครั้งนี้ก็ตาม แต่ก็ในช่วงที่โรงสีได้ผลประโยชน์จากชาวนา คือชาวนาบางกลุ่มเคยเป็นลูกค้าขายข้าวให้กับโรงสีเป็นประจำ เมื่อข้าวขายไม่ได้ ก็นำข้าวไปฝากยุงฉางของโรงสีโดยยืมเงินมาใช้จ่ายก่อน ถ้าโรงสีขายข้าวให้ได้เมื่อไหร่ก็หักจากที่ยืมไปพร้อมต้นและดอกเบี้ย ดังปรากฏหลักฐานจากคำบอกเล่าของนายแก้ว บึงหอม ชาวนาอำเภอวังทอง เล่าให้ฟังว่าในสงครามญี่ปุ่นขายข้าวไม่ได้เลย ยุงฉางไม่มีเก็บ จึงขนข้าวไปฝากให้แก่โรงสีของเจ้าแก้ว แล้วยืมเงินกลับมาก่อน 80 บาท โดยเสียค่าดอกเบี้ยเป็นข้าว 3 ถัง เป็นต้น¹³⁶ สรุปจากหลักฐานที่นำมาเสนอเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า ผลของการเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 มีผลกระทบต่อการค้าข้าวของชาวจีน ทั้งทางด้านการแปรรูปและการขนส่ง

ผลของสงครามโลกครั้งที่ 2 นอกจากการส่งผลกระทบต่อกิจการโรงสีร่วมสมัยแล้ว ยังเป็นปัจจัยที่สำคัญในการก่อตั้งโรงสีขึ้นมาเป็นจำนวนมาก ของบริเวณภาคเหนือตอนล่างทั้งสิ้นเนื่องมาจากสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง ข้าวกลายเป็นสินค้าที่จำเป็นและหารายได้ให้กับชาวจีนเป็นอย่างมาก ทำให้ชาวจีนรุ่นใหม่ประกอบอาชีพอย่างอื่นหันมาประกอบกิจการ

โรงสีแทน ซึ่งผู้เขียนยกประเด็นมาเสนอเพื่อให้เห็นว่าสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นปัจจัย
ส่งเสริมให้ชาวจีนหันมาประกอบอาชีพกิจการโรงสีเพิ่มขึ้นเท่านั้น แต่ไม่ได้ทำการศึกษา
รายละเอียด เป็นการเสนอมุมมองการสะสมทุนระหว่างชาวจีนรุ่นเก่ากับรุ่นใหม่ เพื่อใช้เป็น
แนวทางในการศึกษาครั้งต่อไป ดังปรากฏรายชื่อชาวจีนรุ่นใหม่ประกอบกิจการโรงสีขึ้น

ตาราง 19 แสดงรายชื่อเจ้าของกิจการโรงสีที่ส่งสงครามโลกครั้งที่ 2 ของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง

ชื่อเจ้าของ	ชื่อโรงสี/ที่ตั้ง	ตระกูลภาษา	การสะสมทุน	ชนิดของโรงสี
นายจिरพงษ์ วิทยาวาฬ ¹	มิตรเจริญ อ.บางมูลนาก จ.พิจิตร	กวางตุ้ง	การค้าข้าว	ดีเซลล์/8 เกวียน/วัน
นายบัณฑิตย์ ตั้งจิตวิวัฒน์ ²	ร่วมเจริญ อ.บางมูลนาก จ.พิจิตร	แต่จิว	ค้าขาย	ดีเซลล์/8 เกวียน/วัน
นายเฉลิม คำแม่ส้ม ³	มีสมบูรณ์ อ.เมือง จ.อุตรดิตถ์	แต่จิว	ค้าข้าว	ไอน้ำ/60 เกวียน/วัน
นายเสมีน ทองคำปลิว ⁴	วังกระพ อ.เมือง จ.อุตรดิตถ์	ไทหล่า	รับจ้าง	ดีเซลล์/20 เกวียน/วัน
นายวิฑูรย์ คงแพรัตน์ ⁵	ยังมีบุญมา อ.เมือง จ.อุตรดิตถ์	ไทหล่า	ขายผ้า, เลี้ยงหมู	ดีเซลล์/20 เกวียน/วัน
นายนิรันดร์ บ่อมจักคิด ⁶	สุขสมกิจ อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์	ไทหล่า	ค้าขาย	ดีเซลล์/16 เกวียน/วัน

ที่มา : 1.จिरพงษ์ วิทยาวาฬ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 20 หมู่ 1 อำเภอบางมูลนาก จังหวัดพิจิตร เมื่อวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2537.

2.บัณฑิตย์ ตั้งจิตวิวัฒน์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 44 หมู่ 1 อำเภอบางมูลนาก จังหวัดพิจิตร เมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ. 2537.

3.เฉลิม คำแม่ส้ม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 176 หมู่ 5 ตำบลวังกระพ อำเภอมือ จังหวัดอุตรดิตถ์ เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2537.

4.เสมีน ทองคำปลิว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 219/1 หมู่ 5 ตำบลวังกระพ อำเภอมือ จังหวัดอุตรดิตถ์ เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2537.

5.วิฑูรย์ คงแพรัตน์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 322 หมู่ 2 ตำบลวังกระพ อำเภอมือ จังหวัดอุตรดิตถ์ เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2537.

6.นิรันดร์ บ่อมจักคิด เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 31/1 หมู่ 3 ตำบลไผ่ล้อม อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2537.

สรุปสงครามโลกครั้งที่ 2 ส่งผลกระทบต่อชาวจีนทางการผลิต และการค้าข้าวโดยตรง การค้าข้าวต้องหยุดชะงัก เพราะปัจจัยภายในประเทศไม่เอื้ออำนวย เช่น ราคาข้าวตกต่ำ การคมนาคมไม่สะดวก และกิจการโรงสีบางโรงเลิกผลิต ดังรายละเอียด แต่เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลงทำให้ข้าวมีราคาสูงขึ้น การค้าข้าวภายในประเทศคลั่งก ทำให้เกิดการตื่นตัวทางการค้าข้าวในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง จนมีการสะสมทุนจากชาวจีนรุ่นใหม่ที่เข้ามา ประกอบกิจการโรงสีเพิ่มมากขึ้นเพราะการค้าข้าวในบริเวณนี้เฟื่องฟูมากเป็นต้น

เชิงอรรถ

- 1 ชัย เรื่องศิลป์. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของไทย พ.ศ. 2352 - 2453 (ด้านเศรษฐกิจ). 2522. หน้า 53.
- 2 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ภาค 5 และภาค 6. 2514. หน้า 191 - 195.
- 3 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. ยธ.5.9/11. ที่ 118/9132. กรมขนนริศรานวติวงศ์กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. ลงวันที่ 31 ธันวาคม ร.ศ. 120. (พ.ศ. 2444).
- 4 พนพร พูลทาจกร. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในเขตทลพายัพหลังจากตัดเส้นทางรถไฟสายเหนือ พ.ศ. 2464 - 2484. 2530. หน้า 66.
- 5 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ยธ.5.9/13. รายงานการสำรวจเส้นทางรถไฟไปยังเมืองเหนือของนายแฮร์มัน เก็ช.
- 6 แหล่งเดิม.
- 7 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ยธ.5.9/20. คำกราบบังคมทูลในการเปิดทางรถไฟปากน้ำโพ. ลงวันที่ 31 ตุลาคม ร.ศ. 124. (พ.ศ. 2448).
- 8 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ยธ.5.9/75. พระราชดำรัสในการเปิดรถไฟสายเหนือ. พ.ศ. 2442 - 2452.
- 9 "ตามเสด็จประพาสเมืองเหนือตอนทางรถไฟ," ประกอบกสิกรรม. ลงวันที่ 1 มกราคม ร.ศ. 130. (พ.ศ. 2454).
- 10 กรมศิลปากร. เอกสารกระทรวงต่างประเทศ กต.67.11/8. กรมพระจันทบุรีนฤนาถกราบทูลพระยาเทวะวงษ์วโรปการ. ลงวันที่ 23 พฤษภาคม 2464.
- 11 ทวีศิลป์ สิวัดณะ. การผลิตและการค้าข้าวในภาคกลางตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7. (พ.ศ. 2411 - 2475).
- 12 กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สร. 0201.2/8. ประกาศห้ามตกข้าวแก่ชวานา. เดือน 7 ขึ้น 10 ค่ำ ศักราช 1239. (พ.ศ. 2420).
- 13 อัด คล้ายพันปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ เพียงใจ เจริญโสฬส เป็นผู้ สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 26 หมู่ที่ 6 ตำบล วัดพริก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2537.

14สาย มากบุญ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 49 หมู่ 4 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

15กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 3 สร.0801.29.1/10. แจกพันธุ์ข้าวปลูกแก่ชาวนา. ลงวันที่ 6 มิถุนายน 2477 - 13 สิงหาคม 2490.

16กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สร.0201.2/8. ก.ล.ร. นำข่าวสารและเครื่องเค็มไปแจกราษฎรที่ประสบอุทกภัย. ลงวันที่ 9 ตุลาคม 2485.

17กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 กส.15.2/10. รายงานการประชุมสภา เผยแผ่กิจการสหกรณ์ออมทรัพย์. ม.ป.ช.

18กรุ่น คล้ายยอม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 120 หมู่ที่ 6 ตำบลโกรกพระ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

19กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. 2สร.0201.82.2/4. แปลงสัญชาติไทย. ลงวันที่ 10 กรกฎาคม พ.ศ. 2483.

20ทวน คำดิษฐ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 101 หมู่ที่ 4 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

21กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7. ร7.รล.28.6/128. ฎีกานายบุรี แก้ข้อกล่าวโทษกรมการอำเภอจังหวัดอุดรคดี. ลงวันที่ 26 ธันวาคม 2473 - 4 กุมภาพันธ์ 2477.

22บ้าน แก้วเขียว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 33 หมู่ที่ 8 ตำบลวังทอง อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 26 เมษายน พ.ศ. 2537.

23บ๊อค มีกลิ่นหอม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 70 หมู่ที่ 6 ตำบลพรหมพิราม อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

24จรัส บัณฑาร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่บ้านเลขที่ 32/1 หมู่ที่ 2 ตำบลพยุหะคีรี อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 9
ตุลาคม พ.ศ. 2536.

25ยู่กัญ แซ่ด่าน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่บ้านเลขที่ 74/5 หมู่ที่ 1 ตำบลวัดพริก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลกเมื่อวันที่ 24
เมษายน 2537.

26ตั้ง เกี้ยวเฮาะ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่บ้านเลขที่ 81/1 ถนนแสงสวรรค์ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 20
ตุลาคม 2536.

27ถนอม ตะนา. กิจการโรงสีในที่ราบภาคกลางของประเทศไทย พ.ศ. 2401 -
2481. 2527. หน้า 65.

28สุภาพรรณ ขอผล. การเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจของภาคเหนือตอนล่างในช่วงปี
พ.ศ. 2448 - 2484. 2535. หน้า 106.

29เกริ่น เพชรวารี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่บ้านเลขที่ 17 หมู่ที่ 6 ตำบลโกรกพระ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์
เมื่อวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

30กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7. ร7. กส.15/266. กระทรวงพาณิชย์
รายงานความเป็นอยู่ของชาวนาในจังหวัดลพบุรี. พ.ศ. 2474.

31กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6. ร6. น.31.3/138. พ่อค้าข้าวมณฑล
พิษณุโลกร้องทุกข์ข้าวค้างอยู่ในรถไฟ. ลงวันที่ 9 - 10 กรกฎาคม พ.ศ. 2462.

32เซ็ง แซ่ลิ้ม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่บ้านเลขที่ 366 หมู่ที่ 4 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม
พ.ศ. 2536.

33สนุ่น หมวกแก้ว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่บ้านเลขที่ 6 ตำบลโกรกพระ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 12 ตุลาคม
พ.ศ. 2536.

34บุญเหลือ ตั้งประเสริฐ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 106/4 หมู่ที่ 8 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

35กรมศิลปากร. เอกสารกระทรวงเกษตร. กส.15.2/25. เรื่องคำถามของคณะอนุกรรมการสภาเผยแผ่พาณิชย์สินค้าข้าวภายในกับคำตอบจากมณฑลต่าง ๆ.

36คาร์ล ซี ซิมเมอร์แมน. การสำรวจเศรษฐกิจในชนบทแห่งประเทศไทย. 2525. หน้า 101.

37กรมศิลปากร. เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท.5.16.5/12. รายงานการประชุมจังหวัดเพชรบูรณ์. ลงวันที่ 19 ธันวาคม พ.ศ. 2478.

38ไพบรย เพชรนิล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 28 หมู่ที่ 10 ตำบลวัดพริก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2537.

39บุญเหลือ ตั้งประเสริฐ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 106/4 หมู่ที่ 8 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

40สุพรรณบุรี ส่งโรงสีงามเจริญ และโรงสีธัญผล

41อยุธยา ส่งโรงสีอยุธยาธัญญารัตน์ โรงสีไทยอยู่คง และโรงสีสามัคคี อยุธยา

43กรุงเทพฯ ส่งโรงสีเชียงใหม่หลง (พระรามหก) โรงสีจินเชิงหลี่ (บางกระบือ) และโรงสีห้วยหลี่ (ตลาดพลู) โรงสีอาระไทย (ดาวคะนอง) โรงสีทหารสามัคคี (ดาวคะนอง)

43บุญเหลือ ตั้งประเสริฐ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 106/4 หมู่ที่ 8 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

44ประจิดร พงษ์สาลี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม 2536.

45บุญเหลือ ตั้งประเสริฐ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 106/4 หมู่ที่ 8 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

46 ^๕คือ หมายถึง ไม้สีเหลี่ยมผืนผ้า ที่มีด้านหนึ่งเป็นรูปสามเหลี่ยม และทาด้วยสีแดง ทั้งสองด้าน (ขนาดความยาวและกว้างตามความเหมาะสม)

47 บุญเหลือ ตั้งประเสริฐ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 106/4 หมู่ที่ 8 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

48 เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ. ประชุมกฎหมายประจำศก. เล่ม 10. ภาค 2. 2478. หน้า 209 - 236.

49 D.E. Malloch Siam : Some General Remarks of Its Production on Paticularly on Its Imports and Exports, and The Mode of Traneacting Business with Prople. 1852. p. 42 - 43.

50 ทศนาพร ทองแสน. นโยบายข้าวของรัฐบาลไทยระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2508. 2530. หน้า 30.

51 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. ร5. น.37/9. โรงสีไฟกิมแข่งหลี่ปากน้ำโพ. ลงวันที่ 11 สิงหาคม ร.ศ. 129. (พ.ศ. 2453).

52 บุญวิวัฒน์ สุขวิทยา (ช่วง โลหะวาณิชย์) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จิตรทิพย์ นาดสุภา เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 4 ถนนสุขาครา อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2522.

53 วิญญู บัญจมาภิรมย์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จิตรทิพย์ นาดสุภา เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 20/1 ถนนพระพิจิตร อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร เมื่อวันที่ 26 เมษายน พ.ศ. 2526.

54 ทองอิน บุรณะสมภพ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 109 หมู่ที่ 8 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

55 นิคม สุพรรณไพฑูลย์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จักรทิพย์ นาคสุภา เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่บ้านเลขที่ 4 หมู่ที่ 6 อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 9 ธันวาคม
พ.ศ. 2522.

56 หยงตี แซ่เล้า เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่บ้านเลขที่ 18/2 - 3 อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม
พ.ศ. 2536.

57 กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2 สร. 0201.82.2/6.
คนในบังคับจีนขอแปลงชาติเป็นคนไทย. ลงวันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2484.

58 สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร. ต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย
(พ.ศ. 2398 - 2453). 2523. หน้า 79 - 81.

59 สงวน อึ้งคง. สิ่งแรกในเมืองไทย. 2502. หน้า 316.

60 กรมศิลปากร. เอกสารการรถไฟแห่งประเทศไทย รพท.2/9. จดหมายเหตุของ
สภาเผยแผ่พาณิชย์. ฉบับที่ 20 เมษายน พ.ศ. 2469.

61 ยุพิน คานเท่ง. เทคโนโลยีการผลิตของประเทศไทย พ.ศ. 2398 - 2475.
2528. หน้า 124.

62 กรมศิลปากร. เอกสารกระทรวงเกษตร กส. 15/544. เรื่องกระทรวงเกษตร
ถามมณฑลต่าง ๆ ถึงจำนวนโรงสีข้าวกับรายการเกี่ยวกับโรงสีนั้น.

63 กรมศิลปากร. เอกสารการรถไฟแห่งประเทศไทย รพท. 2/9 จดหมายเหตุของ
สภาเผยแผ่พาณิชย์. ฉบับที่ 20 เมษายน 2469.

64 กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2 สร. 0201. 57. 1/3.
รวมโรงสีไฟฟ้าที่ได้เป็นบริษัทและการรวมโรงสีข้าวมาเป็นของไทย. ลงวันที่ 6 พฤษภาคม
พ.ศ. 2487.

65 กรมศิลปากร. เอกสารกระทรวงเกษตร กส.13/544. เรื่องกระทรวงเกษตร
ถามมณฑลต่าง ๆ ถึงจำนวนโรงสีข้าวกับรายการเกี่ยวกับโรงสีนั้น. ร.ศ. 130.
(พ.ศ. 2454).

66 กรมศิลปากร. เอกสารส่วนบุคคล สบ.2.41/129. บัญชีโรงสีข้าวใน
พระราชอาณาจักรสยาม.

67 สุภรณ์ โอเจริญ. นครสวรรค์ : รัฐกึ่งกลาง. 2528. หน้า 215.

68 หว่า แซ่ผู้ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 65 หมู่ 4 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 7 ตุลาคม 2536.

69 ซื่อกัน แซ่เอา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 53/33 - 34 ถนนแสงราษฎร์ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

70 กรมศิลปากร. เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท.5.3.7/9. คณะกรรมการ อำเภอท่าตะโกพร้อมด้วยกำนันผู้ใหญ่บ้านและราษฎร ได้ช่วยกันจัดการปิดทาบกันน้ำที่ลำคลอง ท่าตะโกแล้วเสร็จเพื่อประโยชน์ให้ประชาชนและสัตว์พาหนะ. ลงวันที่ 14 ธันวาคม พ.ศ. 2480.

71 กรมศิลปากร. เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท.5.6/12. ช่วยราชการทหาร ไนยามสงคราม. พ.ศ. 2481.

72 กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2 สร.0201.51.1/7. สำรวจโรงสีคนต่างด้าวทางเหนือ 6 จังหวัดเพื่อรับช่วงจัดการ. พ.ศ. 2486.

73 วิญญู บัญจมาภิรมย์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จิตรทิพย์ นาดสุภา เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 20/1 ถนนพระพิจิตร อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร เมื่อวันที่ 26 เมษายน พ.ศ. 2522.

74 ขุนวิวัฒน์ สุวิทยา (ห้วงโลหะวณิชย์) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จิตรทิพย์ นาดสุภา, เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 4 ถนนสุขาคา อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2522.

75 กัธกร วิจิตพันธ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จิตรทิพย์ นาดสุภา เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 474/10 สาราณชื่น ตำบลท่าเสา จังหวัดอุตรดิตถ์ เมื่อวันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2525.

76 ทองอิน บุรณะสมภพ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 109 หมู่ที่ 2 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

77 บัญญา ปิยจรรยา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 146 ตำบลเมือง อาเภอสุวรรณคโลก จังหวัดสุโขทัย เมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ. 2536.

78 ประภาส วงษ์จระหว่าน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 4/2 หมู่ที่ 8 ตำบลหอไทร อาเภอบางมูลนาค จังหวัดพิจิตร เมื่อวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2536.

79 หยงดี แซ่เล่า เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 18/2 - 3 อาเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

80 ยิ้ม แบ้นแก้ว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 16 หมู่ที่ 3 ตำบลพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

81 เหลียง แซ่ตั้ง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 51/32 ถนนแสงราษฎร์ อาเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

82 วิญญู บัญจมาภิรมย์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ฉัตรทิพย์ นาถสุภา เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 201/1 ถนนพระพิจิตร อาเภอเมือง จังหวัดพิจิตร เมื่อวันที่ 26 เมษายน พ.ศ. 2526.

83 ผิว พวงสมบัติ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 81/3 หมู่ที่ 8 ตำบลพยุหะ อาเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

84 บุญมา ทาสวน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 14 หมู่ที่ 11 ตำบลย่านยาว อาเภอสุวรรณคโลก จังหวัดสุโขทัย เมื่อวันที่ 17 เมษายน 2537.

85 ดี นิลสนธิ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 81 หมู่ 8 ตำบลพยุหะ อาเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

86คึก แบ้นแก้ว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 143 หมู่ 6 ตำบลโกรกพระ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

87กรมศิลปากร. เอกสารของกระทรวงเกษตร กส.15/25. เรื่องคำถามของคณะกรรมการเผยแผ่พาณิชย์พิจารณาสินค้าข้าวภายในกับคำตอบจากมณฑลต่าง ๆ.

88ยิ้ม แบ้นแก้ว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 16 หมู่ที่ 3 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

89ถนอม ศรีด้วง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 53 หมู่ที่ 4 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

90ห่อ สุ่นศรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 116 หมู่ที่ 6 ตำบลโกรกพระ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

91ตัน ใจยวง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 25 หมู่ที่ 10 ตำบลโกรกพระ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2536.

92ธรรม ศิริศิริ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 460 หมู่ที่ 4 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

93มา ม่วงทอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 89 หมู่ 4 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์. เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

94หยงดี แซ่เล่า เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 18/2 - 3 อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

95ทองอิน บุระะสมภพ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 109 หมู่ที่ 2 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

96กรมศิลปากร. เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท.5.16.5/27. รายงานการ
ประชุมจังหวัดพิษณุโลก. ลงวันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2478.

97กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2 สร. 0201.51.7/7.
สำรวจโรงเรียนต่างตำบลทางเหนือ 6 จังหวัด เพื่อรับช่วงจัดการ. พ.ศ. 2486.

98ประกาศ วงษ์ตระกูล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์
ที่บ้านเลขที่ 4/2 หมู่ที่ 8 ตำบลหอไทร อำเภอบางมูลนาค จังหวัดพิจิตร เมื่อวันที่ 11
กันยายน พ.ศ. 2537.

99นาย ทองคำเขียว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่บ้านเลขที่ 57 หมู่ที่ 4 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 9
ตุลาคม พ.ศ. 2536.

100ห่อ สุนศรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่บ้านเลขที่ 116 หมู่ที่ 6 ตำบลโกรกพระ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 12
ตุลาคม พ.ศ. 2536.

101แม่ ชันแก้ว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่บ้านเลขที่ 13 หมู่ที่ 11 ตำบลย่านยาว อำเภอสวรรค์โลก จังหวัดสุโขทัย
เมื่อวันที่ 17 เมษายน 2537.

102เซ็ง แซ่ลิ้ม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่บ้านเลขที่ 366 หมู่ที่ 4 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 9
ตุลาคม พ.ศ. 2536.

103ตั้ง เกี้ยวเขาะ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่บ้านเลขที่ 81/1 ถนนแสงสวรรค์ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม
พ.ศ. 2536.

104กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2 สร.0201.571/7.
สำรวจโรงเรียนวัดต่างตำบลภาคเหนือ 6 จังหวัด เพื่อรับช่วงจัดการ. พ.ศ. 2486.

105กรมศิลปากร. เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท. 5.16.5/12. รายงานการ
ประชุมจังหวัด. ลงวันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ. 2478.

106 สะอาด ตั้งประเสริฐ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 113/38 หมู่ที่ 2 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

107 ห้องสมุดรัฐสภา. การประชุมสภาผู้แทนราษฎรวิสามัญสมัยที่ 2. กระทู้ถามของ นายสวัสดิ์ ยวะเวส. พ.ศ. 2477. หน้า 315 - 318.

108 กรมศิลปากร. เอกสารส่วนบุคคล สบ.10/150. บันทึกของหัวหน้ากองเดินรถ สมัยตำแหน่งจ.ม.ฉ. ผู้จัดการพาณิชย์. พ.ศ. 2474 - 2475.

109 แหล่งเดิม.

110 กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขานุการคณะรัฐมนตรี. 2 สร.0201.51.1/7. สำรวจโรงเรียนต่างตำบลทางเหนือ 6 จังหวัด เพื่อรับช่วงจัดการ. พ.ศ. 2486.

111 ห้องสมุดรัฐสภา. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร. สมัยสามัญที่ 2. กระทู้ของพระยาวิเศษสิงหนาท. ลงวันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ. 2471. หน้า 322.

112 สมศักดิ์ นิลนพคุณ. ปัญหาเศรษฐกิจของไทยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และการแก้ไขของรัฐบาลระหว่าง พ.ศ. 2488 - 2493. 2527. หน้า 37.

113 มล เอี่ยมสะอาด เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 81/7 หมู่ที่ 8 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

114 กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขานุการคณะรัฐมนตรี 3 สร. 0201.29.39/6. ส่งของช่วยเหลือชานา. ลงวันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2488.

115 บุญเรือน มากบุญ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 73 หมู่ที่ 4 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

116 ยิ้ม แป้นแก้ว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 16 หมู่ 3 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

117 เถิง มารุ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 66 หมู่ 9 ตำบลวัดพริก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2537.

118 กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขานุการคณะกรรมการวัฒนธรรมที่ 2 สร.0201.57/5. เรื่องข้าว. พ.ศ. 2488.

119 บุญเหลือ ตั้งประเสริฐ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 106/4 หมู่ที่ 8 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

120 กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขานุการคณะกรรมการวัฒนธรรมที่ 2 สร.0201.57/5. การพยุหะราคาข้าวเพื่อช่วยชาวนา. พ.ศ. 2488.

121 สุภรณ์ โอเจริญ. นครสวรรค์ : รัฐกึ่งกลาง. 2528. หน้า 219.

122 แหล่งเดิม. หน้า 237.

123 กรมเลขานุการคณะกรรมการวัฒนธรรม. สถิติพยากรณ์รายปีประเทศไทย พ.ศ. 2482 - 2487. เล่ม 21. 2487. หน้า 277 - 275.

124 กรมศิลปากร. เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ กต.68.6/34. บริษัทฮังฟง จำกัด ขอให้สอบถามข้าวที่ส่งไปเรือเฮลลาส. 2485.

125 ยี่กัญ แซ่ด่าน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล. เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 74/5 หมู่ที่ 1 ตำบลวัดพริก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2537.

126 กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขานุการคณะกรรมการวัฒนธรรมที่ 3 สร.0201.25.1/49. ราคาข้าวสารของบริษัทข้าวไทย จำกัด. ลงวันที่ 8 - 14 มิถุนายน พ.ศ. 2488.

127 บุญเหลือ ตั้งประเสริฐ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 106/4 หมู่ที่ 8 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

128 จ่อม ไยยวง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 29 หมู่ที่ 10 ตำบลวัดพริก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2537.

129 ป๊อก มีกลิ่นหอม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์,
 ที่บ้านเลขที่ 70 หมู่ที่ 6 ตำบลพรหมพิราม อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 20
 ตุลาคม พ.ศ. 2537.

130 กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมที่ 2 สร.0201.51.1/3.
รวมโรงสีบักซ์ได้เป็นบริษัทและการรวมโรงสีข้าวมาเป็นของไทย. ลงวันที่ 2 กรกฎาคม
 พ.ศ. 2485.

131 แหล่งเดิม.

132 กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมที่ 2 สร.0201.51.1/3.
รวมโรงสีบักซ์ได้เป็นบริษัทและการรวมโรงสีข้าวมาเป็นของไทย. ลงวันที่ 8 พฤศจิกายน
 พ.ศ. 2486.

133 แหล่งเดิม.

134 แหล่งเดิม.

135 เหลียง แซ่ตั้ง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์,
 ที่บ้านเลขที่ 51/32 ถนนแสงราษฎร์ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 11
 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

136 แก้ว บึงหอม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์,
 ที่บ้านเลขที่ 34 หมู่ที่ 8 ตำบลวังทอง อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 26
 เมษายน พ.ศ. 2537.

ผลกระทบจากบทบาทของชาวจีนทางการผลิตและการค้าข้าวที่มีต่อบริเวณภาคเหนือตอนล่าง

การที่ชาวจีนเข้ามามีบทบาททางการผลิตและการค้าข้าวในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง หลังการสร้างเส้นทางรถไฟสายเหนือ (พ.ศ. 2448 - 2488) โดยเข้าไปมีความสัมพันธ์ทางการผลิตในรูปแบบทุนเงินกู้ พ่อค้าข้าวเปลือก ตลอดจนการค้าในรูปของกิจการโรงสี ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบต่อบริเวณนี้หลายประการ อาทิ เช่น ทางด้านเศรษฐกิจ คือ การขยายพื้นที่และการเพิ่มผลผลิต การขยายตัวทางการค้าข้าว อุตสาหกรรมโรงสี และระบบการขนส่ง ส่งผลกระทบต่อสังคมคือ การเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีวิตของชาวนา การเติบโตของชุมชนเมือง และการขยายตัวของชนชั้นพ่อค้าจีน ดังรายละเอียด

1. ด้านเศรษฐกิจ ชาวจีนมีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง โดยมีเส้นทางรถไฟสายเหนือเป็นปัจจัยเกื้อหนุนเพราะผู้เขียนทำการศึกษาถึงบทบาทของชาวจีนหลังการสร้างเส้นทางรถไฟสายเหนือ และมีผลกระทบต่อเศรษฐกิจในบริเวณนี้จากการศึกษาดังกล่าวพบว่า มีผลกระทบต่อเศรษฐกิจหลายประการคือ

1.1 การขยายพื้นที่และการเพิ่มผลผลิตข้าว ชาวจีนนับว่าเป็นบุคคลที่เข้าไปเกี่ยวข้องต่อการผลิตโดยตรงของชาวนา ในการกำหนดราคา การนำสินค้าข้าวออกสู่ตลาด ซึ่งถือว่าเป็นกลไกที่สำคัญยิ่ง เพราะชาวจีนเป็นตัวแปรสำคัญในการขยายพื้นที่ในการเพาะปลูกหรือการเพิ่มผลผลิต เช่น ปี พ.ศ. 2461 ปีที่สงครามโลกครั้งที่ 1 ใกล้จะสิ้นสุดลงข้าวมีราคาแพง ทำให้ชาวนาพากันแตกตื่นขยายพื้นที่ในการเพาะปลูกเพื่อเพิ่มผลผลิต บริเวณภาคเหนือตอนล่าง ปี พ.ศ. 2461 มณฑลนครสวรรค์มีพื้นที่ในการเพาะปลูก 549,100 ไร่ ต่อมาปี พ.ศ. 2462 เพิ่มขึ้นเป็น 687,109 ไร่¹ ซึ่งเพิ่มขึ้น 138,009 ไร่ ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากราคาข้าวแพงขึ้น จนกระทั่งปี พ.ศ. 2462 การทำนาของประเทศประสบผลแล้ง ข้าวมีราคาแพงขึ้น เพราะสงครามโลกครั้งที่ 1 สิ้นสุดลง ยังเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ทำให้ราคาข้าวในบริเวณภาคเหนือตอนล่างเพิ่มขึ้นเพราะบรรดาพ่อค้าคนจีน พากันแย่งซื้อข้าวเปลือกส่งกรุงเทพฯ ดังปรากฏหลักฐานคือ ปี พ.ศ. 2461 ราคาข้าวเกี่ยวละ 115 บาท ต่อมาปี พ.ศ. 2462 ขึ้นเป็นเกี่ยวละ 216 - 240 บาท² บรรดาพ่อค้าข้าวที่อุตรดิตถ์พากันร่วมทุนซื้อข้าวจากราษฎร และเก็บใส่ยุ้งฉางไว้ขายที่กรุงเทพฯ³ จนมีการลักลอบขนข้าวโดยทางรถไฟของพ่อค้าชาวจีน

เช่น พระประยูรผู้ช่วยการเดินรถ เดินทางไปถึงพิษณุโลกประชุมพ่อค้าข้าวให้ขนำขึ้นรถไฟ โดยรับรองว่าจะลากให้ถึงกรุงเทพฯ ทำให้พ่อค้าต่างค้าต่างพากันดีใจ ว่าจ้างกุลิระคม ขนำไว้ในเวลากลางคืน แต่ถูกยับยั้งจากผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลกเสียก่อน⁴

ผลจากชาวจีนที่เข้าไปมีบทบาทในทางการผลิต และเป็นแรงกระตุ้นในการขยายพื้นที่ในการเพาะปลูกดังกล่าว เพราะสืบเนื่องมาจากราคาข้าว ที่พ่อค้าข้าวเปลือกเสนอรับซื้อ มีราคาสูงและประจวบกับสภาพความต้องการของตลาดข้าวกรุงเทพฯ มีเป็นจำนวนมาก และในช่วงที่ทำการศึกษาค้นคว้าเป็นช่วงที่รัฐบาลได้พัฒนาการคมนาคม จึงเป็นปัจจัยอีกประการหนึ่งที่ส่งเสริมให้ชาวนาทำการขยายพื้นที่ในการเพาะปลูก เพื่อเพิ่มผลผลิตของตนเอง เพราะการคมนาคมสะดวกพ่อค้าข้าวได้ใช้การขนส่งข้าวได้หลายเส้นทางขึ้น จึงนับว่า พ่อค้าชาวจีนที่ใช้ทางรถไฟขนำข้าวเปลือกเป็นตัวเร่งที่สำคัญอีกประการหนึ่ง เช่น ชาวนาพากันปลูกข้าวใกล้ ๆ ทางรถไฟเพื่อสะดวกต่อการขนส่งข้าว ดังปรากฏหลักฐานคือ ปี พ.ศ. 2454 หลังการสร้างรถไฟสายเหนือ ตามริมทางรถไฟของมณฑลนครสวรรค์ (ปากน้ำโพ) ที่ทางรถไฟผ่านมี 12 สถานี ได้เห็นต้นข้าวสูงใหญ่ตั้งแต่ 2 คอกขึ้นไปเป็นจำนวนมาก⁵ หรือที่สถานีหนองเต่า ไปถึงสถานีบ้านดาดคลีน นั้นมีน้ำท่วมต้นข้าว เสียหายอยู่เป็นตอน ๆ ⁶

จากหลักฐานดังกล่าว เป็นการให้ภาพว่าชาวจีนที่เข้ามา มีบทบาททางการผลิตโดยเป็นพ่อค้าข้าวเปลือก ได้ใช้การขนส่งทางรถไฟ อีกเส้นทางหนึ่งนอกเหนือจากการขนส่งทางเรือ และเป็นผู้นำกำหนดการผลิตของชาวนาโดยรับซื้อผลผลิตของชาวนาออกสู่ตลาดข้าว จึงนับได้ว่าบรรดาพ่อค้าข้าวเปลือกที่เป็นชาวจีนเหล่านี้ เป็นผู้ทำให้ชาวนาทำการขยายพื้นที่ในการเพาะปลูกเพิ่มผลผลิตในการสนองตอบความต้องการของตลาด

1.2 การขยายตัวทางการค้าข้าว การที่ชาวจีนเข้าไปมีบทบาทในการค้าของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ทำให้ตลาดข้าวของบริเวณนี้ได้ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง เพราะชาวจีนที่เป็นพ่อค้าข้าวเปลือกหรือเจ้าของกิจการโรงสีได้นำผลผลิตจากชาวนาออกไปจำหน่ายในบริเวณต่าง ๆ เพิ่มขึ้น หรือข้าวเปลือกที่แปรรูปเป็นข้าวสารไปจำหน่ายในตลาดส่วนกลาง จึงนับว่าชาวจีนเป็นผู้กระจายสินค้าของบริเวณภาคเหนือตอนล่างออกสู่ภูมิภาคอื่น ๆ เช่น แก้วแก้ว ฮะเฮงจิ้น ฮั่วเล่น ลีฮวด กับพรรคพวกเป็นพ่อค้าข้าวเปลือก เข้าไปรับซื้อข้าวเปลือกจากชาวนาในแถบมณฑลพิษณุโลก แล้วบรรทุกไปขายที่ตลาดกรุงเทพฯ⁷ หรือกรณี แก้วแก้วยี่หว ได้ล่องเรือเข้าไปรับซื้อข้าวเปลือกจากชุมแสงและบางมูลนาค แล้วบรรทุกมาขึ้น

รถไฟส่งไปกรุงเทพฯ⁸ นอกจากนี้การค้าข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่างนอกจากจะส่งไปจำหน่ายยังตลาดส่วนกลางแล้ว ยังมีพ่อค้าข้าวเปลือกนำข้าวไปจำหน่ายบริเวณใกล้เคียง เช่น พ่อค้าข้าวเปลือกแล้วถึงการนำข้าวเปลือกที่ซื้อจากชาวนาแล้วนำไปส่งให้กับโรงสีที่อยู่อยุธยา มีเจ้าของชื่อ เลี้ยวโอฬาร โอการวิภาค โรงสี 2 โรง คือ โรงสีอยุธยาธัญญารัตน์ โรงสีไทย อยู่คงและโรงสีสามัคคีอยุธยา ของเจ้าแก้วจิบลง โดยบรรทุกเรือโยงใช้ระยะเวลาในการเดินทาง 10 วันถึง⁹

การที่ยกตัวอย่างพร้อมหลักฐานมาประกอบว่าชาวจีนที่เป็นพ่อค้าข้าว ได้มีบทบาททำให้การค้าข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่างเกิดการขยายตัวโดยพ่อค้าข้าวดังกล่าวเป็นผู้นำสินค้าออกสู่ภูมิภาคต่าง ๆ จนทำให้บริเวณภาคเหนือตอนล่างโดยเฉพาะปากน้ำโพ ได้ชื่อว่าเป็นตลาดข้าวใหญ่ที่สุดนอกกรุงเทพฯ ตลอดจนเป็นแหล่งชุมชนของเรือข้าวเปลือก¹⁰ จากคำกล่าวนี้เป็นเครื่องยืนยันได้ว่า การค้าข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่างเกิดการขยายตัวขึ้น เพราะมีชาวจีนเป็นปัจจัยสำคัญ

1.3 การขยายตัวของอุตสาหกรรมโรงสี เมื่อบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ได้ชื่อว่าเป็นแหล่งค้าข้าวที่สำคัญ จึงเป็นแรงดึงดูดให้ชาวจีนบางกลุ่ม หันเหชีวิตจากการประกอบอาชีพอย่างอื่น มาก่อตั้งกิจการโรงสีขึ้นเพราะข้าวได้กลายเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของประเทศ กิจการโรงสีเกิดขึ้นครั้งแรกที่ปากน้ำโพ ปี พ.ศ. 2454 ชื่อโรงสีกิมแข่งฮวด โดยมีเจ้าของเป็นชาวจีน คือ นายอากรเต็ง ดำเนินการสีข้าวเปลือกเป็นข้าวสารส่งไปจำหน่ายที่กรุงเทพฯ โดยนำไปขายร่วมกับห้างกิมแข่งหลี¹¹

การที่ชาวจีนได้ก้าวเข้าไปมีบทบาทในกิจการโรงสีดังกล่าว จึงทำให้เกิดการขยายตัวทางอุตสาหกรรมโรงสีขึ้น เป็นจำนวนมากโดยผู้ประกอบการส่วนใหญ่เป็นชาวจีนทั้งสิ้น ดังจะเห็นได้ว่า ปี พ.ศ. 2487 โรงสีภายในบริเวณภาคเหนือตอนล่างมีจำนวน 111 โรง¹² ซึ่งเป็นการเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก

นอกจากชาวจีนจะเป็นผู้ขยายกิจการโรงสีออกไปแล้ว ยังเป็นตัวการที่สำคัญในการนำสินค้าข้าวที่ได้รับการแปรรูปเป็นข้าวสารออกจากหน่วยภายในบริเวณนั้นและบริเวณอื่น เช่น โรงสีพิจิตรพัทธ์รับซื้อข้าวเปลือกจากชาวนามาสีเป็นข้าวสารแล้วล่องเรือไปส่งให้กับบริษัทส่งข้าวออก คือ บริษัทอึ้งฟงเหล่า และซุนเซียงหลี ซึ่งเป็นบริษัทส่งข้าวสารไปยังประเทศสิงคโปร์ และฮ่องกง¹³ และชาวจีนยังเป็นผู้นำเทคโนโลยีทางการใช้เครื่องจักรกล

มาใช้ในการแปรรูปซึ่งเดิมชวานาบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ค้าข้าวด้วยครกกับประทานเป็นส่วนใหญ่ ต่อมาเมื่อชาวจีนขยายการค้าตั้งโรงสีออกไปทั่วทุกจังหวัด ส่งผลให้ชาวนานำข้าวเปลือกไปสีโรงสีแทนจากการค้าด้วยครกและจากการสอบถามชาวนาร่วมสมัยร้อยละ 80 นำข้าวไปสีที่โรงสีบริเวณใกล้เคียง เช่น ชาวนาอำเภอเมืองจังหวัดพิษณุโลก เล่าถึงเหตุการณ์ว่า เมืองพิษณุโลกในสมัยก่อนพวกราษฎร ใช้วิธีการค้าข้าวด้วยมือเพราะยังไม่มีการจัดตั้งโรงสีขึ้น ต่อมาปี พ.ศ. 2460 ได้มีโรงสีขึ้นเป็นโรงสีขนาดเล็กใช้คู่สีราษฎรพากันนำข้าวเปลือกใส่เกวียนไปสีเป็นจำนวนมาก¹⁴

ฉะนั้นจึงสรุปได้ว่า ชาวจีนที่เข้ามาอยู่ในบริเวณภาคเหนือตอนล่างมีบทบาททางการผลิตและการค้าข้าวดังกล่าวส่งผลต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมโรงสี และยังเป็น การปูพื้นฐานในกิจการโรงสีปัจจุบันทั้งนี้ เพราะโรงสีทั้งหลายที่มีอยู่มากมายในแต่ละจังหวัดสืบเนื่องมาจากชาวจีนรุ่นบรรพบุรุษได้ก่อสร้างและบุกทางไว้ให้เป็นส่วนใหญ่ (ดังรายละเอียดจาก บทที่ 4 หัวข้อกิจการโรงสี)

4.4 การขยายตัวของระบบการขนส่ง เดิมการค้าข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่างใช้การขนส่งทางน้ำ และทางบก โดยเฉพาะการขนส่งทางเรือเป็นเส้นทางที่สำคัญที่สุด ต่อมาเมื่อรัฐบาลสร้างเส้นทางรถไฟสายเหนือผ่าน ปี พ.ศ. 2448 และสิ้นสุดที่สถานีบ้านดาราเมืองอุตรดิตถ์ เมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2451 จึงทำให้การขนส่งในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งมีชาวจีนผู้มีบทบาททางการผลิตและการค้าข้าวนำข้าวเปลือกและข้าวสาร ไปสู่ตลาดข้าวที่กรุงเทพฯ และใช้การลำเลียงโดยทางรถไฟ จึงทำให้การขนส่งข้าวเกิดการขยายตัวจากเดิม

เมื่อมีการเปิดบริการใช้เส้นทางรถไฟสายเหนือขึ้นในระยะแรกไม่ปรากฏหลักฐานกล่าวถึงว่า รถไฟสายเหนือบรรทุกข้าวเปลือกเป็นจำนวนเท่าใด จนกระทั่งปี พ.ศ. 2453 เริ่มมีการขนข้าวเปลือกโดยรถไฟสายเหนือขึ้นเป็นครั้งแรกเพียง 3 สถานี ได้แก่สถานีปากน้ำโพ สถานีบางมูลนาค และสถานีสวรรค์โลก และมีการขยายเพิ่มขึ้นอีก 1 สถานี ในปี พ.ศ. 2458 คือ สถานีพิษณุโลก¹⁵ เมื่อการค้าข้าวภายในประเทศเพื่อพุงจึงส่งผลต่อการผลิตและการค้าในบริเวณภูมิภาคอื่น ๆ ด้วย จึงเป็นปัจจัยส่งเสริมให้เกิดการขยายตัวทางด้าน การขนส่งโดยทางรถไฟขึ้นอีก โดยเฉพาะบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ได้มีการเพิ่มสถานีการขนส่งข้าวเปลือกขึ้นอีก ในปี พ.ศ. 2464 รวมเป็น 12 สถานี ได้แก่ สถานีบ้านดาศลี สถานีบ้านหนองโพ สถานีชุมแสง สถานีดงตะขบ สถานีบางมูลนาค สถานีท่าฬ่อ สถานีแควน้อยและสถานีตะพานหิน¹⁶

ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากสาเหตุการค้าข้าวภายในประเทศใน ปี พ.ศ. 2462 เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 1 ได้ยุติลงบรรดาประเทศ ที่เข้าทำสงครามต่างพากันขาดแคลนเครื่องอุปโภค บริโภค จึงมีความต้องการเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะสินค้าข้าว¹⁷ และประจวบเหมาะกับการผลิตของไทย ประสบกับฝนแล้ง จึงทำให้ข้าวมีราคาแพงถึงเกวียนละ 216 - 240 บาท¹⁸ รัฐบาลต้องประกาศ ห้ามการส่งออกข้าวออกนอกพระราชอาณาเขต เมื่อวันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ. 2462¹⁹

จากสาเหตุดังกล่าวส่งผลให้บรรดาพ่อค้าข้าวชาวจีน บริเวณภาคเหนือตอนล่างมีการลักลอบขนส่งข้าวโดยทางรถไฟ (กล่าวไว้ในข้อ 1.1) จากความคึกคักในการค้าข้าวดังกล่าวจึงทำให้เกิดการขยายตัวของ การขนส่ง โดยเพิ่มสถานีมากขึ้น เพื่อรองรับกับผลผลิต และความต้องการของตลาดข้าวที่กรุงเทพฯ เป็นต้น

นอกจากรถไฟจะมีการขนส่งข้าวเปลือกแล้ว ต่อมาการขนส่งข้าวสารโดยรถไฟสายเหนือเริ่มปรากฏขึ้นใน พ.ศ. 2458 ทั้งนี้เพราะตามสถานีรถไฟ เช่น สถานีสวรรคโลกและสถานีอื่น ๆ ได้มีกิจการโรงสีข้าวขนาดกลาง ขนาดเล็ก ตั้งอยู่ตามทางรถไฟสายต่าง ๆ ทำให้รถไฟบรรทุกข้าวได้มากขึ้น²⁰ จึงทำให้บรรดาเจ้าของกิจการโรงสีซึ่งบางกลุ่มเป็นชาวจีน ได้ขนส่งข้าวสารโดยทางรถไฟสะดวกขึ้นดังปรากฏหลักฐาน มีสถานีรับซื้อข้าวสาร และสถานีรับส่งข้าวสารของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง จากตาราง

ตาราง 20 แสดงสถานีรับซื้อข้าวสารและส่งข้าวสารของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง โดยทาง
รถไฟสายเหนือ ปี พ.ศ. 2458 - 2469 หน่วย : ตัน

ปี พ.ศ.	สถานีรับซื้อข้าวสาร				สถานีรับส่งข้าวสาร		
	ปากน้ำโพ	พิษณุโลก	ท่าเสา	รวม	ปากน้ำโพ	สวรรคโลก	รวม
2458 ¹	1,954	254	-	2,208	190	-	190
2459	1,307	442	-	1,749	220	-	220
2460	599	346	-	949	575	-	575
2461	752	202	-	954	406	-	406
2462	713	671	-	1,384	1,205	-	1,205
2463	335	1,165	-	1,500	862	-	862
2464 ²	123	346	502	971	2,184	1,336	3,520
2465	17	432	53	493	1,572	792	2,364
2466	65	710	40	815	1,360	620	1,980
2467	162	441	60	663	1,909	699	2,608
2468	35	202	46	283	3,262	990	4,252
2469 ³	20	105	165	290	7,337	704	8,041

ที่มา : ¹Statistical Year Book of Kindom of Siam 1918. Volume 3.
1918. p.237.

²Statistical Year Book of Kindom of Siam 1921. Volume 6
1921 p.182.

³Statistical Year Book of Kindom of Siam 1926 - 1927.
Volume 12 1927. p.234.

ดังตารางที่ 20 แสดงให้เห็นการขยายตัวของ การขนส่งข้าวโดยรถไฟสายเหนือจาก การขนส่งข้าวเปลือก เพียงอย่างเดียว เพิ่มการขนส่งข้าวสารอีกชนิดหนึ่ง ทั้งนี้ เพราะชาวจีนเข้าไป ก่อตั้งกิจการริมทางรถไฟ และปรากฏหลักฐานว่ามีการตั้งโรงสีตามทางรถไฟอีก เช่น ปี พ.ศ. 2468 มีโรงสีขนาดย่อม ตั้งอยู่ในตำบลต่าง ๆ ตามทางรถไฟ ทั้งนี้ เพราะทางตะวันออกของ ทางรถไฟมีการปลูกข้าวเป็นจำนวนมาก²¹ ฉะนั้นสรุปได้ว่าชาวจีนเข้ามา มีบทบาททางการผลิตและ การค้าข้าวในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง โดยการขนส่งทางรถไฟเพิ่มขึ้นจากทางเรือ แต่ปริมาณ การขนส่งข้าวโดยทางรถไฟมีบทบาทไม่มากเท่าใด เพราะพ่อค้าข้าวชาวจีนยังนิยมการขนส่งข้าว ทางเรือเป็นหลัก (ดังรายละเอียดที่กล่าวไว้ในบทที่ 4)

2. ด้านสังคม ชาวจีนเข้ามาดำเนินการเป็นพ่อค้าข้าวเปลือก ตลอดจน กิจการโรงสี ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง เพราะชาวจีน เป็นผู้นำความเจริญมาสู่บริเวณนี้ทั้งทางอุปโภคและบริโภค ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการ ผลิตจากยังชีพกลายเป็นการผลิตเพื่อการค้า ส่งผลให้สินค้าข้าวของชาวนาเข้าสู่ระบบตลาดมากขึ้น และมีการใช้เงินตราในการแลกเปลี่ยนสินค้าและประจวบกับรัฐบาลไทยสร้างทางรถไฟสายเหนือผ่าน ยิ่งเป็นการส่งเสริมให้ผลผลิตออกสู่ตลาดมากขึ้น ทั้งนี้ เพราะการขนส่งข้าวมีหลายเส้นทางและ สะดวกรวดเร็ว จากปัจจัยดังกล่าวมีผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมของบริเวณ ภาคเหนือตอนล่างหลายประการ คือ

2.1 การเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีวิตของชาวนา การที่ชาวจีนเข้ามา มีบทบาททางการผลิตและการค้าข้าว ส่งผลทำให้ข้าวกลายเป็นสินค้าออกที่สำคัญของบริเวณ ภาคเหนือตอนล่าง และทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านการผลิต จากการผลิตเพื่อเลี้ยง ตัวเองเป็นการผลิตข้าวเพื่อขายควบคู่ไปด้วย จากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้มีผลกระทบต่อ เนื่องถึงวิถีชีวิตกล่าวคือ การผลิตข้าวเพื่อขายที่เพิ่มเข้ามาจากการผลิตเพื่อการบริโภค ภายในครอบครัวหรือท้องถิ่นนี้ทำให้ชาวนาต้องทุ่มเทเวลาให้กับการเพาะปลูกข้าวมากยิ่งขึ้น อาจจะโดยขยายพื้นที่นาออกไป หรือการทำนาสองครั้งในปีหนึ่ง ชาวนาบางส่วนเลิกผลิตสิ่งของที่ จำเป็นต่อการยังชีพอื่น ๆ แล้วใช้เงินที่ได้จากการขายข้าวไปซื้อสินค้าสำเร็จรูปมาใช้แทน ดังพบว่า ชาวนาบางคนเลิกปลูกฝ้ายสำหรับนำมาปั่นเป็นด้ายเพื่อใช้ในการทอผ้า เช่น ผ้าที่ เคย ทอด้วยมือ หรือใช้ด้ายจากฝ้ายที่ปลูกขึ้นใช้เอง ก็เปลี่ยนมาเป็นการทอจากด้ายสำเร็จรูปที่พ่อค้า ชาวจีนนำเข้าไปจำหน่าย ชาวนาจึงนิยมซื้อด้ายดังกล่าวใช้ทอแทน²² และบางท้องถิ่นก็เลิก กิจการทอผ้าใช้เอง แล้วหันมาใช้ผ้าที่มาจากต่างประเทศที่พ่อค้าชาวจีนโดยชาวนาให้ เหตุผลที่หันไปนิยมใช้ผ้าที่ผลิตจากต่างประเทศว่า "ฝ้ายแพง ซื้อผ่านออกนุ่งถูกกว่า"²³

นอกจากนี้ ชาวนายังใช้เงินซื้อหาสินค้าที่จำเป็นต่อการยังชีพอื่น ๆ มาใช้อีกด้วย โดยมีพ่อค้าข้าวเปลือกเป็นผู้นำสินค้าดังกล่าวเข้าไปจำหน่าย เช่น พ่อค้าข้าวเปลือก อำเภอพยุหะคีรี เล่าถึงการล่องเรือไปรับซื้อข้าวเปลือกแถบพิจิตร จนถึงสวรรคโลก ขาไปจะนำสินค้าติดเรือเข้าไปจำหน่าย จากพวก น้ำมันก๊าด ปลาร้า ปลาจ่อม และเกลือ²⁴ ซึ่งทำให้ชาวนาซื้อสินค้าที่นำไปจำหน่ายและมีความต้องการสินค้าที่จำเป็นต่อการยังชีพ เช่น น้ำมันก๊าด เค็มชาวนานิยมจุดไฟ ในเวลากลางคืน เมื่อพ่อค้าข้าวนำน้ำมันก๊าดเข้าไปจำหน่ายส่งผลให้ชาวนาหันมานิยมใช้น้ำมันก๊าดใส่ตะเกียงแทนการจุดไฟ และทำให้เกิดการขยายตัวในการจำหน่ายน้ำมันก๊าดออกมาในรูปตัวแทน (เอเยนต์) ตามเมืองต่าง ๆ ของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งมีชาวจีนส่วนใหญ่เป็นผู้ดำเนินการ ดังรายละเอียดจากตาราง

ตาราง 21 แสดงรายชื่อพ่อค้าชาวจีนจำหน่ายน้ำมันก๊าดของบริษัทเอเซียติคปิโตรเลียมในปี พ.ศ. 2475

ชื่อพ่อค้าชาวจีน	แหล่งที่จำหน่าย
นายซัพ	เป็นเอเยนต์จำหน่ายที่ บางมูลนาค
นายย่งฮักจั้น	เป็นเอเยนต์จำหน่ายที่ ชุมแสง
นายยี่หวด	เป็นเอเยนต์จำหน่ายที่ ปากน้ำโพ
นายฮักเซ่ง	เป็นเอเยนต์จำหน่ายที่ พิจิตร
ร้านชินเซ่งหลี	เป็นเอเยนต์จำหน่ายที่ สวรรคโลก
นายเฮียบกัหรือนายถัด	เป็นเอเยนต์จำหน่ายที่ ท่าเสา
ร้านยั้นฮวด	เป็นเอเยนต์จำหน่ายที่ ตะพานหิน
ร้านง่วนฮั่งแสง	เป็นเอเยนต์จำหน่ายที่ พิชณุโลก
นายม้วยหลี่จั้น	เป็นเอเยนต์จำหน่ายที่ ดงตะขบ

ที่มา : กระทรวงมหาดไทย. เทศาภิบาล. เล่ม 27. ตอน 6. 2480. หน้า 917 - 920.

นอกจากชาวนาจะหันมาใช้น้ำมันก๊าดที่เป็นชาวจีนนำเข้ามาจำหน่ายแล้วชาวนายังมีการใช้สินค้าจากต่างประเทศอีก เช่น มีการใช้ไม้ขีดไฟจากฮ่องกง จีน และญี่ปุ่น²⁵ การเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีวิตของชาวนา จากการศึกษาพบว่า ชาวนาในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง นิยมซื้อสินค้าสำเร็จรูปที่มาจากต่างประเทศมากขึ้นดังกล่าวข้างต้น

ความนิยมของชาวนาในการใช้เงินที่ได้มาจากการขายข้าว ไปซื้อสินค้าสำเร็จรูปมาใช้มากขึ้น ซึ่งเห็นได้จากชาวนาบางส่วนกระวีระวาดขายข้าวให้แก่พ่อค้ามากเกินไป จนทำให้เกิดการขาดแคลนข้าวขึ้นในบางปี ดังปรากฏในเอกสารว่า ปี พ.ศ. 2462 ราคาเปลือกมีราคาแพงจากราคาเกี่ยวละ 115 บาท ในปี พ.ศ. 2461 พอมาปีนี้ราคาถึง 216 - 240 บาท ทำให้ชาวนาแตกตื่นพากันนำข้าวเปลือกออกจากหน่วยจนรัฐบาลต้องประกาศเตือนชาวนาไว้ว่า "ควรยับยั้งเตรียมข้าวไว้ให้พอสำหรับกิน สำหรับทำพันธุ์ อย่าพากันท่มข้าวจำหน่ายขายเสียหมด หากว่าตลาดหลังหาซื้อไม่ได้หรือหาซื้อได้บ้าง แต่ด้วยราคาแพงเกินก็จะพากันได้รับความเดือดร้อน²⁶ แต่ชาวนาหาพึ่งค่าเตือนของรัฐบาลไม่ เช่น บริเวณภาคเหนือตอนล่างที่อุตรดิตถ์ ชาวนาพากันขายข้าวเปลือกให้แก่พ่อค้าที่มาตั้งยุ้งฉางคอยรับซื้อ จนส่งผลให้เกิดการอดอยาก ดังคำกล่าวคือ

...ในเวลาข้าวแพงครั้งนี้ พวกชาวกุงไม่มีใครบนเข้ารับประทาน แต่ที่จังหวัดนี้ออกจะมีบ้างประปรายแล้ว เพราะขายเข้าหมดเข้าที่บนนั้นเขานิยมใช้กลอยมากกว่าอย่างอื่นดีเบบ้านเจ๊ก ที่ใช้มันเทศ แต่เจ้าพวกคนใช้ของบ้านใช้หน่อไม้บน...²⁷

นอกจากนี้ชาวนาบางคนยังรีบร้อนที่จะซื้อสินค้าสำเร็จรูปมาใช้ โดยที่ข้าวยังไม่ถึงเวลาเก็บเกี่ยวเอาไปขายได้ ชาวนาจึงใช้วิธีการซื้อเชื่อสินค้าจากพ่อค้าก่อน แล้วจะใช้คืนเมื่อขายข้าวได้ ซึ่งอยู่ในลักษณะของการตกข้าวโดยพ่อค้าข้าวจะนำเครื่องใช้ไปให้ชาวนาเชื่อก่อน เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวแล้วก็นำข้าวมาคืน เช่น ชาวนาอำเภอเมืองพิษณุโลก ตกข้าวกับพ่อค้าข้าว (เจ๊ก) มากินก่อน โดยซื้อสินค้าจากพวกบูเคิม บลาซ่า น้ำมันก๊าด ทาหน้าที่ได้จะนำข้าวมาคืนตามที่ตกไว้²⁸

การเปลี่ยนแปลงชีวิตตามความเป็นอยู่ชาวนาในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง จะเห็นได้ว่าชาวนาเริ่มต้องพึ่งพาโลกภายนอก หมู่บ้านจึงไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงตัวเองได้ เช่นแต่ก่อน ด้วยเหตุนี้ทำให้ชาวนาเข้าไปมีความสัมพันธ์กับพ่อค้าข้าวเปลือก เจ้าของโรงสี ในการกู้ยืมเงินเพื่อนำมาจับจ่ายใช้สอย เช่น ชาวนาของบริเวณภาคเหนือตอนล่างได้รับผลกระทบดังกล่าวเป็นจำนวนมาก ดังปรากฏหลักฐาน คือ ชาวนาพิษณุโลกจะเป็นหนี้เป็นสิน พ่อค้าข้าวที่เข้าไปรับซื้อข้าว โดยส่วนใหญ่กู้ยืมจากพ่อค้าชาวจีนชื่อ นายเต็ง ยายได้ และ เจ็กฮุย²⁹ และเมื่อวิกฤตการณ์ทางด้านราคาข้าวเกิดขึ้นภายในประเทศ เช่น ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ราคาข้าวเปลือกตกต่ำ เกิดสภาพความแร้นแค้น ชาวนาบางกลุ่มต้องไปกู้ยืมเงินจากชาวจีนเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะชาวนาอำเภอพยุหะคีรี กู้เงินจากแป๊ะเหล็ง เป็นต้น³⁰

จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นผลสืบเนื่องมาจากชาวจีนเข้าไปมีบทบาททางการผลิตและการค้าข้าว จึงส่งผลกระทบต่อชาวนาโดยตรงทั้งการผลิต การจำหน่ายสินค้าข้าว ตลอดจนการพึ่งพาในเครื่องอุปโภค และบริโภคดังกล่าวข้างต้น

นอกจากนี้ชาวจีนยังเป็นผู้เปลี่ยนค่านิยมของราษฎรทั่วไป โดยการนำสินค้าจากพวกฟุ่มเฟือยเข้ามาจำหน่าย จึงเกิดความต้องการสินค้าเหล่านี้ จนกลายเป็นสินค้าจำเป็น เช่นที่อุตรดิตถ์ ข้าราชการเวลานี้มีการแข่งขันกันในเรื่องแต่งกายหรูหรา และใช้ของแพง อาทิ ข้าราชการบางคนเงินเดือน 30 - 40 บาท กลับซื้อผ้าม่วง ผืนหนึ่งราคาเท่ากับเงินเดือน และภรรยาชอบซื้อผ้าไหม ซึ่งมีราคาเท่ากับเงินเดือนของสามีทั้งเดือนเหมือนกัน ดังนั้นจึงนับว่า จังหวัดอุตรดิตถ์ไม่ล้าสมัยเลยทีเดียว³¹ การที่ชาวจีนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อการดำรงชีวิตของราษฎรทั่วไปแล้ว ทำให้เกิดค่านิยมใช้สินค้าฟุ่มเฟือยมากขึ้น ดังกล่าวข้างต้นแล้ว

2.2 การขยายตัวของกลุ่มชนชั้นพ่อค้าจีน การที่ข้าวกลายเป็นสินค้าออกที่สำคัญและประจวบเหมาะกับการพัฒนาทางการคมนาคมขึ้นจึงเป็นปัจจัยให้ชาวจีนเข้ามา มีบทบาทต่อการผลิตและการค้าข้าวเป็นจำนวนมากขึ้น โดยเฉพาะบริเวณภาคเหนือตอนล่างมีชาวจีนหลายภาษาได้เข้ามาดำเนินการผลิตข้าวโดยประกอบอาชีพทำนา เช่น หมิ่นตันตักักดี (ลี่ แซ่ตัน) ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลท่าจั่ว อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์ เกิดที่ประเทศจีน ได้อพยพมาประกอบอาชีพทำนาในบริเวณนี้³² หรือเข้ามาประกอบกิจการโรงสี ดังตัวอย่าง หลวงวิจารณ์ กัยกิจ (เหล็ง แซ่ลิ้ม) สัญชาติจีน ตั้งบ้านเรือนอยู่ตำบลในเมือง อำเภอพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก ได้เข้ามาตั้งกิจการโรงสีไฟขึ้น³³

จากความอุดมสมบูรณ์ในการค้าข้าวและการคมนาคมสะดวก จึงทำให้เกิดการขยายตัวของกลุ่มชาวจีนในบริเวณภาคเหนือตอนล่างเป็นจำนวนมาก โดยการกระจายไปประกอบอาชีพต่าง ๆ กัน ซึ่งชาวจีนเหล่านี้จะเป็นผู้กุมเศรษฐกิจ ดังกล่าวไว้ในเขตอำเภอธานี การค้าขายในท้องตลาดอยู่ในมือชาวจีน ไม่ผิดแผกไปจากที่อื่น³⁴ หรืออำเภอชุมแสงในปี พ.ศ. 2485 ในอำเภอนี้มีคนต่างด้าว (จีน) ราว 2,000 คน ส่วนมากอยู่ในบริเวณตลาดตรงข้ามกับอำเภอและริมทางรถไฟทำการค้าและเป็นพ่อค้าคนกลาง เป็นต้น³⁵

ชาวจีนได้ขยายตัวออกไปประกอบอาชีพในบริเวณหัวเมืองต่าง ๆ ของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง โดยเฉพาะการประกอบอาชีพทางการค้าขาย ดังตัวอย่างรายชื่อชาวจีนที่เข้ามาประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจในภาคผนวก

ชาวจีนที่เข้ามามีบทบาททางการผลิตและการค้าข้าวและกิจกรรมทางเศรษฐกิจดังกล่าว ชาวจีนเหล่านี้ยังช่วยเหลือโครงการบำรุงบ้านเมืองอีกหลายประการ เช่น

1. ก่อสร้างสาธารณประโยชน์ ชาวจีนช่วยกันก่อสร้างโดยการบริจาคเงิน เช่น ปี พ.ศ. 2462 ชาวจีนที่จำหน่ายฝิ่นในเขตนครสวรรค์ได้เรียไร เงินจำนวน 4,000 บาท ในการสร้างโรงพยาบาล³⁶ หรือ นายเกลี้ย แซ่ตั้ง บริจาคเงิน 70 บาท ในการสร้างทานบกัณฑ์หน้าของเมืองพิจิตร³⁷

นอกจากนี้ชาวจีนที่อาศัยอยู่ในท้องที่ยังช่วยเหลือการทำงานของราษฎร โดยการบริจาคเงินให้กับราชการในการสร้างทานบ โดยผู้มีผู้จาคเป็นคนจีนในอำเภอนั้นดังปรากฏหลักฐานคือ ปี พ.ศ. 2480 คณะกรรมการอำเภอท่าตะโก จังหวัดนครสวรรค์ ได้ดำเนินการก่อสร้างทานบกัณฑ์ขึ้น โดยมีชาวจีนภายในอำเภอให้การช่วยเหลือโดยปรากฏรายชื่อบริจาคจำนวน 52 คน ประกอบด้วยเจ้าของโรงสีตั้งฮวด และพ่อค้าทั้งหมดเป็นเงิน 200 บาท³⁸ (รายชื่อทั้งหมดอยู่ในภาคผนวก)

2. ช่วยเหลือทางราชการ ชาวจีนที่เข้ามาอยู่บริเวณภาคเหนือตอนล่าง นอกจากประกอบอาชีพ ทางเศรษฐกิจ แล้วยังมีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือหน่วยงานของทางราชการอีกด้วย เช่น นายเฮง เจลิมพงษ์ ตั้งบ้านเรือนอยู่ตำบลพยุหะเด่น อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ ได้บริจาคเงินซื้อปืนกลให้กองตำรวจ³⁹หรือหลวงวิจารณ์ กัยกิจ เจ้าของโรงสีจังหวัดพิษณุโลก บริจาคเงิน 3,000 บาท เพื่อบำรุงทหาร เป็นต้น⁴⁰

การขยายตัวของกลุ่มชนชั้นพ่อค้าจีน ดังกล่าว เป็นการ

ให้ภาพถึงสภาพความเจริญของบริเวณภาคเหนือตอนล่างว่ามีความเจริญทางการค้าจึงส่งผลให้ชาวจีนเกิดการกระจายตัวไปอยู่ตามเมืองอื่น ๆ

2.3 การเติบโตของชุมชนเมือง เมื่อชาวจีนเข้ามาอยู่ในบริเวณภาคเหนือตอนล่างได้เป็นกลไกสำคัญก่อให้เกิดความเจริญขึ้นติดตามมาในระยะแรกก่อนที่บริเวณนี้จะมีการสร้างเส้นทางรถไฟชาวจีนได้มาตั้งห้างร้านตามตลาดจนเกิดความเจริญ เช่น มณฑลพิษณุโลก มีชาวจีนเข้ามาตั้งห้างร้าน โรงเย็บเสื้อผ้า และมีการขยายธุรกิจออกไปจำนวนมาก เช่น ถั่วแก่ชั้น จีนกวางตุ้งเป็นช่างไม้ในระยะแรกรับจ้างเหมาทำการก่อสร้างสถานที่ราชการจนร่ำรวยขยายกิจการอย่างกว้างขวางมีลูกมีหลานน้อย และมีเรือกลไฟในการบรรทุกเครื่องมือและลูกจ้างไปรับจ้างในหัวเมืองอื่น ๆ ⁴¹ เมื่อมีการสร้างเส้นทางรถไฟสายเหนือความเจริญต่าง ๆ ก็ติดตามมาโดยเฉพาะบริเวณที่เป็นสถานีรถไฟจะมีความเจริญในด้านการค้า เช่น สถานีเนินมะกอก อำเภอพยุหะคีรี มีคนขึ้นลงรถไฟเป็นจำนวนมาก และเป็นแหล่งบรรทุกสินค้าจากพวกหมากพลู⁴² หรือที่ตลาดแพในแควใหญ่ นครสวรรค์มีแพห้างจีนขายของฝรั่ง 1 เหมือนกับด้านแควน้อย เขาช่างเลือกของซึ่งจำเพาะจะใช้เดินทาง เจ้าของร้านดูเป็นคนฉลาด ว่ามีรถไฟแล้วนายของขึ้นมาได้ง่าย มีกำไรดีกว่าแต่ก่อน⁴³

นอกจากนี้ชาวจีนได้เข้าไปมีบทบาทในการก่อตั้งชุมชนเมืองขึ้นอีกดังตัวอย่างบุประจักษ์จีนกิจ ได้เป็นเจ้าของนายอากร เหล้า บุหรี่ จันทับได้ประกอบกิจกรรมทางอุตสาหกรรมหลายประการคือ เจ้าของที่ดินฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยากิจการโรงสี โรงเลื่อย โรงเหล้า โรงแรม ท่าเรือรับจ้าง และร้านขายยา⁴⁴ ซึ่งล้วนแต่เป็นการนำความเจริญของชุมชนเมืองมาสู่นครสวรรค์ หรืออุตรดิตถ์ มีการกล่าวถึงสภาพการค้าภายในจังหวัดว่าในตลาดจังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นที่น่าประหลาดมีสินค้าบางอย่างซึ่งเป็นของขึ้นไปจากกรุงเทพฯ โดยเป็นพวกพ่อค้าจีนนำขึ้นมา ส่วนใหญ่เป็นสินค้าพวกเครื่องกระเบื้องต่าง ๆ ผ้าแพรและผ้าม่วง บางอย่างถูกกว่ากรุงเทพฯ เสียอีก⁴⁵ จากหลักฐานดังกล่าวเป็นการชี้ให้เห็นว่าชาวจีนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการขยายชุมชนเมืองออกไป

การที่ชาวจีนเข้ามามีบทบาททางการผลิตและการค้าขายนี้นั้นมีผลกระทบต่อความเจริญและการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของบริเวณภาคเหนือตอนล่างตลอดมา

เชิงอรรถ

¹Statistical Year Book of Kingdom of Siam. Volume. 5. 1920.
p.174.

²"ความจริงในเรื่องราคาเข้าที่กรมศุลกากร," พิมพ์ไทย. ลงวันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2462.

³"ข่าวจังหวัดอุดรดิตถ์," พิมพ์ไทย. ลงวันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2462.

⁴"บรรทุกเข้าเปลือกโดยพิสดาร," พิมพ์ไทย. ลงวันที่ 14 สิงหาคม พ.ศ. 2462.

⁵กรมศิลปากร. เอกสารกระทรวงเกษตร กส. 13/446. รายงานเสนาบดี
ออกไปตรวจราชการทำนาในมณฑลต่าง ๆ. ร.ศ. 130. (พ.ศ. 2454).

⁶แหล่งเดิม.

⁷กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6. ร.6. น.31.3/38. พ่อค้าข้าวมณฑล
พิษณุโลก ร้องทุกข์ข้าวค้างรถไฟ. 9 - 10 กรกฎาคม 2462.

⁸กรมศิลปากร. เอกสารส่วนบุคคล สบ.10/150. บันทึกของหัวหน้ากองเดินรถ
สมัยตำแหน่ง อ.ม.ฉ. ผู้จัดการพาณิชย์ (พ.ศ. 2474 - 2475).

⁹บุญเหลือ ตั้งประเสริฐ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสฬส เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่บ้านเลขที่ 106/4 หมู่ที่ 8 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 9
ตุลาคม พ.ศ. 2536.

¹⁰ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. 2533. หน้า 43 - 44.

¹¹กรมศิลปากร. เอกสารกระทรวงเกษตร กส.13/544. เรื่องกระทรวง
เกษตรราธิการมณฑลต่าง ๆ ถึงจำนวนโรงสีข้าวกับรายการเกี่ยวกับโรงสีนั้น ๆ. ร.ศ. 130.
(พ.ศ. 2454).

¹²กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2สร.0201.57.1/3.
รวมโรงสีบักซ์ได้เป็นบริษัทและการรวมโรงสีข้าวมาเป็นของไทย. ลงวันที่ 2 กันยายน
2484 - 12 พฤศจิกายน 2487.

¹³วิญญู บัญจมาภิรมย์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ฉัตรทิพย์ นาถสุภา เป็นผู้สัมภาษณ์
ที่บ้านเลขที่ 20/1 ถนนพระพิจิตร อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร เมื่อวันที่ 26 เมษายน พ.ศ.
2536.

14ต้น ไยยวง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 25 หมู่ที่ 10 ตำบลวัดพริก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2537.

¹⁵Statistical Year Book of Kingdom of Siam 1916. Volume 1. 1916. p.154.

¹⁶Statistical Year Book of Kingdom of Siam 1923. Volume 8. 1923. p. 200.

¹⁷กรมศิลปากร. เอกสารการรถไฟแห่งประเทศไทย รพท.2/1. จดหมายเหตุของสภาเผยแผ่พาณิชย์. ฉบับที่ 7 มิถุนายน 2465.

¹⁸"ความจริงในเรื่องราคาเข้าที่กรมศุลกากร," พิมพ์ไทย. ลงวันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2462.

¹⁹กรมศิลปากร. เอกสารการรถไฟแห่งประเทศไทย รพท.2/1. จดหมายเหตุของสภาเผยแผ่พาณิชย์. ฉบับที่ 5 มิถุนายน 2464.

²⁰กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.น.37/9. โรงสีไฟกิมแข่งหลี่ปากน้ำไฟ. 11 สิงหาคม ร.ศ. 129.

²¹กรมศิลปากร. เอกสารการรถไฟแห่งประเทศไทย รพท.2/11. จดหมายเหตุของสภาเผยแผ่พาณิชย์. ฉบับที่ 25. ลงวันที่ 25 กรกฎาคม พ.ศ. 2470.

²²กรมศิลปากร. เอกสารของกระทรวงเกษตร กส.12/490. เรื่องมิสเตอร์โยโกบา นายใหม่ยื่นรายงานการเพาะปลูกมณฑลเพชรบูรณ์.

²³กรมศิลปากร. เอกสารกระทรวงเกษตร กส.13/1274. กระทรวงเกษตรรายงานตรวจราชการอำเภอท่าตะโก.

²⁴จรัส บัณฑิต เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 32/1 หมู่ 2 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม 2536.

²⁵กรมศิลปากร. เอกสารของการรถไฟแห่งประเทศไทย. รพท. 2/15. จดหมายเหตุสภาเผยแผ่พาณิชย์. ฉบับที่ 34 มกราคม 2472.

²⁶กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ร6. น.31.3/5. สำเนาตึกเดือนชวาของกระทรวงมหาดไทยและนครบาล. พ.ศ. 2462.

- 27 "ข่าวจังหวัดอุดรดิตถ์," พิมพ์ไทย. ลงวันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2462.
- 28 อัค คล้ายพันธ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 26 หมู่ที่ 6 ตำบลวัดพริก อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2537.
- 29 ไพรย เพชรนิล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 28 หมู่ที่ 10 ตำบลวัดพริก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2537.
- 30 ยิ้ม แป้นแก้ว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 16 หมู่ที่ 3 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- 31 "ข่าวจังหวัดอุดรดิตถ์," พิมพ์ไทย. 15 พฤษภาคม 2462. หน้า 7.
- 32 กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2สร.0201.82.2/3. คนในบังคับเงินของแปลงสัญชาติไทย. 2483.
- 33 กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2สร.0201.82.2/6. คนในบังคับเงินขอแปลงสัญชาติไทย. ลงวันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2484.
- 34 กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7. ร7.ม.26.5ก/17. ข่าวจังหวัดสุโขทัย ลงวันที่ 18 เมษายน 2477.
- 35 กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สร.0201.2/8. ก.ล.ร.นำข่าวสารและเครื่องเค็มไปแจกราษฎรที่ประสบทุกข์. 2485.
- 36 สุภรณ์ โอเจริญ. นครสวรรค์ : รัฐกึ่งกลาง. 2528. หน้า 209.
- 37 กรมศิลปากร. เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท.5.37/41. ทำทานบิณฑบาต ในท้องที่อำเภอพิศตร. 2483.
- 38 กรมศิลปากร. เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท. 5.3.7/9. คณะกรรมการ อำเภอท่าตะโก พร้อมด้วยกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และราษฎรได้ช่วยกันจัดการปิดทานบิณฑบาตที่ลำคลอง ท่าตะโก แล้วเสร็จเพื่อประโยชน์ให้ประชาชนและสัตว์พาหนะ. พ.ศ. 2480.
- 39 กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. 2สร.0201.82.2/5. คนในบังคับเงินขอแปลงสัญชาติเป็นไทย. ลงวันที่ 15 ธันวาคม 2483.

40กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. 2สร.0201.82.2/6.
คนในบังคับจีนขอแปลงสัญชาติเป็นไทย. ลงวันที่ 23 ตุลาคม 2484.

41กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ม/29/2. รายงานกรมหมื่น
ดำรงราชานุภาพตรวจราชการเมืองพิจิตร และพิษณุโลก. 12 ตุลาคม ร.ศ. 117.
 (พ.ศ. 2441).

42สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. เสด็จประพาสต้นในรัชกาลที่ 5.
 ฉบับสมบูรณ์. ม.ป.พ. หน้า 81.

43แหล่งเดิม. หน้า 84.

44สุภรณ์ โอเจริญ. นครสวรรค์ : รัฐกิจกลาง. 2528. หน้า 218.

45"ข่าวจังหวัดอุตรดิตถ์," พิมพ์ไทย. 15 พฤษภาคม 2462. หน้า 17.

บริเวณภาคเหนือตอนล่างประกอบด้วยจังหวัด อุตรดิตถ์ พิษณุโลก เพชรบูรณ์ สุโขทัย พิจิตร ตาก กำแพงเพชร และนครสวรรค์ มีที่ตั้งอยู่ระหว่างภาคเหนือและภาคกลาง และมีอาณาเขตติดต่อกับรัฐเพื่อนบ้านของสยามคือ พม่า และลาว ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นป่าไม้และเทือกเขา ประกอบด้วยเทือกเขาบรรทัด และเทือกเขาถนนธงชัย มีแม่น้ำที่สำคัญไหลผ่าน ได้แก่ แม่น้ำปิง วัง ยม และน่าน ซึ่งต่างก็ไหลลงมารวมกันเป็นแม่น้ำเจ้าพระยาที่จังหวัดนครสวรรค์ จากที่ตั้งและลักษณะภูมิประเทศของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ทำให้การคมนาคมติดต่อกันระหว่างบริเวณภาคเหนือตอนล่างกับกรุงเทพฯ มีความสะดวก เพราะใช้การล่องเรือลงมาตามแม่น้ำปิง วัง ยม น่าน และเจ้าพระยา ซึ่งต้องใช้ระยะเวลาในการเดินทางในแต่ละเมืองไปกรุงเทพฯ แตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระยะทางใกล้ไกลของที่ตั้ง เช่น เมืองนครสวรรค์ไปกรุงเทพฯ ใช้เวลาเดินทางประมาณ 7 วัน หรือ 1 สัปดาห์

สภาพทางภูมิศาสตร์และการคมนาคมดังที่กล่าวมานี้ เป็นปัจจัยดึงดูดให้ชาวจีนอพยพเข้ามาอยู่ในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง เป็นจำนวนมากโดยเฉพาะช่วงรัชกาลที่ 2 และรัชกาลที่ 3 ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากรัฐบาลมีนโยบายสนับสนุนให้ชาวต่างชาติเข้ามาอยู่อาศัยในประเทศ เพราะประเทศไทยในช่วงนี้ประสบปัญหาการขาดแคลนแรงงาน และการจัดเก็บภาษีอากรเพื่อผูกเป็นอย่างมาก ทำให้ชาวจีนอพยพเข้าประเทศและกระจายไปประกอบกิจการประมูลจัดเก็บภาษีอากรในบริเวณอื่น ๆ เช่น บริเวณภาคเหนือตอนล่างเป็นอีกบริเวณหนึ่งที่มีชาวจีนเข้ามาประมูลจัดเก็บภาษีอากรในระยะแรก

ชาวจีนที่เข้ามาอยู่ในบริเวณภาคเหนือตอนล่างประกอบด้วย 5 กลุ่มภาษาคือ จีนไทหล่า จีนแต้จิ๋ว จีนกวางตุ้ง จีนฮกเกี้ยน และจีนคะ ใช้การเดินทางโดยทางเรือจากกรุงเทพฯ มาสู่บริเวณนี้ และกระจายไปตั้งหลักแหล่งในบริเวณหัวเมืองต่าง ๆ ที่เป็นศูนย์กลางทางการค้า ชาวจีนกลุ่มแรกที่เข้ามาอยู่ในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง คือ พวกจีนไทหล่า ทั้งนี้เพราะมีลักษณะพิเศษกว่ากลุ่มอื่น คือ ทนต่อโรคทางแถบนี้ได้ เช่น ไข้มาลาเรีย ส่วนชาวจีนตระกูลอื่นอพยพตามมาเป็นลำดับ คือ จีนแต้จิ๋ว จีนกวางตุ้ง จีนคะ และจีนฮกเกี้ยน

ชาวจีนพวกแรกที่มาสู่บริเวณภาคเหนือตอนล่าง ได้เข้ามามีบทบาทต่อเศรษฐกิจ คือ การประมูลจัดเก็บภาษีอากร โดยการเข้าไปรับประมูลจัดเก็บให้กับรัฐบาลในแต่ละเมือง เช่น

การประมุขจัดเก็บอากรสุรา อากรบ่อนเบี้ย อากรสมพัชชร์ ภาษีฝิ่น และอากรอื่น ๆ นอกจากนี้ยังประกอบการค้า เป็นผู้นำสินค้าจากกรุงเทพฯ ล่องเรือไปจำหน่ายในหัวเมือง และรับซื้อสินค้าของบริเวณนี้กลับไปจำหน่ายที่กรุงเทพฯ จึงทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายถ่ายเทสินค้ากันอย่างแพร่หลาย

การที่บริเวณภาคเหนือตอนล่างอุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าไม้ทำให้ชาวจีนเข้าไปมีบทบาทในการค้าไม้สัก โดยเป็นพ่อค้ารับซื้อไม้สักจากหัวเมืองเหนือแถบเมืองแพร่และเมืองน่าน และล่องไปจำหน่ายกรุงเทพฯ ชาวจีนได้ทำรายได้ให้แก่บริเวณภาคเหนือตอนล่างนอกจากที่กล่าวข้างต้นคือ การตั้งโรงรับจำนำ ทำไร่กสิกรรม ประกอบเรือขาย รับเหมา และเป็นนายทุนเงินกู้บรรดาชาวจีนที่เข้ามาประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ได้มีการควบคุมดูแลจากรัฐในการผู้ชาวจีนดังกล่าว เพื่อรัฐได้ทราบจำนวนของชาวจีนและถือว่าเป็นรายได้ให้แก่บริเวณภาคเหนือตอนล่างอีกอย่างหนึ่ง

การผลิตและการค้าข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ก่อนทำสนธิสัญญาบาวริง ลักษณะการผลิตข้าว ส่วนใหญ่ยังคงเป็นการผลิตเพื่อตัวเอง ราษฎรทำการเพาะปลูกข้าวไว้สำหรับบริโภค ส่งทางราชการ และใช้แลกเปลี่ยนสินค้ากัน แรงงานที่ใช้ในการผลิตเป็นแรงงานภายในครอบครัวอาศัยธรรมชาติเป็นหลัก ส่วนการค้าข้าวรัฐเป็นผู้ดำเนินการเพียงผู้เดียว ทั้งนี้เพราะข้าวเป็นสินค้าต้องห้ามไม่ให้มีการนำออกไปจำหน่ายต่างประเทศ รัฐดำเนินการรับซื้อข้าวจากราษฎร เพื่อเก็บไว้เป็นเสบียงในยามขาดแคลนและตอนศึกสงคราม เป็นต้น

ต่อมาเมื่อไทยมีการทำสนธิสัญญาบาวริงกับอังกฤษ ปี พ.ศ. 2398 เศรษฐกิจเข้าสู่ระบบทุนนิยม การผูกขาดการค้าข้าวของรัฐถูกยกเลิก ทำให้ข้าวกลายเป็นสินค้าออกที่สำคัญของประเทศ จึงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการผลิตจากเดิมผลิตเพื่อยังชีพมาเป็นผลิตเพื่อการค้าจากการสนธิสัญญาดังกล่าวส่งผลต่อการผลิตและการค้าข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่างกล่าวคือ เกิดการขยายพื้นที่ในการเพาะปลูกข้าวออกไปมากขึ้น โดยเฉพาะบริเวณเมืองพิษณุโลก นครสวรรค์ และพิจิตร ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ และมีการนำระบบชลประทานมาใช้ในการทำนาโดยมีการทำเหมืองฝายขึ้นที่เมืองสวรรค์โลก

การเปลี่ยนแปลงในการปลูกข้าว ทำให้เกิดการค้าข้าวอย่างแพร่หลาย ในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง โดยมีชาวจีนเข้ามาเกี่ยวข้องกับการผลิตและการค้าข้าวในชนบท เพราะพ่อค้าชาวจีน เป็นพ่อค้าคนกลางในการรับซื้อข้าวเปลือกจากชาวนาระยะแรก ๆ พ่อค้าข้าวส่วนใหญ่

เป็นพ่อค้าเงินจรรยา และเงินคง ที่นำสินค้าใส่เรือเข้าไปจำหน่ายให้กับชาวนาจากพวกเครื่องใช้ เช่น ไม้ ปลา ร้า น้ำมัน กาก เกลือ เสื้อ และเสื้อผ้า ฯลฯ ชาวลับได้รับซื้อข้าวเปลือกจากชาวนา

ต่อมาเมื่อรัฐบาลได้สร้างเส้นทางรถไฟสายเหนือขึ้นปี พ.ศ. 2448 ผ่านบริเวณ ภาคเหนือตอนล่าง จึงเป็นปัจจัยส่งเสริมการผลิตและการค้าข้าว เพราะเกิดการขยายระบบ การขนส่งข้าวสู่กรุงเทพฯ เพิ่มขึ้น โดยมีพ่อค้าชาวจีนเป็นกลไกสำคัญในการรับซื้อ และขายข้าว เปลือก ยิ่งเป็นการกระตุ้นให้ชาวนาเร่งการผลิตข้าวเพื่อการค้ามากขึ้น มีการขยายพื้นที่ ในการเพาะปลูกออกไปอยู่ริมทางรถไฟ การขนส่งข้าวโดยทางรถไฟสายเหนือ เริ่มแรก มีการขนส่งข้าวเปลือกแค่ 3 สถานีใน ปี พ.ศ. 2453 คือ สถานีปากน้ำโพ สถานีบางมูลนาค และสถานีสวรรคโลก ต่อมาเพิ่มเป็น 4 สถานี คือ สถานีพิษณุโลก ปี พ.ศ. 2459 และได้ ขยายสถานีในการขนส่งข้าวเพิ่มขึ้นเรื่อยจนปี พ.ศ. 2464 บริเวณภาคเหนือตอนล่างมีสถานี ขนส่งข้าวจำนวน 12 สถานี คือ สถานีปากน้ำโพ สถานีบางมูลนาค สถานีสวรรคโลก สถานี พิษณุโลก สถานีบ้านตาคลี สถานีหนองโพ สถานีชุมแสง สถานีดงตะขบ สถานีพิจิตร สถานีท่าพ่อ สถานีแควน้อย และสถานีตะพานหิน

ชาวจีนได้เข้ามามีบทบาททางการผลิตและการค้าข้าวมากขึ้น เมื่อรัฐบาลประกาศ ยกเลิกการจัดเก็บภาษีอากร ปี พ.ศ. 2462 ทำให้ชาวจีนที่ประกอบอาชีพในการจัดเก็บภาษี อากรหันเหชีวิตเปลี่ยนมาผลิตและค้าข้าวแทน ชาวจีนได้เกี่ยวข้องกับการผลิตข้าว คือ เป็น นายทุนเงินกู้และพ่อค้าข้าวเปลือก โดยเข้าไปมีความสัมพันธ์กับชาวนาโดยตรง ในการให้ กู้ยืมเงินมาทำทุน และเป็นพ่อค้าข้าวเปลือกรับซื้อผลผลิตของชาวนาออกสู่ตลาด ชาวจีนมีบทบาท ให้ชาวนากู้ยืม 2 วิธี คือ การตกข้าว และการกู้ยืมในรูปตัวเงิน มีการคิดอัตราดอกเบี้ย จ่ายเป็นเงินและข้าว จากการศึกษาพบว่าชาวนาส่วนใหญ่ของบริเวณภาคเหนือตอนล่างนิยม กู้เงินจากนายทุนเงินกู้ในยามเกิดวิกฤตการณ์ทางการผลิต และจ่ายดอกเบี้ยเป็นเงินมากกว่า เป็นข้าว อาทิ เช่น ชาวนาแถบพิษณุโลก และนครสวรรค์นอกจากนี้ ชาวจีนยังประกอบ กิจกรรมทางการผลิตเป็นพ่อค้าข้าวเปลือก ซึ่งมีความผูกพันกับชาวนาเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็น ผู้กำหนดชะตาชีวิตของชาวนาทางการผลิต เช่น ด้านราคา และด้านเงินทุน บรรดาชาวจีนที่เป็น พ่อค้าข้าวเปลือกจะมีการซื้อข้าวจากชาวนา โดยการล่องเรือและนำสินค้าเข้าไปจำหน่ายให้ และรับซื้อข้าวโดยจ่ายเป็นเงินสดหรืออีกวิธีหนึ่ง คือ การแลกข้าวเป็นการนำสินค้าไปแลกกับข้าว

แทนเงินตราและนำข้าวมารวบรวมให้ได้จำนวนมากแล้วบรรทุกใส่เรือไปจำหน่ายกรุงเทพฯ และบริเวณใกล้เคียง

นอกจากนี้พ่อค้าข้าวเปลือก (ชาวจีน) จะมีความสัมพันธ์กับชาวนาแล้ว ยังมีความสัมพันธ์กับโรงสี และบริษัทส่งออกในการนำข้าวเปลือกไปบ่อน้ำให้กับเจ้าของกิจการเหล่านี้ โดยเฉพาะการมีความสัมพันธ์กับโรงสีและบริษัทส่งออกที่กรุงเทพฯ มีการซื้อขายแตกต่างจากในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง กล่าวคือ พ่อค้าข้าวเปลือก ถ้าจะนำข้าวไปขายให้แก่โรงสีที่กรุงเทพฯ ต้องผ่านหลงจู้เสียก่อน เพราะเป็นนายหน้าในการติดต่อพ่อค้าข้าวและบริษัทส่งออกให้แก่พ่อค้าข้าวเปลือกที่อยู่นอกกรุงเทพฯ

การที่ชาวจีนมา มีบทบาททางการผลิตข้าวในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ส่งผลกระทบต่อชาวนาในการซื้อขาย คือ ชาวนาส่วนใหญ่จะเป็นผู้เสียเปรียบให้พ่อค้าข้าวเปลือกตลอดมา โดยเฉพาะราคาและการชั่งตวงของพ่อค้าข้าวเปลือก ซึ่งปรากฏให้เห็นว่าชาวนาถูกเอารัดเอาเปรียบแถบพิษณุโลก เพชรบูรณ์ และนครสวรรค์

ชาวจีนนอกจากจะมีบทบาททางการผลิตข้าวแล้วยังมีบทบาททางการค้าข้าว โดยเฉพาะเป็นผู้ทำให้การค้าข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่างเจริญเฟื่องฟู จนกลายเป็นแหล่งสำคัญของการค้าข้าวของประเทศบริเวณหนึ่ง บทบาททางการค้าข้าวได้แก่ การก่อตั้งกิจการโรงสีขึ้น เพื่อแปรรูปผลผลิตของข้าวเปลือกมาเป็นข้าวสาร โดยมีการสะสมทุนที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเป็นมาของเจ้าของโรงสี ชาวจีนที่ประกอบกิจการโรงสีของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง มีการสะสมทุนคือสะสมทุนจากระบบเจ้าภานายอกร สะสมทุนด้วยตนเอง สะสมทุนจากการค้า และสะสมทุนจากบรรพบุรุษ ชาวจีนนับว่าเป็นกลไกที่สำคัญต่อการขยายกิจการโรงสีของบริเวณนี้ โดยเข้าไปเกี่ยวข้องกับต่อการค้าข้าวกับชาวนาในการรับซื้อข้าวและรับจ้างสีข้าว ตลอดจนเป็นนายทุนเงินกู้ให้กับชาวนา ชาวจีนที่เป็นเจ้าของกิจการโรงสียังมีการนำข้าวสารล่องเรือไปจำหน่ายให้บริษัทส่งออกที่กรุงเทพฯ หรือพ่อค้าข้าวสารรายย่อย แถววัดราชา แถบเทเวศน์หรือแถบตลาดเยาวราช โรงสีบริเวณภาคเหนือตอนล่างติดต่อซื้อขายข้าวสารให้กับบริษัทส่งออกในรูปการซื้อเชื่อ โดยผ่านตัวแทนที่เรียกว่า หยง เป็นผู้ติดต่อและเก็บเงินมาชำระให้อีกทอดหนึ่ง

ชาวจีนบริเวณภาคเหนือตอนล่างได้รับผลกระทบจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ในด้านการผลิตคือ ได้รับผลประโยชน์จากการเป็นนายทุนเงินกู้ ซึ่งในช่วงนี้ชาวนาเกิดความอดอยากพากันมากู้เงินจากนายทุนเงินกู้เป็นจำนวนมาก แต่การค้าข้าวของพ่อค้าข้าวเปลือกในช่วงนี้

ได้รับผลกระทบผลคือการค้าไม่สามารถดำเนินการได้ทั้งนี้เพราะ การคมนาคมไม่สะดวก ราคาข้าวตกต่ำ ขาดแคลนธัญพืชและโรงสีขี้ข้าวเปลือก ทำให้การค้าข้าวของพ่อค้าชาวจีนต้องหยุดชะงักลง ส่วนกิจการโรงสีบางโรงต้องยกเลิกไป เช่น โรงสีสหไทย ที่อุตรดิตถ์ เพราะสืบเนื่องมาจากสงครามและการดำเนินนโยบายของรัฐบาลในการโยนกิจการโรงสีของคนจีนมาเป็นของคนไทย

เมื่อชาวจีนได้มาดำเนินการผลิตและการค้าข้าวในบริเวณภาคเหนือตอนล่างก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ คือ เกิดการเปลี่ยนแปลงในการขยายพื้นที่และการเพิ่มผลผลิตโดยชาวจีนเป็นผู้กระตุ้นในช่วงเวลาเพิ่มการผลิตเมื่อข้าวมีราคาแพง เพื่อจะได้เงินมาซื้อสินค้าที่ชาวจีนนำมาจำหน่าย เกิดการขยายตัวทางการค้าข้าว โดยเป็นผู้เปิดตลาดการค้าข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่างให้กว้างขวางออกสู่ภูมิภาคอื่น ๆ ในการนำข้าวไปจำหน่ายทั้งในและนอกบริเวณนี้ และยังได้ก่อให้เกิดการขยายตัวของกิจการโรงสีเมื่อข้าวกลายเป็นสินค้าที่สำคัญซึ่งมีการก่อตั้งโรงสีขึ้นเพื่อรองรับวัตถุดิบ (ข้าวเปลือก) ที่มีจำนวนมากมาย และนอกจากนี้ชาวจีนเป็นผู้ทำให้ระบบการขนส่งข้าวขยายออกไป จากเดิมที่มีการขนส่งข้าวทางเรือต่อมามีชาวจีนบางกลุ่มใช้การขนส่งโดยทางรถไฟ ซึ่งจะทำให้ข้าวออกสู่ตลาดเพิ่มขึ้น

ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมชาวจีน ทำให้วิถีชีวิตของชาวนาบริเวณภาคเหนือตอนล่างเข้าสู่ระบบเงินตรามีการซื้อสินค้าฟุ่มเฟือยที่ชาวจีนนำมาจำหน่าย ชาวนาเริ่มมีการใช้สินค้าที่จำเป็น เช่น เปลี่ยนมาใช้ผ้าทอจากต่างประเทศ ใช้น้ำมันก๊าดแทนได้ ทำให้ชาวนาต้องตกเป็นหนี้สินต่อชาวจีนที่นำสินค้าเข้าไปจำหน่าย ชาวจีนที่เข้ามาประกอบกิจกรรมทางการผลิตและการค้าได้มีการขยายตัวออกสู่บริเวณเมืองต่าง ๆ ก่อให้เกิดกลุ่มชนชั้นพ่อค้าเงินกระจายประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างกว้างขวาง นอกจากนี้ชาวจีนยังได้นำความเจริญมาสู่บริเวณภาคเหนือตอนล่าง โดยเข้าไปก่อตั้งความเจริญขึ้นในชุมชนเมือง เช่น ก่อสร้างกิจการโรงสี ขยายตลาดการค้า และกิจการโรงเลื่อย โรงสุรา เพราะได้รับทุนมาจากการผลิตและค้าข้าว จึงนับได้ว่าชาวจีนได้เข้ามาเปลี่ยนแปลงบริเวณภาคเหนือตอนล่างทางด้านสังคมและเศรษฐกิจเป็นอย่างยิ่ง

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้น (Primary Sources)

1. เอกสารที่ยังไม่ได้พิมพ์

- หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 3. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 1. จ.ศ. 1168.
- จดหมายเหตวรรษกาลที่ 2. จ.ศ. 1171 - 1173.
- เลขที่ 4. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3. จ.ศ. 1196.
- เลขที่ 10. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3. จ.ศ. 1202.
- เลขที่ 10. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3. จ.ศ. 1190.
- เลขที่ 10. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3. จ.ศ. 1198.
- เลขที่ 10. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3. จ.ศ. 1206.
- เลขที่ 25. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3. จ.ศ. 1204.
- เลขที่ 38. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3. จ.ศ. 1200.
- เลขที่ 42. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3. จ.ศ. 1206.
- เลขที่ 43. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3. จ.ศ. 1207.
- เลขที่ 40. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3. จ.ศ. 1206.
- เลขที่ 48. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3. จ.ศ. 1207.
- เลขที่ 50. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3. จ.ศ. 1208.
- เลขที่ 52. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3. จ.ศ. 1196.
- เลขที่ 52. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3. จ.ศ. 1211.
- เลขที่ 54. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3. จ.ศ. 1208.
- เลขที่ 55. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3. จ.ศ. 1208.
- เลขที่ 56. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3. จ.ศ. 1214.
- เลขที่ 79. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3. จ.ศ. 1204.
- เลขที่ 127. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3. จ.ศ. 1202.
- เลขที่ 135. จดหมายเหตวรรษกาลที่ 3. จ.ศ. 1205.

- หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 137. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1207.
- _____. เลขที่ 148. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1202.
- _____. เลขที่ 163. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1206.
- _____. เลขที่ 166. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1206.
- _____. เลขที่ 182. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1206.
- _____. เลขที่ 226. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1207.
- _____. เลขที่ 267/7. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1210.
- _____. เลขที่ 272. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1207.
- _____. เลขที่ 10. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4. จ.ศ. 1223.
- _____. เลขที่ 25. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4. จ.ศ. 1224.
- _____. เลขที่ 41. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4. จ.ศ. 1229.
- _____. เลขที่ 89. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4. จ.ศ. 1220.
- _____. เลขที่ 161. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4. จ.ศ. 1228.
- ศิลปากร, กรม. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ค. 14/7. ภาชีเล่ม 1. ประชุมเรื่องภาชีอากร
กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ. 2 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 109.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ค. 14/7. ภาชีเล่ม 1. ประชุมเรื่องภาชี
อากรกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ. 18 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 109.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ค. 14/7. ภาชีเล่ม 1. ประชุมเรื่องภาชี
อากรกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ. 18 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 110.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ค. 37/9. โรงสีไฟกิมแข่งหลี่ปากน้ำไพ.
11 สิงหาคม ร.ศ. 129.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม/29/1. พระยาสุเรนทรจรรยาการในเมณฑล
นครสวรรค์. 25 ตุลาคม ร.ศ. 115.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม/29/1. รายงานกรมหลวงดำรงไปตรวจ
ราชการมณฑลกรุงเก่าแลพิษณุโลก นครสวรรค์. 30 กันยายน - 18 สิงหาคม
ร.ศ. 119.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม/29/2. กรมหมื่นดำรงราชานุภาพตรวจ
ราชการเมืองนครสวรรค์. ร.ศ. 115.

- ศิลปากร, กรม. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม/29/2. กรมหมื่นดำรงราชานุภาพตรวจราชการ
เมืองพิจิตร. ร.ศ. 117.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม/29/2. กรมหมื่นดำรงราชานุภาพตรวจราชการ
เมืองพิษณุโลก. 31 ตุลาคม ร.ศ. 117.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม/29/2. กรมหมื่นดำรงราชานุภาพตรวจ
ราชการเมืองอุดรดิตถ์. 30 กันยายน - 18 สิงหาคม ร.ศ. 119.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม/29/2. ตรวจราชการเมืองอุดรดิตถ์. ร.ศ. 126-127.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม/29/2. รายงานกรมหมื่นดำรงราชานุภาพตรวจ
ราชการหัวเมืองฝ่ายเหนือ. 28 มกราคม ร.ศ. 121.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.51/2. ข้าหลวงเทศาภิบาลรายงานกิจการ
ต่าง ๆ ภายในประเทศ. ร.ศ. 113 - 118.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม/29/2. กรมหมื่นดำรงราชานุภาพตรวจ
ราชการเมืองพิษณุโลก. 31 ตุลาคม ร.ศ. 117.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/2. ผู้ร้ายปล้นเงินกมลูกจ้างเงินยัง
เงินจอบ บังคับฮ้อลันดาที่บ้านหาดเสี้ยว. มกราคม - พฤศจิกายน ร.ศ. 100.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม/29/2. รายงานกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ
ตรวจราชการหัวเมืองฝ่ายเหนือ. 28 มกราคม ร.ศ. 121.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม/21/2. รายงานตรวจราชการเมือง
พิจิตร. ร.ศ. 117. (พ.ศ. 2441).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม/29/2. รายงานตรวจราชการเมือง
สุโขทัย. ร.ศ. 117. (พ.ศ. 2439).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม/29/2. รายงานตรวจราชการเมือง
อุดรดิฐ. ร.ศ. 115. (พ.ศ. 2439).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2/4. แผนบกครองตรวจราชการ.
13 พฤศจิกายน ร.ศ. 117.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/2. ใบบอกเมืองนครสวรรค์.
5 มีนาคม ร.ศ. 101.

- ศิลปากร, กรม. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/4. ใบบอกเมืองนครสวรรค์.
 ลงวันที่ 2 ธันวาคม จ.ศ. 1247. (พ.ศ. 2428).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12 ก/4. ใบบอกเมืองนครสวรรค์.
 ลงวันที่ 7 เมษายน จ.ศ. 1248. (พ.ศ. 2429).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/9. ใบบอกเมืองนครสวรรค์.
 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 106.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/9. ใบบอกเมืองนครสวรรค์.
 6 กรกฎาคม จ.ศ. 1248.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/9. ใบบอกเมืองนครสวรรค์.
 6 พฤศจิกายน ร.ศ. 1250.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/9. ใบบอกเมืองนครสวรรค์.
 ลงวันที่ 5 ธันวาคม จ.ศ. 1250. (พ.ศ. 2431).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/9. ใบบอกเมืองนครสวรรค์.
 4 ธันวาคม 2430.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/9. ใบบอกเมืองนครสวรรค์.
 ลงวันที่ 20 มีนาคม ร.ศ. 108. (พ.ศ. 2432).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/9. ใบบอกเมืองนครสวรรค์.
 ลงวันที่ 5 พฤษภาคม ร.ศ. 108. (พ.ศ. 2432).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/11. ใบบอกเมืองนครสวรรค์.
 11 มีนาคม ร.ศ. 109.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/11. ใบบอกเมืองนครสวรรค์.
 29 มิถุนายน ร.ศ. 109.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/11. ใบบอกเมืองนครสวรรค์.
 ลงวันที่ 25 มิถุนายน ร.ศ. 109. (พ.ศ. 2433).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/11. ใบบอกเมืองนครสวรรค์.
 29 ตุลาคม 2433.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/11. ใบบอกเมืองนครสวรรค์.
 1 กันยายน ร.ศ. 110.

ศิลปากร, กรม. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/13. ใบบอกเมืองนครสวรรค์.

19 พฤศจิกายน ร.ศ. 109.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/1. ใบบอกเมืองพิจิตร.

สิงหาคม ร.ศ. 98.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/2. ใบบอกเมืองพิจิตร.

ลงวันที่ 2 กุมภาพันธ์ จ.ศ. 1247. (พ.ศ. 2428).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/2. ใบบอกเมืองพิจิตร.

ลงวันที่ 2 มีนาคม จ.ศ. 1247. (พ.ศ. 2428).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/2. ใบบอกเมืองพิจิตร.

2 สิงหาคม จ.ศ. 1247.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/2. ใบบอกเมืองพิจิตร.

7 กันยายน จ.ศ. 1247.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/2. ใบบอกเมืองพิจิตร.

1 พฤษภาคม จ.ศ. 1248.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/2. ใบบอกเมืองพิจิตร.

5 ตุลาคม จ.ศ. 1248.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/2. ใบบอกเมืองพิจิตร.

ลงวันที่ 2 ตุลาคม จ.ศ. 1250. (พ.ศ. 2431).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/2. ใบบอกเมืองพิจิตร.

ลงวันที่ 5 ตุลาคม จ.ศ. 1250. (พ.ศ. 2431).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/4. ใบบอกเมืองพิจิตร.

7 เมษายน จ.ศ. 1251.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/4. ใบบอกเมืองพิจิตร.

9 สิงหาคม 2432.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/4. ใบบอกเมืองพิจิตร.

2 พฤษภาคม 2432.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/4. ใบบอกเมืองพิจิตร.

ลงวันที่ 10 พฤศจิกายน ร.ศ. 108. (พ.ศ. 2432).

ศิลปากร, กรม. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/4. ใบบอกเมืองพิจิตร.

ลงวันที่ 24 พฤศจิกายน ร.ศ. 108. (พ.ศ. 2432).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/4. ใบบอกเมืองพิจิตร.

1 มกราคม ร.ศ. 109.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/4. ใบบอกเมืองพิจิตร.

ลงวันที่ 16 พฤศจิกายน ร.ศ. 109. (พ.ศ. 2433).

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/4. ใบบอกเมืองพิจิตร.

27 พฤศจิกายน ร.ศ. 109.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/2. ใบบอกเมืองพิชัย.

4 มกราคม จ.ศ. 1239.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/2. ใบบอกเมืองพิชัย.

2 ตุลาคม 2431.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/9. ใบบอกเมืองพิชัย.

4 เมษายน - 13 มีนาคม ร.ศ. 110.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/9. ใบบอกเมืองพิชัย.

13 มีนาคม ร.ศ. 110.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/5. ใบบอกเมืองพิษณุโลก.

จ.ศ. 1246.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/6. ใบบอกเมืองพิษณุโลก.

13 ธันวาคม ร.ศ. 103.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/1. ใบบอกเมืองพิษณุโลก.

จ.ศ. 1241.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/5. ใบบอกเมืองพิษณุโลก.

จ.ศ. 1247.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/5. ใบบอกเมืองพิษณุโลก.

จ.ศ. 1248.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/5. ใบบอกเมืองพิษณุโลก.

จ.ศ. 1249.

- ศิลปากร, กรม. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/10. ใบบอกเมืองพิษณุโลก.
 จ.ศ. 1250.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/12. ใบบอกเมืองพิษณุโลก.
 5 มีนาคม จ.ศ. 1250.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/1. ใบบอกเมืองพิษณุโลก.
 13 กันยายน ร.ศ. 108.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/12. ใบบอกเมืองพิษณุโลก.
 ลงวันที่ 4 ตุลาคม ร.ศ. 108. (พ.ศ. 2432).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/12. ใบบอกเมืองพิษณุโลก.
 ลงวันที่ 18 มีนาคม ร.ศ. 109. (พ.ศ. 2433).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/13. ใบบอกเมืองพิษณุโลก.
 ลงวันที่ 12 พฤษภาคม ร.ศ. 110. (พ.ศ. 2434).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/1. ใบบอกเมืองพหะคีรี.
 2 กุมภาพันธ์ จ.ศ. 1247. (พ.ศ. 2428).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/11. ใบบอกเมืองพหะคีรี.
 7 เมษายน จ.ศ. 1247. (พ.ศ. 2428).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/1. ใบบอกเมืองพหะคีรี.
 พฤษภาคม 2428.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/1. ใบบอกเมืองพหะคีรี.
 3 มกราคม 2429.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/1. ใบบอกเมืองพหะคีรี.
 5 ตุลาคม จ.ศ. 1250. (พ.ศ. 2431).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/1. ใบบอกเมืองพหะคีรี.
 24 ตุลาคม 2432.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/1. ใบบอกเมืองพหะคีรี.
 6 พฤษภาคม 2434.

ศิลปากร, กรม. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/2. ใบบอกเมืองพยุหะคีรี.

4 สิงหาคม ร.ศ. 110. (พ.ศ. 2434).

_____ . เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/1 ใบบอกเมืองพยุหะคีรี.

9 สิงหาคม 2449.

_____ . เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/2. ใบบอกเมืองเพชรบูรณ์.

1 กรกฎาคม จ.ศ. 1247. (พ.ศ. 2428).

_____ . เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/2. ใบบอกเมืองเพชรบูรณ์.

5 มิถุนายน จ.ศ. 1247. (พ.ศ. 2428).

_____ . เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/2. ใบบอกเมืองเพชรบูรณ์.

16 ธันวาคม ร.ศ. 109. (พ.ศ. 2433).

_____ . เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/4. ใบบอกเมืองสวรรคโลก.

กุมภาพันธ์ ร.ศ. 103. (พ.ศ. 2427).

_____ . เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/4. ใบบอกเมืองสวรรคโลก.

13 สิงหาคม ร.ศ. 110. (พ.ศ. 2434).

_____ . เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/6 ใบบอกเมืองสวรรคโลก.

23 เมษายน 2428.

_____ . เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/7. ใบบอกเมืองสวรรคโลก.

6 กรกฎาคม ร.ศ. 104. (พ.ศ. 2428).

_____ . เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/7 ใบบอกเมืองสวรรคโลก.

6 มกราคม ร.ศ. 106. (พ.ศ. 2430).

_____ . เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/7 ใบบอกเมืองสวรรคโลก.

1 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 106. (พ.ศ. 2430).

_____ . เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/7. ใบบอกเมืองสวรรคโลก.

7 เมษายน ร.ศ. 107. (พ.ศ. 2431).

_____ . เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/7. ใบบอกเมืองสวรรคโลก.

ลงวันที่ 7 กรกฎาคม จ.ศ. 1250. (พ.ศ. 2431).

_____ . เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/7. ใบบอกเมืองสวรรคโลก.

4 มีนาคม ร.ศ. 108. (พ.ศ. 2432).

- ศิลปากร, กรม. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/7. ใบบอกเมืองสวรรคโลก.
4 กรกฎาคมร.ศ. 108. (พ.ศ. 2432).
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/4. ใบบอกเมืองสุโขทัย.
กุมภาพันธ์ ร.ศ. 103. (พ.ศ. 2427).
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.2.12ก/1. ใบบอกเมืองอุตรดิตถ์.
มกราคม - กุมภาพันธ์ ร.ศ. 100. (พ.ศ. 2424).
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ม.14/81 - 82. รายงานกรมหมื่นดำรงตรวจ
ราชการเมืองพิจิตร เมืองพิษณุโลก และมณฑลพายัพ. ร.ศ. 114.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. รล - มท/42 เรื่องราวเงินซื้อที่ยี่ฮ้อทองแสง.
ม.ป.ป.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. สารตรา เล่ม 14 เลขที่ 18 -20.
สารตราตั้งเงินนายเป็นนายอากรสมพัศธร. 1 กรกฎาคม 2431.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ยธ.5 9/11 ที่ 118/9132. กรมนครา
นุวัติวงศ์กราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. ลงวันที่ 31 ธันวาคม ร.ศ. 120.
(พ.ศ. 2444).
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ยธ.5 9/13. รายงานการสำรวจเส้นทาง
รถไฟไปยังเมืองเหนือของนายแฮร์มัน เก็ช.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ยธ.5 9/20. คำกราบบังคมทูลในการเปิด
ทางรถไฟปากน้ำโพ. ลงวันที่ 31 ตุลาคม ร.ศ. 124. (พ.ศ. 2448).
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5. ยธ.5 9/75. พระราชดำรัสในการเปิดรถไฟ
สายเหนือ. พ.ศ. 2448 - 2452.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ 6 ร6. 20.6/22. ความเห็นเอกชน 11 -
13 พฤษภาคม 2457.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ 6 กส. 15.2/10. รายงานการประชุมสภาเผยแผ่
กิจการสหกรณ์ออมทรัพย์.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ 6 น. 25/20. บัญชีเงินเข้ามาพึ่งพระโพธิสมภาร.
8 กุมภาพันธ์ 2454 - 1 มีนาคม 2458.

- ศิลปากร, กรม. เอกสารรัชกาลที่ 6 น.31 3/5. สำเนาตึกเดือนชานาของกระทรวงมหาดไทยและนครบาล. 2462.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ 6 น.31 3/38. พ่อค้าข้าวมณฑลพิษณุโลกร้องทุกข์ข้าวค้างอยู่ในรถไฟ. 9 - 10 กรกฎาคม 2462.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ 6 น.37/9. โรงสีไฟกิมแข่งหลี่ปากน้ำโพ. 11 สิงหาคม ร.ศ. 129.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.4/11. เรื่องข้าวยากหมากแพงของมณฑลพิษณุโลก. 25 ตุลาคม 2454.
- _____ . เอกสารส่วนบุคคล สบ. 2.41/129 . บัญชีโรงสีข้าวในพระราชอาณาจักรสยาม.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ 7 กส.15.1/266. กระทรวงพาณิชย์รายงานความเป็นอยู่ของชาวนาในจังหวัดลพบุรี. 2474.
- _____ . เอกสาร ก/ป/2487/35. การค้าข้าวของบริษัทข้าวไทยที่เพชรบูรณ์. 22 พฤษภาคม 2487.
- _____ . เอกสาร ก/ป/2487/39. ราคาข้าวเปลือกเมืองนครสวรรค์. 14 ตุลาคม 2487.
- _____ . เอกสารชั่วคราวที่ 7/37.ค.2/10. ประกาศเก็บเลื่อนและลดเงินตราค่านาในตำบลต่าง ๆ ที่ 238/31778.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ 7 พ.7/14. พิจารณาเรื่องข้าว. 2473.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ 7 พ.8/4. นายมังกร สามเสน บรรารกเรื่องการซื้อขายข้าวสาร. ลงวันที่ 10 - 19 มกราคม 2471.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ 7 พ.8. 1/1. ความเห็นพระยาโชฎึกเรื่องสินค้าเข้า. ลงวันที่ 17 พฤศจิกายน 2473.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ 7 พ.8. 1/1. สินค้าเข้าประเทศอินโดจีนและประเทศสยาม. ลงวันที่ 11 มกราคม 2474.

- ศิลปากร, กรม. เอกสารรัชกาลที่ 7 พ.8. 1/4. รายงานสินค้าเข้าออกประเทศสยามของ
ข้าหลวงใหญ่พาณิชย์. ลงวันที่ 7 ธันวาคม 2474.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 7 พ.13/5. ความเป็นอยู่และฐานะของชาวนาตาม
หัวเมืองเนื่องจากราคาข้าวตกต่ำ. 16 มีนาคม 2474 - 4 พฤษภาคม 2475.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.26.5ก/16. ข่าวพิษณุโลก. วันพุธที่
21 กันยายน 2471.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.26.5ก/16. ข่าวจังหวัดสุโขทัย. ลงวันที่ 18
พฤษภาคม 2471.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.26.5ก/43. ข่าวจังหวัดนครสวรรค์. ลงวันที่ 31
เดือน กุมภาพันธ์ 2472.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.26.ก/64. ข่าวจังหวัดตาก. ลงวันที่ 19
มิถุนายน 2472.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.26.5/108. ข่าวหนังสือพิมพ์เกี่ยวกับการค้าข้าว.
ลงวันที่ 7 - 15 ธันวาคม 2471.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.26.5/108. ข่าวเบลีอก. ลงวันที่ 7 กุมภาพันธ์
2471.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.16 4/109. ฐานะแห่งสินค้าเข้าขาออกของเมือง
ไทยในปัจจุบันบิดาได้แย่งระหว่างเจ้าของโรงสีกับพ่อค้าชาวต่างประเทศผู้ซื้อเข้าใน
กรุงเทพฯ. ลงวันที่ 1 สิงหาคม 2471.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.26 5/255. เข้าแพงเนื่องจากเหตุ 3 ประการ.
ลงวันที่ 6 มิถุนายน 2472.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.26.5/225. โฆษณาแบดหมื่นหล่มศักดิ์เพชรบูรณ์
สีหมื่น. ลงวันที่ 6 สิงหาคม 2472.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.26.5/225. มาตราซึ่งดวงกระทรวงพาณิชย์จะ
ทำให้เราเห็นฤทธิ์คราวนี้. ลงวันที่ 6 สิงหาคม - 28 ตุลาคม 2472.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.26.5/255. ผู้รังสมุทเทศาภิบาลมณฑลนครสวรรค์
แจ้งข่าวเรื่องออกกัญคราวนี้. ลงวันที่ 14 กรกฎาคม 2472.

- ศิลปากร, กรม. เอกสารรัชกาลที่ 7 รล.25 6/128. ฎีกานายบุรี แซ่ฮ้อ กล่าวโทษ
กรมการอาเภอจังหวัดอุดรดิตถ์. 26 ธันวาคม 2473 - 4 กุมภาพันธ์ 2477.
- _____. เอกสารการรถไฟแห่งประเทศไทย รพท. 2/2. จดหมายเหตุของสภา
เผยแผ่พาณิชย์. ฉบับที่ 5 กรกฎาคม 2465.
- _____. เอกสารการรถไฟแห่งประเทศไทย รพท. 2/2. จดหมายเหตุของสภา
เผยแผ่พาณิชย์. ฉบับที่ 7 ธันวาคม 2465.
- _____. เอกสารการรถไฟแห่งประเทศไทย รพท. 2/11. จดหมายเหตุของสภา
เผยแผ่พาณิชย์. ฉบับที่ 25 กรกฎาคม 2470.
- _____. เอกสารการรถไฟแห่งประเทศไทย รพท. 2/15. จดหมายเหตุของสภา
เผยแผ่พาณิชย์. ฉบับที่ 34 ตุลาคม 2472.
- _____. เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ กต. 5.2/75. พระราชดำรัสในการ
เปิดรถไฟสายเหนือ. 2448 - 2452.
- _____. เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ กต. 5.2/81. น้ำท่วมทางรถไฟ
สายเหนือขาดเดินไม่ได้. ลงวันที่ 13 ตุลาคม 2460.
- _____. เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ กต. 63. 2/2. ทูตรายงานเกี่ยวกับ
การเมืองและฐานะการเงินทั่วไป. ลงวันที่ 27 มกราคม 2474.
- _____. เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ กต. 63. 2/3. รัฐบาลสยามออก
จากมาตรการทองคำ. ลงวันที่ 11 พฤษภาคม 2475.
- _____. เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ กต. 67. 11/8. กรมพระจันทบุรี
นถนาถกราบทูลกรมพระยาเทววงษ์วิโรภการ. 23 พฤษภาคม 2464.
- _____. เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ กต. 68. 6/6. เรื่องบริษัทเกี่ยวกับ
ข้าว. 2476.
- _____. เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ กต. 10/23. รัฐบาลเนเธอร์แลนด์ออก
ข้อบังคับห้ามมิให้นำเข้าประเทศ. ลงวันที่ 26 เมษายน 2476.
- _____. เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ กต. 68.6/33. รัฐบาลออกพระราช
บัญญัติควบคุมการส่งข้าวออกนอกประเทศ. 2484.
- _____. เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ กต. 68.6/34. บริษัทฮังฟงจำกัด
ขอให้สอบถามข้าวที่ส่งไปกับเรือเฮลลาส. 2485.

- ศิลปากร, กรม. เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ กต. 68.6/68. เรื่องบริษัท
เกียข้าว. 2476.
- _____. เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ กต. 69. 10/20. โคลัมโบจะขึ้น
ภาษีข้าวขาเข้า. ลงวันที่ 27 ธันวาคม 2478.
- _____. เอกสารของกระทรวงเกษตร กส. 12/490. เรื่องมิสเตอร์โยโกยานาย
ใหม่ยื่นรายงานการเพาะปลูกมณฑลเพชรบูรณ์.
- _____. เอกสารกระทรวงเกษตรธิการ กส. 12.5/24/1. บันทึกเรื่องอธิบดีกรม
ตรวจกสิกรรม. 12 สิงหาคม 2474.
- _____. เอกสารกระทรวงเกษตร กส. 13/446. รายงานเสนาบดีออกไปตรวจ
ราชการทানাในมณฑลต่าง ๆ. ลงวันที่ 2 ตุลาคม 2454.
- _____. เอกสารกระทรวงเกษตร กส. 13/544. เรื่องกระทรวงเกษตรการ
มณฑลต่าง ๆ ถึงจำนวนโรงสีข้าวกับรายการเกี่ยวกับโรงสีนั้น. ร.ศ. 130.
(พ.ศ. 2454).
- _____. เอกสารกระทรวงเกษตรธิการ กส. 13/1124. ใบขอมณฑลพิษณุโลก
ถวายรายงานการแสดงกสิกรรม. 29 เมษายน 2457.
- _____. เอกสารกระทรวงเกษตร กส. 15.2/19. รายงานการประชุมพ่อค้า
ข้าวที่กระทรวงเกษตร. 4 ธันวาคม 2473.
- _____. เอกสารกระทรวงเกษตร กส. 15.2/25. เรื่องคำถามของ
คณะกรรมการสภาเผยแผ่พาณิชย์สินค้าข้าวภายในกับคำตอบจากมณฑลต่าง ๆ.
- _____. เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท. 16.4/109. ฐานะแห่งสินค้าข้าวออก
ของเมืองไทยในปัจจุบันปัญหาข้อโต้แย้งระหว่างเจ้าของโรงสีกับพ่อค้าข้าว
ต่างประเทศผู้ซื้อเข้าในกรุงเทพฯ. 1 สิงหาคม 2471.
- _____. เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท. 76.5ก/16. ข้าวพิษณุโลก.
21 กรกฎาคม 2471.
- _____. เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท. 5.3.4/4. เรื่องราษฎรจังหวัดอุดรดิตถ์
ข้าวบริโกศ. 2480.

- ศิลปากร, กรม. เอกสารกระทรวงมหาดไทย ม. 5.3.4/5. เรื่องขอเงินซื้อข้าวแจก
ราษฎรผู้ที่ยอดตัดข้าวบริโภค. 2470.
- _____. เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท. 5.3.4/20. ราษฎรในท้องที่อำเภอ
ท่าตะโกตัดตัดข้าว. 2482.
- _____. เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท. 5.3.4/26. เรื่องราษฎรในจังหวัด
พิจิตรตัดตัดข้าวบริโภค. 2481.
- _____. เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท. 5.3.5/2. ส่งคำชี้ช่องทางอาชีพให้
ราษฎรในท้องที่อำเภอท่าเรือ. ลงวันที่ 26 มกราคม 2477.
- _____. เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท. 5.3.5/14. การช่วยเหลือชาวบ้านใน
ยามฝนแล้ง. ลงวันที่ 13 มกราคม 2479.
- _____. เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท. 5.3.5/113. พ้อคำต่างจังหวัดกด
ราคาข้าวเปลือก. ลงวันที่ 22 ธันวาคม 2484.
- _____. เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท. 5.3.7/9. คณะกรรมการอำเภอ
ท่าตะโกพร้อมด้วยกำนันผู้ใหญ่บ้าน และราษฎร ได้ช่วยกันจัดการปิดถนนกั้นน้ำที่
ตลาดลองท่าตะโกแล้วเสร็จเพื่อประโยชน์ให้ประชาชนและสัตว์พาหนะ. ลงวันที่
14 ธันวาคม 2480.
- _____. เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท. 5.3.7/39. บำรุงเหมืองฝายและฝาย
จังหวัดตาก. 2482.
- _____. เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท. 5.3.7/41. ทำทากกั้นน้ำในท้องที่
อำเภอเมืองพิจิตร. 2483.
- _____. เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท. 5.16 5/3. รายงานการประชุม
จังหวัด. 2478.
- _____. เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท. 5.16 5/6. รายงานการประชุม
จังหวัด. 2478.
- _____. เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท. 5.16 5/12. รายงานการประชุม
จังหวัดเพชรบูรณ์. 10 ธันวาคม 2478.
- _____. เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท. 5.16 5/27. รายงานการประชุม
จังหวัดพิษณุโลก. ลงวันที่ 26 ธันวาคม 2478.

- ศิลปากร, กรม. เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท. 5.16 5/35. รายงานการประชุมสภาจังหวัด. 2479.
- _____. เอกสารส่วนบุคคล สบ. 10/150. บันทึกของหัวหน้ากองเดินรถสมัยตำแหน่ง อ.ม.ณ. ผู้จัดการพาณิชย์ (พ.ศ. 2474 - 2475).
- _____. เอกสารส่วนบุคคล สบ. 2 41/129. บัญชีโรงสีข้าวในพระราชอาณาจักรสยาม.
- _____. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สร.0201.2/3. รายงานนำท่วมทางรถไฟ. ลงวันที่ 23 กันยายน 2480.
- _____. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สร.0201.2/8. ก.ล.ร.นำเข้าสารและเครื่องเค็มไปแจกราษฎรที่ประสบอุทกภัย. 2485.
- _____. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สร.0201.2/8. การช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัย. ลงวันที่ 19 ตุลาคม 2485.
- _____. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สร.0201.2/8. ประกาศห้ามตกข้าวแก่ชาวนา. เดือน 7 ขึ้น 10 ค่ำ คักราช 1239. (พ.ศ. 2420).
- _____. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สร.0201.2/11. รายการข้าวเปียกน้ำจากโกดัง และโรงสีต่าง ๆ ขึ้นไว้ระโกดังข้าวไทยที่ 8. ลงวันที่ 20 พฤษภาคม 2480.
- _____. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สร.0201.2/11. รายการการเสียหายเนื่องจากอุทกภัย. ลงวันที่ 31 มีนาคม 2486.
- _____. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2สร.0201.57.1/1. เรื่องพ่อค้าโรงสีกดราคาข้าวหยุดซื้อข้าวและปิดทำการสีข้าว. ลงวันที่ 9 มิถุนายน 2477.
- _____. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2สร.0201.57.1/1. เรื่องพ่อค้าโรงสีกดราคาข้าวหยุดซื้อข้าวและปิดทำการสีข้าว. ลงวันที่ 4 พฤษภาคม 2480.
- _____. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2สร.0201.57.1/2. เรื่องกระทรวงเศรษฐการเสนอโครงการตั้งโรงสีข้าว. ลงวันที่ 15 มกราคม 2480.

- ศิลปากร, กรม. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2สร.0201.57.1/2. กระทรวงเศรษฐกิจเสนอโครงการตั้งโรงสีข้าว. ลงวันที่ 21 กรกฎาคม 2477.
- _____. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2สร.0201.57.1/3. รวมโรงสีไฟฟ้าที่ได้เป็นบริษัทและการรวมโรงสีข้าวมาเป็นของไทย. ลงวันที่ 8 พฤศจิกายน กรกฎาคม 2486.
- _____. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2สร.0201.57.1/7. สำรวจโรงสีข้าวคนต่างด้าวทางภาคเหนือ 6 จังหวัด เพื่อรับช่วงจัดการ. 2486.
- _____. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2สร.0201.57.3/2. เรื่องการซื้อขายระหว่างรัฐบาลมาอยู่กับบริษัทข้าวไทย. ลงวันที่ 19 พฤศจิกายน 2483.
- _____. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2สร.0201.77/2. เงิน. ลงวันที่ 15 พฤษภาคม 2481.
- _____. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2สร.0201.77/2. เงิน. ลงวันที่ 20 มีนาคม 2488.
- _____. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2สร.0201.77/3. เรื่องข้าว. ลงวันที่ 14 มิถุนายน 2484.
- _____. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2สร.0201.82.2/30. คนในบังคับเงินขอแปลงสัญชาติไทย. ลงวันที่ 7 พฤษภาคม 2483.
- _____. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2สร.0201.82.2/4. คนในบังคับเงินขอแปลงสัญชาติไทย. ลงวันที่ 10 กรกฎาคม 2483.
- _____. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2สร.0201.82.2/5. คนในบังคับเงินขอแปลงสัญชาติไทย. ลงวันที่ 15 ธันวาคม 2483.
- _____. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2สร.0201.82.2/6. คนในบังคับเงินขอแปลงสัญชาติไทย. ลงวันที่ 27 พฤษภาคม 2484.
- _____. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2สร.0201.82.2/6. คนในบังคับเงินขอแปลงสัญชาติไทย. ลงวันที่ 23 ตุลาคม 2484.
- _____. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2สร.0201.82.2/7. คนในบังคับเงินขอแปลงสัญชาติไทย. ลงวันที่ 8 กันยายน 2485.

- ศิลปากร, กรม. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2สร.0201.82.2/7. คนในบังคับ
เงินขอแปลงสัญชาติไทย. ลงวันที่ 16 กันยายน 2485.
- _____. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2สร.0201.82.2/7. คนในบังคับ
เงินขอแปลงสัญชาติไทย. ลงวันที่ 3 ตุลาคม 2485.
- _____. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2สร.0201.82.2/7. คนในบังคับ
เงินขอแปลงสัญชาติไทย. ลงวันที่ 14 ตุลาคม 2485.
- _____. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2สร.0201.82.2/8. คนในบังคับ
เงินขอแปลงสัญชาติไทย. ลงวันที่ 5 พฤษภาคม 2486.
- _____. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2สร.0201.82.2/8. คนในบังคับ
เงินขอแปลงสัญชาติไทย. ลงวันที่ 23 พฤษภาคม 2486.
- _____. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2สร.0201.82.2/8. คนในบังคับ
เงินขอแปลงสัญชาติไทย. ลงวันที่ 5 มิถุนายน 2486.
- _____. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2สร.0201.82.2/8. คนในบังคับ
เงินขอแปลงสัญชาติไทย. ลงวันที่ 11 มิถุนายน 2486.
- _____. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2สร.0201.82.2/8. คนในบังคับ
เงินขอแปลงสัญชาติไทย. ลงวันที่ 12 มิถุนายน 2486.
- _____. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2สร.0201.82.2/8. คนในบังคับ
เงินขอแปลงสัญชาติไทย. ลงวันที่ 11 มีนาคม 2482.
- _____. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2สร.0201.82.2/44. คนใน
บังคับเงินขอแปลงสัญชาติไทย. ลงวันที่ 12 มีนาคม 2482.
- _____. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2สร.0201.82.2/5. ผู้มีชื่อยินดี
ยอมลดหนี้และประนอมหนี้กับชาวนาและเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับการทำนา.
ลงวันที่ 29 เมษายน 2478.
- _____. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2สร.0201.29.1/10. เรื่อง
แจกพันธุ์ข้าวปลูกแก่ชาวนาหรือซื้อพันธุ์ข้าวให้ชาวนายืมปลูก. ลงวันที่ 16 ธันวาคม
 2488.
- _____. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 3สร.0201.29.1/2. ส่ง
ข้าราชการไปตรวจตลาดข้าว ณ ต่างประเทศ. ลงวันที่ 8 มิถุนายน 2482.

ศิลปากร, กรม. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 3สร.0201.29.1/4. ราคาข้าว
ตกต่ำควรรีหาดลาคข้าวและขายข้าวเปลือกแทนข้าวสาร. ลงวันที่ 15 มีนาคม
2476.

_____ . เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 3สร.0201.29.1/19. การขนส่ง
ข้าวโดยทางรถไฟ (ตั้งฉางสหกรณ์). ลงวันที่ 11 กรกฎาคม 2479.

_____ . เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 3สร.0201.29.1/26. เรื่องให้
พิจารณาหาทางให้ราษฎรเปลี่ยนทำงานทางอื่นแทนปลูกข้าวในตำบลที่ทานาไม่ได้.
ลงวันที่ 12 มีนาคม 2482.

_____ . เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 3สร.0201.29.1/28. เรื่อง
ราคาข้าวในตลาดกรุงเทพและที่ส่งออกนอกประเทศ. ลงวันที่ 23 มกราคม 2482.

_____ . เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 3สร.0201.29.1/41. เบ็ดเสร็จ
เรื่องข้าวสารแพงและการตั้งร้านย่อยจำหน่ายข้าวสารบางส่วน. 2488.

_____ . เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 3สร.0201.29.1/43. การคัด
ข้าวเปลือก. ลงวันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2487.

_____ . เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 3สร.0201.29.1/49. ราคา
ข้าวสารของบริษัทข้าวไทย จำกัด. ลงวันที่ 8 - 14 มิถุนายน พ.ศ. 2488.

_____ . เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 3สร.0201.29.2/8. โครงการ
ช่วยเหลือการทำนาหรือเรื่องส่งเสริมและแก้ไขอุปสรรคการทำนา. ลงวันที่
21 กรกฎาคม 2488.

เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 3สร.0201.29.3/1. โครงการ
ช่วยเหลือชาวนาและการช่วยชำระหนี้โดยวิธีประนอมหรือแปลงหนี้. ลงวันที่
25 มิถุนายน 2475.

2. เอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, สมเด็จพระ. "ประกาศไม่ให้พิกัดราคาข้าว," ประชุมประกาศ
รัชกาลที่ 4. ฉบับที่ 266. 2408.

- จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, สมเด็จพระ. "ประกาศยกเลิกทางข้าวค่านาปีแรกโค่นสร้าง,"
ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4. 2401.
- จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, สมเด็จพระ. "ประกาศว่าด้วยกลับตั้งอากรค่านาและลดค่านาคู่โค,"
ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4. 2394 - 2404.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชหัตถเลขาคราวเสด็จมณฑลฝ่ายเหนือ
ในรัชกาลที่ 5. กรุงเทพฯ : กรมสรรพสามิต, 2508.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. เสด็จประพาส. ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ :
 โรงพิมพ์คุรุสภา, 2531.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระกรมพระยา. อธิบายระยะทางล่องน้ำพิงตั้งแต่เมืองเชียงใหม่
จนถึงปากน้ำโพ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2470.
- "ตามเสด็จประพาสเมืองเหนือตอนทางรถไฟ," ประกอบบงสิกรรม. 1 มกราคม
 ร.ศ. 130.
- นริศรานวัฑวิงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรม. จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก. กรุงเทพฯ :
 พระจันทร์, 2506.
- มหาดไทย, กระทรวง. การสำรวจสำมะโนครัวทั่วราชอาณาจักร พ.ศ. 2480.
 _____ . เทศาภิบาล. (1) : 2 ; 1 พฤษภาคม ร.ศ. 121.
 _____ . เทศาภิบาล. (7) : 36 ; 1 พฤษภาคม ร.ศ. 125.
- "รายงานการทํานา," ประกอบบงสิกรรม. 1 พฤศจิกายน ร.ศ. 130.
- "รายงานราคาเข้าที่ซื้อขายกันตามหัวเมืองมณฑลต่าง ๆ," ประกอบบงสิกรรม.
 31 สิงหาคม ร.ศ. 130.
- ห้องสมุดสำนักงานเลขาธิการรัฐสภา. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร. สมัยที่ 2
 2476.
- ห้องสมุดสำนักงานเลขาธิการรัฐสภา. การประชุมสภาผู้แทนราษฎรวินิจฉัย. สมัยที่ 2.
 กระทั่งของนายไสว อินทรประชา สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดนครสวรรค์.
 2477.
- _____ . รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร. สมัยที่ 2 2477.
- _____ . รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร. ครั้งที่ 1 - 19. สมัยที่ 2. 2479.

ห้องสมุดสำนักงานเลขาธิการรัฐสภา. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร. สมัยที่ 2
ชุดที่ 2. 2480.

_____. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร. สมัยที่ 2 ชุดที่ 3. 2483.

_____. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร. สมัยวิสามัญ. 2486.

3. หนังสือพิมพ์ร่วมสมัย

"สุนทรพจน์ของหลวงสัทกรณ," กสิกร. 5 : 6 กุมภาพันธ์ 2482. หน้า 707.

"ความเดือดร้อนของอำเภอพรหมพิราม," กรุงเทพเดลิเมล์. 7 พฤษภาคม 2462.

"ตั้งคณะกรรมการซื้อข้าวเปลือก," ข่าวภาพ. 31 มกราคม 2486.

"ตามสถานีรถไฟและอำเภอสถานีราชการต่าง ๆ," ข่าวสินค้า. 4 พฤษภาคม 2482.

หน้า 9.

"ข่าวจังหวัดสวรรคโลก," จีนโนสยามวารศัพท์. 20 กรกฎาคม 2460. หน้า 15.

"ควรช่วยชาวนา," จีนโนสยามวารศัพท์. 28 สิงหาคม 2460. หน้า 11.

"เงินมากไม่เป็นไร," จีนโนสยามวารศัพท์. 2 กุมภาพันธ์ 2460. หน้า 3.

"รายงานการหาบ," จีนโนสยามวารศัพท์. กันยายน 2460. หน้า 21.

"รายงานจังหวัดต่าง ๆ ในการบรรทุกข้าวเปลือก," จีนโนสยามวารศัพท์. 8 กันยายน
2460. หน้า 6.

"ราคาระวางเรือกับชาวนา," จีนโนสยามวารศัพท์. 13 สิงหาคม 2460. หน้า 18.

"รายงานสินค้าเข้าและออกในเดือนมิถุนายน," จีนโนสยามวารศัพท์. 6 กรกฎาคม 2460.

หน้า 2.

"สินค้าข้าว," จีนโนสยามวารศัพท์. 2 กุมภาพันธ์ 2460.

"เกษตรกับชาวนา," ชาติไทย. 4 พฤศจิกายน 2475.

"ระวังอย่าขายเข้าเสียหายเกษตรเดือนชาวนา," ชาติไทย. 3 พฤศจิกายน 2475. หน้า 7.

"ข่าวสารขึ้นราคา," ประชาชาติ. 31 พฤษภาคม 2488.

"ได้เรื่องนโยบายของรัฐบาลกันเต็มที่แผนการ 4 ปีที่จะบำรุงโภคกิจในสยาม," ประชาชาติ.

27 ธันวาคม 2476.

"ผู้บัญชาการตอบเรื่องคนงานจะรวมมลายูเก็บภาษีข้าวตั้งแต่ 17 นี้," ประชามติ.

10 ตุลาคม 2476. หน้า 11.

"โรคกักตัก," ประชามติ. 1 พฤศจิกายน 2476.

"ให้ประชาชนร่วมมือสร้างชลประทาน," ประชามติ. 5 กันยายน 2484. หน้า 3, 10.

"การกักเข้า," พิมพ์ไทย. 6 ธันวาคม 2462. หน้า 6.

"การค้าขายในประเทศสยาม," พิมพ์ไทย. 29 กรกฎาคม 2463. หน้า 6.

"การค้าขายปัจจุบัน," พิมพ์ไทย. 31 มกราคม 2463.

"กฎข้อบังคับที่ 1 ว่าด้วยการกำกับตรวจตราข้าวพระพุทธศักราช 2462," พิมพ์ไทย.

19 มีนาคม 2462. หน้า 16.

"กรรมการกำกับตรวจตราข้าว," พิมพ์ไทย. 3 ธันวาคม 2462. หน้า 13.

"ข้าวจังหวัดอุดรดิตถ์," พิมพ์ไทย. 15 พฤษภาคม 2462.

"ความกรุณาของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ," พิมพ์ไทย. 5 มิถุนายน 2462. หน้า 8.

"ความจริงในเรื่องราคาเข้าที่กรมศุลกากร," พิมพ์ไทย. 27 พฤษภาคม 2462.

"ใครทุกข์มาก," พิมพ์ไทย. 3 มิถุนายน 2462. หน้า 9.

"จดหมาย," พิมพ์ไทย. 3 พฤษภาคม 2462. หน้า 8.

"จดหมายเราไม่จำเป็นต้องด้วย," พิมพ์ไทย. 3 พฤษภาคม 2462.

"ตลาดข้าวเวลานี้," พิมพ์ไทย. 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2472.

"บรรทุกเข้าเปลือกโดยพิศดาร," พิมพ์ไทย. 14 สิงหาคม 2462.

"ปัญหาเรื่องข้าวแพง," พิมพ์ไทย. 15 พฤษภาคม 2462. หน้า 1.

"มณฑลพิษณุโลกสายโค้ง," พิมพ์ไทย. 27 พฤศจิกายน 2462.

"ราคาข้าวถูกลง," พิมพ์ไทย. 9 ธันวาคม 2462.

"ราคาข้าวถูกลง," พิมพ์ไทย. 9 ธันวาคม 2462. หน้า 9.

"ราคาข้าวแพง," พิมพ์ไทย. 29 พฤษภาคม 2462. หน้า 11.

"โรงสีเข้า," พิมพ์ไทย. 10 ธันวาคม 2462. หน้า 10.

"ออกจะเป็นผลดีขึ้นมาแล้ว," พิมพ์ไทย. 26 พฤศจิกายน 2462. หน้า 12.

"อำเภอนางรองแผนเลี้ยงราษฎรลดข้าว," ศรีกรุง. 6 กันยายน 2484. หน้า 3, 6.

เอกสารชั้นสอง (Secondary Sources)

- กนิษฐา ไทเตชะวัฒน์. บทบาทของขุนนางไทยเชื้อจีนในประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2367 - 2453). ปรินทิเนียนพจน์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2534. อัดสำเนา.
- กิตติ ดันไทย. คลองกับระบบเศรษฐกิจของไทย (พ.ศ. 2367 - 2453). ปรินทิเนียนพจน์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2519. อัดสำเนา.
- เกื้อกูล ยืนยงอนันต์. การพัฒนาการคมนาคมทางบกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ปรินทิเนียนพจน์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2519. อัดสำเนา.
- ก้านแพงเพชร, วิทยาลัยครู. รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์เมืองก้านแพงเพชร. ก้านแพงเพชร : วิทยาลัยครูก้านแพงเพชร, 2528.
- ขจัตถัย บุรุษพัฒน์. ปัญหาชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2515.
- ขวัญเมือง จันทโรจน์. ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของหัวเมืองฝ่ายเหนือในสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 - 2394. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534. อัดสำเนา.
- คณะกรรมการในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 9 เล่ม 4. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์, 2530.
- "คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม," แถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี. 31 (57) ; มกราคม 2512.
- จิตงาม วัฒนพันธ์. นโยบายเศรษฐกิจของรัฐบาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453 - 2463). ปรินทิเนียนพจน์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2526. อัดสำเนา.
- จิตรทิพย์ นางสุภา. เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. นนทบุรี : สร้างสรรค์, 2528.
- ชัย เรื่องศิลป์. ประวัติศาสตร์ไทย พ.ศ. 2352 - 2453 (ด้านเศรษฐกิจ). กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2522.

- ไชยยงค์ ชูชาติ และโสภณ ทองปาน. เศรษฐกิจการค้าข้าวของไทย. กรุงเทพฯ :
ไทยวัฒนาพานิช, 2525.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. "ข้าว : ชุมชนอโยธยา-อยุธยา ปัญหาเรื่องวิวัฒนาการทางเศรษฐกิจ
และสังคม," ศิลปวัฒนธรรม. 2531.
- ชูสิทธิ์ ชูชาติ. "การค้าข้าวต่าง," เศรษฐศาสตร์ปริทัศน์. 8 กันยายน 2526.
- ซิมเบอร์แมน ซี. คาร์ล. การสำรวจเศรษฐกิจในชนบทแห่งสยาม. แปลโดย ซิม
วีระไวทยะ. กรุงเทพฯ : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2525.
- ญาดา ประภาพันธ์. ระบบเจ้าภาษีนายอากรสมัยกรุงเทพตอนต้น. กรุงเทพฯ :
สร้างสรรค์, 2524.
- คำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา. เที่ยวเมืองต่าง ๆ เล่าเรื่องมณฑลเพชรบูรณ์.
พระนคร : การทหารสื่อสาร บางซื่อ, 2510.
- ตราชู สุวรรณพานนท์. ปัญหาเศรษฐกิจและการเมืองภายหลังสนธิสัญญาบาวริง.
ปริทัศน์พิมพ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร,
2518. อัดสำเนา.
- ถนอม ตะนา. กิจการโรงสีข้าวในที่ราบภาคกลางของประเทศไทย พ.ศ. 2401 - 2481.
วิทยานินทร์ อ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527. อัดสำเนา.
- ทัศนาวร ทองแสน. นโยบายข้าวของรัฐบาลไทยระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2503.
ปริทัศน์พิมพ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร,
2530. อัดสำเนา.
- ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. การผลิตและการค้าข้าวในภาคกลางตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2411 - 2475). วิทยานินทร์ อ.ม. กรุงเทพฯ :
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521. อัดสำเนา.
- ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2. พระนคร :
คุรุสภา, 2504.
- นงเยาว์ จิตตะปุตตะ. "สมาคมจีนกับการเมืองการปกครองไทย พ.ศ. 2451 - 2475,"
อักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. : 228 - 249 ; 2526.

- นฤมล วัฒนาพานิช. ระบบเทศบาลกับผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจมหัพฒพิชฌโลก
(พ.ศ. 2437 - 2476). วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, 2526. อัดสำเนา.
- นิติ กลีโกศล. การเก็บเงินค่านาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 - 2482.
วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525. อัดสำเนา.
- ปลาย้ออ ชนะนนท์. นายทุนพ่อค้ากับการก่อและขยายตัวของระบบทุนนิยมในภาคเหนือของ
ไทย พ.ศ. 2464 - 2523. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์จำกัด, 2530.
- ประสาน ภัทรวัฒน์, แปล. "สาเหตุที่ชาวจีนอพยพไปอยู่เมืองไทยและกิจกรรมทาง
เศรษฐกิจ," ศิลปวัฒนธรรม. 8(3) : 112 - 120 ; มกราคม 2530.
- ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล. ระบบเศรษฐกิจอยุธยา. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ :
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524. อัดสำเนา.
- ผาณิต รวมศิลป์. นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ตั้งแต่
พ.ศ. 2481 - 2486. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2521. อัดสำเนา.
- พูนพร พูลทาจกร. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในมณฑลพายัพหลังการตัดเส้นทางรถไฟ
สายเหนือ พ.ศ. 2464 - 2484. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, 2530. อัดสำเนา.
- มหาดไทย, กระทรวง. การสำรวจสำมะโนครัวทั่วราชอาณาจักร พ.ศ. 2480.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมรถไฟ, 2480.
- มหาดไทย, กระทรวง. "เรื่องทำสำมะโนครัวหัวเมือง," เทศบาล. เล่ม 1.แผ่น 2.
1 พฤษภาคม ร.ศ. 121.
- มหาดไทย, กระทรวง. "เรื่องทำสำมะโนครัวหัวเมือง," เทศบาล. เล่ม 7.
แผ่น 36. 1 พฤษภาคม ร.ศ. 125.
- มหาดไทย, กระทรวง. ยอดทะเบียนสำมะโนครัวมณฑลต่าง ๆ ในพระราชอาณาจักร
พุทธศักราช 2460. ม.ป.พ., ม.ป.ป.
- ยุพิน คำแห่ง. เทคโนโลยีการผลิตของประเทศไทย พ.ศ. 2398 - 2475. วิทยานิพนธ์
อ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2528. อัดสำเนา.

- เลขาธิการคณะรัฐมนตรี, กรม. สถิติพยากรณ์รายปีประเทศไทย พ.ศ. 2478 - 2480.
เล่ม 19 กรุงเทพฯ : สำนักงานสภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ, 2480.
- เลขาธิการคณะรัฐมนตรี, กรม. สถิติพยากรณ์รายปีประเทศไทย พ.ศ. 2480 - 2482.
เล่ม 20 กรุงเทพฯ : สำนักงานสภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ, 2482.
- เลขาธิการคณะรัฐมนตรี, กรม. สถิติพยากรณ์รายปีประเทศไทย พ.ศ. 2482 - 2487.
เล่ม 21 กรุงเทพฯ : สำนักงานสภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ, 2487.
- วิยะดา ทองมิตร. การใช้แรงงานของชาวจีนในสังคมไทย พ.ศ. 2325 - 2453.
วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527. อัดสำเนา.
- วิไลลักษณ์ แดงไชยวัฒน์. การเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยระหว่าง พ.ศ. 2448 - 2475.
ปริญญาณิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร,
2531. อัดสำเนา.
- ศรศักดิ์ ชูสวัสดิ์. ผูกปี้ : การจัดเก็บเงินค่าแรงแทนการเกณฑ์แรงงานจากคนจีนในสมัย
รัตนโกสินทร์. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.
อัดสำเนา.
- ศิลปากร, กรม. ตำนานอาชีพอากรสิทธิ์ธรรมเนียมต่าง ๆ. กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, 2515.
- ศิริวรรณ นัยเมือง. การปกครองมณฑลพิษณุโลกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2437 - 2453. ปริญญาณิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2521. อัดสำเนา.
- ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล. "การควบคุมชาวจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนการปฏิรูปการปกครอง
(พ.ศ. 2325 - 2435)," เอเชียปริทัศน์. 9(3) : 63 - 86 ; กันยายน -
ธันวาคม 2531.
- สงวน อ้นคง. สิ่งแรกในเมืองไทย เล่ม 1. พระนคร : แพร่พิทยา, 2502.
- สมศักดิ์ นิลนพคุณ. ปัญหาเศรษฐกิจสงครามโลก ครั้งที่ 2 และการแก้ไขของรัฐบาลระหว่าง
พ.ศ. 2488 - 2493. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2527. อัดสำเนา.
- สวาท เสนารงค์. ภูมิศาสตร์ประเทศไทย. พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์และ
มนุษยศาสตร์, 2516.

- สกินเนอร์ จี. วิลเลียม. สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์. แปล
โดย พรรณี จิตรพลรักษ์ และคนอื่น ๆ. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2529.
- สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร. ต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ. 2398 -
2453). วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.
อัสสาเนา.
- สุภรณ์ โอเจริญ. นครสวรรค์ : รัฐกึ่งกลาง. กรุงเทพฯ : วิทยาลัยครูนครสวรรค์,
2528.
- สุธี ประศาสน์. "วิวัฒนาการแบบเศรษฐกิจไทยในรอบ 200 ปี," อาจารย์สาร. 9(1) :
1 มกราคม 2525.
- สุนทรী อาสะวีย์. วิกฤตการณ์เศรษฐกิจหลังสงครามโลกครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533.
- สุภาพรรณ ขอผล. การเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจของภาคเหนือตอนล่างในช่วงปี พ.ศ. 2448-
2484. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533.
อัสสาเนา.
- แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. "ความเป็นปึกแผ่นของชาวจีนปากน้ำโพและผลสะท้อนจากงานแม่เจ้า
ตรุษจีน," เมืองโบราณ. 12 เมษายน 2534.
- เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ. ประชุมกฎหมายประจำศก. เล่ม 10. กรุงเทพฯ :
เคลิเมนต์, 2478.
- หวน พันธุ์พันธ์. พิษณุโลกของเรา. กรุงเทพฯ : กรุงเทพสยามการพิมพ์, 2514.
- อภิชัย พันธเสน และมนตรี เจนวิทย์การ. การเมืองเรื่องข้าว. กรุงเทพฯ : สมาคม
สังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2531.
- อัมมาร์ สยามวาလာ. ข้าวในเศรษฐกิจไทย. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2525.
- Ingram, James C. Economic change in Thailand. 1850 - 1970. London :
Oxford Press, 1960.
- Malloch, D.E. Siam : Some General Remarks on its Productions, and
Particularly on Its Imports and Exports, and The Mode of
Tranacting Business with People. Culculpta : Prints by Thomas
at the Baptist Mission Press. 1852.
- Sompop Manarungsan. Economic Development of Thailand 1850 - 1950.
Bangkok : Institute of Asian Studies, 1989.

Statistical Year Book of Kingdom of Siam 1916. Volume 1. Bangkok :
by the Department of Commerce and Statistics Ministry of
Finance, 1918.

Statistical Year Book of Kingdom of Siam 1917. Volume 2. Bangkok :
by the Department of Commerce and Statistics Ministry of
Finance, 1917.

Statistical Year Book of Kingdom of Siam 1918. Volume 3. Bangkok :
by the Department of Commerce and Statistics Ministry of
Finance, 1918.

Statistical Year Book of Kingdom of Siam 1919. Volume 4. Bangkok :
by the Department of Commerce and Statistics Ministry of
Finance, 1919.

Statistical Year Book of Kingdom of Siam 1920. Volume 5. Bangkok :
by the Department of Commerce and Statistics Ministry of
Finance, 1920.

Statistical Year Book of Kingdom of Siam 1921. Volume 6. Bangkok :
by the Department of Commerce and Statistics Ministry of
Finance, 1921.

Statistical Year Book of Kingdom of Siam 1922. Volume 7. Bangkok :
by the Department of Commerce and Statistics Ministry of
Finance, 1922.

Statistical Year Book of Kingdom of Siam 1923. Volume 8. Bangkok :
by the Department of Commerce and Statistics Ministry of
Finance, 1923.

Statistical Year Book of Kingdom of Siam 1924 - 1925. Volume 10.
Bangkok : by the Department of Commerce and Statistics
Ministry of Finance, 1925.

Statistical Year Book of Kingdom of Siam 1926 - 1927. Volume 12.
Bangkok : by the Department of Commerce and Statistics
Ministry of Finance, 1927.

Statistical Year Book of Kingdom of Siam 1928 - 1929. Volume 14.
Bangkok : by the Department of Commerce and Statistics
Ministry of Finance, 1929.

Statistical Year Book of Kingdom of Siam 1929 - 1930. Volume 15.
Bangkok : by the Department of Commerce and Statistics
Ministry of Finance, 1930.

Statistical Year Book of Kingdom of Siam 1930 - 1931. Volume 16.
Bangkok : by the Department of Commerce and Statistics
Ministry of Finance, 1931.

Statistical Year Book of Kingdom of Siam 1931 - 1933. Volume 17.
Bangkok : by the Department of Commerce and Statistics
Ministry of Finance, 1933.

Statistical Year Book of Kingdom of Siam 1933 - 1935. Volume 18.
Bangkok : by the Department of Commerce and Statistics
Ministry of Finance, 1935.

Terwiel, B.J. Through Travellers' Eyes - An Approach to Early
Nineteenth - Century Thai History. Asian History Centre
The Australian National University, Editions Duangkoomal,
1989.

การสัมภาษณ์บุคคล

- กอน แก้วเขียว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 601 หมู่ 8 ตำบลวังทอง อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 26 เมษายน พ.ศ. 2537.
- กิ่น แซ่เอา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 53/33-34 ถนนแสงราษฎร์ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- กรุ่น คล้ายยอม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 120 หมู่ที่ 6 ตำบลโกรกพระ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- เกริน หวังศรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 145 หมู่ที่ 6 ตำบลโกรกพระ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- เกริ่น เพชรวารี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 77 หมู่ที่ 6 ตำบลโกรกพระ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- แก้ว บึงหอม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 34 หมู่ที่ 8 ตำบลวังทอง อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 26 ตุลาคม พ.ศ. 2537.
- กาธร วิจิตพันธ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ฉัตรทิพย์ นาคสุภา เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 474/10 สาราณชื่น ตำบลท่าเสา จังหวัดอุตรดิตถ์ เมื่อวันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2525.
- จง พวงสมบัติ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 62 หมู่ที่ 4 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

- จอม ไยยวง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 29 หมู่ที่ 10 ตำบลวัดพริก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2537.
- จรัส บัณฑิตวาร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 32/1 หมู่ที่ 2 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- จาว ทองรอด เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 47 หมู่ที่ 9 ตำบลวัดพริก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2537.
- จิรพงษ์ วัชรวิชัย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 20 หมู่ที่ 1 ตำบลบางมูลนาค จังหวัดพิจิตร เมื่อวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2537.
- จางงค์ ตั้งประเสริฐ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 99/2 หมู่ที่ 2 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- จางงค์ เบิกเนลย์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 3/1 หมู่ที่ 11 ตำบลย่านยาว อำเภอสวรรค์โลก จังหวัดสุโขทัย เมื่อวันที่ 17 เมษายน พ.ศ. 2537.
- จ่าปี แสนสิทธิ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 73 หมู่ที่ 6 ตำบลวังกระพี่ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- เฉลิม คำน่วมัสบูรณ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 176 หมู่ที่ 5 ตำบลวังกระพี่ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- เจสียว ครุฑเมือง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 79 หมู่ที่ 6 ตำบลวังกระพี่ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

- เขียน อินทรีย์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 53/2 หมู่ที่ 3 ตำบลไผ่ล้อม อำเภอถ้ำเสือ จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 16 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- เชิง แซ่ลิ้ม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 366 หมู่ที่ 4 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- ณรงค์ คมอักษร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 165 หมู่ที่ 6 ตำบลวังกระพือ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- ดอกรัก นาคเหล็ก เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 31 หมู่ที่ 2 ตำบลไผ่ล้อม อำเภอถ้ำเสือ จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 19 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- ดึก แบ้นแก้ว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 143 หมู่ที่ 6 ตำบลไกรกพระ อำเภอไกรกพระ จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- ดี นิลสีทิ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 81 หมู่ที่ 8 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- ดั่ง เกี้ยวเฮาะ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 81/1 ถนนแสงสวรรค์ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- ตัน โยยวง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 25 หมู่ที่ 10 ตำบลวัดพริก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2537.
- ถนอม ศรีด้วง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 53 หมู่ที่ 4 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

- เถิง มากกร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 66 หมู่ที่ 9 ตำบลวัดพริก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2537.
- ทวน คำดิษฐ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 101 หมู่ที่ 8 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- ทองดี เพ็งคต เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 27 หมู่ที่ 10 ตำบลวัดพริก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2537.
- ทองอิน บุรณะสมภพ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 109 หมู่ที่ 2 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- ทุเรียน ขำสา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 224 หมู่ที่ 6 ตำบลวังกระพี่ อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์ เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- ทู่ย คล้ายเพชร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ฉัตรทิพย์ นาถสุภา เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 124/26 อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร เมื่อวันที่ 26 เมษายน พ.ศ. 2526.
- ธงชัย ตั้งประเสริฐ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 113/38 หมู่ที่ 2 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- ธรรม ศิริ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 466 หมู่ที่ 4 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- นันทน์ ขันแก้ว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 4/1 หมู่ที่ 11 ตำบลย่านยาว อำเภอสวรรค์โกล จังหวัดสุโขทัย เมื่อวันที่ 17 เมษายน พ.ศ. 2537.

- นพ. เติมเงิน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 12 หมู่ที่ 11 ตำบลย่านยาว อำเภอสุวรรณคโลก จังหวัดสุโขทัย เมื่อวันที่ 17 เมษายน พ.ศ. 2537.
- น้อย แซ่ด่าน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 77 หมู่ที่ 1 ตำบลท่าโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2537.
- นาย ทองคำเขียว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 57 หมู่ที่ 4 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- นิคม สุพรรณไพบูลย์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ฉัตรทิพย์ นาถสุภา เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 4 หมู่ 6 ถนนโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ. 2522.
- นรินทร์ บ่อมจักคิลส์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 31/1 หมู่ที่ 3 ตำบลไผ่ล้อม อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ เมื่อวันที่ 19 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- บัญญัติ ตั้งจิตวัฒนากุล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 44/1 หมู่ที่ 1 ตำบลสำนักฯ อำเภอบางมูลนาค จังหวัดพิจิตร เมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ. 2537.
- บัวสาย เพ็งคต เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 21 หมู่ที่ 10 ตำบลวัดพริก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2537.
- บุญมา ทาสวน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 14 หมู่ที่ 11 ตำบลย่านยาว อำเภอสุวรรณคโลก จังหวัดสุโขทัย เมื่อวันที่ 17 เมษายน พ.ศ. 2537.
- บุญเรือน มากบุญ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 73 หมู่ที่ 4 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

- บุญเหลือ ตั้งประเสริฐ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 106/4 หมู่ที่ 8 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- บัว บันแก้ว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 13 หมู่ที่ 11 ตำบลย่านยาว อำเภอสวรรค์โกล จังหวัดสุโขทัย เมื่อวันที่ 17 เมษายน พ.ศ. 2537.
- บ๊อง มิ่งกลิ่นหอม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 70 หมู่ที่ 6 ตำบลพรหมพิราม อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2537.
- บอง ท้าวแสน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 12 หมู่ที่ 10 ตำบลวัดพริก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2537.
- ปัญญา ปิยจรรยา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 145 ตำบลเมือง อำเภอสวรรค์โกล จังหวัดสุโขทัย เมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ. 2536.
- ประจิตร พงษ์สาส์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- ประชุม บุญเกณท์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 144 หมู่ที่ 2 ตำบลวังกระพือ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- ประภาส วงษ์ตระหง่าน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 4/2 หมู่ที่ 8 ตำบลหอไกร อำเภอบางมูลนาค จังหวัดพิจิตร เมื่อวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2537.
- ประสิทธิ์ มีรอด เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 50/3 หมู่ที่ 6 ตำบลไผ่ล้อม อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 19 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

- บ้าน แก้วเขียว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 33 หมู่ที่ 8 ตำบลวังทอง อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 26 เมษายน พ.ศ. 2537.
- ปรานอม มั่นอิม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 94 หมู่ที่ 3 ตำบลไผ่ล้อม อำเภอเกล็ดแก้ว จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 19 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- ปุ่น มากกร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 20 หมู่ที่ 10 ตำบลวัดพริก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2537.
- ไปรย เพชรนิล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 28 หมู่ที่ 10 ตำบลวัดพริก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2537.
- ผิว พวงสมบัติ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 81/3 หมู่ที่ 8 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- พร้อม หัวแสบ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 12/7 หมู่ที่ 10 ตำบลวัดพริก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2537.
- พล ทองคด เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 94 หมู่ที่ 3 ตำบลไผ่ล้อม อำเภอเกล็ดแก้ว จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 19 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- ปลาย มากบุญ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 54 หมู่ที่ 4 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- ไพร์ เพชรวารีย์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 117 หมู่ที่ 6 ตำบลโกรกพระ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

- มา ม่วงทอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 89 หมู่ที่ 4 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- มล เอี่ยมสะอาด เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 81/7 หมู่ที่ 8 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- ยัง เดือนเครือวัลย์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 71 หมู่ที่ 9 ตำบลวัดพริก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2537.
- ยิ้ม แป้นแก้ว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 16 หมู่ที่ 3 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- ยักข์ แซ่ด่าน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 74/5 หมู่ที่ 1 ตำบลวัดพริก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2537.
- แย้ว แซ่อู่ย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 167 หมู่ที่ 1 ตำบลวัดพริก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2537.
- โย อางบัว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 18 หมู่ที่ 10 ตำบลวัดพริก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2537.
- ล้วน ม่วงทอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 86 หมู่ที่ 4 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- ลัดดาวัลย์ นันตะ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 326 หมู่ที่ 6 ตำบลวังกระพือ อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์ เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

- ลาพลวน อาจบัว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 57 หมู่ที่ 10 ตำบลวัดพริก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2537.
- วรรณมา เพ็งคต เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 19 หมู่ที่ 10 ตำบลวัดพริก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2537.
- วรารุณี บุญเกนทร์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 238 หมู่ที่ 6 ตำบลวังกระพือ อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์ เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- วาริน กาจันท์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 163 หมู่ที่ 6 ตำบลวังกระพือ อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์ เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- วิฑูรย์ คงเพชรรัตน์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 322 หมู่ที่ 2 ตำบลวังกระพือ อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์ เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- วิญญู บัญจมาภิรมย์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จักรทิพย์ นาดสุภา เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 20/1 ถนนพระพิจิตร อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร เมื่อวันที่ 26 เมษายน พ.ศ. 2522.
- วิวรรณ สุขวิทยา, ขุน (ห้วง โลหะวานิชย์) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จักรทิพย์ นาดสุภา เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 4 ถนนสุชาดา อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2522.
- สมคิด มาจวง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 325 หมู่ที่ 6 ตำบลวังกระพือ อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์ เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- สมชาย สุกพันธ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 8 ตำบลเมือง อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย เมื่อวันที่ 17 เมษายน พ.ศ. 2537.
- สมพงษ์ ทองสุก เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 63 หมู่ที่ 6 ตำบลวังกระพือ อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์ เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

- สว่าง ไพธอินทร์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 144 หมู่ที่ 6 ตำบลโกรกพระ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- สอด มัยจาก เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 215/1 หมู่ที่ 6 ตำบลโกรกพระ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- สุนัน หมวกแก้ว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 131/4 หมู่ที่ 6 ตำบลโกรกพระ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- เสมียน ทองคาปลิว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 219/1 หมู่ที่ 5 ตำบลวังกระพี่ อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์ เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- สาย มากบุญ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 49 หมู่ที่ 4 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- สุทัศน์ ตั้งสัตยาภิรมย์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 107/2 ถนนแสงราษฎร์ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- สาลินี รัตนวิบูลย์สม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 32/5 - 6 ตำบลในเมือง อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย เมื่อวันที่ 17 เมษายน พ.ศ. 2537.
- สำเร็จ ครุฑเมือง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 102 หมู่ที่ 6 ตำบลวังกระพี่ อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์ เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- หยงดี แซ่เล่า เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 18/23 ถนนแสงราษฎร์ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

- หยาด ยิ้มเพชร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 141 หมู่ที่ 6 ตำบลวังกระพี่ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- หรั่ง ธรรมบุตร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 152 หมู่ที่ 6 ตำบลพรหมพิราม อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 26 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- หรั่ง บุญตันสอน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 47 หมู่ที่ 6 ตำบลพรหมพิราม อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 26 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- หว่า แซ่ผู้ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 65 หมู่ที่ 4 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 7 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- ห่อ สุ่มศรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 116 หมู่ที่ 6 ตำบลโกรกพระ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- เหล็ง แซ่ตั้ง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 51/32 ถนนแสงราษฎร์ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2536.
- อ๊ด คล้ายพันปี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 26 หมู่ที่ 10 ตำบลวัดปรก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2537.
- อุดมศักดิ์ หลาวทอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เพียงใจ เจริญโสพล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 309/2 หมู่ที่ 6 ตำบลวังกระพี่ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2536.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

แสดงการจัดเก็บอากรบ่อนเบี้ยของชาวจีนในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง

1. รายได้จากการจัดเก็บ

ปี พ.ศ.	เมือง	นายอากร	รายได้ต่อปี
2383	นครสวรรค์	-	4 ชั่ง 10 ตาลึง
2387	พิจิตร	-	6 ชั่ง 10 ตาลึง
2389	พิจิตร	-	6 ชั่ง 15 ตาลึง
	ตาก	เงินมา	6 ชั่ง 18 ตาลึง
	กำแพงเพชร	-	6 ชั่ง 18 ตาลึง
2393	พิษณุโลก	เงินจิว	5 ชั่ง 15 ตาลึง
2394	พิษณุโลก	เงินเกียร	7 ชั่ง 10 ตาลึง
2406	พิษณุโลก	หลวงภาษีวิเศษ	200 ชั่ง
2431	พิษณุโลก พิจิตร	เงินไปหงวน	180 ชั่ง
	สวรรคโลก สุโขทัย	-	120 ชั่ง
2432	พิษณุโลก พิจิตร	เงินไปหงวน เงินไล่หมา	182 ชั่ง
	สวรรคโลก สุโขทัย	-	60 ชั่ง
	พิไชย อัครดิตถ์	-	90 ชั่ง
	ตาก กำแพงเพชร	-	175 ชั่ง
2433	พิษณุโลก พิจิตร	เงินไปหงวน เงินสน	241 ชั่ง
	สวรรคโลก สุโขทัย	-	112 ชั่ง
	พิไชย อัครดิตถ์	-	136 ชั่ง
	ตาก กำแพงเพชร	-	251 ชั่ง

2. รายชื่อชาวจีนที่จัดเก็บอากรบ่อนเบี้ย

2.1 ปี พ.ศ. 2433 เมืองพิษณุโลก 24 ตำบล คือ

1.	จีนไปหงวน	ตั้งบ่อนใหญ่	ร่วมวัดน้อย	เมืองพิษณุโลก
2.	จีนนงเกียรติ	ตั้งบ่อน		บ้านกระบัง
3.	จีนกิมตั้ง	ตั้งบ่อน		บ้านโคกสลุด
4.	อาแดงแหว	ตั้งบ่อน		บ้านออมทอง
5.	จีนหลอ	ตั้งบ่อน		บ้านวัดโบก
6.	จีนแรงเป่า	ตั้งบ่อน		บ้านย่าง
7.	นายสุต	ตั้งบ่อน		บ้านกรูทอง
8.	จีนบุญ	ตั้งบ่อน		บ้านบางขัวคู้
9.	จีนหยง	ตั้งบ่อน		บ้านเขม เมืองพรมพิราม
10.	จีนเยี่ยวหงวน	ตั้งบ่อน		บ้านวังทอง เมืองไชยนาม
11.	จีนโต	ตั้งบ่อน		บ้านท่าผา เมืองนครป่าหมาก
12.	จีนค่อม	ตั้งบ่อน		บ้านสามเรือน เมืองนครป่าหมาก
13.	จีนกริม	ตั้งบ่อน		บ้านปลาทุ เมืองชุมแสง
14.	จีนไต้ตัน	ตั้งบ่อน		บ้านบางแก้ว เมืองชุมแสง
15.	จีนหลี่	ตั้งบ่อน		บ้านบางระกา เมืองชุมแสง
16.	จีนไค้	ตั้งบ่อน		บ้านกระทู้ เมืองชุมแสง
17.	จีนกิมเสียง	ตั้งบ่อน		บ้านคลองปลาม้า เมืองชุมแสง
18.	นายกรุก	ตั้งบ่อน		บ้านท่าโก เมืองชุมแสง
19.	จีนไซ้	ตั้งบ่อน		ตำบลในเมืองชุมแสง
20.	จีนฉุนอาแดงอ่อง	ตั้งบ่อน		ตำบลในเมืองชุมแสง
21.	นายเทพอาแดงภู	ตั้งบ่อน		ตำบลในเมืองชุมแสง
22.	นายบุตร อาแดงยิ้ม	ตั้งบ่อน		ตำบลในเมืองชุมแสง
23.	นายจุกอาแดงบุญ	ตั้งบ่อน		ตำบลในเมืองชุมแสง
24.	จีนหลงอาแดงพุ่ม	ตั้งบ่อน		ตำบลในเมืองชุมแสง

2.2 ปี พ.ศ. 2433 เมืองพยุหะคีรี 4 ตำบล คือ

1. จีนยี่ตี้	ตั้งบ่อน	ตำบลบ้านท่าหน้าอ้อย
2. จีนฮ้อ	ตั้งบ่อน	ตำบลพยุหะเด่น
3. จีนเซงหยู	ตั้งบ่อน	ตำบลบ้านตานิ้ง
4. จีนฮ้อ	ตั้งบ่อน	ตำบลในเมืองพยุหะคีรี

2.3 ปี พ.ศ. 2433 เมืองพิจิตร 14 ตำบล คือ

1. บ้านท่าพ้อ
2. บ้านสี่สะพาน
3. บ้านท่าหลวง
4. บ้านอิเต่า
5. บ้านมะม่วง
6. บ้านสี่สะพาน
7. บ้านห้วยขี้ต
8. บ้านข้างบุญนาศ
9. บ้านข้างคลื่น
10. บ้านข้างหลาย
11. บ้านสามงาม
12. บ้านยานซาซ
13. บ้านในเมืองเก่า
14. บ้านเมืองภูมิ

ภาคผนวก ข

บัญชีแสดงอาการค่านาของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง

ปี พ.ศ.	เมือง	รายได้ต่อปี
2383 - 2385	พิษณุโลก	27 ชั่ง เฉลี่ยปีละ 9 ชั่ง
2395	พิษณุโลก	13 ชั่ง 6 ตาลึง
2405	พิษณุโลก	87 ชั่ง 19 ตาลึง 1 บาท
2410	พิษณุโลก	95 ชั่ง 16 ตาลึง 2 บาท 2 สลึง
2419	พิษณุโลก	57 ชั่ง 12 ตาลึง 1 บาท 1 สลึง 1 เฟื้อง
2427	กำแพงเพชร	50 ชั่ง 5 ตาลึง 2 บาท เฟื้อง
2428	พิษณุโลก	154 ชั่ง 1 ตาลึง 1 สลึง
	เพชรบูรณ์	23 ชั่ง 14 ตาลึง
	พิจิตร	73 ชั่ง 8 ตาลึง 600 แขน
	นครสวรรค์	45 ชั่ง 4 ตาลึง เฟื้อง
2429	พิษณุโลก	148 ชั่ง 15 ตาลึง 1 บาท 2 สลึง
	พิจิตร	45 ชั่ง 18 ตาลึง 3 สลึง
	นครสวรรค์	71 ชั่ง 11 ตาลึง 4 บาท 2 สลึง
2430	พิษณุโลก	166 ชั่ง 15 ตาลึง 2 บาท 1 สลึง
2431	พิษณุโลก	184 ชั่ง 8 ตาลึง 3 สลึง 1 เฟื้อง
	พิจิตร	47 ชั่ง 4 ตาลึง 3 บาท 1 สลึง
2432	พิษณุโลก	184 ชั่ง 16 ตาลึง 5 สลึง เฟื้อง
	พิจิตร	116 ชั่ง 78 บาท
	นครสวรรค์	82 ชั่ง 9 ตาลึง 1 เฟื้อง
2434	นครสวรรค์	134 ชั่ง

ภาคผนวก ค

บัญชีแสดงราคาข้าวเปลือกในบริเวณภาคเหนือตอนล่างระหว่าง พ.ศ. 2400 - 2434

1. จังหวัดพิษณุโลก

ปี พ.ศ.	ราคาเกวียนละ
2400	2 ต้าลิ่ง
2421	4 ต้าลิ่ง - 5 ต้าลิ่ง
2428	6 ต้าลิ่ง
2429	6 ต้าลิ่งกึ่ง
2430	5 ต้าลิ่งกึ่ง
2431	4 ต้าลิ่ง - 4 ต้าลิ่ง 2 บาท
2432	5 ต้าลิ่ง
2433	7 ต้าลิ่งกึ่ง
2434	7 ต้าลิ่งกึ่ง

2. จังหวัดสโขทัย (สวรรคโลก)

ปี พ.ศ.	ราคาเกวียนละ
2427	8 ต้าลิ่ง - 9 ต้าลิ่ง
2428	8 ต้าลิ่ง - 9 ต้าลิ่ง
2430	6 ต้าลิ่ง
2431	4 ต้าลิ่งกึ่ง
2434	6 ต้าลิ่ง - 7 ต้าลิ่ง

3. จังหวัดพิจิตร

ปี พ.ศ.	ราคาเกวียนละ
2428	5 ต้าลิ่ง - 6 ต้าลิ่ง
2429	7 ต้าลิ่ง
2431	5 ต้าลิ่ง
2432	5 ต้าลิ่ง - 5 ต้าลิ่งกึ่ง
2433	5 ต้าลิ่ง - 6 ต้าลิ่ง

4. จังหวัดนครสวรรค์

ปี พ.ศ.	ราคาเกวียนละ
2428	7 ตาลึง - 8 ตาลึง
2431	6 ตาลึง
2432	5 ตาลึง - 5 ตาลึงกึ่ง
2433	6 ตาลึง - 7 ตาลึง
2433	6 ตาลึง

5. จังหวัดอุตรดิตถ์ (พิชัย)

ปี พ.ศ.	ราคาเกวียนละ
2434	5 ตาลึง - 6 ตาลึง

ภาคผนวก ง

สถิติการผลิตข้าวของประเทศไทย พ.ศ. 2448 - 2488

ปี พ.ศ.	เนื้อที่เพาะปลูก ไร่	ผลผลิตที่ได้ ทาบหลวง	เนื้อที่เสียหาย ไร่	เนื้อที่เก็บเกี่ยว ไร่
2448 ¹	8,007,660	-	-	-
2449	8,677,600	43,228,700	-	-
2450	8,657,700	43,264,500	-	-
2451	7,832,200	39,472,000	-	-
2452	10,955,400	50,732,700	-	-
2453	9,092,174	49,218,638	-	-
2454	9,823,087	48,010,054	371,160	9,451,927
2455	12,342,051	61,158,819	17,490	12,324,561
2456	13,514,479	47,553,961	966,630	12,547,849
2457	12,739,400	51,698,606	126,530	12,612,870
2458	12,951,500	50,375,200	92,520	12,858,980
2459	13,559,000	63,097,878	565,220	12,993,780
2460	13,890,600	49,820,483	2,911,700	10,978,900
2461	13,491,067	56,403,360	932,270	12,558,797
2462	15,492,515	37,840,180	6,719,385	8,773,130
2463	15,293,135	71,291,920	1,297,145	13,995,990
2464	16,224,160	70,537,460	1,497,630	14,726,530
2465	15,795,400	72,341,060	782,140	15,013,260
2466	16,791,250	73,318,750	2,011,810	14,779,440
2467	17,356,120	82,359,550	1,367,230	15,988,890
2468	17,103,380	69,885,040	2,185,490	14,917,890
2469	18,091,780	87,100,610	686,960	17,404,820

ปี พ.ศ.	เนื้อที่เพาะปลูก ไร่	ผลผลิตที่ได้ หาบหลวง	เนื้อที่เสียหาย ไร่	เนื้อที่เก็บเกี่ยว ไร่
2470	18,298,440	76,068,260	2,338,010	15,960,430
2471	17,809,570	64,702,750	2,899,230	14,910,340
2472	18,974,150	64,580,570	3,693,940	15,280,210
2473	19,875,520	80,438,350	1,691,030	18,184,490
2474	19,317,430	67,808,838	3,184,840	16,132,590
2475	20,086,660	85,273,410	1,264,910	18,821,280
2476 ²	20,283,190	83,462,225	1,444,890	18,838,300
2477	20,854,342	76,629,762	2,524,179	18,330,163
2478	21,110,617	78,783,042	2,542,259	18,568,358
2479	20,363,600	56,330,398	6,490,200	13,913,400
2480	21,062,369	75,928,425	2,666,186	18,398,183
2481	21,918,899	75,394,378	2,365,066	19,553,833
2482	21,649,278	76,007,724	2,447,650	19,201,628
2483	23,793,633	82,055,826	3,576,506	20,217,127
2484	24,807,839	85,334,958	2,136,049	22,671,790
2485	27,491,411	64,480,093	9,400,572	18,699,839
2486	26,967,013	95,033,412	2,323,766	24,643,247
2487	26,502,319	85,127,251	1,731,450	24,770,869
2488	24,639,966	61,655,363	6,130,301	18,509,669

ที่มา :¹ Statistical Year Book of Kingdom of Siam. 1933 - 1935.

Volume 18. 1935. p. 30 - 33.

² กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. สถิติพยากรณ์รายปีประเทศไทย 2482 - 2488.

เล่ม 21. 2488. หน้า 300 - 301.

ภาคผนวก จ

สถิติการส่งข้าวออกจากท่าเรือกรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2439 - 2488

ปี พ.ศ.	รวมข้าวทุกชนิด*		
	ปริมาณ/ทาบ	ค่า/บาท	ค่าต่อหน่วย/บาท
2439 ¹	8,037,667	35,748,194	-
2440	9,996,276	39,717,893	-
2441	9,269,952	46,591,615	-
2442	7,649,143	38,859,610	-
2443	6,973,052	37,497,784	-
2444	11,509,472	60,277,465	-
2445	13,416,991	69,859,963	-
2446 ²	9,965,397	58,411,438	5.86
2447	14,491,719	82,602,727	5.70
2448	14,533,124	83,129,448	5.72
2449	14,437,514	81,923,710	5.68
2450	13,370,366	75,581,456	5.65
2451	15,428,576	79,394,963	5.15
2452	16,008,545	85,078,585	5.31
2453	17,588,349	91,060,879	5.17
2454	10,541,455	65,840,265	6.24
2455	9,881,130	65,320,423	6.61
2456	19,722,877	98,699,155	5.00
2457	18,394,043	85,346,572	4.64
2458	18,785,985	87,702,290	4.67
2459	19,784,592	99,965,372	5.05

ปี พ.ศ.	รวมข้าวทุกชนิด		
	ปริมาณ/หาบ	ค่า/บาท	ค่าต่อหน่วย/บาท
2460	18,745,144	97,861,658	5.22
2461	14,201,343	132,096,385	9.30
2462	7,409,453	123,082,698	16.61
2463	4,660,487	28,975,860	6.22
2464	21,000,584	138,231,324	6.58
2465	21,079,564	126,088,607	5.98
2466	21,710,486	140,495,136	6.47
2467	18,727,250	134,876,302	7.20
2468	22,314,704	162,624,050	7.29
2469	21,497,056	162,745,848	7.57
2470	28,264,237	198,246,848	7.01
2471	24,440,483	173,590,447	7.11
2472	18,629,472	137,437,569	7.38
2473	16,972,138	102,196,229	6.02
2474	21,665,762	75,821,155	3.50
2475	26,731,403	90,854,112	3.40
2476	26,757,839	80,440,826	3.01
2477	33,051,184	96,733,518	2.93
2478	24,641,879	89,462,876	3.63
2479	25,096,412	93,100,758	3.71
2480	17,761,904	73,110,287	4.12
2481	25,063,008	94,285,178	3.76

ปี พ.ศ.	รวมข้าวทุกชนิด		
	ปริมาณ/ทาบ	ค่า/บาท	ค่าต่อหน่วย/บาท
2482 ³	31,201,659	112,065,047	3.59
2483	19,789,802	91,724,114	4.63
2484	19,205,410	147,523,558	6.12
2485	11,178,861	95,282,049	8.52
2486	7,016,435	67,603,461	9.63
2487	3,455,020	34,595,665	10.13
2488	2,465,363	46,536,897	18.07

ที่มา : *รวมข้าวทุกชนิด หมายถึง ข้าวขาว ปลายข้าวขาว ราชข้าวขาว ข้าวกล้อง ปลายข้าวกล้อง ราชข้าวกล้อง และข้าวเปลือก

¹ Statistical Year Book of Kingdom of Siam. 1933 - 1935.

Volume 17. 1935. p.8.

² กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. สถิติพยากรณ์รายปีประเทศไทย 2480 - 2482.
เล่ม 20. 2482. หน้า 190 - 191.

³ กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. สถิติพยากรณ์รายปีประเทศไทย 2482 - 2488.
เล่ม 21. 2488. หน้า 300 - 301.

ภาคผนวก จ

สถิติการผลิตข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง พ.ศ. 2450 - 2462 (ในรูปของมณฑล)

ปี พ.ศ.	มณฑลนครสวรรค์ ไร่	มณฑลพิษณุโลก ไร่	มณฑลเพชรบูรณ์ ไร่
2450 ¹	511,000	245,000	-
2451	553,000	280,000	-
2452	631,000	288,000	-
2453	536,000	276,000	-
2454 ²	443,823	296,388	51,078
2455	618,692	385,481	60,753
2456	639,095	423,034	63,480
2457	609,000	437,000	73,400
2458	605,000	507,000	66,000
2459 ³	610,300	606,400	-
2460	643,400	751,600	-
2461	549,100	734,507	-
2462	687,100	627,882	-

ที่มา : ¹ Statistical Year Book of Kingdom of Siam. 1916. Volume 1.
1916. p. 175.

² Statistical Year Book of Kingdom of Siam. 1917. Volume 2.
1917. p. 214.

³ Statistical Year Book of Kingdom of Siam. 1920. Volume 5.
1920. p. 254.

ภาคผนวก ข

สถิติการผลิตข้าวของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง พ.ศ. 2464 - 2488

(แยกเป็นรายจังหวัด)

1. จังหวัดนครสวรรค์

ปี พ.ศ.	เนื้อที่เพาะปลูก ไร่	ผลผลิตที่ได้ ทาบหลวง	เนื้อที่เสียหาย ไร่	เนื้อที่เก็บเกี่ยว ไร่
2464 ¹	257,850	849,080	-	226,420
2465 ²	228,950	735,730	24,580	204,370
2466 ³	258,350	896,350	2,040	256,310
2467 ⁴	280,890	1,305,120	3,880	277,010
2468 ⁵	340,760	1,502,590	51,270	289,490
2469 ⁶	364,080	1,961,180	40	364,040
2470 ⁷	360,080	1,546,030	37,990	322,090
2471 ⁸	325,270	1,118,080	114,580	210,690
2472 ⁹	386,980	1,429,790	96,900	290,080
2473 [*]	1,148,290	5,159,850	-	-
2474 [*]	1,071,060	3,499,916	-	-
2475 [*]	-	-	-	-
2476 ¹⁰	543,076	2,538,235	78,400	462,810
2477	566,469	2,531,810	78,685	486,563
2478 ¹¹	546,089	2,029,426	68,577	471,512
2479	597,328	1,517,200	218,028	379,300
2480 ¹²	531,121	1,770,309	235,577	295,544
2481	572,783	1,376,045	64,209	508,574
2482 ¹³	609,378	1,655,694	207,158	402,220
2483	800,881	3,313,138	166,323	634,558

ปี พ.ศ.	เนื้อที่เพาะปลูก ไร่	ผลผลิตที่ได้ ทาบหลวง	เนื้อที่เสียหาย ไร่	เนื้อที่เก็บเกี่ยว ไร่
2484	816,892	2,708,945	106,775	710,117
2485	949,168	1,630,686	595,292	353,876
2486	889,465	2,178,128	64,736	824,729
2487	884,500	2,378,946	187,103	693,397
2488	532,000	696,000	-	-

2. จังหวัดพิษณุโลก

ปี พ.ศ.	เนื้อที่เพาะปลูก ไร่	ผลผลิตที่ได้ บาทหลวง	เนื้อที่เสียหาย ไร่	เนื้อที่เก็บเกี่ยว ไร่
2464 1	159,190	732,220	-	146,450
2465 2	163,720	763,530	1,950	161,770
2466 3	158,090	564,830	50,500	107,590
2467 4	133,920	680,900	8,600	124,320
2468 5	183,830	526,800	38,720	149,110
2469 6	149,460	809,770	-	149,460
2470 7	198,550	1,331,710	22,710	175,840
2471 8	223,330	778,130	39,390	183,940
2472 9	200,700	522,100	91,490	109,210
2473 *	910,890	3,105,980	-	-
2474 *	240,360	3,331,276	-	-
2475 *	953,390	4,873,050	-	-
2476 ¹⁰	214,280	896,747	48,160	165,110
2477	250,966	1,157,600	19,143	229,487
2478 ¹¹	226,977	724,164	60,073	206,904
2479	283,005	816,032	125,888	157,117
2480 ¹²	282,787	571,483	131,200	151,587
2481	267,144	1,195,443	37,658	229,486
2482 ¹³	263,383	1,214,268	52,820	208,563
2483	262,074	1,307,524	32,251	229,823
2484	284,214	1,358,943	700	283,514
2485	313,639	498,874	213,467	100,172

ปี พ.ศ.	เนื้อที่เพาะปลูก ไร่	ผลผลิตที่ได้ หาบหลวง	เนื้อที่เสียหาย ไร่	เนื้อที่เก็บเกี่ยว ไร่
2486	316,377	1,192,425	78,244	238,133
2487	322,250	1,262,831	-	322,250
2488	224,000	488,000	-	-

3. จังหวัดกำแพงเพชร

ปี พ.ศ.	เนื้อที่เพาะปลูก ไร่	ผลผลิตที่ได้ หาบหลวง	เนื้อที่เสียหาย ไร่	เนื้อที่เก็บเกี่ยว ไร่
2464 ¹	48,040	208,190	-	41,070
2465 ²	32,000	159,700	500	31,500
2466 ³	40,470	203,280	380	40,090
2467 ⁴	42,310	213,780	100	42,210
2468 ⁵	39,620	96,200	16,260	23,360
2469 ⁶	62,480	269,510	-	62,480
2470 ⁷	37,950	265,940	12,690	55,260
2471 ⁸	67,390	291,050	9,180	58,210
2472 ⁹	48,930	109,340	19,760	29,170
2473 [*]	-	-	-	-
2474 [*]	-	-	-	-
2475 [*]	-	-	-	-
2476 ¹⁰	73,315	318,800	10,380	63,760
2477	79,075	365,560	5,680	73,112
2478 ¹¹	59,590	249,117	3,965	55,685
2479	70,500	143,250	22,750	47,750
2480 ¹²	79,764	363,167	470	79,294
2481	94,075	522,206	1,918	92,157
2482 ¹³	96,715	443,337	14,558	82,157
2483	89,433	350,677	23,306	66,127
2484	88,968	446,495	4,905	84,063
2485	93,408	233,573	40,495	52,913

ปี พ.ศ.	เนื้อที่เพาะปลูก ไร่	ผลผลิตที่ได้ หาบหลวง	เนื้อที่เสียหาย ไร่	เนื้อที่เก็บเกี่ยว ไร่
2486	106,641	444,604	650	105,991
2487	94,075	467,643	-	94,075
2488	107,000	466,000	-	-

4. จังหวัดตาก

ปี พ.ศ.	เนื้อที่เพาะปลูก ไร่	ผลผลิตที่ได้ ทาบหลวง	เนื้อที่เสียหาย ไร่	เนื้อที่เก็บเกี่ยว ไร่
2464 ¹	40,060	231,520	-	38,580
2465 ²	50,770	347,310	400	50,370
2466 ³	50,610	399,360	-	50,610
2467 ⁴	48,800	406,690	210	48,590
2468 ⁵	46,760	287,670	140	46,620
2469 ⁶	52,590	351,770	-	52,590
2470 ⁷	58,200	325,500	7,340	50,860
2471 ⁸	55,990	470,080	3,490	52,500
2472 ⁹	49,520	332,150	2,840	56,680
2473 [*]	-	-	-	-
2474 [*]	-	-	-	-
2475 [*]	-	-	-	-
2476 ¹⁰	69,392	334,293	3,650	64,650
2477	72,626	341,258	1,178	70,848
2478 ¹¹	66,788	337,661	580	66,208
2479	57,904	319,686	4,623	53,281
2480 ¹²	73,244	249,464	10,248	62,996
2481	72,441	415,067	-	72,441
2482 ¹³	71,545	293,669	6,035	65,510
2483	70,537	409,268	4,216	66,321
2484	71,395	426,210	751	70,644
2485	87,808	360,449	14,822	72,986

ปี พ.ศ.	เนื้อที่เพาะปลูก ไร่	ผลผลิตที่ได้ ทาบหลวง	เนื้อที่เสียหาย ไร่	เนื้อที่เก็บเกี่ยว ไร่
2486	87,370	346,030	110	87,260
2487	51,264	202,385	1,360	49,904
2488	48,000	176,000	-	-

5. จังหวัดพิจิตร

ปี พ.ศ.	เนื้อที่เพาะปลูก	ผลผลิตที่ได้ ทาบหลวง	เนื้อที่เสียหาย	เนื้อที่เก็บเกี่ยว
	ไร่		ไร่	ไร่
2464 ¹	241,440	829,290	-	225,630
2465 ²	242,830	879,590	10,710	232,120
2466 ³	267,770	1,400,684	2,300	265,470
2467 ⁴	299,310	2,013,170	15,200	284,110
2468 ⁵	297,980	1,887,860	20,830	277,150
2469 ⁶	295,870	1,441,640	7,540	288,330
2470 ⁷	353,470	1,443,500	52,740	300,730
2471 ⁸	187,920	520,900	54,910	133,010
2472 ⁹	302,090	662,210	26,450	135,640
2473 [*]	-	-	-	-
2474 [*]	-	-	-	-
2475 [*]	-	-	-	-
2476 ¹⁰	393,745	1,497,292	48,180	349,930
2477	363,211	1,218,146	47,240	314,658
2478 ¹¹	424,433	2,121,432	10,394	322,039
2479	403,439	819,725	194,620	208,819
2480 ¹²	363,241	435,699	214,008	145,233
2481	428,932	1,714,327	96,698	332,234
2482 ¹³	573,927	1,960,841	70,688	503,239
2483	547,405	1,851,402	52,610	494,795
2484	588,156	1,528,477	97,060	491,096
2485	754,751	1,491,529	384,348	370,403

ปี พ.ศ.	เนื้อที่เพาะปลูก ไร่	ผลผลิตที่ได้ ทาบหลวง	เนื้อที่เสียหาย ไร่	เนื้อที่เก็บเกี่ยว ไร่
2486	698,631	2,937,553	54,564	644,067
2487	727,099	2,305,123	6,446	720,653
2488	482,000	3,406,000	-	-

6. จังหวัดสุโขทัย

ปี พ.ศ.	เนื้อที่เพาะปลูก ไร่	ผลผลิตที่ได้ พาดหลวง	เนื้อที่เสียหาย ไร่	เนื้อที่เก็บเกี่ยว ไร่
2464 ¹	123,930	925,680	-	114,170
2465 ²	179,040	630,980	3,210	175,830
2466 ³	147,500	622,640	3,550	140,950
2467 ⁴	185,560	898,400	19,620	165,940
2468 ⁵	134,390	281,560	67,630	66,760
2469 ⁶	128,060	582,060	2,630	125,430
2470 ⁷	170,290	1,155,810	2,540	167,750
2471 ⁸	154,980	694,870	7,390	147,590
2472 ⁹	134,410	439,760	56,330	78,080
2473 [*]	-	-	-	-
2474 [*]	-	-	-	-
2475 [*]	-	-	-	-
2476 ¹⁰	171,633	446,335	57,860	101,590
2477	149,981	884,825	4,651	137,049
2478 ¹¹	153,212	787,140	14,522	138,690
2479	169,975	605,108	17,948	152,027
2480 ¹²	190,479	1,002,895	35,098	155,381
2481	196,074	857,455	15,024	181,050
2482 ¹³	223,020	894,730	36,440	186,580
2483	219,759	736,918	35,710	184,049
2484	223,604	1,039,360	6,405	217,199
2485	275,409	821,335	99,331	176,078

ปี พ.ศ.	เนื้อที่เพาะปลูก ไร่	ผลผลิตที่ได้ ทาบหลวง	เนื้อที่เสียหาย ไร่	เนื้อที่เก็บเกี่ยว ไร่
2486	305,399	1,415,376	19,403	285,996
2487	310,860	1,447,916	6,677	304,183
2488	154,000	524,000	-	-

7. จังหวัดเพชรบูรณ์

ปี พ.ศ.	เนื้อที่เพาะปลูก ไร่	ผลผลิตที่ได้ ทาบหลวง	เนื้อที่เสียหาย ไร่	เนื้อที่เก็บเกี่ยว ไร่
2464 ¹	84,360	459,270	-	71,590
2465 ²	77,420	345,640	8,550	68,870
2466 ³	85,624	445,320	1,580	83,680
2467 ⁴	85,960	887,670	1,690	84,270
2468 ⁵	86,540	500,170	19,460	67,080
2469 ⁶	86,720	698,770	40	86,680
2470 ⁷	91,270	563,440	2,430	88,840
2471 ⁸	82,170	424,760	21,540	59,630
2472 ⁹	92,770	383,420	10,240	87,530
2473 [*]	-	-	-	-
2474 [*]	-	-	-	-
2475 [*]	-	-	-	-
2476 ¹⁰	100,340	417,717	580	96,100
2477	99,747	467,511	363	92,411
2478 ¹¹	96,799	1,005,451	1,204	95,595
2479	113,361	803,631	8,647	104,714
2480 ¹²	105,687	486,844	6,128	99,559
2481	107,726	794,998	-	107,726
2482 ¹³	117,726	780,007	50	117,670
2483	113,334	655,539	665	112,669
2484	125,891	521,311	695	125,196
2485	127,352	704,969	2,847	124,505

ปี พ.ศ.	เนื้อที่เพาะปลูก ไร่	ผลผลิตที่ได้ ทาบหลวง	เนื้อที่เสียหาย ไร่	เนื้อที่เก็บเกี่ยว ไร่
2486	137,148	393,313	5,549	131,599
2487	161,880	516,249	12,606	149,274
2488	138,000	483,000	-	-

8. จังหวัดยโสธรคัตถ์

ปี พ.ศ.	เนื้อที่เพาะปลูก ไร่	ผลผลิตที่ได้ บาทหลวง	เนื้อที่เสียหาย ไร่	เนื้อที่เก็บเกี่ยว ไร่
2464 ¹	103,040	483,770	-	97,450
2465 ²	104,940	717,120	10,710	104,460
2466 ³	132,370	726,880	2,300	132,370
2467 ⁴	132,370	1,096,740	15,200	130,220
2468 ⁵	124,800	371,190	20,830	67,270
2469 ⁶	121,710	930,200	7,540	121,710
2470 ⁷	132,930	966,620	52,740	130,880
2471 ⁸	134,390	729,790	54,910	122,560
2472 ⁹	138,440	381,460	126,450	95,370
2473 [*]	-	-	-	-
2474 [*]	-	-	-	-
2475 [*]	-	-	-	-
2476 ¹⁰	140,940	321,584	30,010	107,350
2477	142,707	696,454	1,380	139,744
2478 ¹¹	151,219	584,476	5,100	146,119
2479	144,244	847,188	40,706	103,538
2480 ¹²	160,115	652,864	6,500	153,615
2481	189,642	822,706	15,229	174,413
2482 ¹³	181,020	770,975	15,219	165,801
2483	181,429	220,564	46,542	134,887
2484	169,455	873,437	8,630	160,825
2485	185,933	1,057,208	29,768	156,165

ปี พ.ศ.	เนื้อที่เพาะปลูก	ผลผลิตที่ได้ หาบหลวง	เนื้อที่เสียหาย	เนื้อที่เก็บเกี่ยว
	ไร่		ไร่	ไร่
2486	182,196	1,053,014	17,939	164,257
2487	164,913	561,136	20,116	144,797
2488	142,000	628,000	-	-

ที่มา : 1กรมศิลปากร. เอกสารการรถไฟแห่งประเทศไทย รพท.2/4. จดหมายเหตุสุภา
เผยแผ่พาณิชย์. ฉบับที่ 10. ตุลาคม 2466. หน้า 104.

2แหล่งเดิม.

3กรมศิลปากร. เอกสารการรถไฟแห่งประเทศไทย รพท.2/6. จดหมายเหตุสุภา
เผยแผ่พาณิชย์. ฉบับที่ 14. ตุลาคม 2467. หน้า 110.

4กรมศิลปากร. เอกสารการรถไฟแห่งประเทศไทย รพท.2/8. จดหมายเหตุสุภา
เผยแผ่พาณิชย์. ฉบับที่ 18. ตุลาคม 2468. หน้า 167.

5กรมศิลปากร. เอกสารการรถไฟแห่งประเทศไทย รพท.2/9. จดหมายเหตุสุภา
เผยแผ่พาณิชย์. ฉบับที่ 22. ตุลาคม 2469. หน้า 137.

6กรมศิลปากร. เอกสารการรถไฟแห่งประเทศไทย รพท.2/11. จดหมายเหตุสุภา
เผยแผ่พาณิชย์. ฉบับที่ 2610. ตุลาคม 2470. หน้า 212.

7กรมศิลปากร. เอกสารการรถไฟแห่งประเทศไทย รพท.2/13. จดหมายเหตุสุภา
เผยแผ่พาณิชย์. ฉบับที่ 29. กรกฎาคม 2471. หน้า 84.

8กรมศิลปากร. เอกสารการรถไฟแห่งประเทศไทย รพท.2/15. จดหมายเหตุสุภา
เผยแผ่พาณิชย์. ฉบับที่ 34. ตุลาคม 2472. หน้า 227.

9กรมศิลปากร. เอกสารการรถไฟแห่งประเทศไทย รพท.2/17. จดหมายเหตุสุภา
เผยแผ่พาณิชย์. ฉบับที่ 37. กรกฎาคม 2473. หน้า 119.

* Statistical Year Book of Kingdom of Siam. 1931- 1933.

Volume 15. 1933. p. 416.

*การผลิตเป็นมณฑลไม่ได้แยกออกเป็นรายจังหวัด คือ ตั้งแต่ ปีพ.ศ. 2473 - 2475

¹⁰Statistical Year Book of Kingdom of Siam. 1933 - 1935.

Volume 18. 1935. p. 453 - 462.

¹¹Statistical Year Book of Kingdom of Siam. 1936 - 1937.

Volume 19. 1937. p. 418 - 429.

¹²กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. สถิติพยากรณ์รายปีประเทศไทย 2480 - 2482.

เล่ม 20. 2482. หน้า 424 - 439.

¹³กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. สถิติพยากรณ์รายปีประเทศไทย 2482 - 2488.

เล่ม 21. 2488. หน้า 464 - 465.

ภาคผนวก ข

บัญชีแสดงจำนวนข้าวเปลือกที่บรรทุกรถไฟสายเหนือ ณ สถานีต่าง ๆ ในบริเวณ
ภาคเหนือตอนล่าง พ.ศ. 2453 - 2477

1. พ.ศ. 2453 - 2463 (จำนวน 4 สถานี)

หน่วย : ตัน

ปี พ.ศ.	สถานี			
	ปากน้ำโพ	บางมูลนาค	พิษณุโลก	สวรรคโลก
2453 ¹	3,546	1,919	-	1,809
2454	14,510	1,335	-	3,853
2455	7,145	2,724	-	1,521
2456	15,394	3,260	-	4,569
2457	15,601	4,078	-	4,128
2458	16,697	3,298	792	7,494
2459 ²	5,864	1,719	128	4,838
2460 ³	9,372	2,578	449	4,447
2461	6,222	2,864	4,160	7,504
2462	1,786	548	1,736	3,094
2463	2,008	2,375	175	22

ที่มา : ¹Statistical Year Book of Kingdom of Siam. 1916. Volume 1.
1916. p. 154.

²Statistical Year Book of Kingdom of Siam. 1918. Volume 3.
1918. p. 170.

³Statistical Year Book of Kingdom of Siam. 1921. Volume 6.
1921. p. 182.

2. พ.ศ. 2464 - 2469 (12 สถานี)

ชื่อสถานี	ปี พ.ศ.					
	2464 ¹	2465 ²	2466 ²	2467 ²	2468 ²	2469 ²
บ้านตาศลี	2,008	3,481	3,493	4,294	5,081	4,926
บ้านหนองโพ	2,937	3,950	4,209	3,525	2,799	2,860
ปากน้ำโพ	13,846	8,626	12,387	4,271	2,699	2,455
ชุมแสง	6,768	7,719	6,687	7,577	11,465	10,072
บางมูลนาค	7,413	8,006	7,554	7,081	7,828	7,137
ดงตะขบ	3,538	4,859	4,767	4,359	5,480	5,479
พิจิตร	4,812	3,901	3,834	1,454	772	782
ท่าเรือ	2,796	2,042	2,056	1,719	1,156	1,631
พิษณุโลก	2,836	3,149	5,069	3,921	1,943	1,188
แควน้อย	12,155	1,017	905	900	1,179	678
สวรรคโลก	983	5,454	9,395	5,976	11,723	3,089
ตะพานหิน	2,775	3,095	2,800	2,099	2,495	2,567
รวมทั้งหมด	62,867	55,299	63,156	47,176	54,620	42,864

ที่มา : ¹Statistical Year Book of Kingdom of Siam. 1923. Volume 8.
1923. p. 200.

²Statistical Year Book of Kingdom of Siam. 1926 - 1927.
Volume 12. 1927. p. 234.

3. พ.ศ. 2470 - 2475

ชื่อสถานี	ปี พ.ศ.					
	2470	2471	2472	2473	2474	2475
บ้านตาคลี	7,090	2,718	1,073	4,761	3,853	2,309
บ้านหนองโพ	2,201	864	828	2,398	4,402	4,163
ปากน้ำโพ	6,940	820	1,228	1,564	4,567	1,957
ชุมแสง	14,001	9,181	8,348	17,324	25,460	21,874
บางมูลนาค	8,328	5,251	5,131	9,143	14,097	8,821
ดงตะขบ	7,771	4,655	5,977	9,105	12,130	6,949
พิจิตร	1,391	104	71	344	1,549	813
ท่าเรือ	2,238	204	72	565	1,015	913
พิษณุโลก	3,587	3,111	936	1,176	6,260	9,134
แควน้อย	2,816	1,514	930	680	1,011	3,308
สวรรคโลก	6,759	10,706	5,482	1,319	2,095	8,590
ตะพานหิน	2,111	968	1,277	2,786	4,150	2,634
รวมทั้งหมด	65,233	40,096	31,353	51,368	80,589	71,465

ที่มา : Statistical Year Book of Kingdom of Siam. 1931 - 1933.

Volume 8. 1933. p. 236.

4. พ.ศ. 2476 - 2477

ชื่อสถานี	ปี พ.ศ.		หมายเหตุ
	2476	2477	
บ้านตาคลี	1,505	2,525	
บ้านหนองโพ	2,565	2,409	
ปากน้ำโพ	90	1,173	
ชุมแสง	14,425	18,746	
บางมูลนาค	5,351	9,415	
คงคาขบ	7,197	8,230	
พิจิตร	307	705	
ท่าแพ	680	379	
พิษณุโลก	2,569	4,894	
แควน้อย	1,307	2,380	
สวรรคโลก	3,325	7,480	
ตะพานหิน	2,533	3,601	
รวมทั้งหมด	41,854	61,937	

ที่มา : Statistical Year Book of Kingdom of Siam. 1933 - 1935.

Volume 18. 1935. p. 242.

ภาคผนวก ๗

แสดงจำนวนข่าวสารที่ส่งไปและรับมา ณ สถานที่ต่าง ๆ ในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง
ระหว่าง พ.ศ. 2458 - 2475

หน่วย : ต้น

ปี พ.ศ.	สถานีรับซื้อข้าวสาร			สถานีรับซื้อข้าวสาร	
	ปากน้ำโพ	พิษณุโลก	ท่าเสา	ปากน้ำโพ	สวรรคโลก
2458 ¹	1,954	254	-	190	-
2459	1,307	442	-	220	-
2460	599	346	-	575	-
2461	752	202	-	406	-
2462	713	671	-	1,205	-
2463 ²	335	1,165	-	862	-
2464	123	346	502	2,184	1,336
2465	17	432	53	1,572	792
2466	65	710	40	1,360	620
2467	162	441	60	1,909	699
2468	35	202	46	3,262	990
2469 ³	20	105	165	7,337	740
2470 ⁴	20	100	-	6,156	1,092
2471	377	207	-	4,155	922
2472	413	402	62	2,570	354
2473	89	241	132	3,605	228

หน่วย : ตัน

ปี พ.ศ.	สถานีรับซื้อข้าวสาร			สถานีรับซื้อข้าวสาร	
	ปากน้ำโพ	พิษณุโลก	ท่าเสา	ปากน้ำโพ	สวรรคโลก
2474	44	45	95	10,385	1,045
2475	25	22	147	9,699	1,678
รวมทั้งหมด	7,050	6,333	1,302	57,652	10,500

ที่มา : ¹Statistical Year Book of Kingdom of Siam. 1918. Volume 13.
1918. p. 237.

²Statistical Year Book of Kingdom of Siam. 1921. Volume 6.
1921. p. 182.

³Statistical Year Book of Kingdom of Siam. 1926 - 1927.
Volume 12. 1927. p. 234.

⁴Statistical Year Book of Kingdom of Siam. 1931 - 1933.
Volume 17. 1933. p. 237.

ภาคผนวก ๗

รายชื่อชาวจีนที่บริจาคเงินสร้างทานที่อำเภอท่าตะโก จังหวัดนครสวรรค์

(ปี พ.ศ. 2480)

1.	ขุนสมานจันนิกร	บริจาคเงิน	4 บาท
2.	นายใช้	บริจาคเงิน	4 บาท
3.	ยี่กงสีสุรา	บริจาคเงิน	4 บาท
4.	ยี่ห้อย่างเส็ง	บริจาคเงิน	4 บาท
5.	ยี่ห้อยิมแข็ง	บริจาคเงิน	2 บาท
6.	นายเปงฮุย	บริจาคเงิน	1 บาท
7.	นายบันฮ้วน	บริจาคเงิน	2 บาท
8.	นายห้อยเต็กฮวด	บริจาคเงิน	2 บาท
9.	นายเต้า	บริจาคเงิน	1 บาท
10.	ยี่ห้อยิม่งแซ	บริจาคเงิน	2 บาท
11.	นายจั้งเซ็ง	บริจาคเงิน	1 บาท
12.	นายฮั้งฮุ้น	บริจาคเงิน	1 บาท
13.	ยี่ห้อยิมฮั้งเซ็ง	บริจาคเงิน	2 บาท
14.	ยี่ห้อยิมฮั้งฮ้วนเซ็ง	บริจาคเงิน	2 บาท
15.	นายเตียงเส็ง	บริจาคเงิน	1 บาท
16.	ยี่ห้อยิมไควยั้งแซ	บริจาคเงิน	2 บาท
17.	นายเฮียะ	บริจาคเงิน	1 บาท
18.	นายฮั้ง	บริจาคเงิน	2 บาท
19.	นายฮุ้น	บริจาคเงิน	1 บาท
20.	นายไฮเฮง	บริจาคเงิน	3 บาท
21.	นายฮิดเล็ง	บริจาคเงิน	3 บาท
22.	นายเซ็งฮ้อย	บริจาคเงิน	1 บาท
23.	นายเต็กฮิน	บริจาคเงิน	1 บาท
24.	นายกวนหลิม	บริจาคเงิน	3 บาท
25.	นายโกเจ็ง	บริจาคเงิน	1 บาท
26.	นายฮ้อยฮ้วน	บริจาคเงิน	2 บาท
27.	นายใช้ฮ้วน	บริจาคเงิน	1 บาท

28.	นายแสง แซ่เหลื่อง	บริจาคเงิน	2 บาท
29.	นายเซ็งโก	บริจาคเงิน	2 บาท
30.	ยี่หื้อฮกแซ	บริจาคเงิน	2 บาท
31.	นายบัว	บริจาคเงิน	50 สตางค์
32.	นายหยง	บริจาคเงิน	50 สตางค์
33.	นายเส็ง	บริจาคเงิน	3 บาท
34.	ไอฮื้อ	บริจาคเงิน	1 บาท
35.	ยี่หื้อเม่งทงวนหลี่	บริจาคเงิน	2 บาท
36.	นายอั้น	บริจาคเงิน	3 บาท
37.	นายยี่มซุน	บริจาคเงิน	6 บาท
38.	นายซิ่ง	บริจาคเงิน	1 บาท
39.	ยี่หื้อหยินกี	บริจาคเงิน	1 บาท
40.	ยี่หื้อกวางฮงเฮง	บริจาคเงิน	50 สตางค์
41.	โรงสีตี่ย่งฮวด	บริจาคเงิน	67 บาท
42.	นายจื้อ แซ่เล็ก	บริจาคเงิน	32 บาท
43.	นายเปงเซย	บริจาคเงิน	6 บาท
44.	นายเนี้ยเซี่ยะ	บริจาคเงิน	6 บาท
45.	นายหลิน	บริจาคเงิน	4 บาท
46.	นายฮื้อ	บริจาคเงิน	2 บาท
47.	นายบัก	บริจาคเงิน	6 บาท
48.	นายเซ็ง	บริจาคเงิน	3 บาท
49.	นายไ้	บริจาคเงิน	2 บาท
50.	นายเอี้ยะเส็ง	บริจาคเงิน	1 บาท
51.	นายฮัง	บริจาคเงิน	1 บาท
52.	นายเบ็งตี	บริจาคเงิน	3 บาท

ที่มา : กรมศิลปากร, เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท.53.7/9 คณะกรรมการอำเภอท่าตะโก
พร้อมด้วยกำนันผู้ใหญ่บ้านและราษฎร ได้ช่วยกันจัดการปิดถนนกันน้ำที่ตลาดสองท่าตะโก
แล้วเสร็จเพื่อประโยชน์ให้ประชาชนและสัตว์พาหนะ. พ.ศ. 2480.

ภาคผนวก ๑

แสดงรายชื่อชาวจีนที่ประกอบอาชีพทางการค้าขายของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง

แสดงรายชื่อชาวจีนที่ประกอบอาชีพทางการค้าขายของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง

ชื่อ - นามสกุล	อาชีพ	ที่อยู่
1. นายก๊กผ่า แซ่หล่อ ¹	ค้าขาย	ตำบลปากน้ำโพ อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์
2. นายงู่กวาง แซ่ห่าน ²	ค้าขาย	ตำบลท่าน้ำอ้อย อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์
3. นายรัตสี แซ่ตั้ง ³	ค้าขาย	ตำบลชุมแสง อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์
4. นายวิท แซ่ลิ้ม ⁴ (ขุนกำจร กัยกิจ)	ค้าขาย	ตำบลนครสวรรค์ตก อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์
5. นายเซ็ง แซ่ลี ⁵	ค้าขาย เบ็ดเตล็ด	ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก
6. นายซังง้า แซ่เล่า ⁶	ค้าขาย	ตำบลแม่สอด อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
7. นายเฮง แซ่ห่าน ⁷	ค้าขาย	ตำบลวัดป่า อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
8. นายอ่อน แซ่เหยียง ⁸	จำหน่ายสุรา และมีเรือให้เช่า	ตำบลท่าอิฐ อำเภอเมือง อุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์
9. นายกิม แซ่ข้าง ⁹	ค้าขาย	ตำบลย่านยาว อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย
10. นายเต่งเซ่ แซ่ไ้ว ¹⁰	ค้าขาย	ตำบลวังไม้ขอน อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย

ชื่อ - นามสกุล	อาชีพ	ที่อยู่
11. นายพุกห้วยวน ฮั่นพงส์กุล ¹¹	ค้าขาย	ตำบลลานหอย กิ่งอำเภอด่านลานหอย จังหวัดสุโขทัย
12. นายบัวน่เก็ง แซ่ฮ้อย ¹²	ค้าขายข้าว และมีนาให้เช่า	ตำบลท้ายทุ่ง อำเภอบางมูลนาค จังหวัดพิจิตร
13. นายเซ่งฮ่ง พริกสะวัน ¹³	ค้าขาย	ตำบลตะพานหิน อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร

ที่มา : 1กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมที่ 2สร.0201.82.2/8.

คนในบังคับจีนขอแปลงชาติเป็นคนไทย. ลงวันที่ 13 พฤษภาคม 2486.

2กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมที่ 2สร.0201.82.2/7.

คนในบังคับจีนขอแปลงชาติเป็นคนไทย. ลงวันที่ 8 กันยายน 2485.

3กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมที่ 2สร.0201.82.2/7.

คนในบังคับจีนขอแปลงชาติเป็นคนไทย. ลงวันที่ 3 ตุลาคม 2485.

4กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมที่ 2สร.0201.82.2/7.

คนในบังคับจีนขอแปลงชาติเป็นคนไทย. ลงวันที่ 14 ตุลาคม 2485.

5กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมที่ 2สร.0201.82.2/6.

คนในบังคับจีนขอแปลงชาติเป็นคนไทย. ลงวันที่ 27 พฤษภาคม 2484.

6กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมที่ 2สร.0201.82.2/7.

คนในบังคับจีนขอแปลงชาติเป็นคนไทย. ลงวันที่ 14 ตุลาคม 2485.

7กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมที่ 2สร.0201.82.2/8.

คนในบังคับจีนขอแปลงชาติเป็นคนไทย. ลงวันที่ 5 มิถุนายน 2486.

8กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมที่ 2สร.0201.82.2/44.

คนในบังคับจีนขอแปลงชาติเป็นคนไทย. ลงวันที่ 12 มีนาคม 2482.

9กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2สร.0201.82.2/2.
คนในบังคับเงินขอแปลงชาติเป็นคนไทย. ลงวันที่ 11 มิถุนายน 2486.

10กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2สร.0201.82.2/8.
คนในบังคับเงินขอแปลงชาติเป็นคนไทย. ลงวันที่ 12 มิถุนายน 2486.

11กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2สร.0201.82.2/8.
คนในบังคับเงินขอแปลงชาติเป็นคนไทย. ลงวันที่ 5 พฤษภาคม 2486.

12กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2สร.0201.82.2/4.
คนในบังคับเงินขอแปลงชาติเป็นคนไทย. ลงวันที่ 10 กรกฎาคม 2483.

13กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2สร.0201.82.2/4.คนในบังคับ
เงินขอแปลงชาติเป็นคนไทย. ลงวันที่ 16 กันยายน 2485.

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ นางสาวเพ็ญใจ ชื่อสกุล เจริญโสพล
 เกิดวันที่ 18 เดือน กรกฎาคม พุทธศักราช 2506
 สถานที่เกิด อำเภอสามเงา จังหวัดตาก
 สถานที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่ 65 หมู่ 4 ตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี
 จังหวัดนครสวรรค์
 ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน อาจารย์ 1 ระดับ 4
 สถานที่ทำงานปัจจุบัน ฝ่ายแผนงาน และงบประมาณ
 สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดนครสวรรค์
 อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ (60000)
 ประวัติการศึกษา
 พ.ศ. 2526 มัธยมศึกษาปีที่ 5 จากโรงเรียนตากพิทยาคม
 พ.ศ. 2530 ศิลปศาสตรบัณฑิต (ประวัติศาสตร์) จากมหาวิทยาลัย
 ศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก
 พ.ศ. 2537 การศึกษามหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์) จากมหาวิทยาลัย
 ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

บทบาทชาวจีนทางการผลิตและการค้าข้าวในบริเวณภาคเหนือตอนล่างของประเทศไทย
หลังการสร้างเส้นทางรถไฟสายเหนือ พ.ศ. 2448 - 2488

บทคัดย่อ
ของ
เพียงใจ เจริญโสพล

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์

ธันวาคม 2537

ปริทัศน์พจน์ฉบับนี้ มุ่งศึกษาถึงบทบาทชาวจีนทางการผลิตและการค้าข้าวในบริเวณ
ภาคเหนือตอนล่างหลังการสร้างเส้นทางรถไฟสายเหนือ พ.ศ. 2448 - 2488

จากการศึกษาพบว่า ชาวจีนมีบทบาทต่อเศรษฐกิจของบริเวณภาคเหนือตอนล่างใน
การจัดเก็บภาษีอากร การค้า การค้าไม้สัก การผูกขี้ และประกอบอาชีพอื่น ซึ่งล้วนแต่ทำราย
ได้ให้แก่บริเวณภาคเหนือตอนล่างเป็นจำนวนมาก

เมื่อสภาพเศรษฐกิจของบริเวณภาคเหนือตอนล่าง เป็นลักษณะการผลิตเพื่อการค้า
ผลผลิตที่สำคัญได้แก่ข้าว จึงเปิดโอกาสให้ชาวจีนเข้าไปมีบทบาททางการผลิต และการค้าข้าว
โดยเป็นผู้ประกอบการคือ นายทุนเงินกู้ พ่อค้าข้าวเปลือก และกิจการโรงสี ตลอดจนเป็นพ่อค้า
คนกลางในการนำสินค้าข้าวในรูปข้าวเปลือกและข้าวสาร ไปจำหน่ายบริเวณหัวเมืองอื่น จนถึง
ตลาดข้าวที่กรุงเทพฯ โดยการขนส่งทางเรือ ต่อมาเมื่อมีการสร้างเส้นทางรถไฟสายเหนือผ่าน
จึงทำให้ผลผลิตข้าวจากบริเวณภาคเหนือตอนล่างออกสู่ตลาดมากยิ่งขึ้น

การผลิตและการค้าข้าวของชาวจีนต้องหยุดชะงักลง เพราะได้รับผลกระทบจาก
สงครามโลกครั้งที่ 2 กิจการโรงสีบางโรงต้องเลิกกิจการ การค้าข้าวซบเซาเพราะราคาข้าว
ตกต่ำ ระบบการขนส่งไม่สะดวก

การที่ชาวจีนเข้ามามีบทบาททางการผลิตและการค้าข้าว ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง
ภายในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง คือ ด้านเศรษฐกิจ ก่อให้เกิดการขยายพื้นที่และการเพิ่ม
ผลผลิตข้าว การขยายตัวทางการค้าข้าว อุตสาหกรรมโรงสี และระบบการขนส่ง ส่วนทางด้าน
สังคมก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีวิตของชาวนา การขยายตัวของกลุ่มชนชั้น
พ่อค้าจีน และการเติบโตของชุมชนเมือง

ROLES OF THE CHINESE IN THE LOWER NORTHERN REGION OF THAILAND
ON RICE PRODUCTION AND TRADE AFTER THE COMPLETION OF THE
NORTHERN RAILWAY, 1905 - 1945 A.D.

AN ABSTRACT

BY

PAINGJAI JAREONSOPON

Presented in partial fulfillment of the requirements for the
Master of Education degree in History
at Srinakharinwirot University

December 1994

This thesis studies the roles of the Chinese in rice production and trade during 1905 and 1945, which was the period after the railway to the North of Thailand had been completed.

It was found that the Chinese had many roles in the economy of the lower part of the northern region, such as collecting taxes, participating in general trading activities, trade in teak, collecting poll tax and engaging in other careers. Their roles helped to increase revenue of the area.

The economy of this area depended on rice production. This provided opportunities for the Chinese to participate in rice production and rice trade, as money lenders, paddy and rice traders, rice mill operators as well as being middlemen. These middlemen imported paddy and rice and sold them in Bangkok rice markets as well as in other provinces, using rivers as the means of transportation. After the railway to the North had been completed, rice production in this area increased in response to demand.

World War II interrupted the activities of the Chinese in rice economy. Some rice mills stopped operation. Trade in rice decreased because the price of rice was low and transportation was not convenient.

The Chinese participation in rice production and rice trade was the catalyst for economic change in this area: the increase in the acreage of land for cultivation and the number of rice mills as well as the volume of rice produced. It also brought about improvement of the means of transportation in the area.

Socially, it changed the ways of life of the farmers, and it increased the number of the Chinese population. Last, but not least, it triggered urban development.